

ΕΚΠ

σα
2099

κω. 2099 Ca
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΤΑ 23 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Διὰ τὴν τρίτην τάξιν τῶν Ἐλληνικῶν σχολείων
καὶ τὴν ἀντίστοιχον τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης
Ἐκπαίδεύσεως.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Τιμᾶται μετὰ τοῦ βιβλιοσήμου καὶ φόρου δρ. 28.05

Βιβλιόσημου καὶ Φόρος Ἀν. Δαν. δρ. 13.-

*Αριθμός ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως 12.355

*Αριθμός ἀδείας κυκλοφορίας 155, 10 Ιουνίου 1927.

Barid

Α Θ Η Ν Α Ι

ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

44—Οδός Σταδίου—44

1927

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

2099^{Ca}

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Θ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΤΑ 23 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Διὰ τὴν τρίτην τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων
καὶ τὴν ἀντίστοιχον τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης
Ἐκπαιδεύσεως.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΤΑΙ : ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
44—Οδός Σταδίου—44
1927

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ γνήσια ὀντίτυπα φέροντα τὴν σφραγῖδα τοῦ βι-
βλιοπωλείου τῆς «Ἐστίας».

Τυπογραφεῖον Π. ΛΕΩΝΗ, δδὸς Περικλέους 16.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

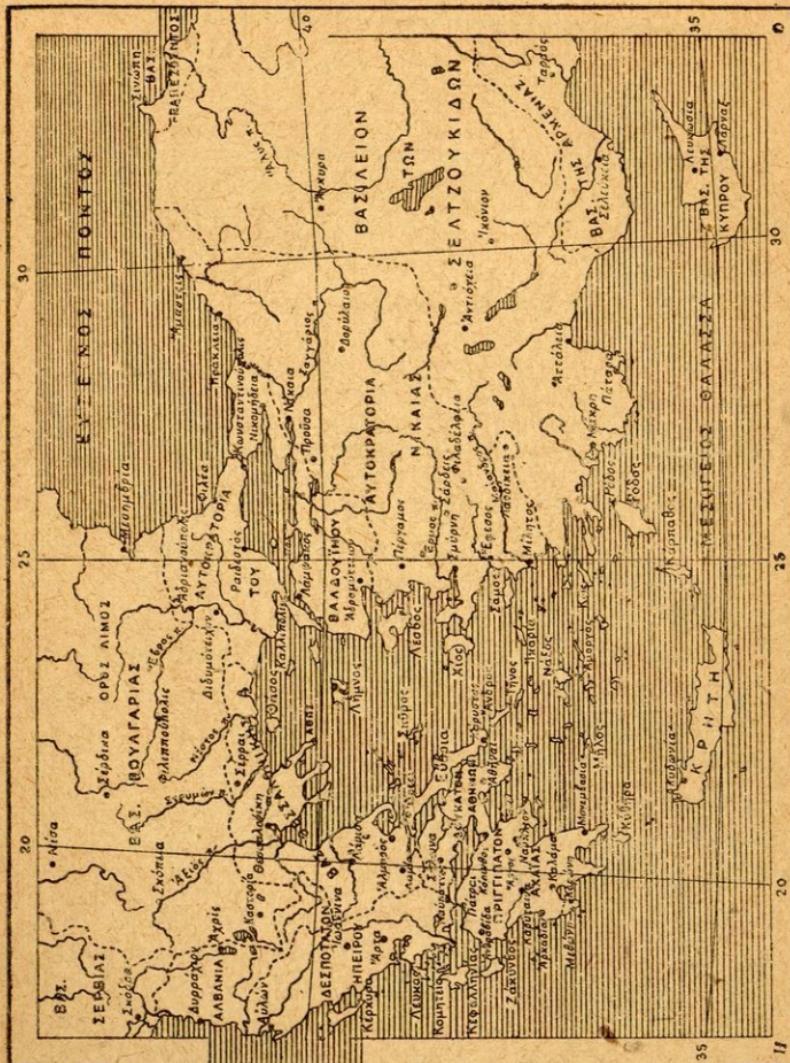
Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Ι. Η διανομὴ τῆς Ἐλληνικῆς Αὐτοκρατορεάς.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφ' οὗ ἐκυρίευσαν τὸ 1204 τὴν Κων)πολιν, ἔνομισαν ὅτι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ κυριεύσουν εὐκόλως καὶ ὅλην τὴν Ἐλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐμοιράσθησαν λοιπὸν αὐτὴν ἀναμεταξύ των. Αὐτοκράτορα ἔξελεξαν τὸν κόμητα τῆς Φλανδρίας Βαλδουΐνον καὶ εἰς αὐτὸν ἔδωσαν τὴν Κων)πολιν μὲ τὴν Θράκην καὶ ὅλας τὰς χώρας τὰς δποίας εἶχεν ἡ Αὐτοκρατορία εἰς τὴν Ἀσίαν. Ο Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔλαβε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Στερεάν Ἐλλάδα μὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ δὲ Ἐνετοί, οἱ δποῖοι ἀπέβλεπον περισσότερον εἰς τὰ ἐμπορικά των συμφέροντα, ἐπροτίμησαν νὰ λάβουν ὅλας τὰς νήσους, τὴν Πελοπόννησον, τὴν Ἡπειρον, καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν Κων)πολιν τὸ ἥμισυ μέρος. Ἐλαβαν δὲ ἀκόμη καὶ τὸ προνόμιον ὁ Πατριάρχης τῆς Κων)πόλεως νὰ εἴναι πάντοτε Ἐνετός.

Ἡ Ἐλληνικὴ Αὐτοκρατορία λοιπὸν διηρέθη εἰς τρία μέρη, τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κων)πόλεως μὲ αὐτοκράτορα τὸν Βαλδουΐνον, τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης μὲ βασιλέα τὸν Βονιφάτιον καὶ τὸ μερίδιον τῶν Ἐνετῶν. Καὶ ἔθεώρουν μὲν ὅλοι ἀνώ-

τερόν των τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ πολὺ ὀλίγον ὑπήκουον εἰς αὐτόν. Δὲν περιῳρίσθησαν ὅμως εἰς αὐτὴν τὴν διαιρέσιν. Ἐφήρμοσαν καὶ ἐδῶ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, τὸ ὅποιον ὑπῆρχεν εἰς

τὴν Εὐρώπην. Καὶ ἡ αὐτοκρατορία δηλ. τῆς Κων)πόλεως καὶ τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης διηρέθησαν καὶ ὑποδηρέθησαν εἰς μικροτέρας ἡγεμονίας. Ἐκάστης δὲ ἡγεμονίας ὁ ἀρχηγὸς ἦτο

ἀνεξάρτητος εἰς τὴν χώραν του, ἀλλὰ ὑποτελής εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερόν του καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ βασιλέως. Ἡσαν δὲ ὑποχρεωμένοι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι νὰ δίδουν εἰς τοὺς ἀνωτέρους των κατ' ἔτος καὶ ὀρισμένον χρηματικὸν ποσὸν καὶ ὀρισμένους στρατιώτας. Ἀλλὰ τὰς ὑποχρεώσεις των αὐτὰς σπανίως ἔχετε-λουν καὶ πολλάκις ἐπολέμουν ἀναμεταξύ των.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι μὲ τοιοῦτον σύστημα ἡ λατινικὴ κατάκτησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολύ. Ἐπειτα καὶ δὲ Ἐλληνισμὸς δὲν ἦδύνατο νὰ μείνῃ μὲ τὰς χεῖρας σταυρωμένας, ὅπως ἐπερίμεναν οἱ σταυροφόροι. Οἱ Φράγκοι ἐκνοίενσαν τὴν Κων)πολιν, ἀλλὰ αἱ ἐπαρχίαι εἶχον ἴσχυρὸν τὸ αἴσθημα τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν πατρίδα, καὶ ἀντεστάθησαν εἰς τοὺς κατακτητάς.

2. Κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. — Σχηματισμὸς νέων ἑλληνικῶν κρατῶν.

Αἱ αὐτοκρατορίαι τῆς Νίκαιας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. — Ὄταν δὲ Βαλδουῆνος μετὰ τὴν ἐκλογήν του ἥθελησε νὰ κατακτήσῃ τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, εῦρεν ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπερίμενε. Καθ' ὃν χρόνον ἐκνοίεντο ἡ Κ(ρήτη)πολις ὑπὸ τῶν Φράγκων, εἶχεν ἐκλεχθῆ αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦδυνήθη νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν λαόν, ἐφυγεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ τὸν ἐπεριστοίχισαν πολυάριθμοι πρόσφυγες καὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, δλαι δὲ αἱ δυτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Μ. Ἀσίας τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς αὐτοκράτορα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἴδρυθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν νέον ἑλληνικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νίκαιαν.

Οἱ Λάσκαρις ὠργάνωσε στρατὸν ἀπὸ ἐντοπίους καὶ μὲ αὐτὸν δὲν ἄφησε τὸν Βαλδουῆνον νὰ προχωρήσῃ πολὺ πέραν ἀπὸ τὸν Βόσπορον. Ἀν τότε δλοι οἱ Ἐλληνες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἥσαν συνενωμένοι, ἀμέσως θὰ ἔξεδίωκον τοὺς Φράγκους ἀπὸ τὴν Κων)πολιν. Κατὰ δυστυχίαν διηρέθησαν.

Εἰς τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τοῦ Εὖξείνου πόντου ἐσχηματίσθη ἄλλο ἑλληνικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τραπεζοῦντα. Καὶ ἐκεῖ ἐκαμαν ἄλλον αὐτοκράτορα, ἵνα Κομνηνόν. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος κατέστη κράτος πλούσιον καὶ ἴσχυρόν,

καὶ ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ διατηρηθῇ ὁ ἑλληνισμὸς μέχρι τῆς ἐποχῆς
μας εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα τῆς Μαύρης θαλάσσης. Δυστυχῶς
ὅμως τότε δὲν ἦνώθη μὲ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας διὰ νὰ
πολεμήσουν τοὺς Φράγκους, ἀλλὰ ἔζησε βίον ὅλως διόλου χωριστόν.

Ἡ Θράκη. Και εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Θράκης ὁ Βαλδουΐνος
δὲν εὗρεν ὄλιγας δυσκολίας. Οἱ Ἑλληνες τόσον πολὺ ἐμίσουν
τοὺς Φράγκους, ὡστε δὲν ἐδίστασαν νὰ συνεννοῦνται μὲ τοὺς
ἀσπονδοτέρους των ἔχθρούς, τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι τελευ-
ταίως εἶχον σχηματίσει πάλιν ἰδιαίτερον κράτος. Ἑλληνες καὶ
Βούλγαροι τώρα μαζὶ νικοῦν τοὺς Φράγκους.

Ἄλλα οἱ Βούλγαροι, καὶ σύμμαχοι ὅταν εἶναι, εἶναι πάντοτε
ἐπικίνδυνοι. Οἱ Ἑλληνες παθαίνουν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς χειροτέρας
καταστροφάς. Ἀποφασίζουν λοιπὸν νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μὲ
τοὺς Φράγκους. Οἱ Φράγκοι τώρα τοὺς ὑπόσχονται νὰ σεβασθοῦν
τὴν θρησκείαν των καὶ τὰς περιουσίας των, καὶ κάμνουν ἥγεμόνα
εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὸν στρατηγόν των Θεόδωρον Βρανᾶν
Κομνηνὸν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος ὠρισμένον φόρον.

Μακεδονία, Θεσσαλία, Στρεπεὰ Ἑλλάς. — Ο Βονιφάτιος
εὔκολώτερα κατέκτησε τὰς χώρας, τὰς ὅποιας ἔλαβεν εἰς τὸ μερί-
διόν του. Εἰς τοῦτο πολὺ τὸν εὐκόλυνε τὸ ὅτι ἔλαβε σύζυγον τὴν
χήραν τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου Μαργα-
ρίταν, καὶ ὅτι εἶχε μαζὶ του κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τὸν Μανουὴλ
Ἀγγελον, τὸν νιὸν τοῦ Ἰσαακίου. Ἐκυροίεντες λοιπὸν χωρὶς ἀντί-
στασιν ὅλην τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Στρεπεὰν
Ἑλλάδα. Ὁλας τὰς χώρας αὐτὰς τὰς ἐμοίρασεν εἰς τοὺς συνα-
γωνιστάς του ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ εἶναι ὑποτελεῖς του. Ἐσχηματί-
σθησαν δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διάφοροι μικραὶ ἥγεμονια
ὑποτελεῖς εἰς τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ αὐτὰς ἐπι-
σημοτέρα ἔγινε τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὅποιον ἐδόθη εἰς
τὸν Γάλλον Ὅθωνα Δελαρός.

Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Ἐνῷ ὁ Βονιφάτιος ἐπρο-
χώρει χωρὶς ἐμπόδιον ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ,
πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς Θεσσαλίας ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἐνόει νὰ ὑπο-
ταχθῇ. Ο Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνὸς ἐσχημάτισεν ἐκεῖ ἀξιόλο-
γον στρατὸν ἀπὸ τοὺς ὁρεινοὺς κατοίκους τῆς χώρας αὐτῆς καὶ
ἴδρυσεν εἰς τὴν Ἡπείρον, Ἀκαρναίαν καὶ Αιτωλίαν ἰδιαίτερον

έλληνικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀρταν. Τὸ κράτος αὐτὸ^ν ἐξηπλώθη πρὸς Β. μέχρι τοῦ Δυρραχίου, πρὸς Ν. μέχρι τῆς Ναυπάκτου, κατέλαβε δὲ καὶ τὴν δυτικὴν Θεσσαλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Κέρκυραν. Τὸ νέον αὐτὸ^ν ἐλληνικὸν κράτος ὄνομάζεται δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου καὶ ὁ ὑγεμὼν αὐτοῦ δεσπότης τῆς Ἡπείρου.

Αἱ χῶραι αὗται σύμφωνα μὲ τὴν συνυθήκην διανομῆς, τὴν δποίαν είχον κάμει οἱ σταυροφόροι, ἀνὴκον εἰς τοὺς Ἐνετούς. Αὐτοὶ δμως, ἐπειδὴ δὲν είχον ἀρκετὸν στρατὸν διὰ νὰ τὰς καταλάβουν, ἐσυμβιβάσθησαν μὲ τὸν Μιχαὴλ. Περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ Δυρράχιον, καὶ ὑπεχέωσαν τὸν Μιχαὴλ νὰ πληρωνῇ εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος μικρὸν φόρον καὶ νὰ παρέχῃ προστασίαν καὶ ἀσυδοσίαν φόρων εἰς ὅλους τοὺς Ἐνετούς ἐμπόρους.

Ἡ Πελοπόννησος.—Καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον, τὸν δποίον ἀνεφέραμεν, δὲν ἡδυνήθησαν οὗτοι νὰ καταλάβουν παρὰ μόνον τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην. Ὁταν λοιπὸν ὁ Βοινιφάτιος ἔφυσε μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ, μερικοὶ Φράγκοι, οἱ δποίοι ἀνῆκον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ἀπεφάσισαν νὰ τὴν καταλάβουν. Οἱ ἐντόπιοι ἀρχοντες οἱ Χαμάρετοι, οἱ Βρανᾶδες, οἱ Καντακούζηνοι, ὁ Δοξαπατρῆς καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχων τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ναυπλίου Λέων Σγουρός, ἀντέταξαν μεγάλην ἀντίστασιν, ἀλλὰ ματαίως. Οἱ Φράγκοι μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Πελοποννήσου. Εἰς αὐτὸ^ν δμως πολὺ ἐβοήθησε τοὺς Φράγκους ἡ καλή των συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς ἐντοπίους. Αἱ ἐλληνικαὶ κοινότητες καὶ οἱ ἀρχοντές των διετήφησαν ὅλα τὰ προνόμια των. Ἡ γλώσσα των, ἡ θρησκεία των καὶ ὅλαι των αἱ συνήθειαι ἥσαν σεβασταῖ.

Ολη ἡ Πελοπόννησος τότε διηρέθη εἰς βαρωνίας καὶ διωργανώθη ἀπὸ τοὺς Φράγκους κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Ὁ ἀνώτερος ὅλων τῶν βαρώνων ὡνομάζετο πρῆγκιψ τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μωρέως, εἰς αὐτὸν δὲ ὅλοι οἱ βαρῶνοι ὥφειλον ὑπακοήν. Πρῆγκιψ τοῦ Μωρέως κατ' ἀρχὰς ἔγινεν ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίτης. Ἀργότερα, ὅταν ὁ Γουλιέλμος ἔφυγε καὶ μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔγινε πρῆγκιψ ὁ Γοδοφρέδος Βίλλεαρδονίνος, καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἔμεινε τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας.

Αἱ νῆσοι.—Καὶ ἐκ τῶν νήσων ἡ Ἐνετία μόνον τὴν Κρήτην ἐκυρίευσε μὲ ίδικόν της στρατὸν μετὰ μεγάλους ἀγῶνας.

Τὴν Εὔβοιαν ἐκυρίευσαν Φράγκοι τοῦ Βονιφατίου. Οἱ Ἐ-
νετοὶ ἡροέσθησαν εἰς ἐμπορικὰ μόνον προνόμια.

Τὰς Κυκλαδας τέλος ἐκυρίευσαν μὲν ἴδιατων μέσα εὐγενεῖς
Ἐνετοί. Ἡ ἑνετικὴ πολιτεία, ἐπειδὴ δὲν εἶχε στρατόν, ἥναγκάσθη
νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς τοῦτο, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ είναι ὑποτελεῖς
της. Τῶν εὐγενῶν τούτων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μᾶρκος Σανοῦδος.
Αὐτὸς ἐκράτησε διὰ τὸν ἔαυτόν του τὴν Νάξον καὶ ἐμοίρασεν
ὅλας τὰς ἄλλας νήσους εἰς τοὺς ἄλλους ὡς ὑποτελεῖς του.

3. Τὰ ἑλληνικὰ κράτη μέχοις τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγ-
κων, ὅπως εἴδαμεν, είχον σχηματισθῆ τρία ἑλληνικὰ κέντρα, τὰ
ὅποια ἥδυναντο νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν ἀνακτησιν τῆς Κων-πόλεως·
ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος
καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ ἡ αὐτοκρατορία τῆς
Τραπεζοῦντος, ὅπως εἴπαμεν, περιωρίσθη εἰς τὰς ἀπομακρυσμέ-
νας χώρας τοῦ Πόντου. Τὴν ἀνασύστασιν λοιπὸν τῆς Ἑλληνι-
κῆς Αὐτοκρατορίας ἐπεχείρησαν τὰ δύο ἄλλα κράτη.

Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου κατ' ἀρχὰς προώδευσε πολύ,
ἰδίως ἐπὶ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαήλ. Ἐπειτα
ἀπὸ μεγάλους πολέμους, δ Θεόδωρος κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ ὅλην
τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν
τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Θράκην μέχρι τῆς Ἀδριανούπολεως.
Ο Θεόδωρος τότε ἀνεκήρυξε τὸν ἔαυτόν του αὐτοκράτορα τῆς
Θεσσαλονίκης. Ἐπειτα ὅμως τὸ κράτος του ἀρχίζει νὰ παρα-
κμάζει. Τὴν Θράκην καὶ ἀρκετὰ μέρη τῆς Μακεδονίας κυριεύ-
ουν οἱ Βούλγαροι. Τὸ ὑπόλοιπον κράτος διαιρεῖται εἰς δύο, τὴν
αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, περιωρισμένην μόνον εἰς ὅλιγα
μέρη τῆς Μακεδονίας, καὶ τὸ παλαιὸν δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου.
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐπιτίχηση τῆς θεσσαλονίκης αὐτοκρατορία
τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ἀνέκτα τὴν Κων-πόλιν ἐσβέσθη. Η τιμὴ¹
αὐτὴ ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας.

Εἴδαμεν, πῶς ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς Θεόδωρος Λάσκαρις κατώρ-
θωσε νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ.

Ασίας καὶ νὰ περιορίσῃ τοὺς Φράγκους εἰς τὸν Βόσπορον. Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας ηὗξησεν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Θεοδώρου. Ὁ διάδοχος τοῦ Θεοδώρου καὶ γαμβρός του Ἰωάννης Βατάτζης πρῶτον καταλύει τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴν προσαρτᾷ εἰς τὸ κράτος του. Ἔπειτα ἐπέρχεται ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ ἀφαιρεῖ ἀπὸ αὐτὸν ὅσα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης εἶχον ἀρπάσει ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἡ Κων)πόλις τώρα εἶναι γύρω· γύρω περιζωσμένη ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας. Ἀλλ' οὔτε ὁ Βατάτζης κατώρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ, διότι δὲν ἔπρόφθασεν, οὔτε ὁ υἱός του Θεόδωρος Δούκας Λάσκαρις, διότι ἀπησχολήθη μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου. Τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κων)πόλεως ἐπέτυχεν ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος, ὁ δροῦς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου.

4. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων (1261).

Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος ἀμέσως, μόλις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κων)πόλιν ἀπὸ τῶν Φράγκων. Ἡχισε λοιπὸν νὰ ἐτοιμάζεται. Διὰ νὰ προλάβῃ δὲ κάθε ἀντιπερισπασμὸν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀπὸ τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου, ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Θράκην μὲ δλίγον στρατόν.

Ο Στρατηγόπουλος μὲ τὸν στρατὸν του φθάνει εἰς τὴν Σηλυβρίαν. Ἐκεῖ τὸν περικυκλώνουν πολλοὶ Ἐλληνες ἀπὸ τὰ πεύχωρα τῆς Κων)πόλεως καὶ τοῦ ὑποδεικνύουν ὅτι εἶναι κατάλληλος περίστασις νὰ καταλάβῃ τὴν Κων)πόλιν, διότι ὁ ἐνετικὸς στόλος μὲ ὄλον τὸν φραγκικὸν στρατὸν λείπουν εἰς μίαν ἐκεῖ πλησίον ἐκστρατείαν. Ο Στρατηγόπουλος τότε διὰ μιᾶς ὑπογείου εἰσόδου εἰσάγει ἐντὸς τῆς πόλεως 50 ἀνδρας. Αὐτοὶ ἀνοίγουν τὰς πύλας, καὶ ὁ Στρατηγόπουλος εἰσορμῷ μὲ ὄλον τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἀνακηρύσσει αὐτοκράτορα τὸν Μιχαήλ.

Οι Ἐλληνες κάτοικοι σπεύδουν πρὸς τὸν εἰσελθόντα στρα-

τόν. Οἱ δλίγοι Λατῖνοι, οἱ δποῖοι ἐπεχείρησαν ἀντίστασιν, φονεύονται. Ό δὲ Φράγκος αὐτοκράτωρ καὶ ἡ ἀκολουθία του φεύγουν μὲ ἐν μικρὸν πλοῖον. Μετ' δλίγον φθάνει ὁ ἑνετικὸς στόλος. Ἀλλὰ οἱ Ἑλλῆνες θέτουν πῦρ εἰς τὰς παραλιακὰς οἰκίας διὰ τοὺς φοβίσουν. Πραγματικῶς Ἐνετοὶ καὶ Φράγκοι παραλαμβάνουν τὰς οἰκογενείας των καὶ ἀποπλέουν εἰς τὴν Εὑρώπην.

Ο Σιρατηγόπουλος ἀμέσως ἔστειλε ταχυδρόμουν καὶ ἀνήγγειλε τὰ συμβάντα εἰς τὸν Μιχαήλ. Ο Μιχαήλ, μδλις ἔλαβε τὴν χαρμόσυνον εἶδησιν, ἔσπευσεν εἰς τὴν Κων(τολιν. Εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν θριαμβευτικῶς καὶ μετ' δλίγον στέφεται αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀγίας Σοφίας (1261).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Η κατάστασις τής Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Οι Ἑλληνες ἀνέκτησαν τὴν Κων)πολιν, ἀλλὰ δὲν ἦδυνήθησαν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, δπως ἦτο πρίν. Η Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία περιωρίζετο εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, εἰς δλίγας νήσους καὶ εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας γύρω ἀπὸ τὴν Νίκαιαν. Τὸ περισσότερον μέρος τῆς Μ. Ἀσίας κατεῖχον οἱ Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι. Η αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἔζη βίον ὅλως διόλου χωριστόν. Πολλὰς ἀπὸ τὰς ἔλληνικὰς χώρας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τὰς νήσους κατεῖχον οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Ἔνετοί. Ἀλλας κατεῖχεν δεσπότης τῆς Ἡπείρου, δ ὅποιος ἦτο ἔχθρος τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τέλους οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι ἀπὸ τὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὅποιαν οἱ Φράγκοι ἐκνομίευσαν τὴν Κων)πολιν, εἶχον ἀποκτήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Οι Σέρβοι μάλιστα τελευταίως εἶχον ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν των καὶ εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ἀργότερα δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μιχαήλ μὲ τὸν βασιλέα των Στέφανον Δουσάν ἐκνομίευσαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Νέστου, τὴν Ἡπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ο Δουσάν ἡτοιμάζετο νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ κράτος του διηρέθη εἰς πολλὰς μικρὰς ἡγεμονίας. Μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ πράγματα ἤσαν καλύτερα διὰ τὸ ἔλληνικὸν κράτος. Ἐκεῖ οἱ Παλαιολόγοι κατώρθωσαν κατ' ἀρχὰς νὰ καταλάβουν τὴν Μονεμβασίαν, τὴν Μάνην καὶ τὸν Μιστρᾶν. Ἐπειτα ὠργάνωσαν στρατὸν ἀπὸ ἐντοπίους καὶ δλίγον κατ' ὀλίγον κατώρθωσαν

νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Φράγκους καὶ νὰ κάμουν τὴν Πελοπόννησον
ἴδιαιτερον ἐλληνικὸν κράτος. Τὸ κράτος αὐτὸ δινομάζετο δεσπο-
τᾶτον τῆς Πελοποννήσου, καὶ δεσπόται εἰς αὐτὸ ἡσαν ἀδελφοὶ
ἢ υἱοὶ τῶν αὐτοκρατόρων.

Αὐτὴ ἡ τοῦ κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ
τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Βε-
βαίως δὲ βίος τῶν Φράγκων ἐπενήργησε κατὰ τὸ διάστημα τῆς
Φραγκοκρατίας εἰς τὴν ἥθικήν καὶ διανοητικήν κατάστασιν τοῦ
ἔθνους. Εἰς δὲ τὰς ἐλληνικὰς χώρας καὶ Ἰδίως εἰς τὰς νή-
σους, ὅπου ἡ Φραγκοκρατία παρετάθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, περισσό-
τερον, ἥρχισαν νὰ γίνωνται ποιήματα κατὰ μίμησιν τῶν δυτικῶν.
Ἐπίσης εἰς δὲ τὰς ἐλληνικὰς χώρας καὶ Ἰδίως εἰς τὰς μεσημβρι-
νὰς καὶ τὴν Κρήτην εἰσήχθησαν τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν ἵπποτῶν
τῆς Δύσεως καὶ δὲ τελειότερος ὄπλισμὸς αὐτῶν. Τέλος ἡ Φραγ-
κοκρατία συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀναζωογονηθῇ εἰς τὰς μεσημ-
βρινὰς ἐλληνικὰς χώρας τὸ μάχιμον πνεῦμα τῶν κατοίκων, διότι
οἱ Φράγκοι ἔνεκα τοῦ δλιγαρίθμου των ἡναγκάσθησαν νὰ προσ-
λαμβάνουν εἰς τοὺς στρατούς των τοὺς ἐντοπίους καὶ νὰ ἀσκοῦν
αὐτὸὺς εἰς τὰ πολεμικά. 'Ἄλλ' ὅμως παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ Φραγκο-
κρατία ὑπῆρξεν δλεθρία εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Αὕτη ἔξησθμένη-
σεν αὐτὸν τόσον πολύ, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ ἀντισταθῇ εἰς
ένα φοβερὸν ἔχθρον, δὲ διοῖος ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀσίαν,
τοὺς Ὁθωμανοὺς Τούρκους.

2. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει ἡ φοβερὰ μογ-
γοική ἐπιδρομή. Οἱ Μογγόλοι, λαὸς βάρβαρος τῆς ἀνατολικῆς
Ἀσίας, κατέκτησαν εἰς διάστημα δλιγάτερον τοῦ ἑνὸς αἰῶνος
ὅλην σχεδὸν τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν καὶ Πολο-
νίαν. Τὸ μεγάλον σελδζουκικὸν κράτος ἡτο τότε διηρημένον εἰς
πολλὰ μικρὰ κράτη, καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν ἡναγκάσθησαν δλοι
νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀρχὴν τῶν Μογγόλων.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔνας Τούρκος ἀρχηγός, δὲ Ἐρτογρούλ,
διὰ νὰ ἀποφύγῃ τοὺς Μογγόλους ἥλθε μὲ τὴν φυλήν του ἀπὸ
τὴν μέσην Ἀσίαν εἰς τὸν Σελδζούκον Σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου

καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὰς ὑπηρεσίας του. Ὁ σουλτᾶνος τὸν ἔδεχθη μὲν εὐχαρίστησιν καὶ τοῦ παρεχώρησε μικρὰν χώραν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ καὶ Ἐλληνικοῦ κράτους πλησίον εἰς τὴν Προύσαν.

Οὐ νίδις καὶ κληρονόμος τοῦ Ἐρτογροῦλ Ὀσμάν ἢ Ὁθωμᾶν τὴν μικρὰν αὐτὴν χώραν κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ. Διὰ διαφόρων ληστρικῶν ἐπιδρομῶν ἥρπασε μερικὰ φρούρια καὶ μερικὰς μικρὰς πόλεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους εἰς Βιθυνίαν. Ἄλλὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Μογγόλοι κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου. Τὸ ἀνατολικὸν μέρος του κατέλαβαν οἱ Ἰδιοί. Εἰς τὸ δυτικὸν ἀνεγνώρισαν τοὺς διαφόρους διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν ὡς κληρονομικοὺς ἡγεμόνας. Τότε καὶ ὁ Ὀσμάν ἔγινε κληρονομικὸς σουλτᾶνος εἰς τὸ κράτος του. Τὸ κράτος αὐτὸν τοῦ Ὀσμάν ὠνομάσθη Ὀσμανικὸν ἢ Ὁθωμανικόν. Ὁ Ὀσμάν ἐπεξέτεινε κατόπιν τὸ κράτος του εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐκυρίευσε τὴν Προύσαν (1326), τὴν δόποιαν ἔκαμε πρωτεύουσαν. Ἐκτοτε ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους.

Τὸ ὅθωμανικὸν λοιπὸν κράτος ἴδρυθη ἐν τῷ μέσῳ χωρῶν Ἑλληνικῶν. Κατ' ἀρχὰς ἀπετελεῖτο ἀπὸ 400 οἰκογενείας. Ἐπειτα ἡ ὑξήθη μὲ χώρας καὶ μὲ πληθυσμὸν Ἑλληνικόν. Ὁλων τῶν χωρῶν οἱ κάτοικοι κατ' ἀρχὰς μὲ τὴν βίαν ἐγίνοντο Μωαμεθανοί, Χριστιανοί δὲ ἔξισλαμισμένοι ἀπετέλουν καὶ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ. Περίφημον κατέστη πρὸ πάντων τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων, τὸ δόποιον διωργανώθη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀσμάν Οὐρχάν. Τὸ τάγμα αὐτὸν ἀπετελέσθη ἀπὸ Χριστιανοὺς ἔξισλαμισμένους ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Απὸ κάθε χώραν, τὴν δόποιαν κατέκτων, ἥρπαζον τὰ εὐρωστότερα παιδιά τῶν Χριστιανῶν 7-15 ἑτῶν, τὰ ἔξισλάμιζον, τὰ ἀνέτρεφον εἰς τοὺς στρατῶνας, καὶ ἐπειτα τὰ κατέτασσον εἰς τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων. Ἡ στρατολογία αὐτὴ ὠνομάζετο παιδομάζωμα καὶ ἐγίνετο κατ' ἔτος. Οἱ Γενιτσάροι ἐγίνοντο φανατικοί στρατιῶται Μωαμεθανοί. Δὲν ἔχουν οὔτε γονεῖς, οὔτε οἰκογένειαν, διότι δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς ὁ γάμος. Ἐπομένως κατοικίαν τῶν εἶχον τὸν στρατῶνα, οἰκογένειαν τὸ τάγμα καὶ πατέρα τὸν σουλτᾶνον. Μὲ αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ

ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ νὰ κυριεύσουν δῆλας τὰς ἐλληνικὰς χώρας.

3. Πρώτοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γερσόνησον.

Ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν οἱ Τούρκοι ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ κατέκτησαν ἐπὶ τῆς Ἐλληνικῆς χερσονήσου τὴν Καλλίπολιν (1354).

Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Μουράτ Α' (1365) ὁρμοῦν ἀπὸ τὴν Καλλίπολιν, κυριεύουν δῆλην τὴν Θράκην καὶ κάμνουν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους των εἰς τὴν Εὐδόπην τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα δὲν δύνανται νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Γενιτσάρων. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος ἀναγκάζεται νὰ κάμῃ εἰρήνην μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος φόρον εἰς τὸν σουλτάνον.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀφαιρεῖ αὐτὰς ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι τὰς κατεῖχον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου Δουσάν. Κατόπιν κυριεύει τὴν Ἀλβανίαν, ἔπειτα τὴν Θεσσαλονίκην. Μετὰ ταῦτα εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν, τὴν κυριεύει καὶ τὴν κάμνει ἐπαρχίαν τοῦ κράτους του. Η βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Βουλγαρίας παρεδόθη, καὶ ἔκουσίως ἡσπάσθη τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν.

Τότε οἱ Σέρβοι, οἱ Βόσνιοι καὶ οἱ Κροάται ἀπεφάσισαν νὰ συνενωθοῦν διὰ νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ τοῦ Μουράτ, ἀλλ᾽ ὁ Μουράτ τοὺς νικᾷ εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον (1389). Εἰς τὴν μάχην δύμως αὐτὴν φονεύεται καὶ ὁ Μουράτ ἀπὸ κάποιον Σέρβον τραυματίαν. Ὁ υἱός του Βαγιαζῆτης ὑποχρεώνει τοὺς Σέρβους νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ἔπειτα διαβαίνει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ νικᾷ καὶ ἔκδιώκει δῆλους τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας καὶ κατακτᾷ τὰς χώρας των, κατόπιν δὲ διαβαίνει πάλιν εἰς τὴν Εὐδόπην. Εἰσβάλλει εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ κάμνει τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς ὑποτελῆ, καὶ ἔπειτα δοχίζει ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Τότε τέλος ἡ Εὐδόπη συνεινήθη καὶ ἔγινε σταυροφορία ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀπὸ Οὐγγρούς, Γερμανούς καὶ

Γάλλους. Ό Βαγιαζήτ ὅμως τοὺς νικᾶ εἰς τὴν Νικόπολιν τῆς Βουλγαρίας καὶ τοὺς διασκορπίζει.

Μετὰ ταῦτα ὁ Βαγιαζήτ ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἥρχισε νὰ τὴν πολιορκῇ. Ο τότε αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Παλαιολόγος ζητεῖ βοήθειαν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος τότε ἐσώθη ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Νέος ἀπὸ ἐκεῖ ἔχθρος, ὁ Ταμερλāνος, ἤναγκασε τὸν Βαγιαζήτ νὰ ἀφῆσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

4. Ο Ταμερλāνος.

Τὸ μογγολικὸν κράτος μὲ τὴν τεραστίαν αὐξῆσιν, τὴν ὁποίαν εἴδαμεν ὅτι ἔλαβε, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ. Προτοῦ νὰ τελειώσῃ ὁ 13ος αἰῶν διηρέθη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη μὲ ἡγενόνας ἀνεξαρτήτους. Εἰς ἐξ αὐτῶν ὅμως, ὁ Ταμερλāνος, κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τοὺς γείτονάς του, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς μέσης Ἀσίας. Εἰς αὐτὸν δὲ κατέφυγαν οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, ὅταν τοὺς ἔξεδιώξεν ἀπὸ τὰς χώρας των ὁ Βαγιαζήτ, καὶ ἐζήτησαν τὴν προστασίαν του. Ἰσως μάλιστα καὶ οἱ Ἐλληνες αὐτοκράτορες εἶχον ζητήσει τὸ Ἰδιον πρᾶγμα. Ο Ταμερλāνος τότε ἀπήγησεν ἀπὸ τὸν Βαγιαζήτ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν χώραν του, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς παλαιούς των κυρίους ὅλας τὰς κατακτήσεις τῶν Τούρκων. Ο Βαγιαζήτ δὲν ὑπήκουσε καὶ ὁ Ταμερλāνος εἰσβάλει μὲ 800 χιλ. βαρβάρους εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ο Βαγιαζήτ ἐπῆλθεν ἐναντίον του μὲ 350 χιλ. Ή μεγάλη μάχη τῶν δύο βαρβάρων ἔγινε πλησίον τῆς Ἀγκύρας (1402). Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐνικήθησαν, ὁ δὲ Βαγιαζήτ συνελήφθη αἰχμαλωτος καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Ο Ταμερλāνος μετὰ τὴν νίκην του αὐτὴν ἐλεηλάτησεν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐπανέφερεν εἰς τὰ κράτη των Τούρκων ἡγεμόνας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ὅπου μετ' ὀλίγον καὶ ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ταμερλάνου, οἱ ὁθωμανοὶ ἀνέκτησαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ὅμως αὐτῆς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὠφελήθη. Πρῶτον ἐσώθη ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τὴν

πολιορκίαν τοῦ Βαγιαζήτ. Ἐπειτα οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζήτ περιέπεσαν εἰς ἐμφύλιους πολέμους. Ἐξ αὐτῶν ἐπωφελήθησαν οἱ Ἑλληνες καὶ ἀνέκτησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ παράλια τῆς Θράκης πρὸς τὸ μέρος τῆς Μαύρης θαλάσσης. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπὶ

Eἰκ. 2. Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τοὺς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἀγῶνας τῶν Τούρκων.

τέλους ἔνας ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Βαγιαζήτ, ὁ Μωάμεθ ὁ Α', ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὁ αὐτοκράτωρ εὑρίσκετο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ αὐτόν.

**Σ. Νέοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
χειροσόνησον.**

Ἡ σύνοδος τῆς Φλωρεντίας.—Αἱ φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων δὲν διετηρήθησαν, ἀφ' οὗ ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ Α'. Οὐδὲς καὶ διάδοχός του Μουράτ ὁ Β', εὐθὺς ἀφ' οὗ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον (1421), ἐποιόρκησεν δλίγον χρόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειτα ἔστειλε στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔκαμε μεγάλας καταστροφάς, καὶ κατόπιν ἐκυρίευσε τὴν Θεσσαλονίκην. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Η' ἀπεφάσισε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν ἔκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ βοήθειαν ἐκ τῆς Εὐρώπης. Μὲ τὸν πατριάρχην λοιπὸν καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς καὶ λογίους μετέβη εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου εἶχε καλέσει ὁ πάπας σύνοδον διὰ τὴν ἐνωσιν τῶν ἔκκλησιῶν. Ἐκεῖ ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς συζητήσεις οἱ Ἑλληνες παρεδέχθησαν ὅλους τοὺς ὄρους τῶν Δυτικῶν.

Ἄλλα μὲ δόλας τὰς ὑποχωρήσεις, τὰς ὅποιας ἔκαμαν οἱ Ἑλληνες εἰς τὸν πάπαν, ή βοήθεια, τὴν ὅποιαν ἔλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἣ το ἀργήμαντος. Ἄλλα καὶ ή ἐνωσις, ὅπως ἔγινεν, ήτο μόνον τυπική. Οταν ἐπέστρεψεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν συνοδείαν του, δλοι οἱ μορφωμένοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ καὶ δλοις ὁ λαὸς διεμαρτυρήθησαν διὰ τὴν ἐνωσιν. Ὡστε ή ἐνωσις ἀπέτυχεν. Ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ ἀλλο ἀποτέλεσμα δὲν εἶχε παρὰ νὰ ἔξαψῃ τὸ μῆσος τὸν Ἀνατολικῶν πρὸς τοὺς Δυτικοὺς τόσον, ὥστε οἱ Ἑλληνες νὰ προτιμοῦν νὰ κυριευθῇ ή Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρὰ νὰ ὑποταχθῇ ή ἔκκλησία των εἰς τὸν πάπαν.

Ιωάννης Οὐνυάδης. Ο Μουράτ πραγματικῶς τότε θὰ ἐκυρίευε καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀν δὲν τοῦ παρουσιάζοντο νέα ἐμπόδια. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τρεῖς ἡρωες ἀνέλαβαν νὰ σταματήσουν τὴν πρόοδον τῶν Τούρκων, ὁ διδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κωνσταντίνος ὁ Παλαιολόγος, δεσπότης τῆς Πελοποννήσου, ὁ Ἑλληνοαλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης ή Σκεντέριπτης καὶ ὁ Ούγγρος Ἰωάννης Οὐνυάδης. Δυστυχῶς αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἡρωες δὲν ἤδυνήθησαν νὰ ἐνωθοῦν. Ἐνεκα τούτου δι' δλίγον χρόνον μόνον ἐσταμάτησαν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων.

Ο Ούγγρος ἀρχιγῆδος Ἰωάννης Οὐνυάδης, διὰ νὰ παύσῃ τὰς
· Αντ. Χωραφᾶ.—**Ιστορία Γ'** Ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'.

ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ἐπολέμησε πολλάκις μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς νίκας τὸ 1443 ἦνάγκασε τοὺς Τούρκους νὰ περιορισθοῦν πέραν τοῦ Αἴμου. Τὸ ἄλλο ὅμως ἔτος οἱ Οὐγγροὶ ἐνικήθησαν ἀπὸ τὸν Μουράτ πλησίον τῆς Βάρδης.

Γεώργιος Καστριώτης. Κατὰ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μουράτ πολεμεῖ μὲ τὴν Ούνυαδην, παρουσιάζεται ὁ Γεώργιος Καστριώτης. Αὐτὸς ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας. Παῖς 9 ἐτῶν εἶχε δοθῆ ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς τὸν Μουράτ πρὸς ἐγγύησιν ὅτι θὰ μείνῃ πιστὸς εἰς αὐτόν. Πλησίον τοῦ Μουράτ ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἔγινε Μωαμεθανὸς καὶ ὠνομάσθη Σκεντέρμπεης (Ἀλέξανδρος μπέης). Ἐφ' οὐ ἡλικιώθη, ἔδειξε μεγάλην ἀνδρείαν εἰς τοὺς πολέμους, καὶ ὁ Μουράτ τὸν ἔξετίμα πολύ.

'Αλλ' ὁ Γεώργιος Καστριώτης δὲν ἦδύνατο νὰ λησμονήσῃ μήτε τὴν πατρίδα του, μήτε τὴν καταγωγὴν του. Τὸ 1443 εἰς μίαν ἐκστρατείαν ἔναντίον τῶν Οὐγγρῶν ἀφαιρεῖ διὰ τῆς βίας ἀπὸ τὸν γραμματέα τοῦ Μουράτ διαταγὴν εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀλβανίας Κρόσιας νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ φρούριον. Ἐπειτα φονεύει τὸν γραμματέα, διὰ νὰ μὴ μάθῃ τὸ πρᾶγμα ἀμέσως ὁ Μουράτ, καὶ ἔρχεται μὲ τοὺς διπάδούς του εἰς τὴν Κρόσιαν καὶ γίνεται κύριος αὐτῆς.

'Απὸ τὴν Κρόσιαν ὁ Σκεντέρμπεης ἔκαλεσε τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν πόλεμον ἔναντίον τῶν Τούρκων. Τοεῖς φοράς ἐκστρατεύει ὁ Μουράτ μὲ μεγάλον στρατὸν ἔναντίον τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος. "Ολαι ὅμως αἱ ἐκστρατεῖαι του ἀπέτιχον, ὅλαι δὲ αἱ δελεαστικαὶ προτάσεις του πρόδεισυνθηκολόγησιν ἀπερρίφθησαν."

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. 'Ἐν' ᾧ ὁ Ούνυαδης πρὸς Ι. καὶ ὁ Σκεντέρμπεης εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπολέμουν μὲ τὸν Μουράτ, ὁ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ἐπεκτείνει τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν Στερεάν Ἐλλάδα. Σχεδιάζει νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ συνενωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην καὶ μὲ τὸν Ούνυαδην, διὰ νὰ κτυπήσουν ἀποτελεσματικῶς τοὺς Τούρκους.

'Αλλὰ ὁ Μουράτ, ἀφ' οὐ ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρούς εἰς τὴν Βάρ-

ναν, δὲν ἄφησε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ προχωρήσῃ. Ἐπέρχεται ἐναντίον του. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔννοεῖ ὅτι δὲν ἔχει ἀρκετὴν δύναμιν διὰ νὰ ἀγωνισθῇ μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ὑποχωρεῖ εἰς τὸν ἴσθμον. Τὸ τεῦχος ὅμως τοῦ ἴσθμου δὲν ἔμποδίζει τὸν Μουράτ. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ γυμνάσῃ εἰς τὴν πειθαρχίαν τὸν στρατόν, τὸν δποῖον εἶχε σχηματίσει ἐξ ἐντοπίων. Μὲ τὰς πρώτας ἐπιθέσεις λοιπὸν τῶν Τούρκων ὀπισθοχωρεῖ. Οἱ Τούρκοι γίνονται κύριοι τῆς Κορίνθου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ προχωροῦν μέχρι τῶν Πατρῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἀναγκάζεται νὰ κάμη συνθήκην μὲ τὸν Μουράτ καὶ ὑποχρεώνεται νὰ πληρώνῃ φόρον εἰς αὐτόν.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Κωνσταντῖνος προσκαλεῖται εἰς τὴν Κωνσταντίνην διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ ἄλλο καθῆκον, νὰ λαμπρύνῃ μὲ τὸν ἡρωικὸν τον θάνατον τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὄταν δηλαδὴ τὸ 1448 ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης, ὅλοι ὁμοφώνως ἀνεκήρυξαν τὸν Κωνσταντῖνον αὐτοκράτορα. Τὸ ἐπόμενον ἔτος λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἀφήνει τὴν Πελοπόννησον εἰς τοὺς ἀδελφούς του Θωμᾶν καὶ Δημήτριον, καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κωνσταντίνην, ὅπου ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχήν.

Μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανε καὶ ὁ Μουράτ, τὸν διεδέχθη δὲ ὁ υἱός του Μωάμεθ Β'.

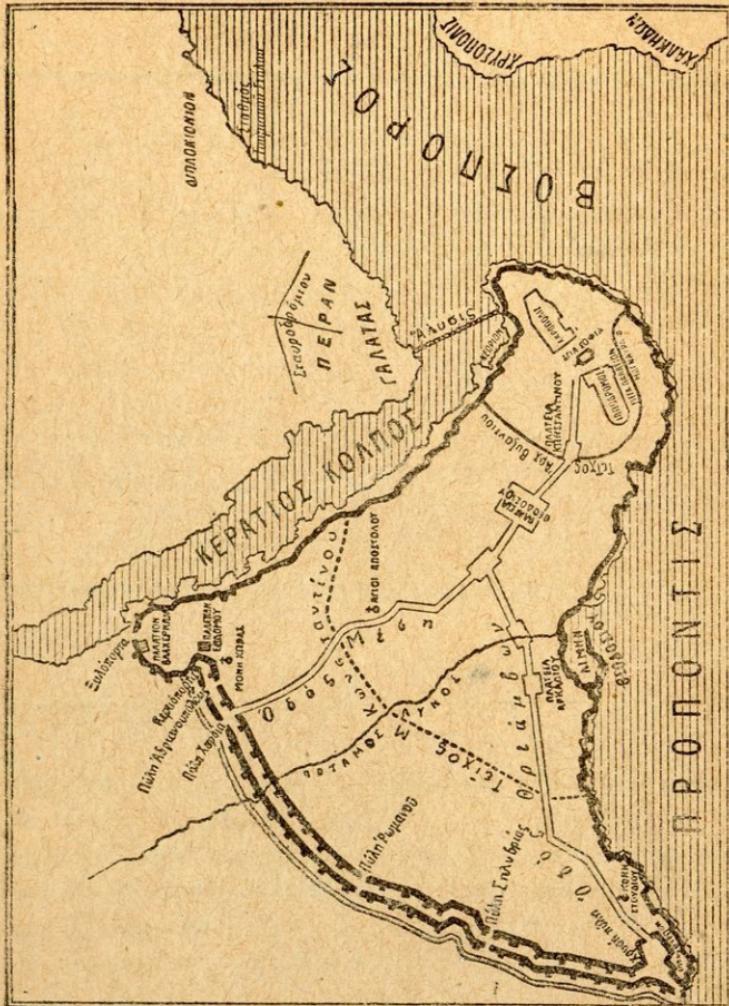
6. Η ἄλωσις τῆς Κωνσταντίνης πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Προετοιμασίας τῶν ἀντιπάλων. Ὁ Μωάμεθ, ὃταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν Θρόνον (1451), ἦτο 21 ἔτῶν. Ἀμέσως ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντίνην πολιν. Ἡξενορεῖ τὴν ἀδυνατίαν της. Ἡξενορεῖ καὶ ὅτι τὸ κράτος του δὲν θὰ στερεωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην χωρὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν Πόλιν, ή ὅποια κατέχει τὰς κλεῖδας τῶν δύο θαλασσῶν καὶ ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας.

Άλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὃταν ἥρχετο εἰς τὴν Κωνσταντίνην, διὰ νὰ ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἥξενορεν ὅτι ἀντὶ στέμματος θέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μάρτυρος. Ἡξενορεῖ καλῶς τὴν θέσιν τοῦ κράτους, καὶ ὡς ἥρως ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν

ἢ νὰ βασιλεύσῃ ἀξιοπρεπῶς ἢ, ἂν δὲν ἥδυνατο, νὰ πέσῃ μὲ τι
μὴν καὶ μὲ δόξαν.

* Ήτο λοιπὸν φανερόν, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν ἦ

Εἰκ. 3. *Η Κωνσταντινούπολις.

εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πολύ. Δι’ αὐτὸν καὶ οἱ δύο ἥρχισαν νὰ ἔτοιμάζωνται. Ο Κωνσταντῖνος ἐφρόντισε διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν καὶ τῶν φρουρῶν, διὰ προμήθειαν σίτου καὶ διὰ νὰ προσελκύσῃ ξένους ἐθελοντὰς ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ο

Μωάμεθ πάλιν παρεσκεύασε μέγαν στρατὸν καὶ στόλον καὶ ἔκτισεν εἰς τὸ στενότερον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὥρης ἔνα φρούριον. Ἀπέναντι αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὥρης εἶχε κτισμένον ἄλλο ἔνα ὅμοιον καὶ ὁ Βαγιαζήτ. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον τώρα ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἀποκλεισμένη ἀπὸ κάθε συγκοινωνίαν μὲ τὴν Μαύρην θάλασσαν, καὶ δὲν ἤμποροῦσε νὰ προμηθευθῇ ἀπὸ ἕκεῖ σιτηρά.

Ο Κωνσταντίνος διεμαρτυρήθη διὰ τὸ νέον φρούριον καὶ διέταξε νὰ κλείσουν τὰς πύλας τῆς πόλεως. Τότε ὁ σουλτᾶνος ἔρχεται ἐναντίον του μὲ 250 χιλ. στρατὸν καὶ μὲ 400 πλοῖα καὶ ἀρχίζει νὰ πολιορκῇ τὴν Πόλιν (Απρίλιος 1453) καὶ κατὰ Ἑράν καὶ κατὰ Θάλασσαν. Ἀπέναντι αὐτοῦ τοῦ πλήθους ὁ Κωνσταντίνος δὲν εἶχε παρὰ μόνον 5 χιλ. ἐντοπίους καὶ 2 χιλ. ξένους Εὐρωπαίους μὲ ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον Ἰουστινιάνην. Τὰ τείχη ἤσαν ἴσχυρά, ἀλλὰ ἤσαν πολὺ μεγάλα, καὶ δὲν ἦδύνατο τόσον δλίγος στρατὸς νὰ τὰ φρουρήσῃ. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Κωνσταντίνου περιωρίζετο εἰς 26 πλοῖα κλεισμένα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Βαρεῖα δὲ ἀλυσίς ἔφρασε τὴν εἰσόδον τοῦ κόλπου.

Η πολιορκία. Η πολιορκία ἥρχισε τὴν 7 Απριλίου 1453 καὶ διήρκεσε 52 ἡμέρας. Αἱ πρῶται ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἔνα πλέοντον καννώνιον, τὸ ὅποιον εἶχεν ὁ σουλτᾶνος, κατ’ ἀρχὰς κάμνει μεγάλας ζημίας εἰς τὰ τείχη, ἀλλὰ μετ’ ὀλίγας ἡμέρας ἔσπασε.

Τὴν 15 Απριλίου γίνεται μία ναυμαχία, ἡ ὅποία κατεντρόπιασε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον. Τέσσαρα ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια ἤσαν εἰς τὸ Αἴγαιον διὰ τροφάς, ἔρχονται καὶ ἐπιχειροῦν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Κεράτιον. Ο τουρκικὸς στόλος, ὁ ὅποῖος ἦτο πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ, προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐμποδίσῃ καὶ γίνεται ἔκει ναυμαχία πεισματώδης. Ο σουλτᾶνος καὶ ὅλος ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου, καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν τειχῶν γίνονται θεαταὶ αὐτῆς. Οἱ Ἕλληνες ναῦται ἀποκρούουν τὸν ἔχθροικὸν στόλον. Μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατακαίουν πολλὰ πλοῖα καὶ φογεύουν πολλοὺς Τούρκους. Ἐπὶ τέλους εἰσέρχονται εἰς τὸν λιμένα.

Μανιώδης τώρα ὁ σουλτᾶνος ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ στόλου του συλλαμβάνει μεγάλον σχέδιον. Κατασκευάζει εἰς τὰ ὑψώματα

τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πέροαν ξύλινον δρόμον ἀλιμμένον μὲ πάχος καὶ δι' αὐτοῦ μεταφέρει ἐντὸς μιᾶς νυκτὸς 70 πλοῖα ἀπὸ τὸν Βόσπορον εἰς τὸν Κεράτιον. Οἱ πολιορκούμενοι κατεπλάγησαν. Προσεπάθησαν νὰ καύσουν τὰ πλοῖα αὐτά, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν. Ἀπὸ τώρα πλέον ἡ πολιορκία γίνεται στενὴ καὶ κατάθαλασσαν.

Ἡ πολιορκία ἔξηκολούθει 7 ἑβδομάδας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπέκρονον ὅλας τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων. Ἄλλα τὰ ρήγματα τῶν τειχῶν τώρα πλέον εἶναι πολλὰ ἀπὸ τὸ ἀκατάπαυστον πῦρ τῶν τουρκικῶν καννωνίων. Ὁ Μωάμεθ τότε ἐνόησεν, ὅτι εἶναι καιρὸς διὰ τὴν μεγάλην ἔφοδον. Προηγουμένως ἔκαμε πρότασιν εἰς τὸν Κωνσταντίνον νὰ μεταβῇ μὲ τὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκεῖ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἀνεξάρτητον ἥγεμόνα. Ὁ Κωνσταντίνος ἀπὸ κανέναν μέρος πλέον δὲν ἐπερίμενε βοήθειαν. Ὁμως ἀπεφάσισε νὰ ἀντισταθῇ μέχρι τέλους καὶ νὰ πέσῃ ἐντίμως καὶ ἐνδόξως. Ἀπαντᾷ λοιπὸν εἰς τὸν Μωάμεθ, ὅτι δὲν τοῦ παραδίδει τὴν πόλιν, διότι ὅλοι μὲ μίαν γνώμην εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ ἀποθάνουν χάριν αὐτῆς.

Ο σουλτάνος τότε ὠρισε διὰ τὴν μεγάλην ἔφοδον τὴν 29ην Μαΐου. Τὴν παραμονὴν ἐκήρυξεν εἰς ὅλον τὸν στρατόν, ὅτι, ἀν κυριεύσονταν τὴν πόλιν, ἀφήνει εἰς τοὺς στρατιώτας ὅλας τὰς κινητὰς περιουσίας καὶ τοὺς ἀνθρώπους της. Διὰ τὸν ἑαυτόν του δὲν κρατεῖ παρὰ μόνον τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκοδομάς. Ὅπόσχεται ἐπίσης μεγάλας ἀμοιβᾶς εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἀναβοῦν πρῶτοι τὰ τείχη, καὶ μὲ τοὺς ἵερεις ἐρεθίζει τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τοῦ στρατοῦ. Τὸ κήρυγμα ἔγινε δεκτὸν μὲ μεγάλον θόρυβον καὶ ἀλαλαγμόν. Τὰ τύμπανα κροτοῦν καὶ ὅλον τὸ στρατόπεδον καίεται ἀπὸ φωταψίας.

Τὸ ἀντίθετον ἔγινετο εἰς τὴν πόλιν. Οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταψίας ἐνόησαν, τί συμβαίνει, καὶ εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἐπικρατεῖ σκότος καὶ λύπη. Ὁ Κωνσταντίνος καλεῖ εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλους τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄρχοντας, τοὺς ἐνθαρρύνει καὶ τοὺς προτρέπει νὰ ἀγωνισθοῦν γενναίως διὰ τὴν πόλιν, ἡ ὅποια εἶναι τὸ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα πηγαίνει μὲ τὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὸν μεγάλον ναὸν τῆς ἀγίας Σοφίας,

δπου διὰ τελευταίαν φοράν ἔμελλε νὰ γίνη Ἑλληνικὴ χριστιανικὴ λειτουργία. Ἐκεῖ ἡ κροάσθη μὲ κατάνυξιν τὴν ἵερὰν ἀκολουθίαν καὶ ἔκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἔπειτα πηγαίνει διὰ τελευταίαν φοράν εἰς τὰ ἀνάκτορά του καὶ ἀποχαιρετᾶ τὸν ὑπηρέτας του. Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐπιθεωρεῖ πάλιν τὰ τείχη, καὶ καταλήγει εἰς τὴν θέσιν του, εἰς τὴν πύλην τοῦ Ῥωμανοῦ, δπου θὰ ἐγίνετο ἡ μεγαλυτέρα ἐπίθεσις.

Ἡ ἀλωσις. Ἡ μεγάλη ἔφοδος ἥρχισε τὴν δευτέραν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Οἱ Τούρκοι δόρμοιν μὲ μανίαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῶν τειχῶν, μὲ περισσοτέραν ὄμως δόρμην ἀπὸ τὸ μέρος τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἀλλὰ ἐδῶ ὁ Κωνσταντίνος μάχεται μὲ μεγάλην γενναιότητα. Δύο ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων γίνονται χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ὁ σούλτανος διατάσσει καὶ τοὺς Γενιτσάρους νὰ ἐπιτεθοῦν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡ- ρωικῶς. Ἡ χαρὰ τοῦ Κωνσταντίνου εἶναι ἀπερίγραπτος διὰ τὴν νίκην.

Αἴφνης ἔνα ἀπροσδόκητον γεγονός ἔκαμε τοὺς Τούρκους κυ- ρίους τῆς πόλεως. Μία μικρὴ πύλη ὑπόγειος τοῦ τείχους εἰχε λησμονηθῆ ἀνοικτή. Αὗτὴν ἀνεκάλυψαν μερικοὶ Τούρκοι καὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν πόλιν. Αὗτοὶ ἔπειτα βοηθοῦν καὶ ἄλλους νὰ εἰσέλθουν, καὶ ὅλοι μαζὶ διευθύνονται εἰς τὴν πύλην τοῦ Ῥω- μανοῦ, εἰς τὰ διπίσθια τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ σούλτανος ἔμαθε τὰ συμβάντα καὶ διατάσσει νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ μέτωπον μὲ μεγαλυ- τέραν δόρμην. Μέρος τότε τῶν Γενιτσάρων ἀναβαίνει εἰς τὰ τεί- χη. Στιγμὴ φοβερὰ διὰ τὸν Κωνσταντίνον. «Οταν εἰδεῖν ὅτι εἶναι περικυκλωμένος ἀπ’ ὅλα τὰ μέρη, ἀπηλπίσθη, ἀλλ’ ἀγωνίζεται ὡς ὁ τελευταῖος στρατιώτης. «Ολοὶ ὅσοι ἡσαν πέριξ του φονεύ- ονται. Τότε φωνάζει «δὲν ὑπάρχει Χριστιανὸς νὰ πάρῃ τὴν κε- φαλήν μους; » Ἀμέσως Τούρκος στρατιώτης τὸν κτυπᾷ ἐκ τῶν ὅπισθεν καὶ πίπτει νεκρός.

«Ο αὐτοκράτωρ ἔπεσεν ὡς ἥρως, καὶ ἔπεσεν, ὅπως ἡ πόλις,

όχι ὅταν τὸν ἔκτυπων κατὰ μέτωπον, ἀλλὰ ὅταν τὸν ἔκτυπησαν
ἐκ τῶν ὄπισθεν.

Οἱ νικηταί, ἀφ' οὗ ἔσφαξαν τὴν φρουράν, ὥρμησαν εἰς τὴν
διαρπαγήν. 60 χιλιάδες ἐκ τῶν κατοίκων συνελήφθησαν αὐχμά-
λωτοι. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶχον καταφύγει εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀγίας
Σοφίας. Ἐπίστευον, σύμφωνα μὲν ἀρχαῖον χρησμόν, δτι ἄγγελος
θὰ κατέβαινεν ἐξ οὐρανοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Σοφίας καὶ
θὰ ἀπεδίωκε τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως. Μάταιαι ἐπίλεξε.
Οἱ Τούρκοι ἔσπασαν τὰς πύλας τοῦ μεγάλου ναοῦ μὲν ἀξίνας.
"Ολοι, ὅσοι ἡσαν ἐντὸς αὐτοῦ συλλαμβάνονται καὶ δένονται, δὲ
ναὸς γυμνώνεται ἀπὸ τοὺς θησαυρούς του καὶ τὰ κοσμήματά
του καὶ μολύνεται.

'Αλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἡ λεηλασία γίνεται ἀγρία, διήρκεσε
δὲ τρεῖς ἡμέρας. Σύμφωνα μὲ τὴν προκήρυξιν τοῦ σουλτάνου οἱ
βάρβαροι δὲν ἀφῆκαν παρὰ μόνον τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκοδομάς.

Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰσῆλθεν ἔφιππος καὶ ὁ
Μωάμεθ εἰς τὴν πόλιν. Ἐπορεύθη κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ναὸν
τῆς ἀγίας Σοφίας, ἀνέβη ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης καὶ προσηυ-
χήθη. "Ἐκτοτε ὁ μεγάλος ναὸς ἔγινε τζαμί, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλ-
λαι ἐκκλησίαι τῆς Κων.)πόλεως. Μετὰ ταῦτα ὁ σουλτάνος διέ-
ταξε νὰ ἐρευνήσουν τὰ πτώματα καὶ νὰ εὑρούν τὸν νεκρὸν τοῦ
αὐτοκράτορος. Ὁ μεγάλος νεκρὸς ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τὰ κόκκινα
πέδιλα μὲ τοὺς χρυσοῦς ἀετούς, τὰ ὅποια ἐφόρει. Ὁ Μωάμεθ
τότε διέταξε νὰ στήσουν τὴν κεφαλὴν ἐπὶ στήλης, διὰ νὰ τὴν
ἴδοιν ὄλοι, τὸ δὲ σῶμα νὰ τὸ θάψουν μὲ τὰς συνηθισμένας βα-
σιλικὰς τιμάς

Ποῦ ἐτάφη ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ εἶναι ἄγνωστον. Τὸ πι-
θανώτερον εἶναι ὅτι ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀγίας Θεοδοσίας.
"Οπου δήποτε δῆμος καὶ ἀν εἶναι ὁ τάφος του, τὸ ὄνομά του
εἶναι βαθειά χαραγμένον εἰς τὰς καρδίας τῶν Ελλήνων. Οἱ Ἑλ-
ληνες θὰ τὸν εὐγνωμονοῦν αἰωνίως, διότι ἔπεσεν ἡρωικῶς ὡς
γνήσιος ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Σ. Κατάλυσις τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορείας.

Τὸ ἔθνος τοῦ φούνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μὲ τὴν ἀλωσιν τῆς Κων.)πόλεως ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία

κατελύθη. Μετ' ὅλιγα ἔτη (1460) ὁ Μωάμεθ, ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῶν ἐρίδων τῶν δύο ἀδελφῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου, Θωμᾶ καὶ Δημητρίου Παλαιολόγου, καταλύει τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκδιώκει ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς Παλαιολόγους. Ὁλη ἡ Πελοπόννησος τότε περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, πλὴν τῆς Μονεμβασίας, Κορώνης, Μοθώνης, Πύλου, Ναυπλίου καὶ Ἀργονησ, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Ἐκ δὲ τῶν κατοίκων αὐτῆς πολλοὺς μετέφερεν ὁ Μωάμεθ εἰς τὴν Κων(1) πολιν πρὸς αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἄλλους δὲ ὅχι ὅλιγους κατέταξεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων.

Οὐλίγον πρότερον ὁ Μωάμεθ εἰχε καταλύσει καὶ τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετέβαλε τὸν Παρθενῶνα εἰς τζαμίον. Τὸ 1461 δὲ κατέλυσε καὶ τὴν σύτοκρατορίαν τῆς Τρεπεζοῦντος. Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ αὐτῆς Δαβὶδ Κομνηνὸς μὲν ὅλην τὴν οἰκογένειάν του ἀπεκεφαλίσθησαν, διότι ἡρνήθησαν νὰ ἀσπασθοῦν τὸν Ἰσλαμισμόν. Ὁλίγον κατόπιν οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν Λέσβον καὶ τὸ 1470 ἐκνορίευσαν ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν τὴν Εὔβοιαν, (1) τὴν Αἶγαν (2) καὶ τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν ὁ Σκεντέρημπεης ἀποθήσκων τὸ 1466 εἶχε θέσει ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ μὲν Ῥόδος ἐκνοριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1522, ἡ Κύπρος τὸ 1570, ἀργότερα δὲ αἱ Κυκλαδες καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχόμεναι πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Τελευταία ἐκνοριεύθη τὸ 1669 ἡ Κρήτη, ἀλλὰ μετά

(1) Περίφημος ὑπῆρξεν ἡ ἄλωσις τῆς Χαλκίδος διὰ τὴν ἡρωικὴν ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν ἀντέτεαν κατὰ τῶν Τούρκων οἱ Ἐλληνες κάτοικοι αὐτῆς συναγωγιζόμενοι μετὰ τῶν Ἐνετῶν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς οἱ Τούρκοι ἔχασαν στρατὸν πλέον τῶν 50 χιλ. Ἐνεκα δὲ τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα. Ἄλλοι μὲν μυρία βασανιστήρια ἐθανατώθησαν, ἄλλοι δὲ ἐστάλησαν εἰς Κων(1) πολιν.

(2) Ἀκόμη περιφημοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἄλωσις τῆς Αἴγανος καὶ διὰ τὴν ἡρωικὴν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων τῆς καὶ πρὸ πάντων διὰ τῶν ἡρωισμὸν μιᾶς κόρης Ἐλληνίδος, τῆς Μαρούλας. Αὕτη, ὅταν εἰδε εἰς μίαν προσβολὴν τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ φρουρίου τὸν πατέρα της νὰ φονευθῇ, ἥρτασε τὸ ξίφος αὐτοῦ καὶ ὡρμήσε κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τόσον δὲ μὲ τοῦτο ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους, ὥστε οὗτοι ἀπέκρουσαν τὴν ἔφοδον.

μακρὸν ἀγῶνα. Ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῆς διήρκεσεν 25 ἔτη. Η μακρὰ ἀντὴ ἀντίστασις ὀφεῖλεται εἰς τὸν ἡρωισμὸν τῶν Κρητῶν. Οἱ Κρῆτες ἐμίσουν τοὺς Ἐνετούς, διότι ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα ἐκ μέρους αὐτῶν. Προκειμένου ὅμως νὰ περιέλθῃ ἡ χώρα των εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἥγωνισθησαν ἐκθύμως μετὰ τῶν Ἐνετῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων.

Ἡ μόνη ἐλληνικὴ χώρα, τὴν ὅποιαν δὲν ὑπέταξαν οἱ Τούρκοι, ἦτο ἡ Ἐπτάνησος. Ὄλαι αἱ ἄλλαι ἔπεσαν ὁριστικῶς εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν.

Ἄλλ' ὅμως, ἂν κατελύθῃ ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία, ὁ Ἐλληνισμὸς δὲν ἔξωλοθεύθη. Ὁ ἐλληνικὸς λαός, ἀμέσως μόλις ἐκνυριεύθη ἡ Κωνικοὶς πόλεις, ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ ἔθνος πάλιν θὰ ἐλευθερωθῆ. Αὐτὸς φανερώνουν τὰ δημοτικὰ τραγούδια, οἱ λεγόμενοι θρῆνοι μὲ τὰ ὅποια τὸ ἔθνος ἔθνος ἔθνος τὴν ἄλωσιν τῆς Πόλεως. Αὐτὸς δεικνύουν αἱ διάφοροι παραδόσεις του διὰ τὴν τελευταίαν λειτουργίαν καὶ διὰ τὸν μαρμαρωμένον βασιλιᾶ.

Ἡ πεποίθησις αὐτῇ, ὅσον παρήρχοντο οἱ αἰῶνες ἀντὶ νὰ δλιγοστεύσῃ, ἐμεγάλωνε. Τὰ μαῦρα χρόνια τῆς δουλείας ἐγιγάντωσαν τὸ ἔθνικὸν αἴσθημα. Δι' αὐτὸς τὸ ἔθνος, ἀφοῦ ἐπὶ 400 ἔτη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐταλαιπωρήθη, ἐβασανίσθη, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη καὶ ἥγωνισθη, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τῆς φυλακῆς του καὶ νὰ ἐλευθερωθῆ.

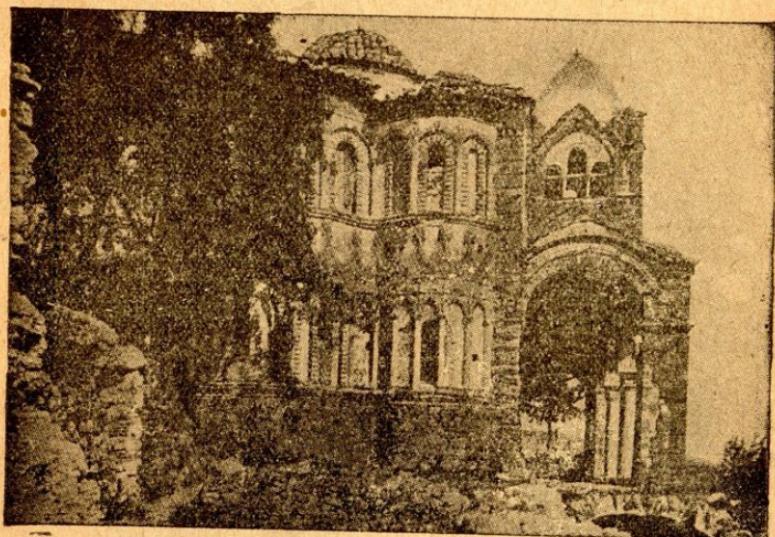
8. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι κατὰ τὴν περίοδον τῆς παρακράτης καὶ τῆς πτώσεως τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν ἔξεγείρεται εἰς τὸ ἔθνος μόνον τὸ ἔθνικὸν φρόνημα, παρουσιάζεται εἰς αὐτὸς καὶ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Αἱ ποικίλαι ἀνωμαλίαι καὶ μεγάλαι καταστροφαί, τὰς ὅποιας ὑφίσταται ἡ αὐτοκρατορία, δὲν εἶναι ἵκανοι νὰ ἀποτρέψουν τοὺς μεσαιωνικοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ τὴν θεραπείαν τῆς τέχνης.

Τὰ γράμματα. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, ἡ ὅποια εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Φωτίου, φθάνει εἰς τὴν μεγίστην της ἀ-

κμήν. Πολλοί δέ, καὶ θεολόγοι καὶ λαϊκοί, ἀσχολοῦνται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων, ὁ Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ ἄλλοι.

Ἡ ἀναγέννησις αὐτὴ τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἔφερε καὶ τὴν λογοτεχνικὴν ἀναγέννησιν. Εἰς τὴν θεολογίαν παρόνταί ονται πολλοί συγγραφεῖς, μεταξὺ τῶν διποίων ἔχειον ὁ Μιχαὴλ Ἀκο-

Eἰκ. 4. Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης τοῦ Μυστρᾶ.

μινᾶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος, ὁ κατόπιν πρῶτος μετὰ τὴν ἀλωσιν πατριάρχης. Ἰστορίαν ἐπίσης ἔγραψαν πολλοί, μεταξὺ τῶν διποίων ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος, ὁ Ἀθηναῖος Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ὁ Δούκας γράψας εἰς ἀπλῆν γλῶσσαν καὶ ὁ Γεώργιος Φρατζῆς. Τέλος ἡ δημώδης ποίησις κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παράγει λογοτεχνικὰ ἔργα γραμμένα εἰς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν, τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ λαλουμένην. Τοιαῦτα εἶναι καὶ ὅσα ἐγράψησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὰς μεσημβρινὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἵδιως εἰς τὴν Κρήτην κατ'

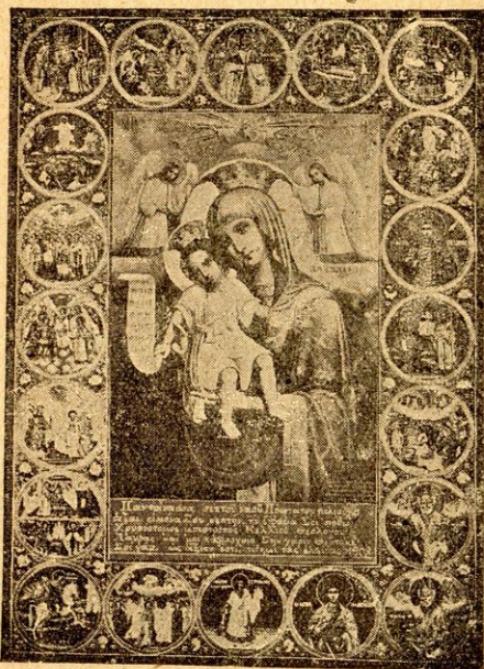

Εἰκ. 5. Ὁ Ἱεροβοάμ τῆς μονῆς
τῆς Χώρας ἐν Κων]πόλει.

Εἰκ. 6. Ἡ Παρθένος (ἐκ τῆς του-
χογραφίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς
ἐν ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τῆς Δαύρας).

ἐπίδρασιν τῆς Φραγκοχρατίας. Ἐκ τούτων τὰ ὀραιότερα εἰναι δὲ Ἐρωτόριτος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου καὶ ἡ τραγῳδία τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη Ἐρωφίλη, τὰ ὅποια ἔγιναν εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα.

Ἡ τέχνη.—**Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξακολουθεῖ** ἡ Ἰδία, ὅποια καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲ ἀνήκουν αἱ

*Eἰκ. 7. Ἡ Παναγία «Ἄξιόν ἐστιν» (εἰκὼν ἐπὶ σανίδος ἐν τῷ
Πρωτάτῳ τοῦ Ἀγίου Ὁρούς).*

ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ (εἰκ. 4), πολλαὶ ἐκκλησίαι τοῦ ἀγίου Ὁρούς καὶ ἄλλαι.

Πρὸ πάντων ὅμως ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ἥψηφραφική, ἡ ὅποια παρουσιάζει ἀληθινὴν ἀναγέννησιν. Δὲν γίνονται πλέον σχεδὸν ψηφιδωτὰ διὰ τὸ πολυδάπανον αὐτῶν, ἀλλ' αἱ τοιχογραφίαι γίνονται μὲ χρώματα καὶ ἀρμονίαν, τὰ ὅποια κάμνουν ἐντύπωσιν.

Τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν τῆς τέχνης εὑρίσκομεν εἰς τὰ μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τῆς Χώρας εἰς τὴν Κων)πολιν (εἰκ. 5), εἰς τὰς τοιχογραφίας (εἰκ. 6) καὶ εἰς τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας (εἰκ. 7) τῶν μονῶν τοῦ ἁγίου Ὀρούς καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ

Εἰκ. 8. Ἡ Μεταμόρφωσις (ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ).

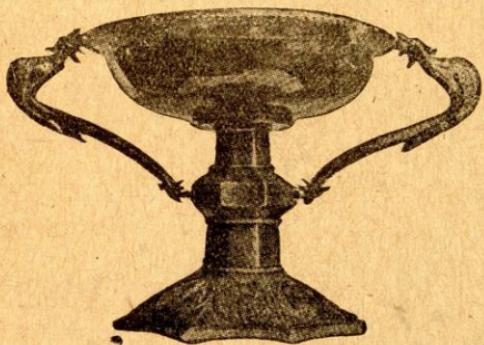
Μυστρᾶ (εἰκ. 8). Τὴν ἀναγέννησιν τῆς ζωγραφικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δεικνύουν τέλος καὶ αἱ μικρογραφίαι τῶν χειρογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης (εἰκ. 9).

Ἡ Ισχυρὰ αὐτὴ κίνησις τῆς τέχνης συγκρίνεται πρὸς τὴν

Ιταλικὴν ἀναγέννησιν τοῦ 18ου αἰῶνος, δὲν ὁφείλει ὅμως τίποτε εἰς αὐτήν.

Εἰκ. 9. "Ἐξοδος πρὸς θῆραν (μικρογραφία τοῦ 15ου αἰῶνος).

Εἰκ. 10. Ποτήριον τοῦ 15ου αἰῶνος (ἐν τῇ μονῇ Βατοπεδίου τοῦ ἄγίου "Ορούς").

Ἡ γλυπτικὴ τοῦ μαρμάρου, ὡς καὶ πρίν, εἶναι περιωρισμένη. Ἡδη ὅμως ἀκμάζει εἰς τὸν "Αθωνα ἥξυλογλυπτική. Ἐπίσης ἀκμάζει ἡ χρυσοχοϊκή, ἥ τέχνη τοῦ σμάλτου καὶ ἡ ὑφαντικὴ (εἰκ. 10 καὶ 11).

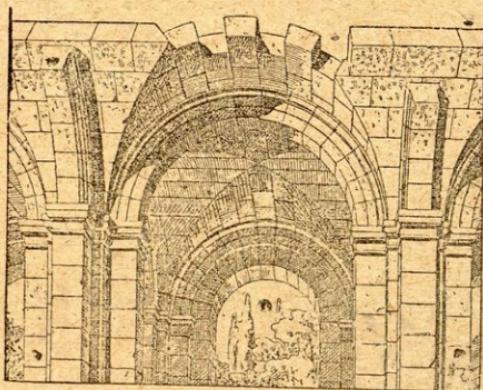
*Εἰκ. 11. Ἀρχιερατικὸς σάκος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων
ἐν ἀγίῳ Ὄρει.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

I. Ἡ ἀναγέννησις.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων δὲν ὑπῆρξε συμφορὰ μεγάλη μόνον διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, ἀλλὰ δὶ' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Πόσα καλλιτεχνήματα ἀρχαῖα καὶ πόσα χειρόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ διόποια ἡσαν σωρευμένα εἰς τὴν Κων)πόλιν, δὲν ἔχασθαν ἐνεκα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ! Ἀλλὰ καὶ πόσον δὲν ἔζημιώθη ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν

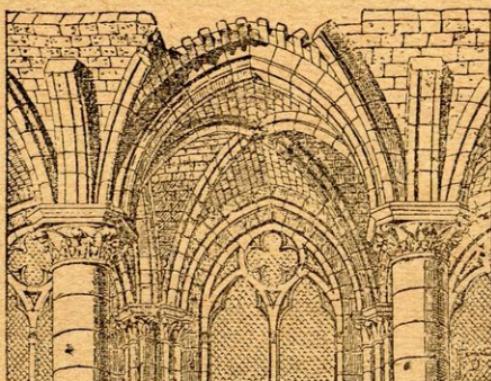
Εἰκ. 12. Τοξοειδὴς θόλος ρωμανικοῦ ρυθμοῦ.

τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἔλληνικὰς χώρας ! Αἱ πλούσιαι αὐταὶ χῶραι ἤρημώθησαν καὶ ἔξηντλήθησαν, διότι δὲν εἶχον οὔτε διοίκησιν, οὔτε ἀσφάλειαν. Κάθε σχέσις ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ τῆς Εὐρώπης μὲ αὐτὰς ἐπὶ 400 ἔτη εἶχε διακοπῆ.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ κατάκτησις τῆς Κων)πόλεως ἔγινεν αἰτία
·Αντ. Χωραφᾶ. — Ἰστορία Γ' ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'. 3

καὶ ἔνδος μεγάλου καλοῦ διὰ τὴν Δύσιν, ἔγινεν αἰτία τῆς λεγομένης ἀναγεννήσεως.

Μέχρι τῶν σταυροφοριῶν, ὅπως ἐμάθαμεν, ἡ Εὐρώπη εὐρίσκετο εἰς βάρβαρον κατάστασιν. Ἀπὸ τὰς σταυροφορίας ἡ κατάστασις αὐτὴ ἥρχισε νὰ μεταβάλλεται ἔνεκα τῆς ἐπικοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἤλθεν ἡ Εὐρώπη μὲ τὴν πολιτισμένην Ἀνατολήν. Τότε εἰς τὴν Εὐρώπην ἥρχισε νὰ προοδεύῃ τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, ἡ τέχνη καὶ τὰ γράμματα. Τότε ἰδρύθησαν εἰς τὴν

Εἰκ. 13. Ὁξυκόρυφος θόλος γοτθικοῦ ρυθμοῦ.

Βολωνίαν τῆς Ἰταλίας ἡ πρώτη νομικὴ σχολὴ καὶ εἰς τοὺς Παρισίους τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον. Τὸ Πανεπιστήμιον δὲ τῶν Παρισίων κατόπιν ἔχοησίμευσεν ὡς πρότυπον καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὸν ἰδρύθησαν ὅμοια εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῆς λατινικῆς αἱ νεώτεραι γλῶσσαι Ἰταλική, γαλλική καὶ Ἰσπανική. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἡ ρομαντικὴ ποίησις, εἰς δὲ τὴν Ἰταλίαν ἥκμασαν οἱ περίφημοι ποιηταὶ Δάντης καὶ Πετράρχας καὶ ὁ πρῶτος Ἰταλὸς πεζογράφος Βοκκάνιος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τέλος αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς (ρωμαιοβυζαντινὸς) καὶ κατόπιν ὁ γοτθικός. Ἐκ τούτων τοῦ μὲν ρωμανικοῦ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ τοξοειδῆς θόλος, τοῦ δὲ γοτθικοῦ ὁ ὄξυκόρυφος (εἰκ. 12 καὶ 13). Ἐπίσης δὲ ἥρχισε νὰ κινήται

καὶ ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν ἡσαν ἀδέξια καὶ ἀτελῆ. Εἰ; δὲ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἐγίνετο ἐπιστημονικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ ὅλη ἡ ἐκπαίδευσις ὑπηρέτει τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν θεολογίαν.

Εἰκ. 14. Μιχαὴλ Ἀγγέλου,
σύμπλεγμα τοῦ Χριστοῦ νεκροῦ καὶ τῆς Παρθένου.

Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὑρίσκετο ἡ Εὐρώπη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Καὶ δλίγον χρόνον πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἵδιως δὲ μετ' αὐτήν, πολλοὶ Ἑλληνες λόγιοι, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο τὸν τουρκικὸν ζυγόν,

Εἰκ. 15. Λεονάρδου Δαβίντση, ἡ Παναγία τῶν βαρύων.

ἔφυγαν ἀπὸ τὴν χώραν των καὶ ἐσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Ἰταλίας. Οἱ περιφημότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦσαν ὁ Λεόντιος Πιλᾶτος, ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσολῶ-

Εἰκ. 16. "Ραφαήλ, ἡ Παναγία τοῦ ἄγιου Σίξτου

ρᾶς. ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Βησσαρίων, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ Δημήτριος Χαλκόκονδύλης, ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης, ὁ Μᾶρκος

Μουσοῦρος καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Οἱ λόγιοι αὐτοὶ ἔφεραν μαζί τῶν καὶ πολλὰ βιβλία ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ οἱ ἕδιοι εἰς πολλὰ μέρη ἤνοιξαν σχολεῖα καὶ ἐδίδασκον αὐτούς. Ἡ πλουσία φαντα-

σία, ἡ γλῶσσα καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν ὑφος τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἔξεπληξαν τοὺς μορφωμένους Εὐρωπαίους καὶ τοὺς ἔκουμαν νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν. Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἄλλην μίαν φοράν κατέκτησε τὸν κόσμον.

Τότε παρουσιάσθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλοὶ ποιηταὶ καὶ καλλιτέχναι μὲν ἔξοχον μεγαλοφυῖαν, οἱ δοποῖοι ἥρχισαν νὰ ἐφαρμόζουν εἰς τὰ ἔργα των τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὰς ἀρχαίας μορφὰς τῆς τέχνης καὶ ἔκαμαν ἔργα ἀξιοθαύμαστα. Τότε ἐπίσης ή ἐπιστήμη ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θεολογίας καὶ ἀρχίζει νὰ μιμῆται τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Τότε ἐν γένει ὁ ἄνθρωπος ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, ἀναπτύσσεται καὶ προοδεύει. Αὕτην τὴν κίνησιν, ή δοποία πραγματικῶς ἀνεγέννησε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ὃνομάζομεν ἀναγέννησιν. Ἡ ἀναγέννησις ἥρχισεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ κατόπιν ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀκμάζουν περίφημοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἀριόριστος, ή Τάσσος, ὁ Σαΐκσπηρ, ὁ Σερβάντης, καὶ περίφημοι καλλιτέχναι, ὅπως ὁ Λεονάρδος Δαβίντη, ὁ Ῥαφαήλ, ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος, ὁ Τιτσιανὸς (εἰκ. 14—17) καὶ ἄλλοι.

2. Ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγέννησεως, εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν συνετέλεσαν αἱ ἐφευρέσεις τῆς τυπογραφίας, τῆς ναυτικῆς πυξίδος καὶ τῆς πυρίτιδος, καὶ αἱ ἀνακαλύψεις τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς ἀνατολικὰς Ἰνδίας, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ ὥκεανοῦ.

Ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας εἶναι ή σπουδαιοτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ἐφεύρεσεις. Τὰ βιβλία ἔως τώρα ἡσαν χειρόγραφα καὶ ἐκόστιζον πολύ. Ἐπομένως μόνον οἱ πλούσιοι ἥδυναντο νὰ σπουδάζουν. Τώρα μὲ τὴν ἐφεύρεσιν αὐτὴν τὰ βιβλία γίνονται κτῆμα τοῦ λαοῦ, ή παιδεία ἔξαπλώνεται εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ αἱ ἐπιστῆμαι προοδεύουν. Ἐφευρέτης τῆς τυπογραφίας εἶναι ὁ Ἰωάννης Γουτεμβέργιος, ὁ δοποῖος πρῶτος ἐσκέφθη νὰ κατασκευάσῃ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαριθμοῦ χωριστὰ ἔχλινα.

Σπουδαία ἐπίσης εἶναι ή ἐφεύρεσις τῆς ναυτικῆς πυξίδος (μπούσουλα), διότι μὲ αὐτὴν τώρα τὰ πλοῖα δύνανται νὰ ταξιδεύουν ἐλευθέρως εἰς τοὺς ὥκεανούς, καὶ διότι εἰς αὐτὴν ὀφείλον-

ται αἱ διάφοροι ἀνακαλύψεις. Ἡ ἐφεύρεσις αὐτὴ στηρίζεται εἰς τὴν Ἰδιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ μαγνητικὴ βελόνη, νὰ στρέψῃ τὸ ἕνα τῆς ἄκρων πρὸς Β. καὶ τὸ ἄλλο πρὸς Ν. Αὐτὴν τὴν Ἰδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης ἔγνωριζον ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ Κινέζοι καὶ οἱ "Αραβεῖς, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐχρησιμοποίησαν. Εἰς τὴν Εὑρώπην ὅμως πρῶτος τὴν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ἰταλὸς Φλάβιος Τζόγιας.

Καὶ ἡ ἐφεύρεσις τῆς πυρετίδος εἶναι σπουδαία, διότι ἥλλαξε τὴν μέθοδον τοῦ πολέμου. Ἡ πυρετὶς καὶ πρὸν ἡτο γνωστὴ εἰς τοὺς Κινέζους, τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς "Αραβαῖς, ἀλλὰ οὗτοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν μόνον διὰ νὰ σπάζουν βράχους. Ἀπὸ τοὺς "Αραβαῖς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινε γνωστὴ ἡ πυρετὶς καὶ εἰς τὴν Εὑρώπην. Πρῶτος δὲ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὴν εἰς κακασκευὴν πυροβόλων ὅπλων ὁ μοναχὸς Βαρθολομαῖος Σβάρτζος. Ἔκτοτε ἥρχισαν νὰ μὴ ἔχουν πλέον σημασίαν οἱ πύργοι τῶν ἵπποτῶν καὶ ἡ προσωπικὴ ἀνδρείᾳ αὐτῶν, διότι τὰ τείχη τῶν πύργων των κατερρίπτοντο εὐκόλως ὑπὸ τῶν καννωνίων, ἡ δὲ προσωπικὴ ἀνδρείᾳ των ἔξουδετεροῦτο διὰ τῶν μακρόθεν βαλλόντων τυφεκίων. Ἐπομένως ἡ δύναμις τῶν ἵπποτῶν ἔπεσεν, ηὗξήμη δὲ ἡ δύναμις τῶν βασιλέων, διότι αὐτοὶ μόνοι ἡδύναντο νὰ διατηροῦν τακτικοὺς στρατοὺς ὡπλισμένους μὲ τὰ νέα ὄπλα. Ηὕξησεν ὅμως συγχρόνως καὶ ἡ σημασία τῶν λαικῶν τάξεων, διότι ἐξ αὐτῶν οἱ βασιλεῖς ἐστρατολόγησαν τοὺς στρατούς των.

"Η τιμὴ τῶν γεωγραφικῶν ἀνακαλύψεων ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς καὶ Πορτογάλλους θαλασσοπόρους αἰτία δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπιθυμία νὰ εῦρουν ὁδὸν εἰς τὰς Ἰνδίας, ἵνα ἐμπορεύωνται ἀπ' εὐθείας μὲ τὰς κώρας ταύτας. Μέχρι τοῦδε δηλ., τὰ ἐμπορεύματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀσίας (μέταξα, πολύτιμοι λίθοι, ἀρώματα) ἐκομίζοντο ὑπὸ Ἀράβων ἐμπόρων διὰ ἔηρᾶς εἰς λιμένας τῆς Μεσογείου θαλάσσης κοὶ Ἰδίως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ πλοίων μετεφέροντο εἰς τὴν Εὑρώπην. Ἄλλα μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκόστιζον πολὺ ἀκριβά. Ἡθελον λοιπὸν νὰ εὔρουν ὁδὸν νὰ πηγαίνουν τὰ πλοῖα μέχρι τῶν Ἰνδιῶν.

Οἱ Πορτογάλλοι ἀνεξήτησαν τὴν ὁδὸν αὐτὴν πρὸς ἀνατολάς. Κατώρθωσαν νὰ περιπλεύσουν τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἥλθαν εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἰδρυσαν μέγα ἀποικιακὸν κράτος.

Οἱ Ἰσπανοὶ ἔζητησαν τὴν Ἰδίαν ὁδὸς δυσμάς. Ὁ ἐκ Γενούντις Χριστόφορος Κολόμβος ἐκ τῆς τότε ἐπικρατησάσης Ἰδέας, ὅτι ἡ γῆ ἔχει σχῆμα σφαιρίδας, συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ πλεύσῃ πρὸς δυσμάς διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὰς Ἰνδίας. Τὸ σχέδιόν του παρεδέχθη ἡ βασίλισσα τῆς Ἰσπανίας Ἰσαβέλλα καὶ τοῦ ἔδωκε τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα, πλοῖα καὶ ἄνδρας διὰ τὸ ταξίδιον. Πλεύσας πρὸς δυσμάς προσήγγισεν εἰς τὰς Ἀντίλλας (1492), τὰς δοπίας ἐνόμισεν ὅτι ἡτο μέρος τῶν Ἰνδιῶν. Ἡτο νέα ἥπειρος, ἡ Ἀμερική. Κατόπιν οἱ Ἰσπανοὶ κατέλαβαν τὸ Μεξικὸν καὶ τὸ Περού καὶ ἔδρυσαν ἔδω μέγα ἀποικιακὸν κράτος.

Ἄργοτερα ἄλλος Πορτογάλλος θαλασσοπόρος ἀνεκάλυψε τὸν Μαγελλάνειον πορθμόν, ἐπέρρασεν εἰς τὸν Εἰρηνικὸν ὥκεανὸν καὶ ἐφθασε πράγματι εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅποθεν διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς ἐλπίδος ἐφθασεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκαμε δηλ. τὸν γῆρον τοῦ κόσμου.

Μετὰ τοὺς Πορτογάλλους καὶ Ἰσπανοὺς καὶ ἄλλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, Ἰδίως Γάλλοι καὶ Ἀγγλοί, ἐπεχείρησαν διαφόρους ἐκστρατείας καὶ ἔδρυσαν εἰς τὰς νέας χώρας ἀποικίας.

Καὶ αἱ ἀνακαλύψεις αὗται, ὅπως καὶ αἱ ἐφευρέσεις, ἔγιναν αἰτία νὰ ἀνατραποῦν οἱ κοινωνικοὶ ὅροι καὶ νὰ μεταβληθῇ ἡ ὄψις τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τῶν ἀνακαλύψεων μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μετεφέρθησαν ἐξ Ἀμερικῆς εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀργυρὸς οὔτος, ὃς ἡτο φυσικόν, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, δηλ. εἰς τὴν ἐργαζομένην τάξιν. Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ὁσαύτως ἐφερεν ἀπειρα πλούτη τὸ ζωηρότατον ἐμπόριον, τὸ ὅποιον ἥρχισε μεταξὺ τῶν νέων πλουσιωτάτων χωρῶν καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἐπομένως, ἐν φέως τώρα ὁ κυριώτερος πλοῦτος ἡτο ἡ γῆ, ἡ ὅποια εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν εὐγενῶν, ἥδη ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀργυρὸς ἐκαμαν τὸν ἀστοὺς πλουσιωτέρους ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς. Ἐκτοτε λοιπὸν καὶ οἱ φραγμοί, οἱ ὅποιοι ἐχώριζον τὸν λαὸν εἰς διαφόρους τάξεις, ἥρχισαν νὰ πίπτουν.

3. Η θρησκευτικὴ μεταρρύθμισεις.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν γένει τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θεολογίας, τὴν ὅποιαν

έπέφερεν ἡ ἀναγέννησις, ἐπροκάλεσε καὶ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Δύσιν.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ ἐκκλησία εἰς τὴν Δύσιν εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀγρίων καὶ ἀπολιτίστων ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἑκείνης. Ἐπομένως ὁ αἰλῆρος εἶχε γίνει πλουσιώτατος καὶ εἶχε μεγάλην δύναμιν, μάλιστα δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁ πάπας. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀργία, ἐπέφεραν, ὡς ἡτο φυσικόν, τὴν διαφθορὰν τοῦ αἰλῆρου καὶ τὰς καταχρήσεις. Ὅταν δύως κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα οἱ ἀνθρώποι ἥρχισαν νὰ μορφώνωνται, ἥρχισαν νὰ κατηγοροῦν τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἐνδυμασίας, τὴν τρυφήν, τὴν ἀλαζονίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν τοῦ αἰλῆρου. Περισσότερον ὅλων ἐφανέρωνον τὴν δυσαρέσκειάν των οἱ βόρειοι λαοί, Ἡ Αγγλοί καὶ Γερμανοί. Τὸ μῆσος των δὲ ἐστρέφετο ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνων τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἰδίως ἐναντίον τοῦ πάπα καὶ τῆς αὐλῆς τῆς Ῥώμης.

‘Αφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξιν τῆς ἀποστασίας τῶν λαῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἔδωκεν ἡ πόλησις συγχωροχαρτίων ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Γ' (1517). Ἀρχηγοὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῆς ἔγιναν τρεῖς μοναχοί· ὁ Λούθηρος εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁ Σβίγιλος καὶ ὁ Καλβίνος εἰς τὴν Ἐλβετίαν. Οὗτοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πάπα καὶ ἥρχισαν νὰ κηρύττουν ὅτι ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ μεταρρυθμισθῇ. Αἱ κυριώτεραι μεταρρυθμίσεις, τὰς ὅποιας ἐπρότειναν καὶ εἰς τὰς ὅποιας ὅλοι οἱ μεταρρυθμισταὶ ἦσαν σύμφωνοι, ἦσαν αἱ ἔξης.

Α') Κατήργουν τὸν αἰλῆρον (πάπαν, ἐπισκόπους, ἵερεis καὶ μοναχούς). Ἡθελον μόνον ἔξηγητὰς τῆς Γραφῆς, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ εἰναι ἔγγαμοι, νὰ ζοῦν μεταξὺ τῶν λαϊκῶν καὶ νὰ μὴ ἀποτελοῦν χωριστὴν τάξιν.

Β') Κατήργουν τὰς ἑορτάς, τὰς λειτουργίας καὶ τὰς θρησκευτικὰς πομπάς. Ἡθελον μόνον νὰ συναθροίζωνται οἱ χριστιανοὶ κατὰ Κυριακήν, διὰ νὰ ἀκούσουν ἔξηγουμένην τὴν ἀγίαν Γραφὴν καὶ ἄδουν ὅμνους πρὸς τὸν Θεόν. Ταῦτα δὲ ὅχι εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἐννοούμενην ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Πολλοί καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Ἐλβετίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὴν Ἡγγλίαν ἡσπάσθησαν τὰς ἰδέας των.

Οὗτοι ὧνομάσθησαν διαμαρτυρόμενοι. "Ολοὶ δῆμος εἰς μερικὰς λεπτομερέας δὲν συνεφώνουν μεταξύ των. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία τῶν διαμαρτυρομένων ὑποδιηρέθη εἰς διαφόρους ἐκκλησίας.

'Η θρησκευτικὴ δῆμος αὐτὴ μεταρρυθμίσις ἔγινεν αὐτία μακρῶν πολέμων. Εἰς τὴν Γερμανίαν μεταξὺ τῶν διαφόρων γερμανικῶν κρατῶν ἐξ αὐτίας αὐτῆς ἐξερράγη ὁ λεγόμενος 30ετής πόλεμος, ὃ διποῖς ἐπέφερε μεγάλας καταστροφάς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν. Ἐπὶ τέλους δὲ εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν καὶ τὰς βορείους χώρας ἐπεκράτησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι, εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Βαυαρίαν οἱ καθολικοί. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξερράγησαν ἔμφύλιοι πόλεμοι, οἱ διποῖς διήρκεσαν 100 σχεδὸν ἔτη καὶ ἥριμωσαν αὐτήν. Ἐπὶ τέλους δῆμος ἐπεκράτησεν ὁ καθολικισμός. Καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐπίσης ἔγιναν πολλαὶ θρησκευτικὰ ταραχαί, ἀλλ' ἐπεκράτησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προελθόντων θρησκευτικῶν πολέμων ὑπῆρξαν μεγάλα. Πρῶτον δι' αὐτῆς ἀπηλευθερώθη τελείως ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θεολογίας. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐξελαϊκεύθησαν. Δὲν εἶναι πλέον μορφωμένοι μόνον οἱ κληρικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ λαϊκοί. Αντὶ ἐκκλησιῶν, θρησκευτικῶν ἐν γένει μνημείων τώρα οἰκοδομοῦνται καὶ πολιτικὰ οἰκοδομήματα καὶ ἀνάκτορα. Ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ λαμβάνει καὶ θέματα μὴ θρησκευτικά. Ἐπειτα τὸ κῦρος, τὸ διποῖον ἔως τώρα εἶχεν ὁ πάπας, ὃς θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὅλης τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, κατέπεσεν. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ὑπακούουν πλέον εἰς αὐτόν. Κοινοὶ χριστιανικοί πόλεμοι καὶ σταυροφορίαι δὲν γίνονται πλέον. Τούτους ἀντικατέστησαν οἱ ἔθνικοι πόλεμοι. Ἔκαστος λαὸς τώρα ἔχει συνείδησιν τῆς ἴδιαιτέρας του ἔθνικότητος καὶ τῶν ἴδιαιτέρων του ἔθνικῶν συμφερόντων καὶ κάμνει πολέμους διὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ ἰδίως νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων κατελύθη ἡ ἔλληνική αὐτοκρατορία, ἀλλ᾽ ὁ Ἐλληνισμὸς δὲν ἔξωλοθρεύθη. Τὸ ἔθνικὸν αἰσθημα κατὰ τὸν μακροὺς χρόνους τῆς δουλείας ὅχι μόνον διετηρήθη, ἀλλὰ καὶ ηὑξήθη περισσότερον. Οἱ ἔλληνικὸς λαὸς ποτὲ δὲν ἔπαισε νὰ ἔχῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν ἐλευθερίαν του καὶ θὰ ἔκδιώξῃ τὸν κατακτητὰς ἀπὸ τὴν χώραν τῶν πατέρων του. Πῶς κατωρθώθη τοῦτο, πῶς κατωρθώθη δὴλ. νὰ διατηρηθῇ ὁ ἔλληνικὸς ἔθνισμός, μᾶς δεικνύει ἡ ὁργάνωσις αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς Τουρκοκρατίας.

I. Σχέσις τοῦ κατακτηθέντος Ἐλληνισμοῦ καὶ τῶν κατακτητῶν Τούρκων.

Τὸ δύναμικὸν κράτος ἥτο κράτος; Θρησκευτικόν. Εἰς αὐτὸν συμφώνως μὲ τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν, πολῖται εἶναι μόνον οἱ πιστοί (μουσουλμᾶνοι), μόνος ἀρχηγὸς εἶναι δισυλτᾶνος, ὃς διάδοχος τοῦ προφήτου (χαλίφης), καὶ μόνος νόμος εἶναι τὸ ίερὸν βιβλίον (κοράνιον). Ἐπομένως ὅσοι δὲν εἶναι μουσουλμᾶνοι δὲν ἡμποροῦν νὰ ζήσουν εἰς αὐτό. "Η πρέπει νὰ γίνουν μουσουλμᾶνοι ἢ νὰ ἔξιλοθρευθοῦν." Εξαίρεσις γίνεται μόνον διὰ τὸν Χριστιανὸν καὶ τὸν Ιουδαϊστὴν διότι πιστεύουν εἰς τὸν Ἰδιον Θεόν. Εἰς αὐτὸν ἐπιτρέπεται νὰ ζοῦν εἰς τὸ δύναμικὸν κράτος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν καὶ αὐτοὶ ἴδιαίτερον θρησκευτικὸν κράτος μὲ τὸν θρησκευτικὸν των ἀρχηγὸν ἐπὶ κεφαλῆς. Συγχρόνως δὲ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἔξαγοράζουν τὴν ζωὴν των μὲ ἔνα κεφαλικὸν φόρον (χαράτσι).

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ὅταν ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους, ἀπετέλεσεν ἴδιαίτερον κράτος ὑπόδουλον εἰς τὸ τουρκικὸν μὲ λάνεγγνωρισμένον ἀρχηγόν του τὸν πατριάρχην.

Δυστυχῶς τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρχειός των οἱ Ἑλληνες δὲν ἔξηγόραζον μόνον μὲ τὸ χαράτσι. Ἡσαν ὑποχρεωμένοι ὡς ὑπόδουλοι (ραγιᾶδες) νὰ ὑποφέρουν τόσους ἔξευτελισμοὺς καὶ ταπεινώσεις εἰς τὰς σχέσεις των μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τόσας καταπιέσεις, ὥστε ὁ βίος των κατήντα ἀνυπόφορος.

Πρῶτον οἱ Τούρκοι ἀφήρεσαν ἀπ' αὐτοὺς τὰ καλύτερα κτήματά των. Ἐξ αὐτῶν ἄλλα μὲν ἐπῆρεν δ σουλτᾶνος, ἄλλα ἐδόθησαν εἰς Τούρκους ἀξιωματικοὺς καὶ ἄλλα εἰς ναοὺς μωαμεθανικούς (βακούφια). Εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἀφῆκαν τὰ χειρότερα κτήματα. Ἄλλὰ καὶ δι' αὐτὰ ἐπλήρωνον τόσους φόρους, ὥστε μόλις κατώρθωναν νὰ ἀποζοῦν.

Ἐπειτα οἱ χριστιανοὶ δικαιοσύνην δὲν εὔρισκον. Ὅταν ἡ δικοῦντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Τούρκοι δικασταὶ (καδῆδες) ἔδιδον πάντοτε τὸ δίκαιον εἰς τοὺς Τούρκους. Δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἔχουν ἔξω ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας των τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ νὰ καλοῦντὸν λαὸν εἰς αὐτὰς μὲ κωδωνοκρουσίας. Δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ φοροῦν τὴν ἰδίαν ἐνδυμασίαν μὲ τοὺς Τούρκους. Ἡσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κάμνουν κάθε ἀγγαρείαν, τὴν ὅποιαν ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς οἱ Τούρκοι. Ἐν γένει δὲ ἡ τιμή των, ἡ ζωὴ των καὶ ἡ περιουσία των ἦσαν εἰς κείρας τῶν Τούρκων.

Ἡ μεγάλυτέρα ὅμως συμφορά των ἦτο δ φόρος τοῦ αἵματος, δηλ. τὸ παιδομάζωμα. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς στρατολογίας, ὃπως ἔμαθαμεν προηγουμένως (σελ. 13), ἥρχισε πρὶν κυριεύσουν οἱ Τούρκοι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπὸ χριστιανόπαιδας ἔξισλαμισμένους ἀπετελεῖτο τὸ σπουδαιότερον σῶμα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, οἱ Γενίτσαροι. Ἐπειτα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀλωσιν τὸ παιδομάζωμα ἔγινετο πολὺ συχνά, καὶ τὸ χειρότερον, τώρα οἱ στρατολόγοι δὲν ἥρπαζον μόνον ὅσους παῖδας ἔχρειάζοντο διὰ τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων, ἀλλὰ πολὺ περισσοτέρους, αὐτοὺς δὲ ποὺ ἐπερίσσευναν ἐπώλουν ὡς δούλους. Ὑπολογίζουν δτὶ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔως τὸ 1638, δπότε κατηργήθη τὸ

παιδομάζωμα, ἥρπασαν περισσότερον ἀπὸ ἐν ἑκατομμύριον χρι-
στιανοπαίδων.

Ἐνεκα τοῦ παιδομάζωματος οἱ ραγιᾶδες, ὅταν ἔβλεπον τὰ
τέκνα των νὰ γίνωνται εὔρωστα καὶ δραῖα, δὲν ἐκαμάρωνον.
Διαρκῶς εἶχον τὸν φόβον, μήπως ἀρπάσουν αὐτὰ οἱ στρατολό-
γοι διὰ νὰ τὰ κάμουν Γενιτσάρους. Πολλαὶ μητέρες μάλιστα
ἔσφαζον τὰ τέκνα των, διὰ νὰ μὴ γίνουν Γενίτσαροι καὶ σφά-
ζουν ἔπειτα τοὺς χριστιανούς.

Ἐπειτα λοιπὸν ἀπὸ τὰς καταπιέσεις καὶ τοὺς ἔξευτελισμοὺς
αὐτοὺς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἐλληνας καὶ Ἰδίως οἱ προοῦχοντες καὶ
οἱ λόγιοι, ἔφευγον εἰς ξένα μέρη. Μερικοί, ὅσοι δὲν εἶχον ἰσχυ-
ρὸν τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἤλλαξισπόστησαν. Καὶ ἀπ' αὐτοὺς
δέ, οἱ ὅποιοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν χώραν καὶ τὴν θρησκείαν
τῶν πατέρων των, πολλοὶ ἤγαγκάσθησαν νὰ τραποῦν εἰς τὰ
ὅρη. Ἐκεῖ ὑπέφερον μὲν πολλὰς στεργίσεις, ἵσαν ὅμως ἐλεύθε-
ροι. Οἱ ὑπόλοιποι, οἱ ὅποιοι ἔμειναν ραγιᾶδες, ἔχασαν κάθε διά-
θεσιν πρὸς ἔργασίαν.

Ἐνεκεν ὅλων τούτων φυσικὰ ἡ χώρα ἡρημώθη, τὸ ἐμπόριον
καὶ ἡ βιομηχανία αὐτῆς κατεστράφη, τὰ εὐφορώτερά της μέρη
ἔμειναν ἀκαλλιέργητα, ὁ δὲ Ἐλληνισμὸς φοβερὰ ἐδεκατίσθη.

2. Η ἐκκλησιαστικὴ ὄργάνωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

Ἄνεκαθεν ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς εἶχε διοί-
κησιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ κράτους, καὶ ὁ κλῆρος αὐτῆς εἶχε
μερικὰ προνόμια. Αὐτὴ ἡ διοικητικὴ αὐτονομία καὶ τὰ προνό-
μια διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς αὐτοκρατορίας
ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπ' αὐτῆς μάλιστα τὰ προνόμια αὐτὰ ἦντη-
θησαν, διότι, ὅπως εἴπαμεν, ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία ἀνεγνώ-
ριζεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀπετέλουν ἱδιαίτερον κράτος ὑπόδουλον
εἰς τοὺς Τούρκους.

Εὐθὺς λοιπὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ Μωάμεθ διέταξε τοὺς χρι-
στιανοὺς νὰ ἐκλέξουν πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον. Ὁ
σουλτάνος ἐπροτίμησε τὸν Σχολάριον, διότι αὐτὸς ἀνέκαθεν ἦτο
ἀντίθετος εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Ἑγώσεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλη-

σίας μὲ τὴν δυτικήν. Εἰχεὶς δὲ ὁ σουλτᾶνος μέγα συμφέρον νὰ διατηρῆται ἀσβεστον τὸ μῖσος τῶν Ἐλλήνων ἐναντίον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ μὴ ἐπεμβῇ ἡ Εὐρώπη ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἡ διαταγὴ τοῦ σουλτάνου ἔξετελέσθη. Συνηθροίσθησαν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἀγίων Ἀποστόλων πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν πέριξ μερῶν, ὅσοι ἵερεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον διασωθῆ, καὶ ὁ λαός, καὶ ἔξελεξαν πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ὁ ὅποιος ἐπωνομάσθη Γεννάδιος. Ἔπειτα ὁ σουλτᾶνος τὸν ἐκάλεσεν εἰς γεῦμα εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐκεῖ τὸν ἐδέχθη μὲ μεγάλας τιμάς, ὑπερσχέθη εἰς αὐτὸν πολλὰ προνόμια καὶ τοῦ προσέφερε μίαν πατερίτσαν χρυσῆν, ὅπως ἔκαμναν καὶ οἱ χριστιανοὶ αὐτοκράτορες εἰς κάθε ἐκλογὴν νέου πατριάρχου.

Τὰ προνόμια, τὰ ὅποια ἔδωκεν ὁ σουλτᾶνος εἰς τὸν πατριάρχην, ἥσαν πολλά. Τὰ κυριώτερα ἥσαν τὰ ἔξης.

α') Ἀνεγνωρίζετο ὁ πατριάρχης ὡς ἀνώτατος ἀρχων καὶ κύριος ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων μὲ τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ καὶ νὰ παύῃ ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους. Ἐπίσης ἀνεγνωρίζετο ὡς ἀνώτατος δικαστής τοῦ κλήρου καὶ ὅλων τῶν χριστιανῶν εἰς τὰς ἀναμεταξύ των ὑποθέσεις.

β') Ἐδίδετο εἰς τὸν πατριάρχην τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ εἰς τοὺς κληρικοὺς καὶ εἰς τοὺς λαϊκοὺς καὶ νὰ διατηρῇ ἀστυνομικοὺς φύλακας.

γ') Τὰ κτήματα τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας δὲν ἐπλήρωναν εἰς τὸ κράτος κανένα φόρον.

Μὲ τὰ προνόμια αὐτὰ ὁ πατριάρχης δὲν ἀνεγνωρίζετο μόνον ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἀρχων τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικός. Ἡ δὲ ἔξουσία του δὲν ἐπεκτείνετο μόνον εἰς τοὺς Ἐλληνας, ἀλλὰ εἰς ὅλους τοὺς ὅρθοδόξους, Ἀλβανούς, Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Ἀρμενίους.

Είναι ἀληθὲς ὅτι τὰ προνόμια αὐτὰ τῆς ἐκκλησίας πολλάκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εὐθὺς ἔξι ἀρχῆς π. χ. ἀφηρέθη ἀπὸ τὸν πατριάρχην ὁ ναὸς τῶν ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ἔγινε τζαμίον. Ἔπειτα τὸ πατριαρχεῖον περιεπλανήθη εἰς διαφόρους ἄλλους ναούς, οἱ ὅποιοι κάθε φορὰν ἀφηροῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰώνος εἰς

εῖνα εὐτελῆ ναὸν τοῦ ἀγίου Γεωργίου εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Φαναρίου, καὶ ἐκεῖ μένει μέχρι σήμερον.

Μὲ δλας ὅμως τὰς παραβιάσεις τῶν προνομίων ὁ πολιτικὸς δργανισμὸς τῆς ἐκκλησίας ἡτο Ἰσχυρότατος. Ἐπὶ κεφαλῆς δλου τοῦ ἔθνους ἡτο ὁ πατριάρχης, ὁ δποῖος ἀντικατέστησε τὸν Ἑλληνα αὐτοκράτορα. Αὐτὸς μὲ μίαν σύνοδον ἀπὸ ἀρχιερεῖς διηγύθυναν δλον τὸ δουλωμένον γένος. Ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτῶντο ἀπ' εὐθείας οἱ ιεράρχαι, οἱ δποῖοι καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας των ἔθνεωροῦντο ὡς ἔθναρχαι. Ἀπ' αὐτοὺς πάλιν ἐξηρτῶντο οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων καὶ ὁ κατώτερος κλῆρος. Ὄλοι αὐτοὶ ἐπαγρυπνοῦν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, προστατεύονταν αὐτὸν ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, φροντίζονταν διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν του καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς γλώσσης του καὶ κρατοῦν ἀσθεστον τὸ μῆσος αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα.

3. Οἱ Φαναριώται.

Ἄφ' οῦ τὸ πατριαρχεῖον ἔγινεν ὅχι μόνον τὸ θρησκευτικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ πολιτικὸν κέντρον τοῦ ὑποδούλου ἔθνους, ὡς ἡτο ἐπόμενον, συνεκεντρώθησαν γύρῳ ἀπὸ αὐτὸ δλοὶ οἱ προῦχοντες καὶ οἱ λόγιοι αὐτοῦ. Κατώκησαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φανάριον, δπου ἐπὶ τέλους εἶχεν ἐγκατασταθῆ τὸ πατριαρχεῖον. Αὐτοὶ ὠνομάσθησαν Φαναριώται. Αὐτοὶ μαζὶ μὲ τοὺς κληρικοὺς διηγύθυναν τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἔθνους καὶ ἀπετέλεσαν τὴν ἀριστοκρατίαν αὐτοῦ. Αὐτοὶ δλίγον κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν ἐπίσημον θέσιν καὶ εἰς τὸ διθωμανικὸν κράτος.

Κατ' ἀρχὰς ἡ τουρκικὴ υπέρεργησις μετεχειρίζετο αὐτοὺς ἀπλῶς ὡς γραμματικούς, διότι οἱ Τούρκοι ἦσαν ἀγράμματοι. Ἀλλὰ αῖ θέσεις αὐταὶ δὲν εἶχον μεγάλην σημασίαν. Κατόπιν, ὅταν οἱ Τούρκοι ἦναγκάσθησαν νὰ ἔλθουν εἰς διαφόρους σχέσεις μὲ τοὺς Εὐρωπαίους (17ος αἰών), ἔλαβον ἀνάγκην διερμηνέων, οἱ δποῖοι νὰ γνωρίζουν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Οἱ Φαναριώται κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦσαν πολὺ μορφωμένοι, διότι εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀναζῇ ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους. Ἐκτὸς τούτου ἐσπούδαζαν πολὺ

καὶ τὰς ἔνας γλώσσας. Αὐτοὺς λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι τῷρα ἐλάμβανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των ὡς διερμηνεῖς.

Αἱ θέσεις αὗται εἶχον μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἡναγκάζοντο νὰ ἐμπιστεύονται εἰς τοὺς Φαναριώτας τὰ μυστικὰ τοῦ κράτους. Πολλάκις δὲ ἔστελλον αὐτοὺς καὶ ὡς πρέσβεις διὰ νὰ συνομολογοῦν συνθήκας. Ὡνομάζοντο δὲ οὗτοι μεγάλοι διερμηνεῖς ἢ ἔξι ἀπορρήτων. Τοιούτοι μεγάλοι διερμηνεῖς ὑπῆρχαν ὁ Παναγιώτης Νικούσιος, οἱ Μαυροκορδᾶτοι, οἱ Καλλιμάχαι, οἱ Καρατζᾶδες, οἱ Σοῦτσοι, οἱ Υψηλάνται, οἱ Μονροῦζαι, οἱ Ράλληδες, οἱ Ἀργυρόπουλοι καὶ ἄλλοι. Οὗτοι, ἐνεκα τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς, τὴν ὅποιαν εἶχον πλησίον εἰς τοὺς Τούρκους, ὑπερήσπισαν πολλάκις τὰ συμφέροντα τῶν διμογενῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπροτάτευσαν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ γένους.

Καὶ μὲ ἄλλον τρόπον οἱ Φαναριώται ἔγιναν ὠφέλιμοι εἰς τὸ ἔθνος. Ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαύια (ἡ σημερινὴ Ρουμανία) μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, ἐκυβερνῶντο ἀπὸ ἐντοπίους ἡγεμόνας, τοὺς δοπίους διώριζεν ὁ σουλτάνος. Ἐπειδὴ ὅμως συχνὰ ἐγίνοντο ἐπαναστάσεις εἰς τὰ μέρη αὐτά, οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἥρχισαν νὰ στέλλουν ὡς ἡγεμόνας ἀπὸ ἐκείνους τοὺς Ἑλληνας Φαναριώτας, δσοι ἐχρημάτισαν μεγάλοι διερμηνεῖς. Οἱ Φαναριώται αὐτοὶ ἥρχοντο εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Μολδαύιαν συνοδευόμενοι ἀπὸ πολλοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους των, εἰς τοὺς δοπίους ἔδιδον διάφορα ἀξιώματα. Ἐκτὸς τούτου εἶχον σωματοφυλακὴν καὶ χωροφυλακὴν ἀπὸ Ἑλληνας καὶ ἐν γένει ὅλη ἡ ὑπηρεσία των ἥτο ἀπὸ Ἑλληνας, καὶ ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὴν αὐλήν των ἥτο ἡ ἐλληνική. Ἐπειτα ἵδρυσαν ἐκεῖ πολλὰ σχολεῖα ἐλληνικά, πολλοὶ δὲ Ἑλληνες ἥρχοντο ἐκεῖ χάριν ἐκπαιδεύσεως. Τέλος ἐνεκα τῆς προστασίας, τὴν δοπίαν ἀπελάμβανον, συνέρρεον ἐκεῖ καὶ πολλοὶ Ἑλληνες ἐμποροι. Ὡστε αἱ ἡγεμονίαι αὐταὶ κατήντησαν κέντρα ἐλληνικά.

Οἱ Φαναριώται λοιπὸν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἡγεμονίας ἐπροστάτευσαν τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ. Εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ δὲ μέγαρα αὐτῶν συνεζητεῖτο πολλάκις ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἔθνους καὶ ἐδημιουργήθη ἡ μεγάλη ἰδέα.

4. Αἱ κοινότητες.

Εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνισμοῦ συντέλεσεν ἐπί-
σης καὶ ὁ ὅργανισμὸς τῶν κοινοτήτων. Αὐτὸς εἶχε τὴν ἀρχήν του
ἀπὸ τὰ αὐτόνομα πολιτεύματα τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων,
τὰ ὅποια διετηρήθησαν ἐπὶ τῆς ὁμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ κατό-
πιν ἐπὶ τῆς ἐλλην. αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων
χρόνων δηλ. κάθε πόλις εἶχε τοὺς ἀρχοντάς της, οἱ ὅποιοι δι-
ηγύθυνον τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς. Οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ διετηρήθησαν
καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἐπομένως καὶ ἐπ’ αὐτῆς κάθε πόλις
καὶ κάθε χωρίον εἶχε τοὺς ἀρχοντάς του, τοὺς ὅποιους ἔξελεγον
οἱ κάτοικοι. Οἱ ἀρχοντες αὐτοὶ ὀνομάζονται δημογέροντες ἢ
προεστοί, τουρκιστὶ δὲ κοτσαμπάσηδες. Αὐτοὶ ἐδίοικουν τὰς
κοινότητας, ἐδίκαζον τὰς ὑποθέσεις τῶν χριστιανῶν, ὡρίζον τοὺς
φόρους ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν κατοίκων καὶ εἰσέπραττον
αὐτούς. Αὐτοὶ ἡσαν οἱ προστάται καὶ οἱ σύμβουλοι κάθε κατα-
διωκομένου ἢ καταπιέζομένου κατοίκου τῆς κοινότητος. Ἐφρόν-
τιζον διὰ τὴν συντήρησιν τῶν σχολείων. Τέλος ἔστελλον ἀντι-
προσώπους εἰς τὴν πρωτεύουσαν κάθε ἐπαρχίας διὰ νὰ χρησι-
μεύουν ὡς σύμβουλοι τοῦ διοικητοῦ.

Ἄλλὰ αἱ ἐπεμβάσεις καὶ αἱ αὐθαιρεσίαι τῶν Τούρκων δὲν
ἔλειπον. Δι’ αὐτὸν καὶ περισσότερον προώδευσαν αἱ ὁρειναὶ κοι-
νότητες καὶ αἱ κοινότητες τῶν μικρῶν νήσων, ὅπου ἢ δὲν ὑπῆρ-
χον καθόλου ἢ ὑπῆρχον ὀλίγοι Τούρκοι. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ
κοινότητες τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, αἱ κοι-
νότητες τῆς Χαλκιδικῆς αἱ ὄνομαζόμεναι Μαδεμοχώρια, πολλαὶ
κοινότητες τῆς Ἡπείρου, τὰ 25 χωρία τοῦ Βόλου, ἢ κοινό-
της τῶν Ἀμπελακίων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἢ κοινότης τῶν Κυ-
δωνιῶν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἄλλαι. Καὶ ἀπὸ ἐκείνας ὅμως, εἰς
τὰς ὅποιας ὑπῆρχον Τούρκοι, ἥκμασαν πολλαῖ, ὅπως αἱ κοινό-
τητες τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Λεβεδείας, τῆς Χίου, τῆς Πελοπον-
νήσου, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλαι.

“Ολαι αὐταὶ αἱ κοινότητες συνετέλεσαν εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ
ἐλληνικοῦ ἔθνισμοῦ, διότι μὲ αὐτάς, ὅπως καὶ μὲ τὴν θρη-
σκείαν οἱ Ἑλληνες ἡσαν χωρισμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ

συνενωμένοι ἀναμεταξύ των. Ἐπομένως διετήρουν τὴν συνείδησιν τοῦ ἴδιαιτέρου των ἐθνισμοῦ καὶ εἰχον διαρκῶς τὸν πόθον τῆς ἀπελευθερώσεως.

**Σ. Αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ
ἐπὶ Τουρκοκρατίας.**

Μανιᾶται, Σφακιανοὶ καὶ Σουλιῶται. Ἐκτὸς τῶν κοινοτήτων, αἱ ὁποῖαι προώδευσαν ὡς ὑπόδουλοι, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι οὐδέποτε ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Τούρκους. Τοιαῦται ἦσαν ἡ Μάνη, τὰ Σφακιὰ τῆς Κρήτης καὶ τὸ Σοῦλι τῆς Ἡπείρου. Εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὅρη των οἱ πολεμικοὶ κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν ἦσαν ἀκαταγώνιστοι. Ἐπομένως οἱ Τούρκοι ἥναγκάσθησαν νὰ τοὺς ἀφήσουν ἡσύχους καὶ ἥρκεσθησαν εἰς τὸ νὰ λαμβάνουν ἔνα μικρὸν φόρον, ὡς σημεῖον ὅτι ἀναγνωρίζουν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Αἱ κοινότητες αὐταὶ ἔχρησιμευον ὡς καταφύγιον τῶν καταδιωκομένων καὶ προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Οἱ αἱρέτες καὶ οἱ ἀρματωλοί. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων, πολλοὶ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ δὲν ὑπέφερον τὴν τυραννίαν τῶν Γούρκων, κατέφυγον εἰς τὰ βουνά. Ἐκεῖ ἐσχημάτιζον στρατόπεδα (λημέρια), καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἔξεινον καὶ ἔκαμνον ἐπιδρομὰς ἔναντίον τῶν Τούρκων, οἱ δοῦλοι κατόψουν εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ ἐλήστευον αὐτούς. Αὗτοι ὠνομάσθησαν αἱρέτες.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν ἤδυνατο νὰ τοὺς ὑποτάξῃ. Δι’ αὐτὸς ἥναγκάζετο νὰ προσλαμβάνῃ μερικοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς διὰ νὰ ἐμποδίζουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἄλλων. Αὗτοι ὠνομάσθησαν ἀρματωλοί καὶ τὰ διαμερίσματα, τὰ δοῦλα ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ φυλάττουν, ἀρματωλίκια. Οἱ ἀρχηγὸς κάθε ἀρματωλίου ἐλέγετο καπετάνος καὶ οἱ ἄνδρες του παλληκάρια.

Αἱρέται οἱ ἀρματωλοί αὗτοὶ δὲν ἔμενον πιστοὶ εἰς τὸν Τούρκον. Ἡσαν φίλοι τῶν αἱρέτων καὶ συχνὰ ἥνωνοντο μὲ αὐτοὺς διὰ νὰ πολεμοῦν τοὺς Τούρκους. Φυσικὰ τότε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τοὺς ἔπαινε, καὶ προσεπάθει νὰ τοὺς καταστρέψῃ. Οἱ ἀρματωλοί λοιπὸν ἐγίνοντο πάλιν αἱρέτες καὶ ἄλλοι αἱρέτες ἐγίνοντο ἀρματωλοί. Τόσον δὲ συχνὰ ἐγίνετο ἡ ἀλλαγὴ αὐτῇ,

ώστε τὰ ὀνόματα κλέφτης καὶ ἀρματωλὸς κατήντησαν νὰ ἔχουν τὴν ίδιαν σημασίαν.

Οἱ κλέφτες ἔμενον εἰς τὰ βουνά. Ἐπομένως ἔζων ἀπὸ τὴν ληστείαν. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων, ἥρπαζον τὰ ποίμνιά των ἢ συνελέμβανον μπένδες καὶ ἀγάδες, τοὺς ὅποίους ἀπῆλευθέρωνον μὲ μεγάλα λύτρα. Τὰ ὄπλα δὲν ἀφηνον οὐδὲ μίαν στιγμήν. Όσάνις δὲν ἐπολέμουν, κατεγίνοντο εἰς διαφόρους πολεμικᾶς ἀσκήσεις, εἰς τὴν σκοποβολήν, εἰς τὸ πήδημα, εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὸ δίψιμον τοῦ δίσκου. Ὑπέφερον δὲ μὲ μεγάλην ὑπομονὴν καὶ τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν καὶ πρὸ πάντων τὰ βασανιστήρια, τὰ ὅποῖα ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς οἱ Τούρκοι, ὅταν τοὺς συνελάμβανον. Τὰ ὑπέφερον ὅλα χωρὶς νὰ βγάλουν στεναγμόν, μάλιστα καὶ ὑφρίζον τοὺς βασανιστάς των. Ἐπειδὴ δὲ ἡξευρον τὰ βασανιστήρια, ποὺ τοὺς ἐπέβαλλον οἱ Τούρκοι, εἰς τὰ συμπόσιά των ἢ εὐχή των ἡτο «καλὸ μολίβι».

Ἐν τούτοις αὐτοὶ δὲν ἦσαν θηριώδεις. Ἐφόνευον ὅσους ἡδύναντο Τούρκους. Αὐτὸ ητο ἡ ἐπιθυμία των. Ποτὲ δῆμος δὲν τοὺς ἐβασάνιζον. Εἰς τὰς γυναικας μάλιστα ἐδεικνύοντο εὐγενεῖς καὶ ποτὲ μάλιστα δὲν τὰς ἐκακοποίουν.

Ἐπίσης οἱ κλέφτες εἶχον ζωηρὸν τὸ θρησκευτικὸν αἰσθήμα. Εἰς οἰανδήποτε ἀνάγκην καὶ ἀν εὑρίσκοντο, ποτὲ δὲν ἐκλεπτον ἀπὸ ἐκκλησίαν ἢ μοναστήριον, καὶ ποτὲ κλέφτης δὲν ἀλλαξίστησε.

Τὸν βίον καὶ τὰ οἰσθήματα τῶν κλεφτῶν ἔξυμνοῦν τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Αὐτὰ δέ, δῆμος καὶ αἱ προφορικαὶ διηγήσεις διὰ τὰ κατορθώματά των, ἐνίσχυον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Οἱ κλέφτες καὶ οἱ ἀρματωλοὶ ἦσαν στηρίγματα δλων τῶν ἐπαναστάσεων, ὅσας ἐπὶ 400 ἔτη ἐκαμαν οἱ πατέρες μας, καὶ αὐτοὶ ἀπετέλεσαν κυρίως τὸν πεζικὸν στρατὸν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.

Τὸ ναυτικόν. Εἰς τὸ νὰ δυνηθοῦν οἱ Ἕλληνες νὰ ἀντιπαραταχθοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν συνετέλεσε καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας. Η ἀκμὴ αὕτη προῆλθε καὶ ἐκ τῶν αἰτίων, διὰ τὰ ὅποῖα εἴπαμεν ὅτι ἡκμασαν αἱ κοινότητες τῶν μικρῶν νήσων, κυρίως δῆμος ἐκ τοῦ ἑξῆς·

Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐπετράπη εἰς ὅλα τὰ ὑπὸ διώσικήν ση-

μαίαν πλοῖα νὰ ταξιδεύουν ἐλευθέρως ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου εἰς τὸ Αἴγαιον καὶ τάναπαλιν. Τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι ταῦτα ἀνῆκον εἰς Πρώσους Ἰδιοκτήτας, εἶχον ὅλα χωσικὴν σημαίαν. Αὐτὰ λοιπὸν μετέφερον ἐκ τῶν λιμένων τοῦ Εὐξείνου τὰ σιτηρὰ τῆς Πολονίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας εἰς τὴν Μεσόγειον, καὶ τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Εὐξείνου. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ ἐλληνικαὶ χῶραι ἐπλούτησαν. Εἰς τὴν Ὀδησσόν, εἰς τὸ Ταϊγάνιον, εἰς τὴν Τεργέστην, εἰς τὴν Ἐνετίαν ἰδρύθησαν πλούσιαι ἐλληνικαὶ κοινότητες. Ἡ δὲ ἐλληνικὴ ναυτιλία ἤκμασε πολὺ. Κατεσκευάσθησαν τότε πολλὰ μεγάλα πλοῖα καὶ ὅλαι αἱ ναυτικαὶ κοινότητες, ἵδιως τῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, συνήθροισαν μεγάλα πλούτη. Ἐπειδὴ δὲ τότε εἰς τὴν Μεσόγειον πειραταὶ ἔξι Ἀλγερίας ἥπερλουν τὰ ταξιδεύοντα πλοῖα, τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα ἥσαν ὀπλισμένα ὡς πολεμικά, καὶ οἱ ναῦται ἥσαν γυμνασμένοι εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα.

Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον, ὅταν ἥχοισεν ἡ ἐπανάστασις, ἡ Ἐλλὰς εὑρέθη νὰ ἔχῃ πολλὰ καὶ μεγάλα πλοῖα ὀπλισμένα, καὶ ναύτας ἐμπείρους εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον.

6. Η παραδεία τοῦ ἔθνους ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅλοι σχεδὸν οἱ λόγιοι, ὡς εἶδαμεν, ἔψυχαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Τοῦτο ἔγινεν αἰτία φριθεοῦ κακοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐμεινεν αὕτη χωρὶς διδασκάλους. Ἐπομένως τὰ σχολεῖα ὅλα ἐκλείσθησαν, καὶ ἡ χώρα ἐπὶ 200 ἔτη ἐστεργήθη κάθε ἐκπαιδεύσεως. Ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους περιωρίζετο εἰς τὰ δύλιγα καλλυνθογάμματα, τὰ ὀποῖα ἐδίδασκον τοὺς ἐλληνόπαιδας οἱ Ἱερεῖς εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν ἢ εἰς τὰ μοναστήρια. Πολλάκις μάλιστα καὶ τοῦτο ἔγινετο κρυφίως τὴν νύκτα τῆς καταδιώξεως τῶν Τούρκων. Ἐκ τούτου ἔχει τὴν ἀρχὴν τὸ δημοτικὸν ἀσμα «Φεγγαράκι μου λαμπρὸ κλπ.».

Εὐτυχῶς ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Εἰς τοῦτο πρὸ πάντων συνετέλεσεν ἡ κοινότης τῆς Ἐνετίας.

Ἐκεῖ εἶχον συρρεύσει εἴτε χάριν ἀσφαλείας, εἴτε δι' ἐμπορικοὺς σκοποὺς παρὰ πολλοὶ Ἐλληνες. Οὗτοι πρῶτον μὲν ἐφρόντισαν διὰ τὴν Ἰδρυσιν τῆς Ἰδικῆς των ἑκατησίας, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν μόρφωσιν τῶν παίδων των. Ἰδρυσαν λοιπὸν ἐκεῖ σχολεῖον Ἑλληνικόν, εἰς τὸ διποῖον ἐγίνοντο δεκτοὶ μόνον Ἐλληνες δροθόδοξοι.

Ἡ κοινότης αὐτῇ κατόπιν, ἔπειδὴ ἥξεν ρε τὴν ἀμάθειαν, ἢ διποία ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἐλλάδα, ἐφρόντισε διὰ τὴν Ἰδρυσιν σχολεῖῶν καὶ εἰς αὐτήν. Αὐτήν ἐμιμήθησαν ἔπειτα καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον Ἰδρύμησαν εἰς τὴν Ἐλλάδα ἀρχετά σχολεῖα, ὅπως εἰς τὰ Ἰωάννινα, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν Λεβάδειαν, εἰς τὴν Πάτμον, τὰς Κυδωνίας, τὴν Σμύρνην. Ἀπὸ τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἐξῆλθαν ἀρχετοὶ διδάσκαλοι.

Ἄλλα καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐφιλοτιμήθησαν τότε νὰ Ἰδρύσουν σχολεῖα. Ὡσαύτως τὰ πατριαρχεῖα Ἰδρυσαν διάφορα σχολεῖα εἰς τὸν Ἀθωνα καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἦκμασεν ἡ μεγάλη τοῦ Γένους σχολή. Καὶ ἐν γένει κατὰ τὸν 180ν αἰῶνα ὅλαι οἵ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἔχουν τὰ σχολεῖά των.

Ἐδίδαξαν δὲ εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ διδάσκαλοι ὀνομαστοί, οἱ διποίοι ὀνομάσθησαν διδάσκαλοι τοῦ Γένους. Μεταξὺ αὐτῶν περιφημότεροι ὑπῆρχαν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὁ Βάμβας, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος κ. ἄ. Οἱ διδάσκαλοι αὐτοὶ δὲν ἐδίδασκον εἰς τοὺς μαθητάς των μόνον τὴν ἀρχαίαν σοφίαν καὶ τὰς νέας ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ ἐνίσχυον τὴν ἐθνικήν των συνείδησιν καὶ ἀνέβαλλον εἰς αὐτοὺς ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

Εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτοὺς κατατάσσεται καὶ ὁ Χίος Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Οὗτος δὲν ἔκαμέ ποτε τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ ὅλον τὸν βίον ἐξώδευσε εἰς τὸ νὰ κάμῃ συγγράμματα σοφά, μὲ τὰ διποῖα περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ὠδήγησε τὸ ἔθνος εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὰ δρπαλα χάριν τῆς ἐλευθερίας του.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ο Κοραῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748. Ο πατήρ του ἦτο ἐμπορος ἐκ Χίου. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐμαθεν εἰς τὴν Σμύρνην. Κατόπιν ἐστάλη ὑπὸ τοῦ

πατρός του εἰς Ἀμστελόδαμον χάριν τῶν ἐμπορικῶν του ὑποθέσεων. Ἐκεῖ ἀφῆσε τὸ ἐμπόριον καὶ κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ μάθῃ ξένας γλώσσας καὶ εἰς τὸ νὰ ἀκούῃ μαθήματα εἰς τὸ ἔκει Πανεπιστήμιον.

Μετὰ 7 ἔτη ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σμύρνην, ἀλλὰ δὲν ἥδυνατο νὰ ζῇ ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων. Ἐπεισε τὸν πατέρα του νὰ τὸν στείλῃ εἰς Μουπελιέ τῆς Γαλλίας διὰ νὰ σπουδάσῃ τὴν ιατρικήν. Καὶ ἀφ' οὗ ὅμως ἔγινεν ιατρός, δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σμύρνην. Εἶχον ἀποθάνει οἱ γονεῖς του Ἐπροτίμησε λοιπὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς Παρισίους.

Ἐκεῖ κατέγινεν εἰς τὸ νὰ κάμῃ συγγρόμματα, ἵνα φανῇ χρήσιμος εἰς τὸ ἔθνος του. Ἐτύπωσεν ὅλους τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς μὲ προλόγους καὶ σημειώσεις, εἰς τὰς ὁποίας προσεπάθει νὰ ἀνάψῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πόθον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ κατώρθωσεν. Ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 85 ἔτῶν τὸ 1833.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ)ΠΟΛΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

I. Τὰ εύρωπαϊκὰ κράτη καὶ οἱ "Ελληνες μέχρι τοῦ 18ου αἰώνος.

Οἱ "Ελληνες εὐθὺς μόλις ἐκυριεύθη ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἀπὸ τοὺς Τούρκους, δὲν ἔμειναν μὲ τὰς χεῖρας δεμένας. Μόνοι τῶν ὅμως εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι δὲν ἥδυναντο νὰ ἐπαναστατίσουν κατὰ τῶν Τούρκων. Δι' αὐτὸν κάθε φοράν, ποὺ ἡ Τουρκία εἶχε πόλεμον μὲ κάποιον εὐρωπαϊκὸν κράτος, ἥρπαζον καὶ αὐτοὶ τὰ δύλα καὶ ἐπανεστάτουν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των.

"Οταν οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Κων)πολιν, ὅλη ἡ Εὐρώπη κατελήφθη ὑπὸ τρόμου. "Ολοι ἐφοβοῦντο ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν θὰ περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ θὰ ἐξήγουν νὰ ἔξαπλωθοῦν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὰ μεγαλύτερα κράτη τῆς Εὐρώπης τότε ἦσαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστρία, ἡ Ούγγαρια καὶ ἡ Ἐνετία.

Τὰ τέσσαρα πρῶτα δὲν διέτρεχον ἀπ' εὐθείας κίνδυνον ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, διότι δὲν ἔγειτόνευον μὲ αὐτούς. Δι' αὐτὸν ἡ μὲν Ἀγγλία μέχρι τέλους τοῦ 18 αἰῶνος ἐμπορικὰς σχεδὸν μόνον σχέσεις εἶχε μὲ τοὺς Τούρκους. Τὰ τρία ἀλλα κράτη πολὺ διλόγον ἥλθαν εἰς σύγκρουσιν μὲ αὐτούς. Ἡ Γαλλία μάλιστα, ἐκτὸς μικρῶν διαλειμμάτων, πάντοτε ἦτο καὶ σύμμαχος μὲ τὴν Τουρκίαν. "Ενεκα δὲ τούτου καὶ ἐμπορικὰ πρανόμια ὑπὲρ τῶν ὑπη-

κόσων της είχε λάβει καὶ προσέτι τὴν προστασίαν τῶν καθολικῶν τῆς Ἑλλάδος. Μόνον μίαν φοράν, τὸ 1571, ἡ Ἰσπανία συνεμάχησε μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, μὲ τὸν πάπαν καὶ μὲ τὴν Ἐνετίαν ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ κατέστρεψαν τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς τὴν Ναύπακτον. ⁽¹⁾

Ἡ Αὐστρία ὅμως, ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Ἐνετία, ἔνεκα τῆς γειτονίας των μὲ τοὺς Τούρκους, διέτρεξαν μέγιστον κίνδυνον ἐκ μέρους αὐτῶν

Μὲ τοὺς Οὐγγρους οἱ Τοῦρκοι είχον ἔλθει εἰς πόλεμον καὶ πρὶν καταλάβουν τὴν Κων)πολιν. Μετὰ τὴν κατάκτησιν ὅμως αὐτῆς ἥρχισαν μὲ αὐτοὺς συστηματικὸν πόλεμον διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὰς κατακτήσεις των πρὸς βορρᾶν. Ἐκαμαν λοιπὸν μὲ αὐτοὺς μακροὺς πολέμους καὶ μετὰ ἔνα αἰῶνα ἐκνοίευσαν τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν ἐκράτησαν περίπου 150 ἔτη. Κατόπιν οἱ Τοῦρκοι διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὰς κατακτήσεις των ἐπετέθησαν καὶ κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Αὐστρία τότε ἦτο μεγάλη δύναμις, διότι ἡ Γερμανία ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη, τὰ δόποια ἀνεγγνώριζον ὡς αὐτοκράτορα τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας. Ἀπέκρουσε λοιπὸν τοὺς Τούρκους, οἱ δόποιοι δύο φοράς ἔφθασαν μέχρι τῆς Βιέννης καὶ ἐποιιόρκησαν αὐτήν. Τὴν δευτέραν φορὰν μάλιστα οἱ Αὐστριακοί, ἀφ' οὗ ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους, τοὺς κατεδίωξαν μέχρι τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἀπηλευθέρωσαν ὅλην τὴν Οὐγγαρίαν. Ἐκτοτε ἡ Οὐγγαρία ἀπετέλεσεν ἴδιαιτερον βασίλειον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ Τουρκία ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ἐπικίνδυνος διὰ τὴν Αὐστρίαν.

Καὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἔγιναν πολλοὶ πόλεμοι μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας. Ἀλλὰ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο πάντοτε ἡ ἀφαίρεσις ὑπὸ τῆς Αὐστρίας μέρους τινὸς τῆς Τουρκίας. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ κατήληξαν εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ ἡ Αὐστρία τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ μέρος τῆς Βοσνίας. Ἡ Αὐστρία τότε ἥρχισε νὰ στρέψῃ τὰ βλέμματά της εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ διέξοδον εἰς τὸ Αίγαλον.

Ἡ Ἐνετία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως

(1) Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην τὰ πληρώματα καὶ τῶν δύο ἀντιπάλων στόλων ἀπετελοῦντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων. Ἐπομένως τὸ Ἑλληνικὸν αἷμα ἐχύθη ἄφθονον κατ' αὐτήν.

ἡτο μεγάλη ναυτική δύναμις. Τὸ κράτος τῆς ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ τὸ βιορεισανατολικὸν μέρος τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ μὲ τὸ ἴσχυρόν της ναυτικὸν ἡτο κυρία τῆς θαλάσσης καὶ κατεῦχε πολλὰς παραλίας πόλεις τῆς Πελοποννήσου (Μονεμβασίαν, Κορώνην, Μοδώνην, Πύλον, Ναύπλιον, Ἀργος), ἐπὶ τῆς Στερεᾶς τὴν Ναύπακτον, εἰς τὴν Ἀλβανίαν τὴν Κρόιαν, προσέτει δὲ τὰς Ἰονίους νήσους, τὰς Κυκλαδας, τὴν Αῆμνον, τὴν Εὔβοιαν, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον. Ἐνεκα τούτου οἱ Τούρκοι ἔκαμαν πολλοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Ἐνετῶν, καὶ ἐπὶ τέλους, ὡς εἴδομεν πρόσηγουμένως, κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἐκδιώξουν ἀπὸ ὅλας τὰς ἐλληνικὰς χώρας πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων.

Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι διήρκεσαν 300 περίπου ἔτη, οἱ Ἐλληνες πάντοτε ἐπανεστάτουν ἐναντίιν τῶν Τούρκων καὶ ἐτάσσοντο μὲ τοὺς Φράγκους. Εἰς κάθε πόλεμον οἱ Φράγκοι, ὅταν ἔκαμπον εἰρήνην μὲ τοὺς Τούρκους, ἔγκατελειπον τοὺς Ἐλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἐπομένως οἱ Ἐλληνες ὑπέφερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρὰ πολλὰς καταστροφάς. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπηλπίζοντο. Ὅταν δὲ πάλιν ἥρχιζε νέος πόλεμος, δὲν ἐδίσταζον νὰ λαμβάνουν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων. Αὗτοὶ ἥθελον νὰ πόλεμοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Εἰς κάθε λοιπὸν εὐκαιρίαν ἐπανεστάτουν ἀδιαφοροῦντες διὰ τὰ ἀποτελέσματα.

**2. Οἱ Ῥώσοι καὶ αἱ πρῶται ἐνέργειαι αὐτῶν
εἰς τὴν Ἀγαπολήν.**

Μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ἐλλὰς τὰς ἐλπίδας τῆς εἶχεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Τότε ὅμως παρουσιάσθη ἄλλος βιηθὸς εἰς τοὺς Ἐλληνας, ἡ Ῥωσία. Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας τότε εἶχε γίνει ὁ μέγας Πέτρος. Οὗτος ἔστρεψε τὰ βλέμματά του εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ καταλύσῃ τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν μὲ τὴν βοήθειαν ἐπαναστάσεως τῶν Ἐλλήνων.

Κατὰ πρῶτον ἥρχισε πόλεμον ἐναντίον τῶν Τούρκων διὰ νὰ καταλάβῃ τὰ βόρεια παράλια τῆς Μαύρης θαλάσσης. Ἐκάλεσε λοιπὸν τοὺς Ἐλληνας νὰ ἐπαναστατήσουν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ τοὺς ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἐλληνες ἐπίστευσαν ὅτι ἔκεινο, τὸ ὅποιον δὲν εἶχον κατορθώσει μὲ τοὺς Φράγ-

κους, θὰ τὸ ἐπιτύχουν μὲ τοὺς Ῥώσους, οἱ δποῖοι εἶχον τὴν
Ιδίαν θρησκείαν μὲ αὐτούς.

Ἐνεκα τούτου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἥρχισε νὰ γεννᾶται μεγάλος
ἐνθουσιασμὸς διὰ τὴν Ῥωσίαν. Παρὰ πολλοὶ δὲ Ἑλληνες μετέ-
βησαν εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ κατετάχθησαν εἰς τὸν ρωσικὸν στρα-
τὸν καὶ στόλον. Ἀλλὰ ἐπανάστασις τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν
ἐπρόφθασε νὰ γίνη, διότι διάμεγας Πέτρος ἐνικήθη ὑπὸ τῶν
Τούρκων καὶ ἔκαμεν εἰρήνην.

3. Ἐπανάστασις τοῦ 1770.

Τὰ σχέδια τοῦ Μ. Πέτρου ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν ἦ
τὸ 1762 ἀνελθοῦσα εἰς τὸν ρωσικὸν θρόνον Αἰκατερīνα ἡ με-
γάλη. Αὐτὴ τὸ 1765 ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα Ἑλληνα, δ
δποῖος ὑπηρέτει δῶς ἀξιωματικὸς εἰς τὸν Ῥωσικὸν στρατόν, τὸν
Γεώργιον Παπάζογλουν, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προπαρασκευάσῃ
τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων δι' ἐπανάστασιν. Ο Παπάζογλους
ἡτο νέος ἐνθουσιώδης καὶ φιλόπατρος. Κατὰ πρῶτον ἥλθεν εἰς
τὴν Ἡπειρον, ἐπειτα εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἴτωλίαν καὶ
ἐπειτα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Παντοῦ, δπου ἥρχετο, συνεννοεῖτο
μὲ προῦχοντας ἐπισκόπους, ὅπλαρχηγούς, καὶ ὅλοι μὲ ἐνθουσια-
σμὸν ἐδέχοντο τὰς προτάσεις του.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ 1768 ἥρχισεν διάπλεμος Ῥωσίας καὶ
Τούρκιας. Τὸ ἄλλο ἔτος δὲ διώσικὸς στόλος ἐκ 15 πλοίων μὲ
ἀρχηγούς τὸν Θεόδωρον καὶ Ἀλέξιον Ὁρλώφ πλέει ἀπὸ τὴν
Βαλτικὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀμέσως οἱ Ἑλληνες σηκώ-
νουν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ ἡ ρωσικὴ βοήθεια ἡτο μικρὰ καὶ ἡ
ἐπανάστασις δὲν ἡτο καλὰ ὠργανωμένη. Ο σουλτᾶνος ἔστειλε
15 χιλ. Ἀλβανοὺς εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ δποῖοι ἐνίκησαν
τοὺς ἐπαναστάτας. Τότε διώσικὸς στόλος ἐγκατέλειψε τοὺς
Ἑλληνας εἰς τὴν τύχην των καὶ ἔφυγεν.

Εἶναι ἀληθὲς δτι διώσικὸς στόλος κατόπιν (Ιούλιος 1770)
κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν Τσεσμὲν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπέ-
ναντι τῆς Χίου. Εἶναι ἐπίσης ἀληθές, δτι οἱ Ῥῶσοι εἰς τὴν
συνθήκην, ποὺ ἔκαμαν κατόπιν μὲ τοὺς Τούρκους, ἔθεσαν δρον
νὰ δοθῇ ἀμνηστία εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ὠφέλη-

σαν καθόλου αὐτούς. Οἱ Τοῦρκοι διὰ νὰ ἔκδικηθοῦν ἔκαμαν παντοῦ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Σμύρνην μεγάλας σφαγάς.

Ίδιως ὅμως ἔκαμαν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον οἱ Ἀλβανοί. Οἱ χώρα ἡρημώθη. Ἐκ τῶν κατοίκων ἄλλοι ἐσφάγησαν, ἄλλοι ἥχμαλωτίσθησαν, ἄλλοι ἔφυγαν εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ ἄλλοι κατέφυγαν εἰς τὰ βουνά καὶ τὰ σπήλαια. Εἰς τὸ τέλος οἱ Ἀλβανοί εἰς τὴν Πελοπόννησον ἥρχισαν νὰ ἐπιτίθενται καὶ ἐναντίον αὐτῶν τῶν Τούρκων. Ὁ σουλτᾶνος τοὺς διάταξε νὰ φύγουν, ἀλλ’ αὐτοὶ ἡρήθησαν. Τότε παρήγγειλεν εἰς τὸν ναύαρχον Χασάννα τοὺς ἔκδιωξῃ. Ὁ σουλτᾶνος δὲ μὲ μίαν βοήθειαν τῶν κλεφτῶν τοὺς ἐνίκησε, καὶ ἄλλους μὲν ἐσφάξεν, ἄλλους δὲ ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Κατόπιν ὅμως ὁ Χασάννας ἐπετέθη καὶ ἐναντίον τῶν κλεφτῶν, ἐπειδὴ δὲν ἥθελον νὰ προσκυνήσουν, καὶ τοὺς κατέστρεψε.

4. Ἀγῶνες Λάμπρου Κατσώνη.

Μὲ δλας τὰς συμφοράς, τὰς ὁποίας ἔπαθαν οἱ Ἑλληνες κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770, δὲν ἐμνησικάησαν κατὰ τῶν Ῥώτων, διότι τοὺς ἐγκατέλειψαν. Μετ’ ὅλιγα ἔτη (1788), δταν πάλιν οἱ Ῥώσοι ἥρχισαν νέον πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους, οἱ Ἑλληνες καὶ πάλιν ἐπανεστάησαν. Κατὰ τὴν νέαν αὐτὴν ἐπανάστασιν πολὺ σπουδαῖοι εἶναι οἱ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνες ἐνὸς νέου ἥρωος, τοῦ Λάμπρου Κατσώνη.

Ο Λάμπρος Κατσώνης ἐγεννήθη εἰς τὴν Λεβάδειαν τῆς Βοιωτίας. Εἰς τὴν νεαγικήν του ἡλικίαν ἔλοβε μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770. Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ῥωσίαν καὶ κατάχθη εἰς τὸν ὁωσικὸν στρατόν, εἰς τὸν δρόπον ἔλαβε τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ. Ὅταν λοιπὸν τὸ 1788 ἥρχισεν ὁ νέος ὁωσιτουρκικὸς πόλεμος, ὁ Λάμπρος Κατσώνης ἥλθεν εἰς τὴν Τεργέστην. Ἐκεῖ παρεκίνησε τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ἤτοιμασαν τρία πλοῖα, καὶ μὲ αὐτὰ ἐπλευσεν εἰς τὸ Αἴγαον. Ἐδῶ ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἐκυρίευσε 12 πλοῖα.

Αφ’ οὗ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Λάμπρος ηὔξησε τὸν στόλον του, ἐκυρίευσε τὸ Καστελλόρροιζον καὶ ἐπὶ δύο ἔτη ἐνίκησε πολλά-

κις τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐφοβήθη τὴν τόλμην τοῦ Λάμπρου καὶ ἐπροσπάθησε μὲν ἐλκυστικὰς προτάσεις νὰ τὸν κάμῃ νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ ὁ Λάμπρος ἀπέργιψεν ὅλας τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων. Τὸ 1790 μάλιστα παρέλθεν εἰς τὰ πλοιά του καὶ τὸν ἀρματωλὸν Ἀνδροῦτσον μὲν 500 παλληκάρια καὶ τότε πλέον ἔγινεν ὁ τρόμος τῶν Τούρκων. Τουρκικὸν πλοῖον δὲν ἐτόλμα νὰ πλεύσῃ εἰς τὸ Αἴγαιον πέλαγος.

‘Αλλὰ μετ’ ὅλίγον ἔπαθε μίαν μεγάλην συμφοράν. Μεταξὺ “Ανδρου καὶ Εὑβοίας συνηντήθη μὲν μεγάλον τουρκικὸν στόλον ἐκ 30 πλοίων, ἐν ᾧ αὐτὸς δὲν εἶχε μαζί του παρὰ μόνον ἐπτά. Ἐν τούτοις ὁ Λάμπρος δὲν ἐδίστασεν, ἀλλὰ συνῆψε μὲν αὐτὸν ναυμαχίαν. Ἡ πάλη ἦτο ἄνισος. Οἱ “Ελληνες ὅμως ἡγωνίσθησαν γενναίως καὶ ἔκαμαν εἰς τὸν ἔχθρὸν μεγάλην καταστροφήν. 3 χιλ. ἐφόνευσαν. Ἀλλὰ ὁ Λάμπρος ἔπαθε πανωλευθρίαν, διότι ἔχασε 5 πλοῖα καὶ 600 ἀνδρας. Εἰς τὴν ναυμαχίαν δὲ ταύτην ἀναφέρεται τὸ δημῶδες δίστιχον·

Σᾶν σοῦ ξαναρέσῃ Λάμπρο
μεταπέρασ’ ἀπ’ τὴν “Ανδρο.

‘Αλλ’ ὁ Λάμπρος δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του ἀπὸ τὴν συμφορὰν αὐτήν. Ἡρχισε νὰ ἀναδιοργανώνῃ τὸν στόλον του. Τότε ἔλαβε διαταγὴν ἀπὸ τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον, διότι ἔκαμεν εἰρήνην μὲ τοὺς Τούρκους. Αὐτὸς ὅμως ἀπήντησεν· «“Αν ἡ Αἰκατερίνα συννομολόγησε τὴν εἰρήνην της, ὁ Λάμπρος δὲν ὑπέγραψεν ἀκόμη τὴν ἰδικήν του». Ἀπεφάσισε νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα.

Κατέλαβε μὲν τὸν ‘Ανδροῦτον τὸ Ταίναρον καὶ ἀπ’ ἐκεῖ ἔκαμψεν ἐπιδρομὰς κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἄλλ’ ἐπὶ τέλους, βλέπων ὅτι ἡ ἐπανάστασις χωρὶς ξένην βοήθειαν δὲν ἤτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ, ἔψυχε διὰ πλοίου εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν ‘Ρωσίαν, δπου μετὰ δλίγα ἔτη ἀπέθανεν.

‘Ο ‘Ανδροῦτος μὲν τοὺς κλέψτας του διέσχισε τὴν Πελοπόννησὸν καταδιωκόμενος ἀπὸ 6 χιλ. Τούρκους καὶ ἐφθασεν εἰς τὴν Στερεάν ‘Ελλάδα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπέρρεσεν εἰς τὴν ‘Επτάνησον. Ἄλλ’ οἱ ‘Ενετοὶ παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, οἵ δποιοι τὸν

έρδοιψαν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Κων)πόλεως, ὅπου καὶ ἀπέθανεν
ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ βασανιστήρια.

Σ. Η γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ οἱ "Ελληνες."

Κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπεκράτει
τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Ὁλην τὴν γῆν κατεῖχον οἱ εὐγενεῖς
καὶ οἱ αἰληρικοί, οἱ δόποι ήσαν ἀνεξάρτητοι καὶ δὲν ὑπήκουον
οὐδὲ εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα των. Ὁ λαὸς ἦτο δοῦλος καὶ ὑπο-
χρεωμένος νὰ καλλιεργῇ τοὺς ἄγροὺς τῶν κυρίων του.

'Απὸ τοῦ 16ου αἰῶνος ὅμως μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς πυρίτιδος
οἱ ἱππόται εὐγενεῖς ἔχασαν τὴν δύναμίν των, διότι ἐφευρέθησαν
τὰ πυροβόλακαὶ ἐδημιουργήθησαν τακτικὰ μισθοφορικὰ στρατεύ-
ματα. Μὲ τὴν ἐφεύρεσιν δὲ τῆς ναυτικῆς πυξίδος καὶ μὲ τὰς ἀνα-
καλύψεις πολλοὶ ἔκ τοῦ λαοῦ ἐπλούτησαν, διότι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ
ἐμπόριον. Ἐδημιουργήθη λοιπὸν μία μεσαία τάξις τῆς κοινωνίας,
πλουσιωτέρα, ἥ λεγομένη ἀστική. 'Η ἀστικὴ αὐτὴ τάξις συνηνώθη
μὲ τοὺς βασιλεῖς εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ συνέτοιψαν
τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν. 'Αλλὰ τώρα ηὔξησεν ἡ δύναμις τῶν βασι-
λέων καὶ παντοῦ ἐπεκράτησεν ἡ ἀπόλυτος μοναρχία. Οἱ εὐγενεῖς,
ἀφ' οὗ ἔχασαν τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν των, διὰ νὰ προστα-
τεύσουν τὰ γεωργικὰ συμφέροντά των καὶ τὰ ἄλλα προνόμια των,
προσεκολήθησαν εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ ἔγιναν πιστοὶ ὑπηρέται
αὐτῶν. Τὸ ἵδιον ἔκαμε καὶ ὁ αἰλῆρος. "Ωστε ὁ γεωργικὸς λαὸς
ἔξηκολούθει νὰ εἶναι εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ δούλου, ποὺ ἦτο
καὶ πρίν, καὶ ἡ ἀστικὴ τάξις δὲν ἀπέκτησε δικαιώματα. "Ολα τὰ
Δξιώματα κατεῖχον οἱ εὐγενεῖς καὶ δὲν ἐπλήρωντον κανένα φό-
ρον. "Ολα τὰ βάρη καὶ οἱ φόροι ήσαν εἰς τὸν λαόν.

'Η κατάστασις αὐτὴ ἔξηκολούθησε μέχρι τέλους τοῦ 18ου
αἰῶνος. 'Αλλὰ τότε ἡ ἀστικὴ τάξις, ἥ δόποια μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ
μὲ τὴν βιομηχανίαν ἀπέκτησε μεγάλους θησαυροὺς καὶ μεγάλην
δύναμιν, συνηνώθη μὲ τὴν ἐργατικὴν καὶ μὲ τὴν ἀγροτικὴν τά-
ξιν καὶ ἔκαμεν ἐπαναστάσεις εἰς ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἐναν-
τίον τῶν βασιλέων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ αἰλήρου. 'Η σπουδαιο-
τέρα ἀπὸ ὅλας αὐτὰς ἦτο ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις (1789).

'Η γαλλικὴ ἐπανάστασις κατήργησε τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν,

ἔψήφισε τὴν ἴσοτητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν διανομὴν τῶν ἀγρῶν εἰς τοὺς ἀγρότας καὶ καθιέρωσεν, διτὶ δὲ λαὸς εἶναι δικυρίαρχος κάθε χώρας. Ἐπὶ τέλους δὲ κατήργησε καὶ τὴν βασιλείαν καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας.

Ἄλλὰ τότε οἱ βασιλεῖς ὅλης τῆς Εὐρώπης, Ἀγγλίας, Ὀλλαδίας, Πρωσσίας, Ἰσπανίας καὶ Αὐστρίας, εἰς τοὺς ὅποιους κατόπιν προσετέθη καὶ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας, ἐκήρυξεν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Τὴν Γαλλίαν ἔσωσεν εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν δὲ μέγας στρατηγὸς Ναπολέων, δὲ ὅποιος ἐπὶ τέλους ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων.

Οἱ Ναπολέων ἐπολέμησεν ἐναντίον ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἐνίκησεν εἰς πολλὰς καὶ μεγάλας μάχας ὅλους τοὺς στρατιώτας αὐτῆς, διέλυσε τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ ἡνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῦ νὰ περιορισθῇ εἰς μόνον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας καὶ τέλος δχι μόνον ἐμεγάλωσε τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ καὶ ἔκαμεν ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης νὰ τὸν ὑπακούονταν. Ἐπὶ τέλους δύως καὶ αὐτὸς ἐνικήθη. Η Γαλλία ἐπανῆλθεν εἰς τὰ παλαιά της δρια καὶ ἐγκαθιδρύθη εἰς αὐτὴν πάλιν ἡ παλαιὰ βασιλεία (1815).

Ἄλλ’ δύως δὲ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας δὲν ἦτο πλέον ἀπόλυτος μονάρχης. Κατὰ τὸ ἄγγλικὸν σύστημα ἐγκατεστάθη καὶ μία βουλὴ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἐκλεγομένη ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν, καὶ μία γερουσία, τῆς ὅποιας τὰ μέλη ἐξέλεγεν δὲ βασιλεὺς. Τὸ δὲ σπουδαιότερον διετηρήθησαν αἱ ἰδέαι τῆς ἴσοτητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτόμων, αἱ δόποιαι καὶ διεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Η γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐπιδράσῃ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας. Αἱ ἰδέαι της περὶ ἐλευθερίας καὶ ἴσοτητος ἐσυγκίνησαν τοὺς Ἑλληνας, οἱ δόποιοι πάντοτε εἶχον εἰς τὸν νοῦν των τὴν ἀπελειθέρωσίν των ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἰδίως συνέλαβαν πολλὰς ἐλπίδας, διτὶ εἰς τοῦτο ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς βοηθήσῃ δὲ Ναπολέων, δταν οὗτος κατέλυσε (1797) τὸ κράτος τῆς Ἐνετίας. Τότε τὰς μὲν ἀλλας χώρας τῆς Ἐνετίας ἔλαβεν ἡ Αὐστρία, τὰς δὲ Ἰονίους νήσους ἐκράτησεν ἡ Γαλλία.

Οἱ Ἑλληνες τῆς Ἐπτανήσου ὑπεδέχθησαν τοὺς Γάλλους ὡς ἐλευθερωτάς. Εἰς ὅλην τὴν Ἐλλάδα ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα, διτὶ

μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ναπολέοντος θὰ ἀναστηθῇ καὶ πάλιν ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία. Εἰς τὴν ἔξέγερσιν αὐτὴν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος συνετέλεσε τότε καὶ ἡ ἐμφάνισις καὶ ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Ῥήγα τοῦ Φεραίου.

6. Ῥήγας ὁ Φεραῖος.

Ο Ῥήγας ἐγεννήθη τὸ 1757 εἰς τὸ Βελεστῖνον τῆς Θεσσαλίας. Λέγεται δὲ Φεραῖος, διότι εἰς τὸ Βελεστῖνον ἦτο ἡ ἀρχαία πόλις Φεραί. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθεν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ζαγορᾶς, τὰ διοῖα τότε ἥκμαζον. Κατόπιν ἐπὶ ὀλίγα ἔτη ἔκαμε τὸν διδάσκαλον καὶ τὸ 1780 ἐπῆγεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον. Ἔδω συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του, καὶ ἰδίως ἔμαθε ξένας γλώσσας. Τὸ 1790 δὲ ἔγινεν γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μαυρογένους.

Τότε ἔξερράγη ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. Αὐτὴ ἔξήγειρε τὴν γενναίαν ψυχὴν τοῦ Ῥήγα, ὃ διοῖος διαρκῶς εἶχεν εἰς τὸν νοῦν του τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐργασθῇ διὰ νὰ κινήσῃ ὅλους τοὺς Ἑλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἡρχισε λοιπὸν ἀδιάκοπον ἀλληλογραφίαν μὲ πολλοὺς πλουσίους ἐμπόρους, ἀμαρτωλούς, ἐπισκόπους καὶ ἄλλους προύχοντας τῆς Ἑλλάδος. Συγχρόνως κατέγινεν εἰς τὸ νὰ συντάξῃ χάρτην τῆς Ἑλλάδος, διάφορα συγγράμματα χοήσιμα διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ πρὸ πάντων ποιήματα. Μὲ αὐτὰ προέτρεπεν ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, καὶ ἰδίως τοὺς Ἑλληνας, νὰ λάβουν τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν τυράννων.

Κατόπιν ὁ Ῥήγας καὶ διὰ νὰ τυπώσῃ αὐτὰ καὶ διὰ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Γαλλίαν, ἐπῆγεν εἰς τὴν Βιέννην. Ἐκεῖ συνεννοήθη μὲ πολλοὺς ὄμογενεῖς ἐμπόρους καὶ σπουδαστάς καὶ ἥρχισεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Ναπολέοντα, ὃ διοῖος τότε εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ο Ῥήγας ἥθελε νὰ παρακινήσῃ τὸν Ναπολέοντα νὰ βοηθήσῃ μὲ στρατὸν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων.

Ο Ναπολέων τότε τὸν ἐπροσκάλεσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἐνετίαν διὰ νὰ συνεννοήθῃ προσωπικῶς. Ο Ῥήγας πρὸς τοῦτο ἐπῆγεν εἰς τὴν Τεργέστην. Ἔδω ὅμως οἱ Αὐστριακοὶ ηὔραν εἰς

τὰς ἀποσκευάς του, τὰς ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις του καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν του, τὸν συνέλαβαν μὲ δικτὸν ἄλλους συντρόφους του καὶ τὸν ἔφεραν δόπισω εἰς τὴν Βιέννην.

Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀνάκρισίν του ὁ Πήγας δὲν ἔκρυψε τοὺς σκοπούς του, ἀλλὰ εἶπεν εἰς τὸν ἀνακριτήν «”Ἐπειτα ἀπὸ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου, ὁ μόνος μου πόθος εἶναι νὰ ἀπελευθερώσω τὴν πατρίδα μου ἀπὸ τοὺς τυράννους».

Ἡ αὐστριακὴ ὅμως κυβέρνησις, ἡ ὁποία τότε ἦτο σύμμαχος τῆς Τουρκίας, ἔστειλεν αὐτὸν καὶ τοὺς συντρόφους του δεμένους εἰς τὸ Βελιγράδιον καὶ τοὺς παρέδωκεν εἰς τὸν πασᾶν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ τοὺς ἔφρόνευσεν ὅλους εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Βελιγραδίου (Μάιος 1798).

Οἱ Πήγας ἔπεισε. Τὸ αἷμά του ὅμως ἀναψε φωτιάν εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ποιήματά του ἐτραγουδοῦντο εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ μετέδωκαν εἰς ὅλον τὸ ἔθνος τὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, τὸν ὅποιον εἶχεν ἐκεῖνος. Πρὸς τιμὴν δὲ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἡ Ἑλλὰς ἐστησετὸν ἀνδριάντα του πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ Πήγας ἐσπειρε σπόρον ἐλευθερίας, ὁ ὅποιος ἐβλάστησε καὶ ἔφερε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους».

Τ. Ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν ἐναντέον τοῦ Ἀλῆ πατέρος.

Οἱ Σουλιῶται. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα μερικοὶ ποιμένες χριστιανοὶ τῆς Ἡπείρου, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων, ἀνέβησαν εἰς τὰ ἄγρα καὶ ἀπόκρημνα ὅρη τῶν ἀρχαίων Κασοωπαίων, καὶ ἐκεῖ ἐπιτισαν 4 χωρία, τὸ Σούλι, τὴν Κιάφαν, τὸ Ἀβαρίκον καὶ τὴν Σαμονίβαν. Οἱ κάτοικοι ὅλων τῶν χωρίων αὐτῶν ὠνομάζοντο Σουλιῶται.

Εἰς τὰ χωρία των, ὠχυρομένοι οἱ Σουλιῶται, ἔζων ἐλεύθεροι. Ἡσαν διηρημένοι εἰς γένη (φάρας), καὶ κάθε φάρας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἀνδρειότερος ἀνήρ. «Ολοι δὲ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν φαρῶν ἀπετέλουν ἕνα γενικὸν συνέδριον, τὸ ὅποιον ἀπεφάσιζε διὰ τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν Σουλιωτῶν.

Ἀργότερα, ὅταν οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων αὐτῶν ἐπολλαπλαστοῦνται.—**Χωραφᾶ.**—**Ιστορία Γ'** ἐλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'

σιάσθησαν, ἔκτισαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἀλλὰ 7 χωρία. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων αὐτῶν, ὅταν ἦτο πόλεμος, ἀνέβαινον καὶ ἐκλείοντο εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους τέσσαρα.

Οἱ Σουλιῶται διήρχοντο τὸν βίον των εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις, ὅπως καὶ οἱ κλέφτες. Οἱ Τούρκοι, ἐπειδὴ δὲν ἡδύναντο νὰ τὸν ὑποτάξουν, τὸν ἄφηναν ἐλευθέρους καὶ ἡρούντο εἰς ἕνα μικρὸν φόρον. Ὅταν ὅμως τὸ 1788 ἔγινε πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ὁ Ἀλῆς πασᾶς, τὰ πράγματα ἥλλαξαν.

Ο Ἀλῆς πασᾶς καὶ διπλωτὸς πόλεμος αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Σουλίου. Ο Ἀλῆς ἦτο υἱὸς ἐνὸς μπέη ἀπὸ τὸ Τεπελένι. Ἀπὸ μικρᾶς ἥλικίας ἔμεινεν ὁρφανὸς ἀπὸ πατέρα καὶ ἔχασε τὰ κτήματά του. Ἐν τούτοις μὲ τὴν ἐπιτηδειότητά του καὶ τὴν πανουργίαν του κατώρθωσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν, νὰ καταλάβῃ τὰ Ἰωάννινα καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τὸν σουλτάνον ὡς διοικητής. Ἀπὸ τότε ὁ Ἀλῆς ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχήν του καὶ νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν σουλτάνον. Μὲ τὰς πανουργίας του καὶ τὰ κακουργήματά του κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος ὀλης τῆς Ἡπείρου, τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Φυσικὰ ἔστρεψε τὰ βλέμματά του καὶ εἰς τὸ Σούλι. Δὲν ἡδύνατο νὰ βλέπῃ τοὺς Σουλιῶτας ἀνεξαρτήτους, ἀφ' οὗ ὅλη ἡ πέριξ χώρα ἦτο ἴδική του. Ἀπεφάσισε μὲ κάθε τρόπον νὰ τοὺς ὑποτάξῃ.

Κατὰ πρῶτον ἔξεστρατευσεν ἐναντίον τοῦ Σουλίου τὸ 1791 μὲ 3 χιλιάδας Ἀλβανούς. Ἀλλὰ οἱ Σουλιῶται ἐνίκησαν αὐτούς, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ τοὺς κατεδίωξαν ἔως τὰ Ἰωάννινα.

Δεύτερος πόλεμος τοῦ Ἀλῆς πασᾶ ἐναντίον τοῦ Σουλίου. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1792) δ Ἀλῆς ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τοῦ Σουλίου. Διὰ νὰ προφθάσῃ ὅμως τοὺς Σουλιῶτας ἀπροετοιμάστους μετεχειρίσθη δόλον. Ἐπροσποιήθη ὅτι θὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ ἔζητησε τὴν συνδρομὴν τῶν Σουλιωτῶν. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί δὲν ἐπεσαν εἰς τὴν παγίδα τοῦ Ἀλῆ. Ο Τζαβέλλας ὅμως ἐγελάσθη καὶ ἤλθεν εἰς τὸν Ἀλῆν μὲ τὸν υἱὸν του Φῶτον καὶ μὲ 70 ἀνδρας.

Ο πασᾶς κατ' ἀρχὰς πραγματικῶς ἐφάνη ὅτι ἐπορεύετο ἐναντίον τοῦ Ἀργυροκάστρου. Καθ' ὅδον ὅμως, ὅταν εἰς ἕνα σταθμὸν οἱ Σουλιῶται ἀφῆκαν τὰ ὅπλα καὶ ἥρχισαν κατὰ τὴν

συνήθειάν των νὰ ἐπιδίδωνται εἰς ἀσκήσεις, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ περικυκλώνονται ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, συλλαμβίνονται καὶ δέσμιοι ὁδηγοῦνται εἰς τὰ Ἰωάννινα. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλῆς ἥλλαξε πορείαν καὶ διηνθύνθη κατὰ τοῦ Σουλίου.

Ἐντυχῶς ἔνας ἐκ τῶν Σουλιώτῶν εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ. Οὗτος ἔσπευσεν εἰς τὸ Σοῦλι καὶ ἀνήγγειλε τὴν προδοσίαν τοῦ Ἀλῆ. Ἐπομένως, ὅταν ὁ Ἀλῆς ἔφθασε πρὸ τοῦ Σουλίου, εὗρε τοὺς Σουλιώτας ἑτοίμους διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν. Καὶ πραγματικῶς ἀπέκρουσαν ὅλας τὰς ἐφόδους αὐτοῦ.

‘Αφ’ οὖ ὁ Ἀλῆς ἀπηλπίσθη ὅτι θὰ κατώρθωνε νὰ κυριεύσῃ τὸ Σοῦλι, κατέφυγε πάλιν εἰς πανουργίαν. Διέταξε νὰ φέρουν ἔνώπιόν του τὸν Τζαβέλλαν καὶ τοῦ ὑπεσχέθη πολλὰς ἀμοιβάς, ἀν τὸν βιηθήση νὰ κυριεύσῃ τὸ Σοῦλι. ‘Ο Τζαβέλλας τότε ἐπροσποήθη ὅτι συμφωνεῖ, καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ἀλῆν νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Σοῦλι διὰ νὰ συνεννοηθῇ καὶ μὲ ἄλλους συμπατριώτας του. ‘Ο Ἀλῆς τοῦ τὸ ἐπέτρεψεν, ἀλλ’ ἐκράτησεν ὡς ὅμηρον τὸν υἱόν του Φῶτον.

‘Ο Τζαβέλλας ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ Σοῦλι, εἶπεν εἰς τοὺς Σουλιώτας τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ καὶ τοὺς προέτρεψε νὰ ἀντισταθοῦν. Συγχρόνως ἔγραψεν εἰς τὸν Ἀλῆν τὴν ἔξης ἐπιστολήν.

Βεζύρη Ἀλῆ πασᾶ !

Χαίρομαι ὅπου ἐγέλασα ἔνα δόλιον. Εἴμαι ἐδῶ νὰ διαφεντεύσω τὴν πατρίδα μου ἐναντίον εἰς ἔνα κλέφτην ὃς ἀν’ ἐσένα. ‘Ο υἱός μου θέλει ἀτομάνει, ἐγὼ ὅμως ἀπελπίσεως θέλω τὸν ἐκδικήσει πρὸν ἀποθάνω...’ Αν ὁ υἱός μου, νέος καθὼς εἶναι, δὲν μένει εὐχαριστημένος νὰ ἀποθάνῃ διὰ τὴν πατρίδα του, αὐτὸς δὲν εἶναι ἄξιος νὰ ζῇ καὶ νὰ γνωρίζεται ὡς υἱός μου. Προχώρησε λοιπὸν ἀπιστε. Εἴμαι ἀνυπόμονος νὰ ἐκδικηθῶ, νὰ πιῶ τὸ αἷμά σου.

‘Ἐγὼ δὲ ὁ ωμοσμένος ἐχθρός σου
καπετάν Λάύπρος Τζαβέλλας.

Καὶ πραγματικῶς ὁ Φῶτος ἐδείχθη ἄξιος υἱὸς τοῦ πατρός του. ‘Οταν κατόπιν δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ τὸν ἐφιβέριζε μὲ βασανιστήρια διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ πατρός του, ἀπήντησε· «Δὲν σὲ φοβοῦμαι, δὲ πατέρας μου θὰ μὲ ἐκδικηθῆ».

‘Ο ‘Αλῆς ἔγινεν ἔξω φρενῶν, ὅταν ἐδιάβασε τὸ γράμμα τοῦ Λάμπρου. Ἡτοίμασε μεγάλην ἔφοδον ἐναντίον τοῦ Σουλίου. ‘Αλλ’ οἱ Σουλιώται ἀντεστάθησαν ὡς λέοντες. Αὐταὶ αἱ γυναικές των μὲ τὴν Μόσχων, τὴν σύζυγον τοῦ Τζοβέλλα, ἐπὶ κεφαλῆς ἐπολέμουν γενναίως. Ἐπὶ τέλους οἱ ‘Αλβανοὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν.

‘Ο ‘Αλῆς, τρίζων τοὺς ὀδόντας ἀπὸ τὴν λύσσαν του, ἔσπευσεν ἔφιππος εἰς τὰ Ἰωάννινα διὰ νὰ σωθῇ.

Κατόπιν ἔκαμεν εἰρήνην μὲ τοὺς Σουλιώτας καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Φῶτον καὶ τοὺς ἄλλους Σουλιώτας.

Τρίτος πόλεμος τοῦ ‘Αλῆς ἐναντίον τοῦ Σουλίου καὶ ἄλωσις αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὴν δευτέραν ἀποτυχίαν δ ‘Αλῆς δὲν ἥσυχασε. Δὲν ἥδυνατο νὰ ἀνεχθῇ τοὺς Σουλιώτας ἀνεξαρτήτους. Τὸ 1800 λοιπὸν πάλιν ἐπετέθη αἰφνιδίως ἐναντίον τοῦ Σουλίου. ‘Αλλὰ καὶ πόλιν οἱ Σουλιώται μὲ ἀρχηγὸν τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν ἀπέκρουσαν τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ. ‘Αλλ’ δ ‘Αλῆς τῷρα ἀπεφάσισε νὰ μὴ ὑποχωρήσῃ καὶ ἐποιούρχησε τὸ Σοῦλι.

‘Η πολιορκία διήρκεσε τρία ἔτη. Οἱ Σουλιώται ὑπέφερον πολλὰς στεργήσεις. ‘Υπέφερον ἀπὸ τὸ ψῦχος, τὰ χιόνια καὶ τὴν βροχήν. ‘Ηρχισαν νὰ τοὺς λείπουν τὰ τρόφιμα καὶ ἐτρέφοντο μὲρίζας τῶν φυτῶν. Ἐπὶ τέλους ἤρχισε νὰ τοὺς λείπῃ καὶ τὸ νερόν. ‘Ηναγκάζοντο νὰ κεμοῦν μακρὰ σχοινία μὲ σπόγγους εἰς τὸ ἄκρον διὰ νὰ μαζεύονταν τὰς ὀλίγας σταγόνας τοῦ νεροῦ, ποὺ ἤσαν εἰς τὰ κοιλώματα τῶν βράχων. ‘Ἐν τούτοις οἱ Σουλιώται ἀνδίσταντο, καὶ μόνον ἡ προδοσία κατέστρεψε τὸ Σοῦλι.

Κάποιος Σουλιώτης Πήλιος Γούστης εἶχε δειχνῆς εἰς μίαν μάχην δειλός, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεριφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς ἄλλους Σουλιώτας. Αὐτὸς λοιπὸν διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς συμπατριώτας του, ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ‘Αλῆν χερήματα καὶ ὠδήγησε νύκτα ἀπὸ στενωποὺς εἰς τὸ Σοῦλι διακοσίους Τούρκους καὶ τοὺς ἔκρυψεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὴν ἄλλην ἡμέραν, ὅταν ἤρχισεν ἡ ἔφοδος τῶν Τούρκων, αὐτοὶ ἐξῆλθαν ἐκ τῆς οἰκίας καὶ ἐπετέθησαν ἐκ τῶν ὅπισθεν. Τότε οἱ Σουλιώται ἤναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ καταφύγουν εἰς ἓν ψηλὸν βράχον, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ ἐκκλησία τῆς ἀγίας Παρασκευῆς. ‘Αλλὰ ἔκει ἐστερεοῦντο ὕδατος. ‘Ηναγκάσθησαν

λοιπὸν νὰ συνθηκολογήσουν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἀπέλθουν, ὅπου
θέλουν, μὲ τὰ ὅπλα των καὶ τὰς ἀποσκευάς των.

Οἱ Σουλιῶται ἔγκατέλειψαν τὴν πατρίδα των. Εἰς τὴν ἄγιαν
Παρασκευὴν ἔμεινεν ὁ μοναχὸς Σαμουὴλ μὲ πέντε ἄλλους διὰ νὰ
παραδώσουν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀλῆ τὰ πολεμεφόδια,
τὰ ὅποια ὑπελείποντο ἀκόμη εἰς τοὺς Σουλιώτας, καὶ νὰ παρα-
λάβουν τὸ ἀντίτιμόν των. “Οταν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀλῆ ἐμέ-
τρησαν τὰ χρήματα, ὁ γραμματεὺς στρέφεται πρὸς τὸν Σαμουὴλ
καὶ τοῦ λέγει: «Καὶ τῷρα, καλόγερε, ποίαν τιμωρίαν φαντάζεσαι,
ὅτι σοῦ ἐπιβάλῃ ὁ βεζύρης, ἀφ’ οὗ τόσον ἀνόητως παρεδόθης
εἰς τὰς χεῖράς του;» «Καμμίαν», ἀπήντησεν ὁ Σαμουὴλ καὶ ἀμέ-
σως ἐπιχριστόλησεν ἐπὶ ἐνὸς βαρελλίου πυρίτιδος, ἐπὶ τοῦ ὅποιου
ἐκάθητο. Φοβερὸς κρότος ἡ κούσθη καὶ ἡ ἀγία Παρασκευὴ ἀνε-
τινάχθη καὶ ἔθαψεν ὅλους ὑπὸ τὰ ἔρείπια της.

Ἄλλὰ τοῦτο τῷρα ἔλαβεν ὡς ἀφορμὴν ὁ ἄπιστος Ἀλῆς διὰ
νὰ παραβῇ τὰς συνθήκας. Διέταξε δηλαδὴ νὰ καταδιώξουν
τοὺς Σουλιώτας. Οἱ Σουλιῶται εἶχον διαιρεθῆ εἰς τρία σώματα.
Ἐξ αὐτῶν τὸ πρῶτον μὲ ἀρχηγὸν τὸν Τζαβέλλαν ἐπρόφθασε
καὶ ἤλθεν εἰς τὴν Πάργαν, ἡ ὅποια μαζὶ μὲ τὴν Ἐπιάνησον
εὑρίσκετο τότε εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρώσων.

Τὸ δεύτερον σῶμα, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Κουτσονίκαν κατέφθασαν
οἱ Τοῦρκοι πλησίον εἰς τὸν Ζάλογγον καὶ ἐκεῖ τὸ ἐπολιόρκησαν
στενῶς ἐπὶ ἐνὸς ἀποτόμου βράχου. Μετὰ δύο ἡμέρας ἐξηντλήθη-
σαν αἱ τροφαὶ αὐτῶν καὶ τὰ πολεμεφόδια. Τότε αἱ γυναικεῖς τῶν
Σουλιωτῶν ἐφύλησαν διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ τέκνα των καὶ τὰ
ἔριψαν εἰς τὴν ἄβυσσον. Ἐπειτα ἐπιάσθησαν εἰς τὸν χορὸν
καὶ εἰς κάθις γύρον αὐτοῦ ἐρρίπτετο μία μία εἰς τὸ ἴδιον μέρος.
Οἱ χορὸς ἐξηκολούθησεν, ἔως οὗ ἔπεσαν ὅλαι. Μετὰ τοῦτο οἱ
ἀνδρες τὴν νύκτα ὥρμησαν μὲ τὰ ἔιφη εἰς τὰς χεῖρας διὰ μέσου
τοῦ ἔχθροῦ. Ἄλλὰ ἐκ τῶν 800 μόνον 130 κατώρθωσαν νὰ σω-
θοῦν καὶ νὰ φθάσουν εἰς τὴν Πάργαν.

Καὶ τὸ τρίτον σῶμα ἐκ 1000 Σουλιωτῶν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Κ.
Μπότσαρην, δὲν εἶχε καλυτέραν τύχην. Οἱ Τοῦρκοι τὸ ἐφόδια
εἰς τὸ μαναστήριον τοῦ Σέλτσου. Εἰς αὐτὸν οἱ Σουλιῶται ἀντε-
στάθησαν 4 μῆνας. Ἐπὶ τέλους ἐφονεύθησαν οἱ περισσότεροι,

45 δὲ μόνον ἐσώθησαν εἰς τὴν Πάργαν. Ἀπὸ τὴν Πάργαν ἐπειτα
οἱ Σουλιῶται ἐπέρασαν εἰς τὴν Κέρκυραν.

Καταστροφὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ
Σουλίου ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἥρχισε φοβερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν
ἀρματωλῶν. Μεταξὺ αὐτῶν περίφημοι ἦσαν ὁ Νικοτσάρας, ὁ
Βλαχάρβας, οἱ Κατσαντωναῖοι καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ μὲ τὰ δπλα δὲν
ἡδύνατο νὰ τοὺς ὑποτάξῃ. Κατέφυγε λοιπὸν εἰς τὸν δόλον καὶ
μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἄλλους συνέλασθε καὶ ἐφόνευσε καὶ μὲ ἄλ-
λους ἐσυνθηκολόγησεν.

Ἄλλὰ μετ' ὅλιγα ἔτη καὶ αὐτὸς ἐτιμωρήθη. Ὁ σουλτάνος
ἐνόησε τὰ σχέδιά του, τὸν ἐκήρυξεν ἀποστάτην καὶ ἐστείλεν ἐναν-
τίον του πολὺν στρατόν. Ὁ Ἀλῆς ἐνικήθη, ἐπολιορκήθη εἰς τὰ
Ίωάννινα καὶ ἐπὶ τέλους ἐφονεύθη (1822). Κατὰ τὸν πόλεμον
αὐτὸν καὶ οἱ Σουλιῶται ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὴν εὐκαιρίαν καὶ
ἐπῆραν πάλιν ὅπιστα ἀπὸ τὸν Ἀλῆν τὸ Σοῦλι, δῆθεν διὰ νὰ τὸν
βιοηθήσουν. Οἱ Σουλιῶται ἐφαίνοντο ὅτι χάριν τοῦ Ἀλῆ ἐπολέ-
μουν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Πραγματικῶς δμως τὸ ἔκαμναν
διότι τότε εἶχεν ἀρχίσει ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΤΑ ΠΡΟΟΙΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

I. Φιλικὴ ἑταιρεία.

Ἡ μεγάλη ἔλληνικὴ ἐπανάστασις διαφέρει πολὺ ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας ἐπαναστάσεις, τὰς δοποίας εἰχον κάμει πρότερον οἱ Ἔλληνες. Αἱ ἄλλαι ἐπαναστάσεις ἦσαν τοπικαί. "Ἄλλοτε δολ. ἐπανεστάτει μόνον ἡ Πελοπόννησος, ἄλλοτε μόνον ἡ Στερεά, ἄλλοτε μόνον μερικαὶ νῆσοι." ቙ μεγάλῃ ὅμως ἐπανάστασις ἔγινε μὲ σχέδιον κατόπιν συνεννοήσεως ὅλων τῶν ἔλληνικῶν χωρῶν καὶ ἔλαβε γενικὸν χαρακτῆρα. Τὴν συνεννόησιν αὐτὴν κατώρθωσεν ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία.

Τὴν ἵδεαν τοῦ νὰ γίνη μία ἑταιρεία μὲ τὸν σκοπὸν νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἔθνος διὰ τὴν ἐπανάστασιν συνέλαβαν τὸ 1816 τρεῖς τολμηροὶ καὶ φιλοπάτριδες Ἔλληνες ἔμποροι εἰς τὴν Ὀδησσὸν τῆς Ρωσίας, ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἀπὸ τὴν Ἀρταν, ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ ὁ Ἐμμαν. Ξάνθος ἀπὸ τὴν Πάτμον. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀνδρες κατώρθωσαν τὸν σκοπὸν των, διότι εἰργάσθησαν μὲ μεγάλην ἐπιτηδειότητα.

Διὰ νὰ προσελκύσουν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἔθνους, δὲν ἔκαμαν εἰς τὴν ἀρχὴν κανένα ἀρχηγόν. Παρίστανον τοὺς ἑαυτούς των ὡς ἐπιτρόπους κάποιας ἀφανοῦς ἀρχῆς, καὶ ἀφηναν νὰ ὑπονοήται ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἡ το ὁ παντοδύναμος αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας. Τὸ ἔθνος, τὸ δοποῖον ἐπεθύμει τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἥθελε νὰ ἔχῃ καὶ ἴσχυρὸν βοηθόν, τὸ ἐπίστευσεν. Εἰς δλίγα ἔτη ἡ ἑταιρεία ἔξηπλώθη εἰς ὅλας τὰς ἔλληνικὰς χώρας μέχρι τῶν μικροτέρων χωρίων καὶ πανταχοῦ, ὅπου ὑπῆρχον Ἔλληνες. Μέλη τῆς ἑταιρείας ἦσαν ἀνδρες ἐξ ὅλων τῶν τάξεων, πατριάρχαι, ἀρ-

χιερεῖς, ἵερεῖς, λόγιοι, Φαναριῶται, προύχοντες τῶν ἐπαρχιῶν, ἀρμάτωλοί, κλέφτες, ναυτικοί, ἔμποροι, γεωργοί. Ἐν γένει δὲ καὶ κληρον τὸ ἔθνος εἶχεν ἀσπασθῆ τὴν ίδεαν τῆς ἐπαναστάσεως. Πανταχοῦ ἐγίνοντο προετοιμασίαι, κατεσκεύαζον ὅπλα καὶ συνήθοις πυρίτιδα. Ἐπὶ τέλους καὶ ἡ ἕδρα τῆς ἐταιρείας μετεφέρθη εἰς τὴν Κωνπόλιν.

Ἄλλ' ὅσον ἡ ἐταιρεία ἐξηπλώνετο, τόσον ὑπῆρχε κίνδυνος μὴ ἐννοηθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Κατενόησαν λοιπὸν οἱ ἀρχηγοί, τὴν ἀνάγκην νὰ κάμουν ἓνα ἀρχηγόν, διὰ νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἡθέλον δῆμος νὰ εἴναι τοιοῦτος, ὥστε νὰ πιστευθῇ, διτὶ δὲ τσάρος εἴναι ἐν γνώσει τῆς ἐταιρείας. Κατ' ἀρχὰς ἐπφύτειναν τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Κερκυραῖον Ἰωάννην Καποδίστριαν, διόποιος τότε ἡτού ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας. Ἄλλ' οὗτος ἡξευρεν διτὶ ἡ ἐπανάστασις ἥθελεν ἀρχηγὸν στρατιωτικὸν καὶ δὲν ἐδέχθη. Τότε ἀπετάθησαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Οἱ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης κατήγετο ἀπὸ μεγάλην φαναριωτικὴν οἰκογένειαν. Οἱ πατήρ του εἶχε γίνει ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας. Αὐτὸς δὲ ἡτού ἀξιωματικὸς εἰς τὸν ὁδωσικὸν στρατὸν καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου, εἶχε λάβει μέρος εἰς πολλὰς μάχας, καὶ εἰς μίαν μάλιστα εἶχε χάσει τὸν δεξιόν του βραχίονα. Οἱ Ἀλέξανδρος, εὐγενὴς καὶ φιλόπατρις νέος, ἐδέχθη ἀμέσως τὴν ἀρχηγίαν (Ιούνιος 1820).

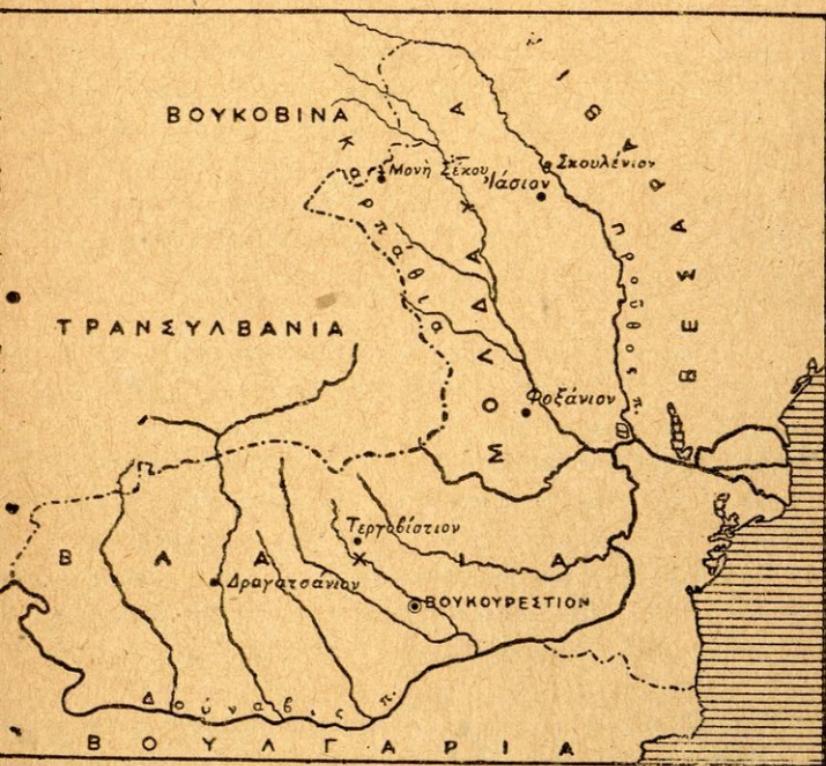
Ἡ ἀγγελία, διτὶ δὲ ἡ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εἴναι δὲ ἀρχηγός, ἐγέμισεν ἀπὸ χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμὸν δλους τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐθεωρήθη ὡς πρόδρομος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

2. Η ἐπανάστασις εἰς Μολδαυῶν καὶ Βλαχέων.

Οἱ Ὑψηλάντης, ἀφ' ἣν ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐταιρείας, μετέβη εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν. Ἐκεῖ συνεννοήθη μὲτοὺς πολυαρίθμους Ἕλληνας τῶν μερῶν αὐτῶν, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν.

Εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτὰς ἡγεμόνες ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δοποῖοι ἦσαν μέλη τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας, καὶ δὴ ἡ διοίκησις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Ἕλλήνων. Αἱ φρουραὶ τῶν ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο

έξ αρματωλῶν καὶ πολεμιστῶν ἐμπείρων καὶ εἶχον ἀρχηγούς
ἴκανούς, ὡς τὸν Γεωργάκην Ολύμπιον, τὸν Φαρμάκην, τὸν
Ἀθανάσιον Καρπενισιώτην καὶ ἄλλους. Τουρκικὸς στρατὸς δὲ
δὲν ὑπῆρχε καθόλου εἰς αὐτάς. Ἐπειτα ἡ ἔναρξις τῆς ἐπανα-
στάσεως ἀπὸ τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν θὰ ἔκαμψε πι-

Εἰκ. 18. Χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν.

στευτόν, ὅτι ἡ Ρωσία θὰ βοηθήσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐκ τού-
του δὲ οἱ μὲν Ἑλληνες θὰ ἐλάμβανον θάρρος, οἱ δὲ Τοῦρκοι
θὰ κατελαμβάνοντο ὑπὸ φόβου.

Ο Υψηλάντης λοιπὸν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821 διαβαίνει
τὸν ποταμὸν Προῦθον καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς
Μολδανίας Ιάσιον μὲ τοὺς ἀδελφούς του Νικόλαον καὶ Γεώργιον
καὶ ὄλιγους ὄπαδούς. Ἐκεῖ ἐκδίδει προκήρυξιν, μὲ τὴν ὁποίαν

προσκαλεῖ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς ἐντοπίους νὰ λάβουν τὰ δπλα κατὰ τῶν τυράννων, καὶ ὑπόσχεται ὅτι μία μεγάλη δύναμις θὰ τοὺς βοηθήσῃ, ἔνοοῦσε δὲ τὴν Ρωσίαν. Ἀμέσως ἔσπευσαν νὰ ταχθοῦν γενένπο τὴν σημαίαν του οἱ ἐκεῖ Ἑλληνες καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐντοπίων, 500 δὲ μαθηταὶ τῶν σχολείων, νέοι τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν, ἀποτελοῦνται ίδιαίτερον στρατιωτικὸν σῶμα, τὸ δποτοῖον ὠνομάσθη **Ιερὸς λόχος** κατὰ μίμησιν τοῦ ιεροῦ λόχου τῶν ἀρχαίων Θηβαίων.

Κατόπιν δὲ Ἀλέξανδρος ἐπροχώρησε πρὸς τὸ Βουκουρέστιον. Ἐκεῖ ὅμως ἔρχεται ἡ εἰδησις, διτὶ δὲ τσάρος ἀπεκήρυξε τὸν Ὅψηλάντην καὶ ὅτι τουρκικὸς στρατὸς ἐπέρχεται ἐναντίον αὐτοῦ. Τότε οἱ ἐντόπιοι ἐγκατέλειψαν τὸν Ὅψηλάντην. Ὁ Ὅψηλάντης ἦν αγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ Βουκουρέστιον καὶ ἥρχισε νὰ ὑποχωρῇ πρὸς τὰ Καρπάθια, ἵνα ἐν ἀνάγκῃ καταφύγῃ εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος.

Οἱ Τούρκοι ἔφθασαν αὐτὸν εἰς τὸ Δραγατσάνι. Ἐκεῖ ἔγινε μεγάλη μάχη. Οἱ Ἑλληνες ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλὰ ἐνικήθησαν. Ὁ ιερὸς λόχος ἐπεσεν δῆλος εἰς τὴν θέσιν, ὃπου ἐτάχθη. Τότε δὲ Ὅψηλάντης ἀπηλπίσθη καὶ ἔφυγε πρὸς τὰ αὐστριακὰ σύνορα μὲ τὸν σκοπόν, ἵνα ἐκ τῆς Αὐστρίας κατέλθῃ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ ἡ φιλότουρκος Αὐστρία τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔκλεισεν εἰς τὰς φυλακάς, ὃπου ἔμεινε μέχρι τοῦ 1827. Καὶ ἀπηλευθερώθη μὲν τότε διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ τσάρου, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπέθανε, διότι εἰς τὴν φυλακὴν εἶχε πάθει ἡ υγεία του.

Καὶ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κίνημα τῆς Μολδαυίας καὶ Βλαχίας ἀπέτυχεν, ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ τελειώσῃ χωρὶς λαμπρὰ κατορθώματα.

Ο Ἄθανάσιος Καρπενισιώτης μὲ 500 ἀνδρας εἰς τὸ χωρίον Σκουλένι πλησίον τοῦ Προύθου προσεβλήθη ἀπὸ 6 χιλ. Τούρκους. Ἀντεστάθη γενναίως, ἀλλ᾽ ή νίκη ήτο ἀδύνατος. Ἀφ' εὐ ἔφονεύθησαν τὰ 34 τῶν ἀνδρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἕδιος, οἱ ἀλλοὶ διεπέρασαν κολυμβῶντες τὸν Προύθον.

Ο Γεωργάκης Ὀλύμπιος, καὶ δὲ Φαρμάκης μὲ 350 πιστοὺς δικαδοὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὅψηλάντου κατέλαβαν τὴν μονὴν τοῦ Σέκου. Ἐκεῖ ἐπολιορκήθησαν ἀπὸ 4 χιλ. Τούρκους

‘Ο Γεωργάκης, ὁ δοποῖος μὲ 11 ἄνδρας κατεῖχε τὸ κωδωνοστάσιον, ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα καὶ ἔθαψεν ὑπὸ τὰ ἐρείπεια αὐτοῦ καὶ Ἐλληνας καὶ Τούρκους. Ὁ δὲ Φαρμάκης, ὁ δοποῖος ἡτο ἐντὸς τῆς μονῆς, ἐσυνθηκολόγησεν ὑπὸ τὸν δορον νὰ ἀπέλθῃ μὲ τὰ ὅπλα του. Ἀλλὰ μόλις ἔξηλθε μὲ τοὺς στρατιώτας του, ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

‘Η ἐπανάστασις τῆς Μολδανίας καὶ Βλαχίας, ἀν καὶ ἀπέτυχεν, ἔγινεν ωφέλιμος εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐνεκεν αὐτῆς οἱ Τούρκοι συνέλαβαν τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις γίνεται διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ρωσίας καὶ ἡ ναγκάσθησαν νὰ ἔχουν ἔκει πάντοτε ἔτοιμον στρατόν, τὸν δοποῖον ἥδυναντο νὰ διαθέσουν διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς μεσημβρινῆς Ἐλλάδος.

3. Άξι σφαγαὶ καὶ ὁ φόνος τοῦ πατριάρχου.

‘Οταν ὁ σουλτᾶνος ἔμαθε τὴν εἰσβολὴν τοῦ Υψηλάντου εἰς τὰς ἡγεμονίας, καὶ συγχρόνως ὅτι αἱ μεσημβριναὶ ἐλληνικαὶ χῶραι ἐπανεστάτησαν, καὶ ὅτι ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων ἐσφάγησαν Τούρκοι κάτοικοι, ἔγινεν ἔξω φρενῶν. Ἐνόησεν ὅτι εὐρίσκετο ἐνώπιον συνωμοσίας ὅλου τοῦ ὑποδούλου ἔθνους τῶν Ἐλλήνων, ἡ δοποία: σκοπὸν εἶχε τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ὅθωμανικοῦ κράτους, καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἡ συνωμοσία αὐτῇ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας. Τὴν δργήν του δὲ ἔξεσπασεν ἐναντίον τῶν ἀδόπλων χριστιανῶν τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν.

Κατὰ πρῶτον ἡ δργή του ἔπεσεν ἐναντίον τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους, λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, καὶ ἐσφάγησαν πολλοὶ ἔξι αὐτῶν. Κατόπιν ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ αὐτὸν τὸν ἀρχιγὸν τοῦ ἔθνους, τὸν πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε’.

‘Ο Γρηγόριος κατήγετο ἐκ Δημητσάνης καὶ ἡτο ἐνάρετος καὶ φιλόπατρος ἀνήρ. Ἡτο μέλος τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας. Ἀλλ’ ἔνεκα τοῦ μαλακοῦ χαρακτῆρός του δὲν ἐδίστασε κατ’ ἀπαίτησιν τοῦ σουλτάνου νὰ ἐκδώσῃ ἀφορισμὸν ἐναντίον τοῦ Υψηλάντου καὶ τῶν ὀπαδῶν του καὶ νὰ προτρέψῃ τοὺς χριστιανοὺς εἰς ὑποταγὴν πρὸς τὸν σουλτᾶνον.

‘Ἐν τούτοις ὁ σουλτᾶνος ἥθελεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ πατριάρχου νὰ τιμωρήσῃ ἐπισήμως καὶ πανηγυρικῶς τὸ ἐλληνικὸν

ἔθνος. Τι δὲ καὶ ἔξελεξε πρὸς τοῦτο αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς μεγαλυτέρας ἕορτῆς τῶν χριστιανῶν, τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (10 Απριλίου). Ἀμέσως μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς λειτουργίας τοῦ Πάσχα οἱ δήμοι εἰσοδημήσαντες εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν πατριαρχην φιλομάνιον τοῦ σουλτάνου, διὰ τοῦ δποίου καθηρεῖτο ἀπὸ τοῦ ἀξιώματός του. Κατόπιν τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν ἐσυραν εἰς τὰς φυλακάς. Κατὰ διαταγὴν τότε τοῦ σουλτάνου συνῆλθεν ἡ σύνοδος καὶ ἐντρομος καὶ κλαίουσα ἔξελεξε νέον πατριαρχην. Μετὰ τοῦτο ὁ Γεργόριος ὑβριζόμενος, ἐμπαιζόμενος καὶ λακτιζόμενος ἐσύρθη καὶ πάλιν εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ ἐκεῖ ἐκρεμάσθη ἀπὸ τὴν μεσαίαν πύλην αὐτῶν. Ὁ πατριαρχὴς ἀπέθανεν ὡς χριστιανὸς καὶ ὡς ἡρως. Ἡ πύλη δέ, εἰς τὴν δποίαν ἐκρεμάσθη, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος, ἀπὸ τότε παραμένει κλειστή.

Τὸ σῶμα τοῦ πατριαρχοῦ ἔμεινε κρεμασμένον τρεῖς ἡμέρας, χλευαζόμενον ἀπὸ τὸν ὄχλον τῶν Τούρκων καὶ Ἐβραίων. Οἱ χριστιανοὶ ἔμενον ἀπὸ τῶν φόβον των κλεισμένοι εἰς τὰς οἰκίας των. Ἐπειτα οἱ Τούρκοι παρέδωκαν τὸ λείψανον εἰς τοὺς Ἐβραίους, οἱ δποίοι τὸ ἐσυραν ἀπὸ τοὺς πόδας διὰ μέσου τῶν ὅδῶν τῆς πόλεως, καὶ ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἐδεσαν εἰς τὸν λαιμόν του πέτραν, τὸ ἔρωιψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄλλὰ μετά τινας ἡμέρας τὸ λείψανον ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἐπλήσιασεν εἰς ἐν ἐκεῖ ενρισκόμενον Ἑλληνικὸν πλοῖον. Ὁ πλοίαρχος τὸ ἀνεγνώρισε καὶ τὴν νύκτα τὸ ἀνεβίβασεν εἰς τὰ πλοῖόν του καὶ τὸ ἔφερεν εἰς τὴν Ὁδησόν. Ἐκεῖ κατὰ διαταγὴν τοῦ τσάρου ἐτάφη μεγαλοπρεπῶς μὲ τιμὰς βασιλικάς. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ μετὰ 50 ἔτη τὰ δστᾶ του μετεκομίσθησαν εἰς τὰς Ἀδηνας καὶ ἐτάφησαν εἰς μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς μητροπόλεως τῶν Ἀδηνῶν.

Τὸν φόνον τοῦ πατριαρχοῦ ἥκιολούθησεν ὁ φόνος πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων καὶ Φαναριωτῶν καὶ κατόπιν πάσης τάξεως Ἑλλήνων. Ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας ὁ τουρκικὸς ὄχλος διέτρεχε τὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρα καὶ ἐλήστευε καὶ ἐσφαζε τοὺς χριστιανούς. Αἱ αὐταὶ σφαγαὶ ἔγιναν συγχρόνως καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, Λάρισαν, Σμύρνην, Κυδωνίας, Κῶν, Ρόδον, Κρήτην, Κύπρον.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ φόνου τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ὄλλων σφαγῶν δὲν ἦσαν, ὅπως τὰ ἐπερίμενον οἱ Τοῦρκοι. Αὐτοὶ ἐφαντάζοντο, ὅτι, ἂμα φονεύσουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἔθνους, οἱ Ἕλληνες θὰ φοβηθοῦν καὶ η ἐπανάστασις θὰ σβεσθῇ. Ἀλλὰ συνέβη ὅλως διόλου τὸ ἐναντίον. Αἱ σφαγαὶ καὶ ὁ φόνος τοῦ πατριάρχου ἐνίσχυσαν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐγένησαν εἰς τὰς ψυχάς των τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως, προσέτι δὲ ἐδωκαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Οἱ ἀγὸν πλέον ἦτο ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ

Η ΚΥΡΙΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΚΡΗΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (1821)

I. Η ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ Πελοπόννησος πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἔδωκεν ἡ Πελοπόννησος. Ἐδῶ ὅλα ἡσαν κατάληλα διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως εὐκόλως ἥδυναντο νὰ ἐμποδισθοῦν στρατεύματα νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτήν. Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἰς αὐτὴν ἥτο μεγάλος, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι ἡσαν δὲλγοι. Προσέτι ὁ πασᾶς τῆς Πελοποννήσου ἔλειπεν ἀπὸ αὐτὴν μὲ τὸν περισότερον στρατόν του, διότι ἐπολιόρκει τὸν Ἀλῆν εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τέλος εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπῆρχον πρόκριτοι σπουδαῖοι, οἱ ὅποιοι ἥδυναντο νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὸν λαὸν καὶ νὰ λάβουν τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Τοιοῦτοι ἡσαν ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὁ Ἄνδρεας Ζαΐμης, ὁ Ἄνδρεας Λόντος, ὁ ἐπίσκοπος παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ἄλλοι.

Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ πρόκριτοι καὶ ὁ λαὸς ἡσαν παρεσκευασμένοι ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας, καὶ ἀνυπομόνουν, πότε νὰ δοθῇ τὸ σύνθημα διὰ νὰ λάβουν τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν τυράννων. Τοῦτο εἶχε κατορθώσει πρὸ πάντων ἐνας ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας, ὁ Γρηγόριος Δικαῖος ἡ Παπαφλέσσας. Αὕτης περιήρχετο ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ διέδιδεν ὅτι ὁ ωσικὸς στρατὸς εἶναι ἐτοιμός νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, ὅτι εἰς μίαν ἡμέραν θὰ φονευθῇ ὁ σουλτᾶνος καὶ θὰ καῆ ἡ Κων(υ)πολις, καὶ ἄλλα παρόμοια, μὲ τὰ ὅποια ἐξήγειρε τὴν φαντασίαν τῶν χωρικῶν. Εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν

πνευμάτων ἐπίσης συνετέλεσε τότε καὶ ἡ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821 ἀφιξις εἰς τὴν Μάνην τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης κατήγετο ἀπὸ μεγάλην οὐκογένειαν αλεφτῶν, τῶν Κολοκοτρωναίων, οἱ δοῖοι εἶχον ἔξιολοθρευθῆ ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770. Ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης ἔγινεν ἀνήρ, μίαν σκέψιν εἶχε, πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Τούρκους, ἐναντίον τῶν δοίων ἔτρεφεν ἀδιάλλακτον μῆσος.

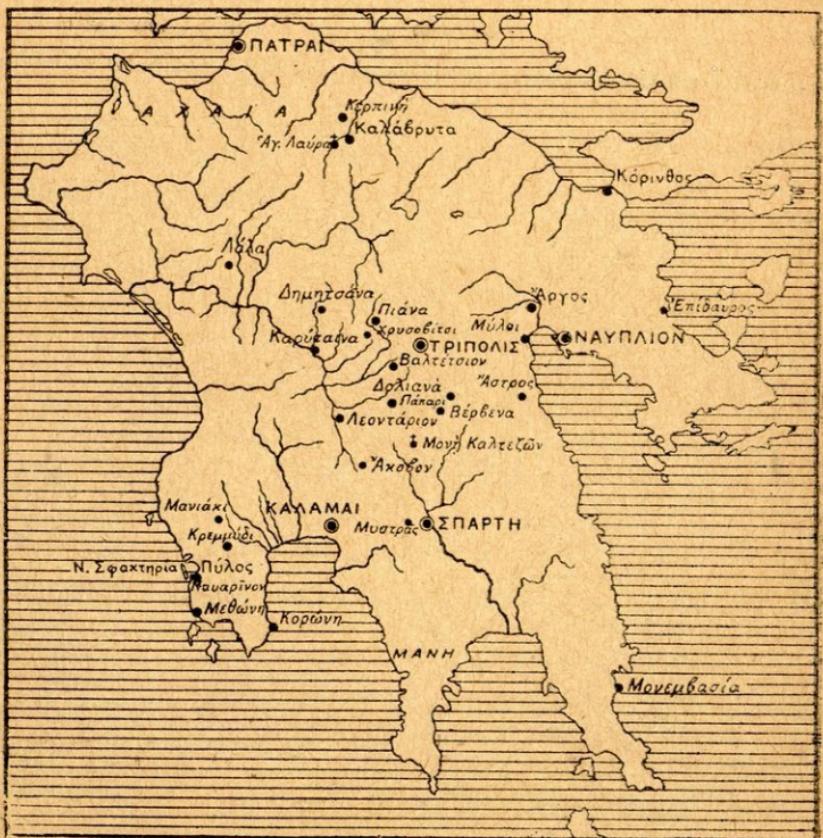
Ο Κολοκοτρώνης; ἦτο ἀνήρ ρωμαλέος μὲ βλέμμα ἐπιβλητικὸν καὶ φωνὴν βροντώδη. Εἶχεν εὐγλωττίαν μεγάλην, ἵκανότητα στρατιωτικὴν καὶ ἐπιμονὴν ἀδιάσειστον. Εἶχε προσελκύσει τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν αλεφτῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ μῆσος τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο τὸ 1818 ἔξεδιώχθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐκ Πελοποννήσου καὶ κατέψυγεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Ἐκεῖ κατετάχθη εἰς τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν καὶ εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου. Τώρα δέ, δταν ὡς μέλος τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας ἐνόησεν ὅτι πλησιάζει ἡ ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως, ἥλθε πάλιν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Η ἀφιξις του εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔφερεν εἰς μὲν τοὺς Τούρκους τρόμον, εἰς δὲ τοὺς Ἑλλήνας θάρρος. Ὅλοι δὲ ἐνόησαν ἐξ αὐτῆς, ὅτι ταχέως θὰ δοθῇ τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως.

Η ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Δύο τυχαῖα γεγονότα, μία πρόποσις, τὴν δοῖαν ἔκαμεν ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης εἰς τὴν Κερπινὴν ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τοῦ ἔθνους, καὶ μία ἀσήμαντος προσβολὴ δύο Ἑλλήνων αλεφτῶν ἐναντίον Τούρκου εἰσπράκτορος, ἐπέφεραν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Τούρκοι προησθάνοντο τὸν κίνδυνον. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ δύο ἀσήμαντα γεγονότα τοὺς ἔκαμαν μεγάλην ἐντύπωσιν καὶ ἥρχισαν νὰ φεύγουν ἀπὸ τὰς ἀφρούρητους πόλεις καὶ τὰ χωρία καὶ νὰ καταφεύγουν εἰς τὰ φρουρια καὶ ἰδίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου Τρίπολιν. Εἰς ὀλίγας ἡμέρας ὅλη ἡ Πελοπόννησος, ἐκτὸς τῶν ὀχυρῶν θέσεων, ἔξεκενώθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τοῦτο ηὕξησε τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων. Ὅλοι ενρέθησαν ὑπὸ τὰ ὅπλα καὶ ἥρχισαν νὰ ἐπιπίπτουν κατὰ τῶν Τούρκων, ὅπου εὑρισκον αὐτοὺς ἀπροφυλάκτους.

Τὴν 21ην Μαρτίου οἱ Ἑλλήνες ἐποιιόρκησαν τοὺς Τούρκους

εἰς τὰ Καλάβρυτα, καὶ μετὰ δὲ ἡμέρας ἡνάγκασαν αὐτοὺς νὰ παραδοθοῦν. Τὴν 22αν Μαρτίου δὲ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης μὲ τοὺς Μανιάτας του, δὲ Κολοκοτρώνης, δὲ Παπαφλέσσας καὶ δὲ Ἀναγνωσταρᾶς μὲ τὰ σώματά των ἐποιεῖρκησαν τὰς Καλάμας καὶ τὴν 25ην ἐκνοεῖνσαν αὐτάς.

Εἰκ. 19. Χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον.

— Συγχρόνως μὲ τὴν ἄλλων τῶν Καλαμῶν ἔξερεράγη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς Πάτρας. Ό ἐπίσκοπος παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς μὲ τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, τὸν Λόντον καὶ ἄλλους προκρίτους ὑψώσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν μονὴν τῆς ἀγίας Λεύ-

ρας. Ἔπειτα διευθύνονται εἰς τὰς Πάτρας. Ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν πόλιν καὶ εἶχον κλεισθῆ εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Οἱ Ἑλληνες λοιπὸν τοὺς ἐποιιόρκησαν εἰς αὐτήν.

Κατὰ τὸν ἔδιον τρόπον οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦνται ἀπὸ τοὺς πέριξ Ἑλληνος εἰς τὸ χωρίον Λάλα, εἰς τὴν Κόρινθον, εἰς τὴν Μονεμβασίαν, εἰς τὸ Ναφαρίνον, εἰς τὸ Ἀργος, εἰς τὸ Ναύπλιον.

Τότε ἐδείχθη ἡ στρατηγικὴ εὐφυΐα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὸ ἀκατάβλητον θάρρος του. Συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ πολιορκήσῃ τὴν Τρίπολιν. Ἐνόησεν, δητι, ὃν δὲν κυριεύσουν αὐτήν, δὲν θὰ στερεωθῇ ἡ ἐπανάστασις. Ἀλλὰ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ δὲν ἦσαν σύμφωνοι. Αὗτὸς ὅμως ἐπέμενε. Κατήρισε στρατὸν ἀπὸ χωρικοὺς καὶ προσεπάθει νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ θάρρος, ἀλλ' αὐτοὶ μόλις ἔβλεπον Τούρκους, διελύνοντο. Ἐν τούτοις δὲν ἔχανε τὸ θάρρος του. Ἐμάζεινεν ἄλλους. Ἐπὶ τέλους μὲ τὴν ἐπιμονήν του κατώρθωσε καὶ στρατὸν νὰ καταρτίσῃ, καὶ νὰ πείσῃ τὸν Πετρόμπεην καὶ τοὺς ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς νὰ συμφωνήσουν μὲ τὸ σχέδιόν του. Ὁλοι λοιπὸν ὅμοι κατόπιν κατέλαβαν τὰς γύρω ὁχυρὰς θέσεις καὶ ἀπέκλεισαν τὴν Τρίπολιν.

Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως. Ο Χουρσίτ πασᾶς τῆς Πελοποννήσου ἐποιιόρκει, ὅπως εἴπαμεν, τὸν Ἀλῆν, εἰς τὰ Ιωάννινα. Ὅταν ἔμαθε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἔστειλε στρατὸν μὲ ἀρχηγὸν τὸν Μουσταφάμπεην διὰ νὰ καταπνίξῃ αὐτήν.

Ο Μουσταφάμπεης ἐπέρασε τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὸ Πίον ἥλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ πρῶτον ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν. Ἐπειτα ἥλθεν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ διεσκόρπισε τοὺς Ἑλληνας, οἱ δοποῖοι ἐποιιόρκουν αὐτήν. Ἐπειτα κατέλαβε τὸ Ἀργος καὶ τὴν Ιην Μαίου ἔφθασεν εἰς τὴν Τρίπολιν.

Οἱ Ἑλληνες κατετρόμαξαν. Ἀπὸ τὸν τρόμον αὐτὸν ἥθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ δὲ Μουσταφάμπεης καὶ ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, οἱ δοποῖοι κατεῖχον τὰ γύρω βουνά. Τὸ κυριώτερον σῶμα τῶν Ἑλλήνων ἦτο εἰς τὸ Βαλτέτσι μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Ἡλίαν καὶ Κυριακούλην Μαυρομιχάλην. Ἀλλὰ δὲ σώματα ἦσαν εἰς τὸ Χρυστοβίτσι μὲ ἀρχηγὸν τὸν Κολοκοτρώνην, εἰς τὴν Πιάναν μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πλαπούταν καὶ εἰς τὰ Βέρβενα. **Ἀντ. Χωραφᾶ.—Ιστορία Γ'** Ἑλληνικοῦ, ἐκδοσις δ'

Εἰς τὰ μέρη αὐτὰ οἱ Ἑλληνες ἡσαν ὥχυρωμένοι εἰς προχώματα ἡμισελινοειδῆ, τὰ διόποια ὠνόμαζον ταμπούρια.

Ο Μουσταφάμπεης λοιπὸν ἔστειλε 1000 ἄνδρας εἰς τὰ Βέρβενα διὰ νὰ ἐπιτηροῦν τοὺς ἔκει Ἑλληνας, αὐτὸς δὲ μὲ δλον τὸν στρατὸν του ἐπετέθη κατὰ τοῦ Βαλτετσίου. Οἱ Μανιᾶται εἰς τὸ Βαλτέτο εἶπὶ τρεῖς ὥρας ἀνθίστανται μόνοι κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐπειτα ἔρχονται ἐκ πλαγίων ὁ Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι καὶ ἀπὸ τὴν Πιάναν ὁ Πλαπούτας καὶ τοὺς ἐνισχύουν. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν οἱ Ἑλληνες ἀποκρούουν δλας τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Τὴν ἄλλην ἡμέραν δμως γίνονται ἐπιθετικοὶ καὶ τρέπουν τοὺς Τούρκους εἰς φυγήν. Τόση δὲ ἡτο ὁ δρμή των, ὥστε οἱ Τούρκοι ἡναγκάζοντο νὰ φίπτουν δλα τὰ δπλα των διὰ νὰ σταματοῦν αὐτήν.

Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου συνεπληρώθη 'μετ' ὅλιγας ἡμέρας μὲ ἄλλην νίκην. Ο Μουσταφάμπεης μετὰ 8 ἡμέρας ἔστειλε 4 χιλ. ἄνδρας ἐναντίον τῶν Βερβένων. Μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ προσέβαλε τὸν Νικήταν Σταματελόπουλον, ὁ διοιος ἡτο εἰς τὸ χωρίον Δολιανὰ μὲ 150 ἄνδρας. Ο Νικήτας ἀντέστη 11 ὥρας εἰς τὰς προσβολὰς τῶν Τούρκων. Ἐπὶ τέλους ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς τὰ Βέρβενα ἐνίκησε τοὺς Τούρκους, καὶ ἔρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ Νικήτα εἰς τὰ Δολιανά. Τότε οἱ ἔχθροι ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ὁ δὲ Νικήτας τόσην θραῦσιν ἔκαμεν εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε ἐπωνομάσθη Τουρκοφάγος.

Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἀπὸ τότε οἱ Ἑλληνες ἀπέκτησαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυνάμεις των καὶ εἰς τοὺς ἀρχηγούς των. Ἐν ᾧ πρότερον, δταν ἥκουν «ἔρχονται οἱ Τούρκοι», ἐτρέποντο εἰς φυγήν, τώρα ἥρχισαν νὰ ἐρωτοῦν, «ποῦ εἶναι οἱ Τούρκοι» Εἰς τὴν μάχην δὲ τοῦ Βαλτετσίου ὀφείλεται καὶ ἡ κατόπιν ἀλωσίς τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Πραγματικῶς ἀπὸ τότε οἱ Τούρκοι δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ ἐπιτεύσουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ή πολιορκία τῆς Τριπόλεως ἔγινε στενοτέρα. Τὰ τρόφιμα ἥρχισαν νὰ λείπουν. Καὶ τὸν Σεπτέμβριον οἱ Ἑλληνες ἐκυρίευσαν αὐτήν. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον πλέον εἶχε στερεωθῆ. Όλιγον πρωτίτερα εἶχε κυριευθῆ ἡ Μονεμβασία καὶ τὸ Ναβαρίνον, τὸν Ιανουάριον δὲ

τοῦ 1822 ἐκυριεύθη καὶ ἡ Κόρινθος. "Ωστε Τοῦρκαι ὑπῆρχον μόνον εἰς ὅλιγα παράλια φρούρια τῆς Πελοποννήσου.

**2. Η ἐπανάστασις εἰς τὴν ἀνατολικὴν
Στερεάν Ελλάδα.**

Η Ἑκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὴν Στερεάν Ελλάδα δὲν ὑπῆρχον πολιτικοὶ ἀρχηγοί, ὅπως εἰς τὴν Πελοπόννησον. "Υπῆρχον δῆμος στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ σπουδαῖοι, οἱ καπεταναῖοι τῶν ακεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν, καὶ στρατὸς ἔτοιμος, τὰ παλληκάρια τῶν.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεάν Ελλάδα ἡ ἐπανάστασις ἥρχισε σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὴν Πελοπόννησον. "Ο Πανουργιᾶς εἰς τὴν "Αμφισσαν, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος εἰς τὴν Λεβάδειαν καὶ ὁ Δυοβουνιώτης εἰς τὴν Βουδονίτσαν ὑψώσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὅποια ἀμέσως ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν χώραν.

Κατόπιν οἱ τρεῖς αὐτοὶ ὀπλαρχηγοὶ μὲ τὰ παλληκάρια τῶν συνηνώθησαν εἰς τὰς Θερμοπύλας διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸν τουρκικὸν στρατόν, ὁ ὅποιος ἥρχετο ἐναντίον τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ελλάδος.

Η μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ὁ Διάκος. "Ο Χουρσίτ πασᾶς, ἀφ' οὗ ἔστειλεν εἰς τὴν "Ηπειρον τὸν Μουσταφάμπεην διὰ τῆς δυτικῆς Ελλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἥτοι μασε καὶ ἄλλον στρατόν, καὶ μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Κιοσὲ Μεχμέτ πασᾶν καὶ τὸν Ὁμέρο Βρυώνην, τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ελλάδα. Παρήγγειλε δέ, ἀφ' οὗ ὑποτάξουν αὐτήν, νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔδωκαν εἰς τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς Ελλάδος καιρὸν νὰ ὀργωθοῦν, ἀλλ' ἐπετέθησαν ἀμέσως κατ' αὐτῶν (22 Ἀπριλίου). "Ο Διάκος ἦτο εἰς τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας. "Ο Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Πανουργιᾶς εἰς τὰ πλάγια τῆς Οίτης. "Ο Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Πανουργιᾶς δὲν ἥδυνήθησαν νὰ ἀνθέξουν εἰς τὴν προσβολὴν τῶν Τούρκων καὶ ὑπεχώρησαν. "Ο Διάκος δῆμος ἀπεδείχθη ἀληθῆς ἥρως. "Ο Διάκος ἦτο ὠραῖος καὶ ρωμαλέος νεανίας, ὡνομάζετο δὲ οὕτω, διότι ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐκλείσθη εἰς μοναστήριον ὑπὸ τῆς μητρός του, ὅταν δὲ ἔγινε

νεανίας, ἔχειροτονήθη διάκονος. Ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἦτο γεννημένος διὰ νὰ γίνῃ ἵερεύς. Ἡγάπα τὸν ἐλεύθερον βίον τῶν βουνῶν μὲ τὸ ὅπλον εἰς τὰς χεῖρας. Ἐφυγε λοιπὸν ἀπὸ τὸ μοναστήριον καὶ ἔγινε αἱλέφτης. Εἰς τὴν περίστασιν τῷρα αὐτῆν ἀπεφάσισε νὰ μυηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Σπαρτιάτου Λεωνίδα, ὃ ὅποιος εἰς τὴν Ἰδίαν θέσιν πρὸ 2500 ἑτῶν εἶχε προσφέρει τὸν ἔαυτόν του ὡς θῦμα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ σύντροφοι τοῦ Διάκου, ἐπειδὴ ἔβλεπον βεβαίαν τὴν καταστροφήν, ἔφυγαν. Αὐτὸς δῆμος μὲ 40 μόνον πιστοὺς ἔμεινε καὶ ἡγωνίσθη, ἔως ὅτου ὅλοι οἱ σύντροφοί του ἐφονεύθησαν, ὃ Ἰδιος δὲ ἐπληγώθη. Τότε συνελήφθη ζωντανὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν Λαμίαν ἐνώπιον τοῦ Μεχμέτ καὶ τοῦ Ὁμέρου Βρούνη.

Οἱ Τούρκοι ἀρχηγοὶ θαυμάζοντες τὴν ἀνδρείαν του ἐπρότειναν εἰς αὐτὸν νὰ ἀλλαξιπιστήσῃ καὶ τοῦ ὑπέσχοντο τιμᾶς καὶ ἀξιώματα. Αὐτὸς δῆμος ἀντὶ ἀλλης ἀπαντήσεως τοὺς ὑβριζε. Τότε διέταξαν νὰ τὸν σουβλίσουν. Τὸ μαρτύριον ὑπέφερεν ὃ ἥρως χωρὶς νὰ τοῦ διαφύγῃ οὐδὲ ἀναστεναγμός. Μόνον, δταν ὠδηγεῖτο εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, ἔστρεψε τὸ βλέμμα του εἰς τὴν πέριξ φύσιν καὶ εἴπε·

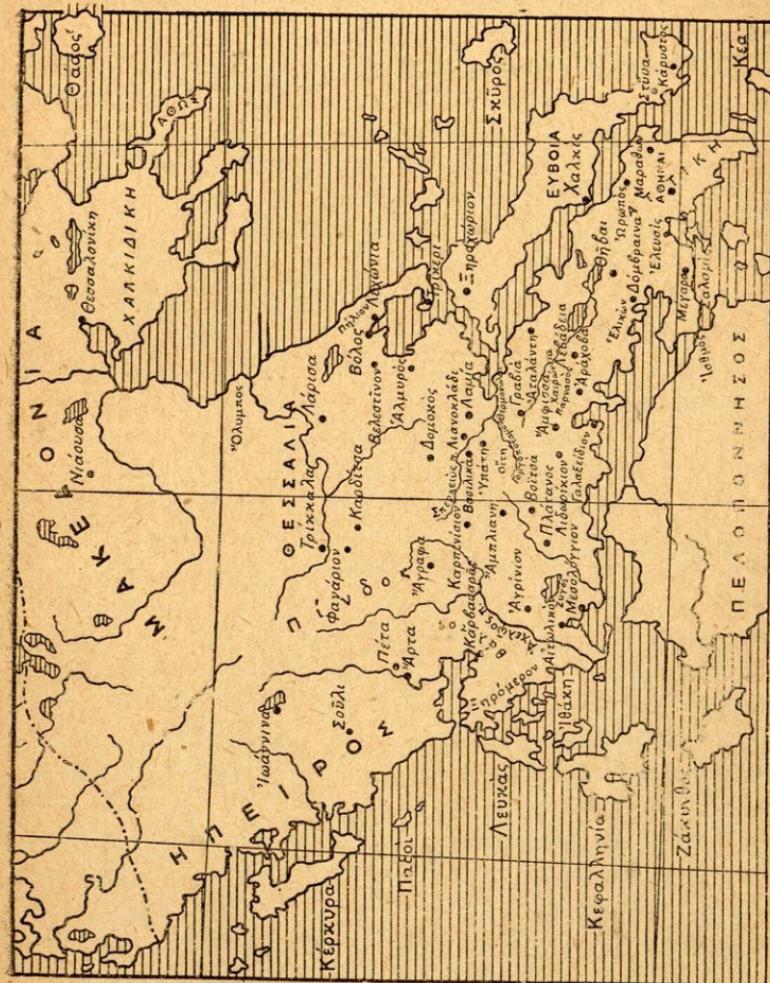
Γιὰ 'δὲ καιρὸ ποὺ διάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
τῷρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριὰ καὶ βγάζ' ἡ γῆ χορτάρι.

Τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς. Τὸν θάνατον τοῦ Διάκου ἔξεδικήθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ φύλος του Ὁδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος.

Οἱ Ὅδυσσεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ αἱλέφτου Ἀνδροῦτσου, τὸν ὅποιον εἴδαμεν ὅτι εἶχε πάρει μαζὶ του ὁ Κατσώνης μὲ τὸν στόλον του. Ἡτο ἀνήρ 33 ἑτῶν, ὡραῖος, μέτριος εἰς τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ ρωμαλέος, βραδὺς εἰς τοὺς λόγους, ἀλλὰ ταχὺς εἰς τὰ ἔργα. Εἶχε δὲ μεγάλην πολεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ στρατηγικὴν ἴκανότητα.

Οταν ἔξερράγη ἡ ἔλληνικὴ ἐπανάστασις ἦτο εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἀμέσως δὲ ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀμφισσαν. Ἐδῶ ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ φίλου του Διάκου, ἀλλὰ δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Μὲ 120 παλληκάρια ἤλθε καὶ συνήντησε τοὺς ἄλλους ὅπλαρχηγούς. Οἱ Ἑλληνες ἐνόησαν, ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ προχωρήσουν εἰς τὴν Ἀμφισσαν. Ἐπομένως κατέλοιβαν τὸ στενὸν τῆς Ἀμπλιανῆς, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ περάσουν οἱ Τούρκοι.

Πραγματικῶς τὴν 8ην Μαΐου ἔφανη ὁ τουρκικὸς στρατός.
Τότε οἱ ἄλλοι Ἕλληνες κατέλαβαν τὰ πλάγια τοῦ στενοῦ, ὃ δὲ

Εἰκ. 20. Χάρης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Στρεμμήν· Ἐλλάδα, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν.

‘Οδυσσεὺς ἀπεφάσισε νὰ κλεισθῇ εἰς ἓνα χάνι πλινθόκτιστον, τὸ
χάνι τῆς Γραβιᾶς, τὸ διοῖον ἐδέσποζε τοῦ στενοῦ. «Αἴ! παι-

διά, ὅποιος θέλει νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ, ἃς πιασθῇ στὸ χορό», ἐφώναξεν δὲ Ὁδυσσεύς. Ἀμέσως 120 ἀνδρεῖοι ἐπιάσθησαν εἰς τὸν χορὸν καὶ εἰσῆλθαν εἰς τὸ χάρι. Ἐφραξαν τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα μὲ πέτρας, ἥνοιξαν εἰς τοὺς τοίχους πολεμίστρας καὶ ἀνέμενον τοὺς Τούρκους.

Εἰς τὸ χάρι δὲ Ὁδυσσεὺς ἀπέκτησε δόξαν ἀθάνατον. Οἱ Τούρκοι, ἀφ' οὐδὲν διεσκόρπισαν τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς, ἐπροχώρησαν ἐναντίον τοῦ χανίου. Ἐπροπορεύετο ἔνας δερβίσης. Τοῦτον δὲ Ὁδυσσεὺς ἔχαιρετισεν ἀλβανιστή, καὶ μὲ ἔνα πυροβολισμὸν τὸν φίπτει νεκρόν. Μὲ λύσσαν τότε ὠρμησαν οἱ Ἀλβανοὶ διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν δερβίσην των. Ἀλλ' ἡ σκοπευτικὴ ἴνανότης τῶν Ἑλλήνων ἐπιφέρει θραῦσην εἰς τοὺς Τούρκους. Κανένας πυροβολισμός των δὲν πηγαίνει χαμένος. Τρεῖς ἐφόδους ἔκαμαν οἱ Τούρκοι καὶ τὰς ἀπέκρουσαν οἱ Ἑλληνες. Ἐπὶ τέλους ἐνύκτωσε.

Τότε οἱ Τούρκοι ἔστειλαν νὰ φέρουν πυροβόλα ἀπὸ τὴν Λαμίαν καὶ ἐπειρικύκλωσαν τὸ χάρι. Τὴν νύκτα ὅμως οἱ Ἑλληνες, μὲ τὸ ξίφος τὸς τὴν χειρα, ἔξηλθαν ἐκ τοῦ χανίου καὶ ἐπέρασαν διὰ μέσου τῶν Τούρκων, χωρὶς νὰ πάθουν τίποτε.

Ἡ μάχη τῶν Βασιλικῶν. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Γραβιας κατετόρμαξε τοὺς Τούρκους. Δὲν ἐτόλμησα. λέον νὰ προχωρήσουν πρὸς τὴν Ἀμφισσαν. Ἐστράφησαν πρὸ τὴν Βοιωτίαν καὶ ἔκχρισεν τὴν Λεβάδειαν. Κατόπιν δὲ Ὁμέρο Βούώνης ἐπῆγεν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἀλλ' ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς ἔκει ἐπαναστάτας καὶ ἥλθεν εἰς τὴν Ἀττικήν, ὅπου ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως. Κατόπιν οἱ δύο πασᾶδες δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν Πελοπόννησον, πρὶν ἔλθῃ δὲν νέος τουρκικὸς στρατός, δὲ δοποῖος, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Βαϊράμ πασᾶν, ἥρχετο πρὸς βοήθειάν των.

Ἀλλ' οἱ Ἑλληνες ὀπλαρχηγοὶ δὲν ἔμειναν ἀπροστοι. Κατέλαβαν μίαν κατάλληλον θέσιν πλησίον εἰς τὸ χωρίον Βασιλικά, ἀπὸ τὴν ὥποιαν ἔμελλον νὰ περάσουν οἱ Τούρκοι. Ἐδῶ οἱ Ἑλληνες τὴν 20ήν Αὐγούστου ἐνίκησαν γίκην λαμπράν. Ὁχι μόνον ἐφόνευσαν πολλοὺς καὶ συνέλαβαν αἰχμαλώτους ἀκόμη περισσοτέρους ἔχθρούς, ἀλλὰ καὶ ἦνάγκασαν τὸν Βαϊράμ πασᾶν νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ μάχη τῶν Βασιλικῶν εἶναι ἐπειτα ἀπὸ τὴν μάχην τοῦ

Βαλτετσίου τὸ δεύτερον μέγα διὰ τὰ ἀποτελέσματά του πολεμικὸν γεγονός τῆς ἐπαναστάσεως. 'Ο Κιοσὲ Μεδμὲτ καὶ ὁ Ὀμέδο Βρυώνης ἔφυγαν εἰς τὴν Ἡπειρον, ἢ δὲ Τρίπολις, ὅπως εἴδαμεν, περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

**3. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν δυτικὴν Ἐλλάδα,
Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν καὶ Κρήτην.**

Εἰς τὴν δυτικὴν Ἐλλάδα ἡ ἐπανάστασις ἥρχισε τὴν 20 Μαΐου. Τὰ στρατεύματα τοῦ Χουρσίτ εἰς τὴν Ἡπειρον ἐνέπνεον κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς ἑκεῖ ὄπλαρχηγοὺς φόβον. 'Αλλ' ἐπὶ τέλους τὸ παράδειγμα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἀνατολικῆς Στρεψίς Ἐλλάδος τοὺς παρεκίνησε. Κατὰ πρῶτον ἔξεδίωξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ Μεσσολόγγιον καὶ τὸ Αίτωλικόν, κατόπιν ἀπὸ τὸ Ἀγρίνιον καὶ κατόπιν κατέλαβαν τὸ Μακρυνόρος.

Εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἡ ἐπανάστασις περιωρίσθη εἰς τὸ Πήλιον, διότι εἰς τὴν πεδιάδα ὑπῆρχον πολλοὶ Τούρκοι. Καὶ εἰς τὸ Πήλιον ὅμως δλίγον διετηρήθη. Οἱ Τούρκοι ἔξεδίωξαν τοὺς ἐπαναστάτας, καὶ οὗτοι κατέφυγαν εἰς τὴν Εύβοιαν.

Εἰς τὴν Μεκεδονίαν τὸ 1821 ἐπανεστάτησεν ἡ Χαλκιδικὴ μὲ τὸ ἄγιον Ὅρος. 'Αλλὰ καὶ ἐδῶ ταχέως ἐσβέσθη ἡ ἐπανάστασις, διότι ἐπῆλθαν κατὰ τῶν Ἐλλήνων πολυάριθμοι Τούρκοι. Τὸ ἔδιον συνέβη καὶ εἰς τὴν Νάουσαν καὶ μὲ τοὺς ἀρματωλοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπανεστάτησαν, ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις ἐπινίγη εἰς τὸ αἰμά της.

'Η Κρήτη ἐπανεστάτησε τελευταία. Ἐδῶ οἱ Τούρκοι ἦσαν παρὰ πολλοί. Ἐν τούτοις οἱ Κρήτες, ἔνεκα τῶν σφαγῶν, τὰς δοποίας ἔκαμαν οἱ Τούρκοι, ἐπανεστάτησαν. Εἰς τὰ Σφακιά δὲ καὶ εἰς ἄλλα ὀρεινὰ μέρη κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσοι ծλας τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων.

**4. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς νήσους Σπέτσας, Ψαρὰ
καὶ "Τρίδαν.**

Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπανάστασις ἵτο ἀνάγκη νὰ λάβουν μέρος εἰς αὐτὴν καὶ σιν ναυτικαὶ νῆσοι, ἵνα ἀποκόπτουν τὴν διὰ λαλάσσης συγκοινωνίαν μεταξὺ τὰ ἐπαναστατημένα μέρη. Αἱ ναυτικαὶ κοινότητες, καὶ ίδιας τῶν τριῶν νήσων, Ὅρδας, Σπετσῶν καὶ

Ψαρῶν, εἰκον, ὡς εἴδαμεν, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα πλοῖα καὶ ἀπείρους θησαυρούς. Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπατρία καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν νησιωτῶν ὑπὲρ τῆς πατρίου θρησκείας ἥσαν πολὺ μεγάλοι. Ἐθυσίασαν λοιπὸν καὶ τὰ πλοῖα των καὶ τὰ πλούτη των ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

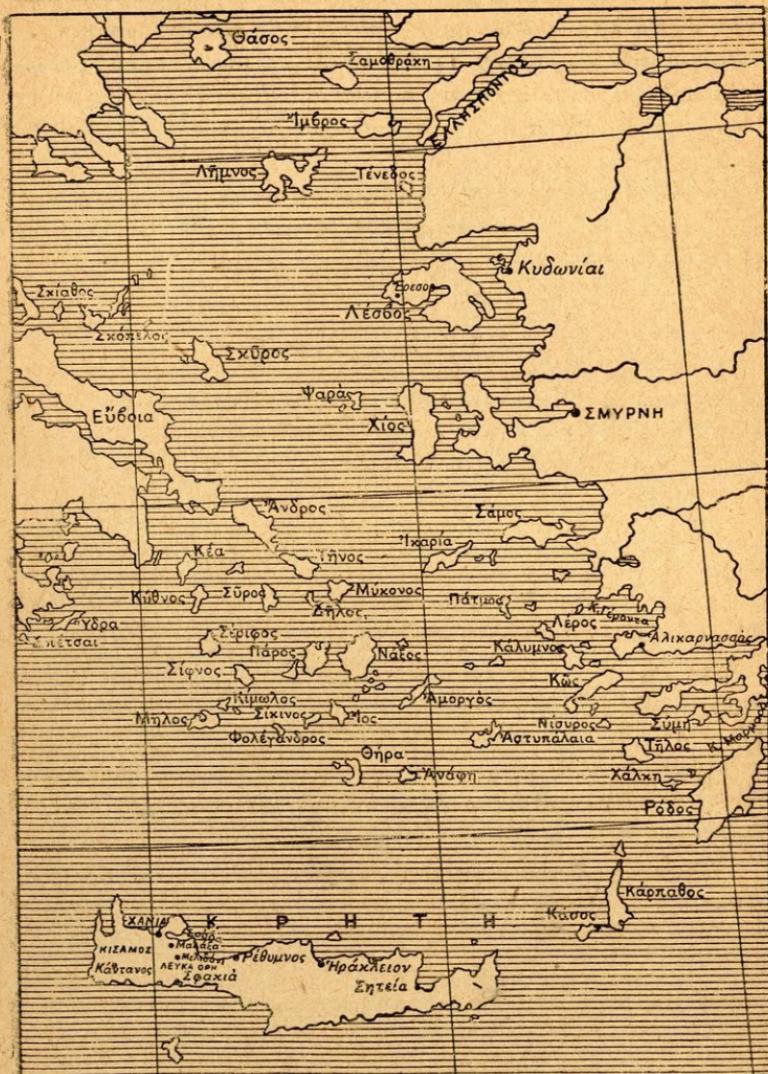
Πρώτη ἐκ τῶν νήσων ἐπανεστάτησεν ἡ νῆσος Σπέτσαι τὴν 3ην Ἀπριλίου καὶ ἔστειλε 58 πλοῖα διὰ νὰ πολιορκήσουν τὸ Ναύπλιον κατὰ θάλασσαν. Τὸ παράδειγμα τῶν Σπετσῶν ἡκολούθησαν τὰ Ψαρά, τὰ ὅποια ἐπανεστάτησαν τὴν 10ην Ἀπριλίου. Οἱ Ψαριανοὶ ἀμέσως, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔστειλαν πλοῖα διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ναβαρίνου καὶ τῆς Μονεμβασίας, ἀφ' ἐτέρου δὲ περιεπόλουν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ συνελάμβανον τὰ ὅθωμανικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια μετέφερον τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια εἰς τὰ παράλια φρούρια τῆς Πελοποννήσου.

Τελευταία ὑψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἡ "Υδρα. Τοῦτο προηλθεν ὅχι ἐκ τοῦ ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς "Υδρας εἶχον μικροτέραν φιλοπατρίαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ διότι ἔγνωριζον καλῶς τὰς θυσίας, τὰς ὅποιας θὰ ἀπήτει ἡ ἐπανάστασις, καὶ τὰς εὐθύνας τοῦ ἀγῶνας.

Τὰς τρεῖς αὐτὰς νήσους ἡκολούθησαν ἀμέσως ἡ Σάμος, αἱ Κυκλαδες καὶ τὰ Δωδεκάνησα, πλὴν τῆς Ρόδου. Ἀλλὰ τὸ βάρος δλον τοῦ ναυτικοῦ ἀγῶνος ἔπεσεν εἰς τὰς τρεῖς νήσους, "Υδραν, Σπέτσας καὶ Ψαρά. Δι' αὐτὸν καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς "Υδρας δὲν εἶχον ἀδικον νὰ διστάζουν.

Θυσίαι τῶν τριῶν νήσων διὰ τὸν ἀγῶνα. "Ομοφροσύνη αὐτῶν. Λάζαρος Κουντουριώτης, Ἀνδρέας Μιαούλης. "Οντως τὸ βάρος τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνος ἦτο μέγα. Πρῶτον ἔπειρε νὰ θυσιάσουν οἱ νησιῶται τὰ πλοῖα των. "Επειτα κάθε ἐκστρατεία εἰχεν ἀνάγκην ἀπὸ πολλὰς παρομηθείας τροφίμων, πολεμεφόδιων καὶ χρημάτων διὰ μισθοὺς τῶν ναυτῶν. Ἐχοειάσθη λοιπὸν ὅλα τὰ εἰς ἑκατομμύρια ἀνερχόμενα πλούτη τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῶν τριῶν νήσων νὰ προσφερθοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα.

· Ἀλλὰ καὶ ἄλλη δυσκολία ὑπῆρχε διὰ τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα, ἡ ἐντελῆς ἀνεξαρτησία τῶν τριῶν νήσων. "Η δυσκολία αὐτὴ ἐνικήθη ἀπὸ τὴν θαυμαστὴν διμοφροσύνην αὐτῶν. Κάθε μία ἐξ αὐτῶν εἶχε τοὺς δημογέροντάς της καὶ τὸν ναύαρχόν της.

Εἰκ. 21. Χάρτης τῆς ἐπαναστάτεως εἰς τὰς νήσους.

‘Αλλὰ ἡ “Υδρα καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων ὑπερτέρει τῶν δύο ἄλλων, καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν προκρίτων ἡτοῦ ζητεῖ καὶ μὲ τὰς δύο ἄλλας ὅμοια. Σιωπηρῶς λοιπὸν ἐδόθη εἰς αὐτὴν κάποια προεδρία διὰ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ εἰς τὸν ναύαρχόν της ὑπήκοουν ὅλα τὰ πλοῖα. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν εἰς τὴν “Υδραν προεξῆχεν ὁ οἶκος τῶν Κουντουριωτῶν, ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ Λάζαρος Κουντουριώτης ἔλαβε σιωπηρῶς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν ἐπιχειρήσεων τῶν τριῶν νήσων. Καὶ ἀπεδείχθη ὁ ἀνὴρ Ἄξιος τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ.

‘Ο Λάζαρος Κουντουριώτης ἦτο ἀνὴρ μόλις 30 ἑτῶν, μεγαλόψυχος, εὐγλωττος, συνετός. Ἀν καὶ ἦτο μὲ ἕνα ὀφθαλμόν, ἦτο ὀξυδερκέστατος. Αὐτὸς διηγήθη τὸν ναυτικὸν ἀγῶνα, χάριν τοῦ ὅποιου ἐθυσίασε περισσότερα ἀπὸ δύο ἑκατ. δραχμῶν. Εἰς αὐτὸν δὲ ὀφείλεται καὶ ἡ ἐκλογὴ ὡς ναυάρχου τῆς “Υδρας καὶ ἐπομένως ὡς ἀρχιναυάρχου ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη.

‘Ο Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἀνὴρ ἀμόρφωτος μέν, ἀλλ’ ἀποφασιστικὸς καὶ γενναῖος. Δὲν ἐδειλίαζεν ἀπέναντι καὶ τῶν ἐπικινδυνοτέρων ἐπιχειρήσεων. Ἰδίως δὲ ἦτο ἐπιβλητικός. Κατώρθωντες μὲ τὴν μετριοφροσύνην του καὶ τὴν εὐγένειάν του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἀκαμπτον χαρακτῆρά του νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὰ ναυτικὰ πλήθη. Ἀπέδειξε δέ, ὅτι, ἐκτὸς τῆς ναυτικῆς ἴκανότητος, εἶχε καὶ στρατηγικὴν ἴκανότητα μεγάλην. ‘Υπὸ τὴν διοικησιν αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἔκαμε κατορθώματα, τὰ ὅποια κατέπληξαν ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἦτο καθ’ ὅλον σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως κύριος τῆς θαλάσσης.

Πυρωπόλησις τουρκικῆς φρεγάτας εἰς “Ἐρεσον τῆς Λέσβου. Πυρωπολικά. Τὸ πρῶτον σποιδαῖον κατόρθωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἔγινεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ερέσου τῆς Λέσβου. Ἐκεῖ κατὰ τὰ τέλη Μαΐου εἶχε καταφύγει μία μεγάλη τουρκικὴ φρεγάτα μὲ 48 καννώνια καὶ 1100 ἄνδρας, ἀφοῦ κατεδιώχθη ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν στόλον. Οἱ κυβερνῆται τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων ἔκαμαν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ δοκιμάσουν νὰ καύσουν αὐτήν.

Κάποιος διδάσκαλος τῆς ναυτικῆς ἐκ Ψαρῶν, ὁ Ἰωάννης Πάρογιος ἢ Πατατοῦκός ἀνέλαβε νὰ μεταβάλῃ ἐν πλοίον εἰς πυρωπολικόν. Ἔτοποθέτησεν εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος καὶ εἰς τὰ πλά-

για τέσσαρα κιβώτια γεμάτα πυρίτιδα και ἄλλας εὐφλέκτους
ὕλας και τὰ συνέδεσε μὲ φυτίλι. Ὡδήγησε δὲ τοὺς ναυτικούς,
πῶς νὰ τὸ μεταχειρισθοῦν. Ἐπρεπε πρῶτον νὰ τὸ προσκολλή-
σουν μὲ γάντζους εἰς τὸ ἔχθρικὸν πλοῖον, ἐπρεπε νὰ ἀνάψουν ἐκ
τῶν ὅπισθεν τὸ φυτίλι και νὰ φύγουν ταχέως εἰς βάρκαν, ἥ
ὅποια ἔπρεπε νὰ εἴναι ἑτοίμη πλησίον τοῦ πυρπελικοῦ.

Τὴν 27ην Μαΐου δύο ἡρωες Ψαριανοί, δ Παπανικολῆς και ὁ
Καλαφάτης, μὲ δύο τοιαῦτα πυρπολικὰ πλησιάζουν εἰς τὸν τουρ-
κικὸν κολοσσόν. Ἡ τουρκικὴ φρεγάτα τοὺς πυροβολεῖ σφροδῷς,
ἀντὸι ὅμως προσκολλῶνται εἰς αὐτήν. Και τὸ μὲν πυρπολικὸν τοῦ
Καλαφάτη δὲν ἔκαμεν εἰς αὐτήν μεγάλην βλάβην. Τὸ πυρπολικὸν
ὅμως τοῦ Παπανικολῆ μετέδωσε τὸ πῦρ εἰς τὸ ἔχθρικὸν πλοῖον.
Οἱ Τοῦρκοι προσπαθοῦν νὰ τὸ σβήσουν, ἀλλ' εἰς μάτην. Ἐξα-
πλώνεται περισσότερον κοὶ φθάνει εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην. Τότε
ἀνατινάσσεται ὅλον τὸ πλοῖον εἰς τὸν ἀέρα. Ἀπὸ τοὺς 1100 ἀν-
δρας μόνον 8 ἐσώθησαν. Οἱ πυρποληταὶ ἐπέστρεψαν σῶοι.

Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὑπῆρξε πολὺ σπουδαιόν, διότι τότε
κατὰ πρῶτον ἐδιδάχθησαν οἱ Ἕλληνες τὴν χοήσιν τῶν πυρπο-
λικῶν, μὲ τὰ ὅποια κατώρθωσαν νὰ ἀντιπαραταχθοῦν εἰς τοὺς
τουρκικοὺς κολοσσούς.

5. Πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῆς Ἑπειδαύρου.

Ἄμεσως μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου οἱ Ἕλληνες ἡσθάν-
θησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἰδρύσουν μίαν κεντρικὴν ἀρχὴν διὰ νὰ
διευθύνῃ τὰς ἐπιχειρήσεις εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Συνῆλθαν
λοιπὸν εἰς συμβούλιον οἱ ἔξεχοντες ἀνδρες τῆς Πελοποννήσου
τὴν 26 Μαΐου εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτεζῶν και διώρισαν μίαν
ἐπιτροπήν, ἥ δοποία ὀνομάσθη πελοποννησιακὴ Γεφουσία.

Ἄλλὰ ὀλίγας ἥμερας ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα
δι νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὅψηλάντου Δημήτριος.
Ως ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ δημήτριος Ὅψηλάντης ἦ-
θελε νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' οἱ πρόκριτοι
τῆς Πελοποννήσου, οἱ δοποίοι ἀπετέλουν τὴν πελοποννησιακὴν
Γεφουσίαν, ἀντεστάθησαν. Ἐπὶ τέλους ἐσυμφώνησαν νὰ ἀναγνω-
ρισθῇ δημήτριος Ὅψηλάντης ὡς ἀρχιστράτηγος, νὰ εἴναι

δῆμως ὑποχρεωμένος νὰ συμβουλεύεται καὶ τὴν Γερουσίαν, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως νὰ συγκληθῇ ἐθνικὴ συνέλευσις, ἥ διοιά νὰ κανονίσῃ τὰ πράγματα.

Ολίγον ἔπειτα ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα δύο Φαναριῶται μορφωμένοι, ὁ Θεόδωρος Νέγρος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος. Αὗτοί ἀνέλαβαν νὰ δραγανώσουν τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἰδρύσουν εἰς αὐτὴν Γερουσίας, διοία ἥτο ἡ πελοποννησιακή. Ἰδρυσαν λοιπὸν ὁ μὲν Θεόδωρος Νέγρος εἰς τὴν Α Στερεάν Ἑλλάδα τὸν Ἀρειον πάγον, ὁ δὲ Μαυροκορδᾶτος εἰς τὴν δυτικὴν τὴν Γερουσίαν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ συμφωνηθέντα μὲ τοὺς προκρίτους, ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως ἐκάλεσε τὸν λαὸν νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους διὰ νὰ ἀποτελεσθῇ ἐθνικὴ συνέλευσις. Ἡ συνέλευσις συνῆλθε πλησίον τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Ἄλλα τώρα πλέον εἶχε γνωσθῇ ἡ ἀποτυχία τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν. Ο Δημήτριος Ὑψηλάντης λοιπὸν παρηγκωνίσθη. Πρόσεδρος τῆς συνελεύσεως ἐξελέχθη ὁ Μαυροκορδᾶτος. Ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ διοῖον εἶχε δημοκρατικὴν μορφήν, ωἱομάσθη δὲ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου.

Σύμφωνα μὲ αὐτὸν ὡρίσθη διὰ νὰ διευθύνῃ τὴν χώραν ἐν σῶμα ἐκτελεστικὸν ἐκ πέντε ἀνδρῶν, ἰδρύθη δὲ καὶ βουλευτικὸν σῶμα ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν. Τοῦ ἐκτελεστικοῦ πρόεδρος ἐξελέχθη ὁ Μαυροκορδᾶτος. Ο Ὑψηλάντης ἔγινε πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ. Τέλος ἡ συνέλευσις ὅρισεν ὃς σημαίαν τοῦ ἔθνους τὴν κυανόλευκον.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλέον ἡ ἐπανάστασις κατὰ τὸ α' ἔτος ὅχι μόνον ἐστερεώθη διὰ τῶν κατοχμάτων τῶν ἡρώων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπέκτησεν ἴδιακίν της κυβέρνησιν. Ἡ περίοδος τῶν μεμονωμένων ἐξεγέρσεων ἔλληξε. Τώρα ὑφίστατο ἀπέναντι τῆς Τουρκίας ἐλληνικὴ πολιτεία ἐλευθέρα. Ἡ πολιτεία δὲ αὐτὴ εἶχε τὸ βαρὺ ἔργον, κυρίως μὲν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀποκτηθέντα, ἐὰν δὲ ἥτο δυνατόν, καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ αὐτά. Δι' αὐτὸν οἱ νέοι ἀγῶνες τῆς ἐπαναστάσεως ἔχουν κυρίως ἀμυντικὸν χαρακτῆρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η

ΑΜΥΝΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (1822—1824)

1. Καταστροφὴ τοῦ Πέτα. Πτώσις τοῦ Σουλίου.

Οι Ἔλληνες τὸ 1822 ἐκυρίευσαν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Κυρίως δμως ἔστρεψαν τὸν προσοχήν των εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Τότε εἶχε παραδοθῆ καὶ φονευθῆ ὁ Ἀλῆς. Ἐπομένως ὁ Χουρσίτης ἡτο ἔτοιμος νὰ στρέψῃ ὅλον του τὸν στρατὸν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Πρῶτον δμως ἥθελε νὰ κυριεύσῃ τὸ Σουλί. Ἐπετέθη λοιπὸν κατ' αὐτοῦ. Οἱ Σουλιώται ήγωνίσθησαν, δπως πάντοτε. Ὁλαι αἱ ἔφοδοι τῶν Τούρκων ἀπέβησαν μάταιαι. Ὁ Χουρσίτης λοιπὸν ἡναγκάσθη νὰ ἀφήσῃ τὸν Ὄμερο Βρυώνην διὰ νὰ πολιορκῇ τὸ Σουλί, καὶ αὐτὸς ἐπῆγεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν διὰ νὰ ἔτοιμασθῇ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Τότε τέλος ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Σουλίου. Πολλοὶ φιλέλληνες Εὐρωπαῖοι εὐθὺς ἀπὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιάσθησαν ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶχον σπεύσει νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς. Αὐτοὶ εἶχον ἀποτελέσει ἔνα τάγμα στρατιωτικόν. Μὲ αὐτοὺς λοιπὸν καὶ μὲ ἄλλον στρατόν, τὸ ὅλον 4 χιλ. ἄνδρας, ὁ Μαυροκορδάτος ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ Σουλίου.

Ἄλλα ὁ Μαυροκορδάτος, δταν ἔφθασεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ἔκαμε τὸ λάθος νὰ ἔξασθενίσῃ τὸν στρατὸν του. Ἐστειλε 500 Μανιάτας ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην εἰς τὸ νοτίως τῆς Κιάφας Φανάριον διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς Σουλιώτας. Ὁ ἄλλος στρατὸς τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπροχώρησεν εἰς τὸ Πέτα βορείως

τῆς Ἀρτης. Ἐκεῖ δμως προσεβλήθη (4 Ιουνίου) ἀπὸ τὸν Ρεσίτ πασᾶν ἥ Κιουταχῆν, ὃ δποῖος εἶχε μαζὶ του 6 χιλ. Τούρκους καὶ κατεστράφη καθ' δλοκληρίαν. Οἱ φιλέλληνες ἔπεσαν ὅλοι. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους δλίγοι ἐσώθησαν. Τὴν ἴδιαν τύχην εἶχον οἱ Μανιάται εἰς τὸ Φανάριον. Προσεβλήθησαν ἀπὸ ἵσχυρὰν τουρκικὴν δύναμιν καὶ ἐνικήθησαν, ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Κυριακούλης εἰς τὴν μάχην.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα ὁ Μαυροκορδᾶτος μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του ἥλθεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον διὰ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Οἱ Σουλιῶται ἡγωνίσθησαν μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν. Ἀνεχώρησαν μὲ τὰς γυναικάς των καὶ τὰ τέκνα των εἰς τὰς Ιονίους νήσους. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ οἱ πολεμισταί, πνέοντες ἐκδίκησιν, ἐπέρασαν εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

2. Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογέου.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Σουλίου ὁ Ὁμέρος Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς κατέβησαν μὲ 11 χιλ. στρατὸν καὶ ἐποιέρχονται τὸ Μεσολόγγιον ἀπὸ ξηρᾶς. Συγχρόνως ὁ Γιουσούφ πασᾶς τῶν Πατρῶν μὲ τὸν στόλον του ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ θαλάσσης. Καὶ ἀπὸ θαλάσσης μὲν δὲν διέτρεχε κίνδυνον τὸ Μεσολόγγιον, διότι ἐπροστατεύετο ἀπὸ τὴν λιμνοθάλασσαν. Τὰ νερά αὐτῆς ἤσαν τόσον οηχά, ὡστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πλησιάσουν τὰ ἔχθρικὰ πλοῖα. Ἀπὸ τὸ μέρος δημως τῆς ξηρᾶς τὰ ὀχυρώματά του ἤσαν πολὺ ἀδύνατα. Καὶ ὁ στρατὸς δέ, τὸν δποῖον εἶχεν ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐντὸς αὐτοῦ, ἦτο πολὺ δλίγος, 380 πολεμισταὶ καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης μὲ 30 Σουλιώτας. Καὶ δμως ὁ λαὸς τῆς πόλεως ἔκαμε θάύματα.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης ἥρχισε διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Τούρκους περὶ παραδόσεως διὰ νὰ κερδίσῃ καιρόν. Πραγματικῶς δὲ ὁ στόλος τῆς Υδρας κατὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου διέλυσε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Γιουσούφ, ἔφερεν εἰς τὴν πόλιν τροφὰς καὶ πολεμεφόδια καὶ ἀπεβίβασε 1000 Πελοποννησίους μὲ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Δεληγιάννην. Τότε οἱ

“Ελληνες ἐμήνυσαν εἰς τὸν Ὄμερο Βρυώνην. «”Αν θέλῃς τὸ Μεσολόγγι, ἔλα νὰ τὸ πάρῃς».

’Αλλὰ τώρα οἱ Τοῦρκοι ἡρχισαν νὰ ὑποφέρουν πολὺ καὶ ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ἀπὸ τὸν χειμῶνα. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων νὰ κάμουν ἔφοδον. Ἡλπίζον, ὅτι οἱ Ἐλληνες θὰ ἥσαν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ θὰ εἶχον ἀφῆσει τὰ τείχη. ’Αλλὰ κάποιος Ἐλλην κανόηδος τοῦ Ὄμερο εἰδοποίησε τὴν παραμονὴν τοὺς Ἐλληνας περὶ τοῦ κινδύνου. Ἐπομένως, ὅταν εἰς τὰς 5 τὸ πρωὶ ὠρμησαν οἱ Τοῦρκοι, ἡ φρουρὰ ἦτο εἰς τὴν θέσιν της. Οἱ Ἐλληνες ὅχι μόνον ἀπέκρουσαν τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγήν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Μεσολόγγιον. ’Αλλὰ κατὰ τὴν ὑποχώρησίν των ἔπαθαν μεγάλας συμφορός. Οἱ Ἐλληνες τοὺς κατεδίωξαν καὶ τοὺς ἥναγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ περισσότερα πυροβόλα των καὶ ὅλας τὰς ἀποσκευάς των. Κατὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου ἐπνίγησαν περισσότεροι ἀπὸ 500.

3. Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη.

Εἴδαμεν, ὅτι μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλῆ ὁ Χουρσίτ ἡτοίμασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν στρατὸν διὰ νὰ ἐπέλθῃ διὰ τῆς Α. Στερεᾶς Ἐλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον. ’Αλλ’ ἡ ἀρχιστρατηγία τῆς ἐκστρατείας ἀφορέθη ὑπ’ αὐτὸν καὶ ἀνετέθη εἰς ἄλλον στρατηγόν, τὸν Μαχμούτ πασᾶν Δράμαλην.

Ο Δράμαλης περὶ τὰ τέλη Ιουνίου 1822 διέβη τὸν Σπερχειδὸν ποταμόν. Εἰς τὴν ἀνατολὴν Ἐλλάδα δὲν εὗρε καμμίαν ἀντίστασιν. Ἐφιλονίκουν οἱ ὀπλαχηγοὶ μὲ τὸν Ἀρειον πάγον καὶ δὲν ἐφρόντισαν περὶ ἀντιστάσεως. Ο Δράμαλης λοιπὸν χωρὶς ἐμπόδιον ἐφθασεν εἰς τὸν ἴσθμον, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐκυρίευσε τὸν Ἀκροκόρινθον. Οἱ Ἐλληνες ἔχασαν τὸ θάρρος των. Ο λαὸς τῆς Ἀργολίδος ἐδραπέτευσεν εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς μακρινὰς παραλίας. Ή δὲ πολιορκία τοῦ Ναυπλίου διελύθη. Εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην περίστασιν ἔσωσαν τὴν Ἐλλάδα ὁ Δημήτριος Ὅψηλάντης καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Ο Κολοκοτρώνης, ὅταν ἔμαθε τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη,

ἔσπευσεν ἀμέσως ἐκ Πατρῶν, ὅπου εὐρίσκετο, εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐκεῖ ἐνεθάρρυνε τοὺς Πελοποννησίους διὰ νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ τοῦ Δράμαλη. Κατόπιν μὲ τὸν Πετρόμπεην καὶ ἄλλους προκρίτους ἔσπευσεν εἰς τοὺς Μύλους. Καθ' ὅδὸν συνηντήθη μὲ τὸν Δημήτριον 'Υψηλάντην, ὁ δόποιος ἐπήγαινεν εἰς τὴν Τρίπολιν διὰ νὰ φέρῃ ἀπὸ ἐκεῖ νέας δυνάμεις διὰ τὴν Ἀργολίδα. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν 'Υψηλάντην τὸ σχέδιόν του

"Ἐπρεπε πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ διατηρήσουν οἱ Ἑλληνες τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργούς διὰ νὰ κρατήσουν τὸν Δράμαλην ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἔως οὖ συγκροτήσουν ἀξιόμαχον στρατόν. Τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ 'Υψηλάντης καὶ ἐκλείσθη μὲ 700 παλληκάρια εἰς αὐτήν. Συγχρόνως δὲ Κολοκοτρώνης παρήγγειλε νὰ ἀπαγάγουν ἢ νὰ καταστρέψουν ὅλα τὰ σιτηρά καὶ ἐν γένει τὰς ζωτοροφίας, δσαι ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἀργολίδα. Αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς Τρίπολιν διὰ νὰ συνάξῃ στρατόν.

Πραγματικῶς δὲ Δράμαλης, ὅταν τὴν 12 Ἰουλίου ἐπροχώρησεν εἰς τὸ Ἀργός, ἔκαμε τὸ λάθος νὰ πολιορκήσῃ αὐτό. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ Κολοκοτρώνης συνεκέντρωσεν ἀρκετὸν στρατὸν καὶ ἤλθεν εἰς Μύλους, οἱ δόποιοι ἡσαν ὀχυρὰ θέσις πλησίον τοῦ Ναυπλίου. Τὸ σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη ἐπέτυχε καθ' ὀλοκληρίαν. Ἐπὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας δὲ 'Υψηλάντης εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργούς ἀπέκρουσε τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Κατόπιν δὲ Κολοκοτρώνης διηυκόλυνε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν του ἐξ αὐτῆς.

'Αλλὰ τώρα οἱ Τούρκοι εἰς τὴν ἐρημωμένην Ἀργολίδα ἥρχισαν νὰ ὑποφέρουν ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ὕδατος. Ἐπομένως ὁ Δράμαλης ἐσκέψθη, ὅτι πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Κόρινθον. Διὰ νὰ ἔξαπατήσῃ δὲ τοὺς Ἑλληνας, ἔστειλεν εἰς τοὺς Μύλους τὸν χριστιανὸν γραμματέα του, διὰ νὰ προσφέρῃ δῆθεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀμνηστίαν, προματικῶς ὅμως διὰ νὰ τοὺς ἀναγγείλῃ ψευδῶς ὅτι δὲ Δράμαλης ἐτοιμάζεται νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Τρίπολιν.

Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων ἤπατήθησαν. 'Αλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἐνόησε τὸ τέχνασμα καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι δὲ Δράμαλης δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κόρινθον. Ἐπομένως πρέπει νὰ καταλάβουν τὰ μεταξὺ τῆς πεδιάδος τοῦ 'Αργούς καὶ τῆς Κορίνθου στενά. Οἱ ἄλλοι δὲν τὸν ἤκουσαν.

Ἐν τούτοις ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς Ἰδιούς του σπεύδει καὶ καταλαμβάνει τὸ χωρίον ἄγιος Γεώργιος, τὸ δποῖον ἐδέσποζε τοῦ στενοῦ τῶν Δερβενακίων. Παρήγγειλε δὲ εἰς τοὺς φύλους του ὀπλαρχηγοὺς Νικήταν, Παπαφλέσσαν καὶ Ὑψηλάντην νὰ καταλάβουν τὸ ἀνατολικάτερον κείμενον στενὸν Ἀγινορίου. Οἱ ἄλλοι ἔχλευάζον τὸν Κολοκοτρώνην. Ὁ Μαυρομιχάλης μάλιστα, ὅταν ἔφευγεν, εἶπεν ἐμπαικτικῶς· «Ο Κολοκοτρώνης πηγαίνει νὰ γίνη πάλιν κλέφτης στὰ βουνά». Ἄλλα μετ' ὀλίγον ἔγινε φανερόν, πόσον εἶχε δίκαιον ὁ Κολοκοτρώνης.

Τὸ πρωὶ τῆς 25 Ἰουλίου ἐφάνη ἔοχόμενον ἐν μέρος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ διὰ νὰ πορευθῇ εἰς τὴν Κόρινθον. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἀμα εἶδε τὰς κινήσεις τῶν Τούρκων, κατέλαβεν, ὅπως ἥδυνατο, τὰς χαράδρας καὶ ἐστειλε καὶ ἔζήτησε βοήθειαν ἐκ τοῦ Ἀγινορίου. Ὅταν ἔφθασαν οἱ Τούρκοι, ἐπετέθη κατ' αὐτῶν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ τοὺς ἡνάγκασε νὰ ἀφήσουν τὰς ἀποσκευάς των καὶ νὰ τραποῦν καταδιωκόμενοι εἰς τὸ πλησίον ὑψωμα τοῦ ἀγίου Σώστη. Ὅταν ὅμως κατέβησαν τὸ ὑψωμα ενύρεθησαν ἐνώπιον ἄλλου ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁ Νικήτας, δ Παπαφλέσσας καὶ δ Ὑψηλάντης ἔφθασαν ἐγκαίρως καὶ κατέλαβαν ἔνα λόφον πέραν τοῦ ἀγίου Σώστη. Ἐκεῖ συνήφθη μάχη φονικωτάτη. Ἔφθασε καὶ ἐκ τῶν ὅπισθεν ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ὅλοι οἱ Τούρκοι (3 χιλ.) ἐκτὸς ὀλίγων ἔφορευθησαν. Εἰς τὴν φοβερὰν αὐτὴν μάχην ὁ Νικήτας ἀνευφημήθη καὶ πάλιν Τουρκοφάγος.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν (26) ὁ Δράμαλης φοβισμένος ἀπὸ τὴν καταστροφήν, ἔμεινεν ἀργός. Τὴν 27 δὲ ἀπεφάσισε νὰ προελάσῃ μὲ ὅλον τὸν στρατὸν του ὃχι ὅμως πλέον ἀπὸ τὰ Δερβενάκια, ἄλλα ἀπὸ τὴν δυσκολωτέραν ὁδὸν τοῦ Ἀγινορίου. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐπειδὴ δὲν ἤξευρε, ποίαν ὁδὸν θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ Δράμαλης, εἶχε μείνει ὁ Ἰδιος εἰς τὰ Δερβενάκια, ἐστειλε δὲ πάλιν εἰς τὸ Ἀγινόρι τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Νικήταν καὶ τὸν Ὑψηλάντην. Οὗτοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἔοχομένων Τούρκων. Ἄν τότε καὶ ὁ εἰς τοὺς Μύλους ἐλληνικὸς στρατὸς ἐπετίθετο ἐκ τῶν ὅπισθεν ὁ τουρκικὸς στρατὸς θὰ κατεστρέψετο τελείως. Ἄλλ' οὔτος, ὅταν ἔφευγεν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐκ τοῦ Ἀργονος, ἡσοκολήθη εἰς τὸ νὰ λεηλατήσῃ τὰς ἀποσκευάς του. Ἐνεκα τούτου ὁ Δράμαλης μὲ τὸ πε-

⁷ Άντ.—Χωραφᾶς Ἰστορία Γ' ἐλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'

ρισσότερον μέρος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κόρινθον. Ἐχασε μόνον χιλίους ἄνδρας.

Αλλὰ καὶ εἰς τὴν Κόρινθον ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Οἱ Κολοκοτρώνης κατέλαβεν ὅλους τοὺς δρόμους καὶ τὸν ἀπέκλεισεν ἐκεῖ. Πεῖνα καὶ ἀσθένειαι ἐθέριζον αὐτόν. Οἱ Δράμαλης ἀπὸ τὴν λύπην του ἀπέθανε τὴν 27 Ὁκτωβρίου. Τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν νὰ διευθυνθοῦν εἰς τὰς Πάτρας. Αλλὰ πλησίον τῆς Ἀκράτας οἱ Ἑλληνες κατέστρεψαν τοὺς περισσοτέρους. Ολίγοι μόνον διεσώθησαν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτήν.

Ἡ Πελοπόννησος ἐσώθη ἀπὸ τὸν μέγαν κίνδυνον τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη. Ἀμέσως δὲ κατόπιν τὸ Ναύπλιον ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ἡ σωτηρία, κατὰ τὴν ὅμοιογίαν ὅλων, ὥφειλετο εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Ἡ Γερουσία δὲ διώρισεν αὐτὸν εἰς ἀνταμοιβὴν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου.

4. Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου.

Οπως κατὰ ξηράν, οὕτω καὶ κατὰ θάλασσαν ὁ ἀγὼν ἥρχισε κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος μὲ καταστροφὰς καὶ ἐτελείωσε μὲ θριαμβευτικὰ κατορθώματα.

Οἱ κάτοικοι τῆς Χίου καὶ ἔνεκα τοῦ φιλησύχου χαρακτῆρός των καὶ ἐπειδὴ ἐγειτόνευον πολὺ μὲ τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν, δὲν εἶχον ἐπαναστατήσει κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὰς ἀρχὰς ὅμως τοῦ 1822 ὁ ἀρχιγὸς τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σάμου Λυκοῦργος Λογοθέτης ἔρχεται μὲ 2500 ἄνδρας εἰς τὴν Χίον καὶ ἐπαναστατεῖ αὐτήν.

Οταν ὁ σουλτᾶνος ἔμαθεν, ὅτι καὶ ἡ Χίος ἐπανεστάτησεν, ἔγινεν ἔξω φρενῶν. Ἀμέσως ἔστειλε μέγαν στόλον ἀπὸ 46 πλοῖα μὲ ναύαρχον τὸν Καρᾶ Ἀλῆν διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν Χίον. Ἀφ' οὗ ἔφθασεν εἰς τὴν Χίον ὁ τουρκικὸς στόλος, ἥρχισε νὰ καννωνιοβολῇ αὐτήν. Ἔπειτα ὁ Καρᾶ Ἀλῆς ἀποβιβάζει στρατὸν ἐξ ἐπτὰ χιλ. ἄνδρων καὶ ἀναγκάζει τοὺς Σαμίους νὰ φύγουν μὲ μερικὰ ψαριανὰ πλοῖα. Συγχρόνως ἐπέρασαν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ τὴν ἀπέναντι παραλίαν τῆς Ἀσίας ἀπειρά στίφη φανατικῶν Τούρκων, τὰ ὅποια κατείχοντο ἀπὸ ἀγρίαν δίψαν αἷματος καὶ ἀρπαγῆς.

Τότε ἥρχισεν ἡ σφαγὴ καὶ ἡ λεηλασία. Οἱ δυστυχεῖς Χῖοι κατέφευγον εἰς τὰ ὅρη, εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰ μοναστήρια διὰ νὰ σωθοῦν, ἀλλὰ παντοῦ τοὺς ἀνεκάλυπτον οἱ διῶκται τῶν καὶ τοὺς ἔσφαζαν. Ἀπὸ τὰς 100 χιλ. κατοίκους 23 χιλ. ἐσφάγησαν καὶ 47 χιλ. συνελήφθησαν καὶ ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι. Οἱ λοιποὶ διεσώθησαν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, καὶ μόνον 3 χιλ. ἔμειναν εἰς τὴν νῆσον. Ἡ ἄλλοτε πλουσία καὶ πολυάνθρωπος πόλις μετεβλήθη εἰς σωρὸν ἔρειπίων.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου ἦτο μεγάλη συμφορά. Καὶ αὐτὴ ὅμως, ὅπως καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι θυσίαι, ὠφέλησε τὴν ἐπανάστασιν. Ἔκινησεν εἰς τὴν πολιτισμένην Εὐρώπην τὴν συμπάθειαν διὰ τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα καὶ ἔκαμε φανερόν, ὅτι ἡ τουρκικὴ φυλὴ εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὸν πολιτισμόν.

5. Πυρπόλησις τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοῦ Κανάρη.

Τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου ἔξεδικήθη ὁ πυρπολητὴς Κανάρης.

Οἱ ἔλληνικὸς στόλος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειαν τῆς Χίου. Ἐφθασεν ἐκεῖ, δταν ἡ καταστροφὴ εἶχε πλέον γίνει. Ἀφ' οὐ λοιπὸν ἐπλευσε γύρω ἀπὸ τὴν νῆσον καὶ ἔσωσε πολλοὺς φυγάδας, ἐπλευσεν εἰς τὰ Ψαρά. Ἐκεῖ οἱ ναύαρχοι ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου 2 πυρπολικά. Ὡς πυρποληταὶ ἔξελέχθησαν ὁ Ὑδραῖος Πιπίνος καὶ ὁ Ψαριανὸς Κωνσταντῖνος Κανάρης. Οἱ Κανάρης ἦτο νεαρὸς ναύτης ἀγνωστος ἔως τώρα. Ἡτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, μὲ φυσιογνωμίαν ἀγαθὴν καὶ ἐντροπαλὸς εἰς τοὺς ἔξωτερους τρόπους. Ἄλλὰ εἶχε ψυχικὴν ἡρωικὴν καὶ ἔνεκα τούτου τὸ ὄνομά του κατέστη περίφημον μεταξὺ τῶν ναυτικῶν ἡρώων τῆς παγκοσμίου ἴστορίας.

Οἱ Πιπίνος λοιπὸν καὶ ὁ Κανάρης, ἀφ' οὗ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ψαρῶν ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐπεβιβάσθησαν μὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰς τὰ πυρπολικά τῶν καὶ διημύνθησαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Χίου. Οἱ Τούρκοι τότε εἶχον τὴν ἑօρτὴν τοῦ Παμαζανίου. Τὴν νύκτα δὲ ἐκείνην (6 Ιουνίου), ἐπειδὴ ἦρχιζε τὸ Μπαϊράμιον, ὅλοι οἵ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ

τουρκικοῦ στόλου ἡσαν συναγμένοι εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ ὅλος ὁ τουρκικὸς στόλος ἦτο φωταγωγημένος.

Τὰ δύο πυρπολικὰ εἰσεχώρησαν ἀπαρατήρητα μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Τὸ πυρπολικὸν τοῦ Πιπίνου προσεκολλήθη εἰς τὴν ὑποναυαρχίδα, ἀλλὰ παρεσύρθη ἀπὸ τὸν ἄνεμον καὶ ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτήν. Ἐπομένως ἐκάη χωρὶς νὰ κάμη καμμίαν ζημίαν. Δὲν συνέβη δῆμος τὸ ἔδιον καὶ μὲ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κανάρη.

Ο Κανάρης ἐπλησίασεν εἰς τὴν ναυαρχίδα ἔβαλε τὸν προεέχοντα ἔμπροσθεν ἵστον (μπαστοῦνι) τοῦ πυρπολικοῦ εἰς μίαν ἀνοικτὴν καννωνιοθυρίδα καὶ τὸ ἔδεσεν δσφαλῶς. Ἐπειτα ἥναψε μὲ τὸ ἔδιον του χέρι τὸ φυτίλι καὶ ἐπήδησεν εἰς τὴν βάρκαν, εἰς τὴν δποίαν τὸν ἀνέμενον οἱ σύντροφοί του, φωνάζων «Νὰ ὀδαία φωτοχυσία, παλιότουρκοι!».

Τὸ πῦρ μετεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ τὴν μετέβαλεν εἰς κάμινον καιομένην. Τὰ πυροβόλα μόνα των ἐπυροβόλουν καὶ ἡμπόδιζον τὰ πληρώματα τῶν ἀλλων πλοίων νὰ πλησιάσουν. Οἱ ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος Τούρκοι ἐσπευσαν εἰς τὰς λέμβους διὰ νὰ σωθοῦν. 'Αλλ' αἱ λέμβοι ἀπὸ τοὺς πολλούς, ποὺ εἰσήρχοντο εἰς αὐτάς, ἐβυθίζοντο. Ο ίδιος ὁ Καρᾶ 'Αλῆς, μόλις κατέβη εἰς μίαν λέμβον, πληγώνεται θανασίμως ἀπὸ ἕνα τεμάχιον καιομένου ἵστον, καὶ μόλις ἐξῆλθεν εἰς τὴν ξηρὰν ἐξέπνευσε. Τέλος τὸ πῦρ μεταδίδεται εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἡ ναυαρχίς ἀνατινάσσεται εἰς τὸν δέρα. Ἐκ τῶν 2 χιλ. ἀνδρῶν, οἱ δποῖοι εὑρίσκοντο εἰς αὐτήν, μόλις 180 διέφυγαν τὸν θάνατον.

Οἱ δύο πυρποληταὶ μὲ τοὺς συντρόφους των ἐπέρασαν ἀνενόχλητοι διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ ἐπανῆλθαν εἰς τὰ Ψαρά. Ἐδῶ ὁ λαὸς ὑπεδέχθη αὐτοὺς μὲ ἐπευφημίας καὶ τοὺς συνώδευσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, δπου ηὔχαριστησαν τὸν Θεὸν διὰ τὴν ἐπιτυγχίαν.

Ο ὁθωμανικὸς στόλος, μετὰ τὴν συμφοράν του αὐτὴν οὔτε τὰ Ψαρά, οὔτε τὴν Σάμον ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ, ὡς εἶχε σκοπόν. Ἐσπευσε νὰ κρυφθῇ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ. Ὁτε μετ' ὀλίγον ἐτόλμησε καὶ πάλιν νὰ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτοῦ, ὁ Κανάρης καὶ πάλιν ἀνετίναξε μὲ τὸ πυρπολικόν του τὴν ὑποναυαρχίδα μὲ 1600 ἄνδρας πλησίον τῆς Τενέδου. Οἱ Ἑλληνες ἐκτοτε ἔμειναν κύριοι τῆς θαλάσσης.

6. Έκστρατείαι τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1823.
Μᾶρκος Βότσαρης.

Αἱ ἀποτυχίαι τοῦ 1822 δὲν ἀπεγοήθευσαν τὸν σουλτᾶνον. Οὗτος διέταξε δύο νέοι στρατοὶ νὰ εἰσοδμήσουν ὁ μὲν εἰς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ ἄλλος εἰς τὴν δυτικήν.

‘Ο πρῶτος εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐπέστρεψεν ὅπιστο χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε.

Σπουδαιότερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ ἔκστρατεία τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Δύο στρατηγοί, ὁ Μουσταῆς πασᾶς τῆς Σκόδρας καὶ ὁ Ὁμερ Βυρώνης μὲ 16 χιλ. ἀνδρας, ἐπροχώρησαν ἐναντίον αὐτῆς.

Εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα οἱ ὅπλαρχηγοὶ ἐφιλονίκουν ἀναμεταξύ των καὶ μὲ τοὺς πολίτας. Μόνος ὁ Μᾶρκος Βότσαρης, ὁ συνετώτατος, πραότατος καὶ ἀφιλοκερδέστατος αὐτὸς Σουλιώτης, ἐπεριφόροι τὸν φθόνον τῶν ἄλλων καὶ ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. ‘Οταν ἡ κυβέρνησις ἔστειλεν εἰς αὐτὸν δίπλωμα στρατηγοῦ καὶ εἶδε τοὺς συμπατριώτας του νὰ δυσαρεστηθοῦν διὰ τοῦτο, αὐτὸς ἐξέσχισε τὸ δίπλωμα καὶ εἶπεν· «ὅποιος εἴναι ἄξιος, παίρνει τὸ δίπλωμά του ἐμπρὸς στὸν ἔχθρόν». .

‘Οταν ὁ Μᾶρκος ἔμαθεν, ὅτι ἡ προφυλακὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ 4500 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Τζελαλεδίν βέην εὑρίσκετο εἰς τὸ Καρπενίσιον, ἀπεφύσισε μὲ 350 Σουλιώτας νὰ ἐπιτεθῇ ἐν καιρῷ νυκτὸς κατ’ αὐτῆς. Πραγματικῶς τὸ μεσονύκτιον τῆς 9 Αὐγούστου ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου καὶ ἀρχίζει τὴν σφαγήν. Οἱ Τούρκοι, ἐπειδὴ τὴν ὥραν ἐκείνην ἔκοιμῶντο, περιέρχονται εἰς σύγχυσιν καὶ ἀλληλοφονεύονται. Ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε φοβερά. ‘Άλλ’ ὁ Μᾶρκος προχωρεῖ μέχρι τῆς μάνδρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ σκηνὴ τοῦ Τζελαλεδίν βέη. Ἐκεῖ ἀναρριχᾶται εἰς τὸν τοῖχον τῆς μάνδρας διὰ νὰ ἔδη ἐντὸς αὐτῆς. Τότε οἱ ἐντὸς τῆς μάνδρας Ἀλβανοὶ τὸν ἐπυροβόλησαν καὶ μία σφαῖρα τὸν εύρεν εἰς τὸ μέτωπον καὶ τὸν δίπτει νεκρόν.

Οἱ συμμαχηταί του παρέλαβαν τὸ σῶμα τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἀπειρια λάφυρα, ὅπλα καὶ πολεμεφόδια, φορτωμένα εἰς ἡμιόνους, καὶ ἀπῆλθαν χωρὶς νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ κανεῖς.

Κατὰ τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν ἐφονεύθησαν περίπου 2000 Τοῦρκοι. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ ζημία ἦτο μεγάλη, διότι ἔχασαν τὸν ἥρωα ἀρχηγὸν τῶν. Οἱ Σουλιῶται, οἵ δοποῖοι ἔπειτα ἀπὸ τὴν προσβολὴν αὐτὴν τοῦ Καρπενισίου ἔφεραν πλούσια καὶ καταστόλιστα δπλα, κατηρῶντο αὐτά, διότι τὰ ἔξηγόρασαν μὲτὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Βότσαρη.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου ὁ Μουσταῆς καὶ ὁ Ὁμέρος Βριώνης ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Αἴτωλίαν καὶ ἐποιούρκησαν τὸ Αἴτωλικόν, ἀλλὰ ματαίως.

Τὸ Αἴτωλικὸν κεῖται ἐπὶ μικρᾶς νήσου εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου τοῦ Μεσολογγίου, καὶ ἦτο καλῶς ἐφωδιασμένον. Μόνον ἔλλειψιν ὕδατος εἶχεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐθεραπεύθη διὰ θαύματος. Μία τουρκικὴ βόμβα ἔπεσεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἤνοιξεν ἄγνωστον πηγὴν ὕδατος.

Ἡ πολιορκία διήρκεσε δύο μῆνας χωρὶς ἀποτελέσματα. Ἐπὶ τέλους ἥρχισεν ὁ χειμών. Οἱ Τοῦρκοι ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἀνεγώρησαν εἰς τὴν Ἡπειρον.

Σ. Ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγη ἀπὸ κάθε κίνδυνον, διότι κατὰ τὰ ἔτη 1823 καὶ 1824 τουρκικὸς στρατὸς δὲν εἰσέβαλεν εἰς αὐτήν. Δυστυχῶς οἱ Ἑλλήνες, ἀντὶ νὰ καταγίνουν εἰς τὸ νὰ κυριεύσουν τὰ δύλιγα παράλια φρουρια, τὰ δόποια ἔμενον εἰς κεῖρας τῶν Τούρκων καὶ νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ νὰ ἀποκρούσουν κάθε κίνδυνον, δ ὅποιος ἔμελλε νὰ παρουσιασθῇ, ἥρχισαν μεταξύ των τὰς φιλονικίας. Ἐφιλονίκουν μεταξύ των οἱ στρατιωτικοί, τῶν δοποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ οἱ πολιτικοί, τῶν δοποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μαυροκορδάτος.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1823 συνῆλθε νέα ἐθνικὴ συνέλευσις εἰς Ἀστρος. Εἰς αὐτὴν ἐπεκράτησαν οἱ πολιτικοί. Καὶ πρόδεδρος μὲν τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἔξελέχθη ὁ Πετρόμπεης, τοῦ δὲ βουλευτικοῦ ὁ Μαυροκορδάτος.

‘Αλλ’ ὁ Κολοκοτρώνης, ἐκλεχθεὶς καὶ αὐτὸς μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ, κατορθώνει νὰ παρασύρῃ μὲτὸν μέρος του τὸν Πετρόμπεην καὶ ἀλλα μέλη τοῦ ἐκτελεστικοῦ. Τότε ἐκτελεστικὸν

καὶ βουλευτικὸν ἔχωρίσθησαν. Τὸ δὲ βουλευτικὸν ἐξέλεξεν ἄλλο ἐκτελεστικὸν μὲ πρόεδρον τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην, ἀδελφὸν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου.

Αἱ δύο κυβερνήσεις ἥλθαν εἰς σύγκρουσιν. Εἰς αὐτὴν ὑπερίσχυεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μὲ 14 προκρίτους ὅδηγεῖται εἰς τὴν Ὑδραν καὶ φυλακίζεται εἰς τὸ ἐκεῖ μοναστήριον τοῦ προφήτου Ἡλία.

Τότε ἐφονεύθη καὶ ὁ ἥρως τῆς Γραβιᾶς Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσος. Ἡ κυβέρνησις ἐφέρθη περιφρονητικῶς πρὸς αὐτόν, ἐπειδὴ ἡτο φίλος τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐκ τούτου ὁ Ὀδυσσεὺς ὠργίσθη κατὰ τῆς κυβερνήσεως, αὕτη δὲ συνέλαβε τὴν ὑποψίαν, ὅτι οὗτος συνεννοεῖται μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ ἀπέστειλεν ἐναντίον του τὸν Γκούραν, πρώην πρωτοπαλλήκαρον τοῦ Ὀδυσσέως. Ὁ Γκούρας συνέλαβεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐφυλάκισεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἐνετικὸν πύργον. Τὴν 16 ὅμινον Ιουλίου 1825 εὑρέθη τὸ σῶμά του διαμελισμένον κάτω ἀπὸ τὸν πύργον. Διεδόθη ὅτι ἀπεπειρόθη νὰ δραπετεύσῃ καὶ κατεκρημνίσθη. Ἰσως ὅμινος καὶ νὰ ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Γκούρα καὶ κατόπιν νὰ ἐρρίφθη τὸ πτῶμά του ἐκ τῶν ἐπάλξεων τοῦ πύργου.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εὑρίσκοντο τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ φοβερὸς κίνδυνος ἐπεκρέματο ἐπ' αὐτῆς. Εὔτυχῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρουσιάσθη ἵσχυρὸς σύμμαχος αὐτῆς, ὁ φιλελληνισμὸς τῆς Εὐρώπης.

8. Ο φιλελληνισμός.

Ο φιλελληνισμὸς εἰς τὴν Εὐρώπην ἥρχισεν εὐθύς, ὅταν ἥρχισε καὶ ἡ ἐπανάστασις. Κατὰ πρῶτον ἥρχισεν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐκ θαυμασμοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Εἰς τὴν ἐξέγερσιν καὶ εἰς τὰ κατορθώματα τῶν νέων Ἑλλήνων οἱ Εὐρωπαῖοι ἔβλεπον τὴν ἐκ τοῦ τάφου ἀναγέννησιν τῶν ἀρχαίων. Ἰδρύθησαν λοιπὸν παντοῦ φιλελληνικοὶ σύλλογοι, εἰς Γερμανίαν, Ἐλβετίαν καὶ Γαλλίαν, οἱ ὅποιοι εἰργάζοντο πρὸς συλλογὴν χρημάτων χάριν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὅπο τῶν συλλόγων αὐτῶν ἐβοηθεῖτο ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατεία φιλελλήνων στρατιωτικῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ ἐκατοντάδας

ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ παράσχουν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὰς προσωπικὰς των ὑπηρεσίας.

Ίδιως δῆμος πρακτικὸν χαρακτῆρα εἶχεν διφλελληνισμός, διόποιος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐδῶ, ἐν ᾧ ή ἀγγλικὴ πολιτικὴ κατ' ἀρχὰς διέκειτο ἔχθρικῶς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, πολλοὶ δινομαστοὶ Ἀγγλοι ἐσυμπάθησαν Ἰσχυρῶς πρὸς τὸν ἔλληνινικὸν ἄγῶνα ἔνεκα τῶν φιλελευθέρων των αἰσθημάτων. Ἐβλεπον εἰς τὴν ἐπανάστασιν τὸν ἄγῶνα ἐνὸς λαοῦ καταπιεζομένου ὑπὸ σκληροῦ δεσπότου πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας του. Ἐπὶ τέλους δὲ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου καὶ τὰ ἐπακολουθήματα αὐτῆς ἔξηρεθισαν τὴν ἀντιπολίτευσιν ἐναντίον τῆς φιλοτούρκου ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Τὸ δὲ φιλελευθερὸν φρόνημα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, διόποιος ἀποστρέφεται τὸν δεσποτισμόν, ἔκαμε καὶ αὐτὴν τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν πολιτικὴν νὰ μεταβάλῃ γνώμας.

Ἐκτοτε δὲ ὁ ἄγῶν τῶν φιλελευθέρων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἔλαβεν Ἰσχυροτέραν κίνησιν. Ἰδρύθη εἰς τὸ Λονδίνον φιλελληνικὸς σύλλογος, τοῦ διόποιου μετεῖχον πολλοὶ καὶ ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ ἀνδρες. Ὁ σύλλογος ἔλαβεν εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν Εὐρώπην φιλελληνικοὺς συλλόγους, τὸ σπουδαιότερον δὲ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ χορηγηθοῦν δάνεια εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὴν μεγαλυτέραν τέλος ἔξαψιν τοῦ φιλελληνισμοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπροκάλεσεν διέμέγας Ἀγγλος ποιητὴς λόρδος Βύρων. Ὁ Βύρων ἔστρεψεν δληγ του τὴν ἀγάπην καὶ δληγ του τὴν δύναμιν εἰς τὸν ἔλληνικὸν ἄγῶνα, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ δὲ ἵδιος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ φιλελληνικὸς σύλλογος τοῦ Λονδίνου τὸν διώρισεν ἀντιπρόσωπόν του.

Ο Βύρων κατὰ πρῶτον ἤλθεν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Ἄφ' οὗ δὲ ἔμεινε μῆνας τινας ἔκει καὶ ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἤλθε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1823 εἰς Μεσολόγγιον, διόπου ἥτο διαμορφωθείη.

Ἐδῶ ἐτίγρησεν ἐπιφύλακτικότητα ἀπέναντι τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν Ἑλλήνων καὶ διαρκῶς τοὺς προέτρεπεν εἰς διμόνοιαν. Ἐπειτα ἐξήτησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὰ λειψανα τῶν φιλελλήνων. Προσέλαβεν εἰς τὴν ἴδιατέραν του ὑπηρεσίαν τοὺς Σουλιώτας, οἱ διόποιοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἔμει-

ναν ἄνευ ἀρχηγοῦ, καὶ ἡτοιμάζετο μὲ αὐτοὺς νὰ προσβάλῃ τὴν Ναύπακτον.

Ἄλλὰ τὸ ἐπικίνδυνον τοῦ Μεσολογγίου κλῖμα ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ὑγείας τοῦ νεαροῦ λόρδου. Προσεβλήθη ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς 7 Ἀπριλίου ἀπέθανεν.

Ο θάνατός του ἐβύθισε τοὺς Ἑλληνας εἰς μέγα πένθος. Ἡ δὲ Ἑλλὰς ἀπελευθερωθεῖσα, ἐτίμησε τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ δι' ἐπιτοπίου μνημείου εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ δι' ἀνδριάντος εἰς τὸ Ζάππειον τῶν Ἀθηνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΑΜΥΝΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΚΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ (1824—1827)

1. Παρέμβασις τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα.

Ο σουλτάνος ἔως τώρα δὲν ἥδυνήθη μόνος νὰ σβήσῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐσκέφθη λοιπὸν νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ ὑποτελοῦς του πασᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ 'Αλῆ.

Ο Μεχμέτ ἦτο σχεδὸν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν σουλτάνον καὶ μόνονέννα μικρὸν φόρον ἐπλήρωνεν εἰς αὐτόν. Εἶχε κατορθώσει δὲ νὰ προσελκύσῃ πολλοὺς Εὑρωπαίους ἀξιωματικοὺς καὶ νὰ καταρτίσῃ στρατὸν γυμνασμένον εὐρωπαϊκῶς καὶ μὲ αὐστηρὰν πειθαρχίαν.

Ο σουλτάνος λοιπὸν ἐπρότεινεν εἰς τὸν Μεχμέτ νὰ τοῦ παραχωρήσῃ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον καὶ νὰ διορίσῃ τὸν θετόν του νέὸν Ἰμβραήμ, πασᾶν τῆς Πελοποννήσου, ὑπὸ τὸν δρον νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ σβήσῃ τὴν ἐπανάστασιν.

Ο Μεχμέτ ἐδέχθη καὶ ἐσυμφώνησαν οἱ μὲν Αἰγύπτιοι νὰ ὑποτάξουν τὴν Πελοπόννησον, οἱ δὲ Τοῦρκοι τὴν Στερεάν· Ἐλλάδα. Πρωτίτερα ὅμως ὁ μὲν αἰγυπτιαῖς στόλος νὰ καθυποτάξῃ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κάσον, ὁ δὲ τουρκικὸς νὰ καταστρέψῃ τὰ Ψαρά, καὶ κατόπιν συνενωμένοι νὰ καταστρέψουν τὰς ἄλλας ναυτικὰς νήσους Σάμον, "Υδραν καὶ Σπέτεσας.

2. Η πεταγὴ τῆς Κρήτης καὶ καταστροφὴ τῆς Κάσου.

Η Κρήτη, ὅπως εἰδαμεν, εἶχεν ἐπαναστατήσει ἀπὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Τούρκων διὰ νὰ πνίξουν τὴν ἐπανάστασιν αὐτῆς ἀπέβησαν μάταιαι.

Τὸ δεύτερον ἔτος ὁ σουλτᾶνος ἐζήτησε διὰ τὴν Κρήτην τὴν βοήθειαν τοῦ Μεχμέτ, καὶ αὐτὸς εἶχε στείλει στρατὸν καὶ στόλον ἐκεῖ. Ἀλλ' οὐδὲ μὲ τὸν αἰγυπτιακὸν στρατὸν εἶχον κατορθώσει ἐπὶ δύο ἔτη νὰ καταπνίξουν τελείως τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης. Οἱ χριστιανοὶ μὲ δῆλας τὰς ὡμότητας καὶ τὰς καταστροφὰς τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ Χασάν καὶ κατόπιν τοῦ Χουσεΐν, ἀνθίσταντο εἰς τὰ Σφακιά.

Τώρα ὅμως οἱ Αἰγύπτιοι ἀπέστειλαν νέον στρατὸν καὶ στόλον, καὶ ἡ ἐπανάστασις κατεπνίγη καὶ ἐκεῖ τὸ αἷμά της.

Μετὰ ταῦτα (6 Ιουνίου) ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἐπερικύλωσε τὴν Κάσον. Ο Χουσεΐν μὲ 4 χιλ. ἀπεβιάσθη εἰς τὴν νῆσον. Μετὰ ἥρωικὴν δὲ ἀντίστασιν τῶν Κασίων ἐκυρίευσε καὶ τὰ 4 χωρία τῆς νήσου. (1) Τελεία καταστροφὴ ἡκολούθησεν. Οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γραῖαι ἐφονεύθησαν, 2 χιλ. δὲ γυναικες καὶ παιδες ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι.

3. Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.

Σύμφωνα μὲ τὰς συμφωνίας τοῦ σουλτάνου καὶ Μεχμέτ 'Αλῆ τουρκικὸς στόλος ἔξ 176 πλοίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χοσρέφ πασᾶ ἤλθεν ἐναντίον τῶν Ψαρῶν (18 Ιουνίου 1824).

Τὰ Ψαρὰ εἶχον τότε 30 χιλ. κατοίκους, ἀλλ' οἱ περισσότεροι (23 χιλ.) ἦσαν φυγάδες ἐκ τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῆς Σμύρνης καὶ δὲν ἦσαν στρατιῶται ἀξιόμαχοι. Ικανοὶ διὰ νὰ μάχωνται ὑπῆρχον μόνον 4 χιλ. ἀνδρες, ἐκ τῶν ὅποιων χίλιοι περίπου ἦσαν μισθοφόροι Θεσσαλοί καὶ Μακεδόνες.

Οἱ Ψαριανοὶ ὅμως ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθοῦν. Τὸ θάρρος των ἐνίσχυεν ἰδίως ἡ φύσις τῆς νήσου των. Αἱ ἀκταὶ αὐτῆς, ἐκτὸς

(1) Κατὰ τὴν ἀλώσιν τῆς νήσου θαύματα ἀνδρείας ἔκαμεν ἕνας πλοίος ὁνομαζόμενος Μᾶρκος. Οὗτος ἀντεστάθη γενναίως κατὰ τῶν ἔχθρῶν. Ἀλλὰ ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ἐφόνευσε 20. Αἰγυπτίους, συνελήφθη καὶ ἐδέθη, ἵνα κατόπιν φονευθῇ, ἀφοῦ βασανισθῇ. Οὗτος ὅμως κατώρθωσε νὰ σπάσῃ τὰ δεσμά του, καὶ ἀφ' οὗ ἥρπασε ἀπὸ τὴν ζώνην ἐνδός ἐκ τῶν φυλάκων του τὴν μάχαιράν του, πολλοὺς μὲν ἔξ αὐτῶν ἐπλήγωσε, δύο δὲ ἐφόνευσεν.

τοῦ νοτιανατολικοῦ ὅρμου, ὅπου ἡτο ἡ πόλις τῶν Ψαρῶν, ἡσαν τόσον ἀπόκρημνοι, ὥστε οὐδὲ λέμβοι ἡδύναντο εὐκόλως νὰ πλησιάσουν. Ἐκαμαν ὅμως τὸ σφάλμα παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κανάρη, νὰ μὴ ἐπιχειρήσουν ἀγῶνα κατὰ θάλασσαν. Μάλιστα ἀφήρεσαν τὰ πηδάλια ἀπὸ τὰ πλοῖα, διότι τὸ ἔζητησαν οἱ μισθοφόροι ὡς ἔγγυησιν, ὅτι οἱ Ψαριανοὶ δὲν θὰ τοὺς ἔγκαταλείψουν.

Ο τουρκικὸς στόλος, ἀμα ἐπλησίασε τὴν 20 Ἰουνίου, ἥρχισε τὸν καννωνιοβολισμὸν εἰς τὸ Ν. καὶ Δ. μέρος τῆς νήσου. Οἱ Ψαριανοὶ ἐπὶ 24 ὥρας ἀπήντων εἰς αὐτόν. Ἐν φόρμως ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἡτο ἑστραμένη πρὸς τὸ μέρος αὐτό, μέρος τοῦ ἔχθρικοῦ στόλου ἐπῆγεν εἰς τὸ βόρειον ἀπόκρημνον μέρος τῆς νήσου καὶ ἀπεβίβασε πλῆθος στρατιωτῶν. Οἱ ἐκεῖ ενδισκόμενοι Ἑλληνες μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν διεσκορπίσθησαν.

Οἱ Τούρκοι κατόπιν ἐτράπησαν ἐκ τῶν δπισθεν κατὰ τῆς πόλεως. Ἡ πόλις δὲν ἡτο δυνατὸν πλέον νὰ ἀντισταθῇ. Ἐν φορμῇ οἱ ἀποβιβασθέντες ἐπροχώρουν πρὸς τὸν αἰγαλὸν φονεύοντες καὶ καίοντες, ὁ στόλος ἐπλησίασε καὶ ἀπεβίβασε καὶ αὐτὸς στρατεύματα. Οἱ κάτοικοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐρρίπτοντο εἰς τὰ πλοῖα, ἀλλὰ πολλὰ ἔξ αὐτῶν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων ἀνετρέποντο, πολλαὶ τέλος γυναικες ἐρρίφθησαν μὲ τὰ τέκνα των εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν αἰχμαλωσίαν.

Ἐν τῶν πλοίων μόνον 23 κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν καὶ νὰ σώσουν μερικοὺς φυγάδας. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἐφονεύθησαν. Ἀπὸ τοὺς 7 χιλ. Ψαριανοὺς ἐχάριθησαν 3600. Ἀπὸ δὲ τοὺς ἄλλους κατοίκους μόλις 6 χιλ. ἐσώθησαν.

Ἄλλὰ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν ἡτο πολὺ ἡρωικόν. Εἰς τὴν ΝΑ. ἄκραν τῆς νήσου ἡτο τὸ φρούριον Παλαιόκαστρον, ἄλλοτε μοναστήριον τοῦ ἀγίου Νικολάου. Εἰς αὐτὸν εἶχον κλεισθῆ 400 Ψαριανοὶ μὲ πλῆθος γυναικῶν καὶ παιδίων. Ο τουρκικὸς στρατός, ἀφ' οὗ κατέστρεψε τὴν πόλιν, ἐπερικύλωσε καὶ αὐτό.

Ἐπὶ δύο ἡμέρας τὸ Παλαιόκαστρον ἀντεστάθη εἰς δλας τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Ἐπὶ τέλονς, ἀφ' οὗ οἱ περισσότεροι Ψαριανοὶ πυροβοληταὶ ἐφονεύθησαν, ὁ Ἀντώνιος Βρατσάνος ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ τὸ Παλαιόκαστρον ἀνετινάχθη

εἰς τὸν ἀέρα μὲ 2 χιλ. Τούρκους, οἵ διποῖοι εἶχον ὁρμήσει εἰς τὰ τείχη.

Ψαρὰ δὲν ὑπῆρχον πλέον. Οἱ σωθέντες Ψαριανοὶ κατέφυγαν εἰς Σπέτσας, "Υδραν, Σῦρον καὶ Αἴγιναν. Ἀλλὰ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἔξήγειρε τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ κόσμου καὶ ἐδόξασε τὸ δῆνομα τῆς νήσου. 'Ο δὲ ἐθνικὸς ποιητὴς Σολωμὸς ὕμνησε τὴν δόξαν τῶν μὲ τὸ περίφημον πούημά του'

Στῶν Ψαρῶν τὴν δλόμαυρη ἔάχη
περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη
μελετᾶ νὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
γενομένῳ ἀπὸ λίγα χορτάρια
πούχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

2. Άξ ναυμαχίαι περὶ τὴν Σάμον καὶ Κῶν.

'Ο ἐλληνικὸς στόλος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν μήτε τῆς Κάσου, μήτε τῶν Ψαρῶν. Καὶ εἰς τὰς δύο ἔφθασεν, δταν ἡ καταστροφὴ εἶχε γίνει. Εὔτυχῶς κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν Σάμον.

'Ο τουρκικὸς στόλος μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ἔξεκίνησεν ἐναντίον τῆς Σάμου. 'Αλλ' δταν ἔφθασεν ἐκεῖ, εῦρεν εἰς τὸν πορθμὸν μεταξὺ Σάμου καὶ Ἀσίας τὸν ἐλληνικόν. Εἰς τὸν πορθμὸν αὐτὸν ἀπὸ τῆς 31 Ἰουλίου μέχρι τῆς 5 Αὐγούστου ἔγιναν πισματώδεις ναυμαχίαι μεταξὺ τῶν δύο στόλων. 'Ο τουρκικὸς στόλος ἔχασε μίαν φρεγάταν, τὴν δποίαν ἐπυρηπόλησεν ὁ Κανάρης, καὶ δύο ἄλλα μικρότερα πλοῖα. 'Επὶ τέλους ἀπῆλπίσθη καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν Κῶν, διὰ νὰ περιμένῃ ἐκεῖ τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον.

Πραγματικῶς τὴν 20 Αὐγούστου ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ θετοῦ υἱοῦ τοῦ Μεχμέτ Ιμπραΐμ. Ἀπετελεῖτο ἐκ 56 πολεμικῶν πλοίων καὶ 150 φορτηγῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν 16 χιλ. πεζοὶ καὶ 2 χιλ. ἵππεις.

'Αλλ' οἱ "Ἐλληνες δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος τῶν. 'Ο ἐλληνικὸς στόλος ἔξ 80 πλοίων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ναυάρχου Μιαούλη,

συνεκεντρώθη πλησίον τῆς νήσου Πάτμου. Τὴν 24 Αὐγούστου οἱ Ἑλληνες ἐπετέθησαν ἐναντίον τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Οἱ Τοῦρχοι ἐφοβήθησαν πρὸ τῶν πυρ-πολικῶν καὶ ὑπεχώρησαν. Ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἐπέμειναν καὶ οἱ Ἑλληνες μὲ δῆλην τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἐπιτηδειότητά των ἐν μόνον πλοῖον κατώρθωσαν νὰ καταστρέψουν.

Τὴν 28 Αὐγούστου ἔγινεν ἄλλη ναυμαχία εἰς τὸν κόλπον τοῦ Γέροντα. Εἰς αὐτὴν ὁ Μιαούλης ἔδειξεν δῆλην τὴν ναυαρχικήν του ἵκανότητα. Δύο δὲ πυροπολικὰ κατώρθωσαν νὰ καταστρέψουν μίαν αἰγυπτιακὴν φρεγάταν μὲ 650 ἄνδρας, καὶ ἐν ἄλλῳ κατέστρεψε μίαν τουρκικὴν κορβέταν. Ο τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Κῶν ἐντροπιασμένος.

Τὴν 4 Σεπτεμβρίου ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἀπέπλευσε πρὸς βιορρᾶγη διὰ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Σάμου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Ἑλληνικὸς ἐμπαταίωσε τὴν ἀπόπειραν αὐτῆν. Τότε ὁ Χοσρὲφ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κων(πολι)ν, ὁ δὲ Ἰμβραΐμ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κῶν, ἀφ' οὗ ἔχασε δύο κορβέτας.

Ο Ἰμβραΐμ, ἀφ' οὗ ἔλαβε νέας ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ εἰς τὴν Κρήτην, ἵνα ἀπὸ ἔκει τὸ ἔαρ ἔλθῃ ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὁ Μιαούλης, ὁ δοποῖος τὸν ἐπετήρει ἐπετέθη (27 Οκτωβρίου) εἰς τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τῆς Κρήτης κατ' αὐτοῦ καὶ ἔτρεψε τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον εἰς φυγὴν. Ἐγίνεται τὴν γύντα καὶ τρικυμία, καὶ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος διεσκοπίσθη. Ἀλλὰ πλοῖα ἔψυγαν εἰς τὴν Αλεξάνδρειαν, πολλὰ ἐνανάγησαν, ἀλλὰ συνέλαβαν οἱ Ἑλληνες, ἀλλὰ δὲ μὲ τὸν Ἰμβραΐμ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν ἀπέναντι τῆς Ρόδου κόλπον τοῦ Μαρμαρᾶ.

Τότε πλέον ὁ Μιαούλης ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Υδραν. Ή κατάστασις τῶν πλοίων του ἦτο ἔλεεινή. Τὰ δὲ πληρώματα ὑπέφερον ἀπὸ φοβερὰς στερήσεις. Ἐπειτα δὲν ἔφαντάζετο, ὅτι ὁ Ἰμβραΐμ ἐν καιρῷ χειμῶνος θὰ ἐτόλμα νὰ θαλασσομαχήσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζε τὸ πεῖσμα τοῦ ἀντιπάλου του. Ο Ἰμβραΐμ συνεκέντρωσε τὰ διασκορπισμένα πλοῖά του, καὶ κατὰ τὰ τέλη Νοεμβρίου ἔπλευσεν εἰς τὴν Σούδαν τῆς Κρήτης καὶ ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματά του.

Ἐκεῖ ἔλαβε νέας ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν Μεχμέτ τ' Αλῆν καὶ ἐπερίμενεν εὑκαιρίαν διὰ νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τόσον

ἥτο τὸ πεῖσμά του, ὡστε δὲν ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ἔηράν, ἀλλ' ἔμενεν εἰς τὸ πλοῖον. Ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν θὰ πατήσῃ εἰς τὴν ἔηράν παρὰ μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ τὸ ἔκαμε. Τὴν 11 Φεβρουαρίου 1825 ἐπλευσε μὲ 50 πλοῖα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Μοθώνης μὲ 4 χιλ. πεζοὺς καὶ 500 ἵππους.

**Σ 'Ο Ιμβραῖμ εἰς τὴν Πελοπόννησον.
Κατάληψις Μοθώνης, Κορώνης, Ναβαρίνου.**

'Αφ' οὗ ὁ Ἰμβραῖμ ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Μοθώνην, τὴν ὁποίαν κατεῖχον ἀκόμη οἱ Τοῦρκοι, ἔστειλε τὰ φορτηγά του πλοῖα καὶ ἔφερεν ἄλλας 6 χιλ. πεζούς, 500 ἵππους καὶ ἰσχυρὸν πυροβολικόν. Ἐπειτα διεσκόρπισε τοὺς Ἑλληνας, οἵ ὁποῖοι ἐποιεῖσαν τὴν Κορώνην, καὶ ἐστράφη πρὸς τὸ Ναβαρίνον.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὅταν ἔμαθε τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἰμβραῖμ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐταράχθη. Ἐσπευσε νὰ ἐνισχύσῃ τὸ Ναβαρίνον, συγχρόνως δὲ ἐπεχειρήσεν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ἰμβραῖμ, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐτέθη ὁ ἔνδιος δ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Κουντουριώτης.

Ἄλλα ἡ ἐκστρατεία ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ ναυτικὸς πρόεδρος, ὅταν ἔφθασεν εἰς Καλάμας, ἐπειδὴ δὲν ὑπέφερε τὰς κακουχίας τῆς ἐκστρατείας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ὅρδαν. Δυστυχῶς ἀφῆκεν ὃς ἀρχιστράτηγον τὸν γενναῖον μὲν ναυτικόν, ἀλλ' ἐντελῶς ἀπειρον τοῦ κατὰ ἔηράν πολέμου πλοίαρχον Σκούρτην. Ὁ Σκούρτης ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὸ Κρεμμύδι, δύο ὥρας μακρὰν τῆς Μοθώνης.

Ο Ἰμβραῖμ μετὰ τὴν εὔκολον αὐτὴν νίκην ἐστρεψεν ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὸ Ναβαρίνον. Ἐδῶ οἱ Ἑλληνες ἔκαμαν τὸ σφάλμα νὰ καταλάβουν τὴν Σφακτηρίαν μὲ 800 ἄνδρας. Ἄλλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου ἐπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἐκεὶ στόλος, οἱ δὲ Ἑλληνες εἶχον ἐκεὶ μόνον 5 πλοῖα. Ὁ Ἰμβραῖμ ἔφερε τὸν στόλον του, περιεκύλωσε τὴν νήσον καὶ ἀπεβιβάσε στρατὸν ὑπὸ τὸν φορεὸν Χουσεΐν. Ἐντὸς μιᾶς ὥρας οἱ Αἰγύπτιοι ἔγιναν κύριοι τῆς νήσου, 350 Ἑλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαχίνης καὶ ὁ Τσαμαδός, καὶ ὁ φιλέλλην

Σανταρόζας ἐφονεύθησαν καὶ 200 συνελήφθησαν ζῶντες. Οἱ λοιποί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Σαχτούτης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ἐσώθησαν ὡς ἐκ θαύματος μὲ τὰ 5 πλοῖα.

Ἐκ τῶν πέντε αὐτῶν πλοίων τὰ τέσσαρα ἐπρόφθασαν καὶ ἐφυγαν προτοῦ κλεισθῆ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος ὑπὸ τοῦ ἔχθρικοῦ στόλου. Τὸ πλοῖον ὅμως "Αρης ἡναγκάσθη νὰ ἀγωνισθῇ ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἐναντίον ὅλων τῶν ἔχθρικῶν πλοίων. Ἐπὶ τέλους μετὰ λαμπρὸν ἄγῶνα ὁ "Αρης σκεπασμένος ὅλος ἀπὸ καπνόν, τὸν ὁποῖον ἐπίτηδες ἡτούμασαν οἱ ἐπὶ τοῦ πλοίου, κατώρθωσε, πλευρίζων ἄλλοτε δεξιὰ καὶ ἄλλοτε ἀριστερά, νὰ διασχίσῃ τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον καὶ νὰ σωθῇ.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Σφακτηρίας καὶ τὰ φρούρια τοῦ Ναβαρίνου παρεδόθησαν. Εἰς μάτην ὁ Μιαούλης κατέκαυσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Μοδώνης 7 τουρκικὰ πλοῖα. Οἱ Ἰμβραΐμ τώρα δὲν ἔταράσσετο. Κατεῖχε τὸ ὁχυρὸν τετράγωνον, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦν τὰ φρούρια τῆς Μοδώνης, Κορώνης, παλαιοῦ καὶ νέου Ναβαρίνου, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὅρμωμενος ἀσφαλῶς θὰ ἥδυνατο νὰ κυριεύσῃ ὅλην τὴν Πελοπόννησον.

6. Μάχη Μανιακίου. Ἀπελευθέρωσις Κολοκοτρώνη. Καθυπόταξις Πελοποννήσου.

Οἱ λαὸς τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὰ πρῶτα κατορθώματα τοῦ Ἰμβραΐμ ἐξηγέρθη, καὶ ἀπήγιησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων προκορίτων. Ἄλλη ἡ κυβέρνησις ἥρνεῖτο νὰ προβῇ εἰς τοῦτο. Αὕτως ὁ Παπαφλέσσας, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, τὸ ἐζήτησεν, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη.

Τότε ὁ ἀρειμάνιος ὑπουργὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἵδιος μὲ 1000 Ρουμελιώτας κατὰ τοῦ Ἰμβραΐμ. Μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Ἰμβραΐμ ὁ Παπαφλέσσας συνηνιήθη εἰς τὸ Μανιάκι. Ἀμέσως ὁ περισσότερος στρατός του διεσκορπίσθη. Οἱ Παπαφλέσσας ὅμως μὲ 300 πιστοὺς ἄνδρας ἐπροτίμησεν ἐνδοξον θάνατον παρὰ αἰσχράν φυγήν. Πραγματικῶς δὲ μετὰ πολύτιμον μάχην ἐπεσαν ὅλοι. ⁽¹⁾

(1) Αὕτως ὁ Ἰμβραΐμ ἔμεινε κατάπληκτος μὲ τὸν ἡρωισμὸν τοῦ Πα-

‘Ο ήρωικὸς θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα ἔξήψισε τὸ φρόνημα τῶν Πελοποννήσιων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτη, ἀφ' οὐ ἐπιέσθη ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην, ἀπηλευθέρωσε τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς ἄλλους δεσμώτας.

‘Ο γηραιὸς Κολοκοτρώνης ἔχαιρετισθη εἰς τὸ Ναύπλιον μὲν ἐπευφημίας καὶ διωρίσθη γενικὸς ἀρχηστράτηγος. Τὸ δῆνομά του προσείλκυσεν ὡς μαγνήτης τοὺς Πελοποννήσους καὶ χιλιάδες συνέρρευσαν ὑπὸ τὰς σημαίας του.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰμβραῖμ ἀπὸ τὸ Ναβαρῖνον ἥλθε χωρὶς κανένα ἐμπόδιον εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ Λακωνίαν καὶ ἡρίμωσεν αὐτάς. Ἐπειτα διευθύνεται πρὸς τὴν Τρίπολιν. Ὁ Κολοκοτρώνης προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ, ἀλλὰ ματαίως. Ὁ Ἰμβραῖμ γίνεται κύριος τῆς Τριπόλεως καὶ ἀμέσως διευθύνεται πρὸς τὴν Ἀργολίδα. Εὐτυχῶς, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Μύλων, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπομένως περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ καύσῃ τὸ Ἀργος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Τρίπολιν.

‘Ο Κολοκοτρώνης τότε ἐπιχειρεῖ, ὅπως καὶ ἄλλοτε, νὰ καταλάβῃ τὰ πέριξ τῆς Τριπόλεως ὅρη καὶ νὰ πολιορκήσῃ αὐτήν. ‘Αλλ’ ἀποτυγχάνει. Ὁ Ἰμβραῖμ ἀποκρούει καὶ διασκορπίζει τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τὰς θέσεις των. Ἐκτοτε ὁ Κολοκοτρώνης περιορίζεται εἰς κλεφτοπόλεμον κατὰ τοῦ Ἰμβραΐμ, ὃ ὅποιος κάμνει καταστρεπτικὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀριαδίαν, Λακωνίαν, Μεσσηνίαν καὶ Ἡλιδά.

‘Αλλ’ ὅμως ὁ Ἰμβραῖμ δὲν εἶναι κύριος τῆς Πελοποννήσου. ‘Αρχει μόνον, ὃπου εὑρίσκεται. Ὁπισθέν του εἶνε πάντοτε ὁ Ἑλληνες καὶ τὸν παρενοχλοῦν. Διὰ νὰ κυριευθῇ ἡ Πελοπόννησος ἐπρεπε νὰ καταληφθῇ κάθε χωρίον, κάθε ὅρος, κάθε κοιλάς, κάθε χαράδρα, καὶ ἐπρεπε νὰ ἔξιλοι θρευθῇ αὐτὸς ὁ λαὸς καὶ νὰ μείνῃ ἡ χώρα χωρὶς κατοίκους. Καὶ τοῦτο, φαίνεται,

---

παφλέσσα καὶ τῶν ἀνδρῶν του. Διέταξε νὰ ἀνευρεθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ Παπαφλέσσα καὶ νὰ στρογγυῇ ὁρμος εἰς ἐν δένδρον. Ὁ Ἰμβραΐμ, ἀφ οὐ ἐπὶ πολὺ παρετήρησεν αὐτὸν σιωπηλός, εἴπεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀξιωματικούς· «Ἄληθῶς ἦτο γενναῖος ἀνήρ. Καλύτερον θὰ ἦτο ἀντὶ διπλῆς ζημίας νὰ τὸν συνελαμβάνομεν ζῶντα».

Ἀντ. Χωραφᾶ.—Ιστορία Γ' Ἑλληνικοῦ, ἐκδοσις δ'

έσκεπτετο νὰ κάμη ὁ Ἰμβραῖμ, ὅτε προσεκλήθη εἰς νέον στάδιον δράσεως, εἰς τὴν ἀλωσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Τ. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Πολιορκία ὑπὸ Κιουταχῆ. Κατὰ τὴν συμφωνίαν, τὴν ὃποίαν εἶχε κάμει ὁ σουλτᾶνος μὲ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν, ἔπειτε τὰ μὲν αἰγυπτιακὰ στρατεύματα νὰ καθυποτάξουν τὴν Πελοπόννησον, τὰ δὲ τουρκικὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Διὰ τὴν ἐναντίον τῆς Στερεάς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν ὁ σουλτᾶνος διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν Ρεσίτ πασᾶν Κιουταχῆν. Ἐπέστησε δὲ πρὸ πάντων τὴν προσοχήν του εἰς τὸ Μεσολόγγιον, διότι χωρὶς αὐτὸ ήτο ἀδύνατον νὰ καταβληθῇ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ο Κιουταχῆς λοιπὸν μὲ 30 χιλ. στρατὸν ἔφθασε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1825, χωρὶς νὰ συναντήσῃ πουθενὰ ἀντίστασιν.

Τὸ Μεσολόγγιον τώρα ήτο καλύτερα ώχυρωμένον, παρὰ τὴν πρώτην φοράν, καὶ εἶχε 4 χιλ. ἀνδρείους πολεμιστάς. Ο Κιουταχῆς κατ' ἀρχὰς ἐποιείσκησε τὸ Μεσολόγγιον μόνον ἀπὸ ἔηρᾶς. Ολαὶ αἱ ἔφοδοι του ἀπεκριούσθησαν. Ο δὲ ἐλληνικὸς στόλος ἔφερεν εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἄφθονα τρόφιμα καὶ ἐπικουρίας ἐκ Πελοποννήσου.

Ἄλλὰ κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου μέγας τουρκικὸς στόλος ἀπέκλεισεν αὐτὸ καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἐν τούτοις οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος των, ἀλλ' ἀπέκρουσαν τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων περὶ παραδόσεως καὶ δλας τὰς ἐφόδους αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἥρχισαν νὰ λείπουν τὰ τρόφιμα. Εὐτυχῶς κατὰ Ἰούλιον ἥλθεν ὁ ἐλληνικὸς στόλος. Ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τὸν τουρκικὸν καὶ ἔφωδίσε τὸ Μεσολόγγιον μὲ ἄφθονα τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια.

Τώρα τὰ πρόγματα μετεβλήθησαν. Ο Κιουταχῆς περιῆλθεν εἰς δύσκολον θέσιν. Καὶ τὰ τρόφιμά του ἥρχισαν νὰ λείπουν καὶ ἀσθένειαι ἔπεισαν εἰς τὸν στρατὸν του, ἐπλησίαζε δὲ καὶ ὁ χειμών. Ἐν τούτοις ὁ Κιουταχῆς δὲν ἐσκέπτετο περὶ ὑποχωρήσεως. Ἐγνώριζε τὴν θέλησιν τοῦ σουλτάνου καὶ εἶχε σχηματίσει τὴν ἀπόφασιν ἢ νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγιον ἢ νὰ πέσῃ πρὸ τῶν

τειχῶν αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὅλαι του αἱ ἔφοδοι ἀπεκρούσθησαν, ἀπεσύρθη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὅρους Ζυγοῦ, ὡχυρώμη ἐκεῖ καὶ ἐπερίμενε νὰ ἔλθῃ ὁ τουρκικὸς στόλος νὰ φέρῃ εἰς αὐτὸν ἐπικουρίας. Ἀλλος ὅμως ἔμελλε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν Κιουταχῆν τὴν δόξαν τῆς ἀλώσεως τοῦ Μεσολογγίου.

Πολιορκία ὑπὸ Κιουταχῆ καὶ Ἰμβραΐμ. Ο σουλτάνος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Κιουταχῆ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν τὴν βοήθειάν του καὶ ἐναντίον τοῦ Μεσολογγίου. Ο Μεχμέτ τότε ἔστειλεν εἰς τὸν υἱόν του Ἰμβραΐμ νέον στρατὸν ἐκ 10 χιλ. ἀνδρῶν μὲ διαταγὴν νὰ συμπράξῃ μὲ τὸν Κιουταχῆν διὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Ο Ἰμβραΐμ ἔφθασε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1825. Συγχρόνως δὲ ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἀπέκλεισεν αὐτὸν καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Καὶ ἀρχὰς ὁ Ἰμβραΐμ ἐπεριφρόνησε τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὸ κυριεύσῃ μόνος. Ἀλλὰ ὅλαι του αἱ ἀπόπειραι ἀπέτυχαν. Τὸ Μεσολόγγιον ἦτο ἀπόρθητον. Ἐφθανε μόνον νὰ τροφοδοτήται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ἔως τώρα δὲ διασπώνται τὸν ἀποκλεισμόν.

Ο Ἰμβραΐμ λοιπὸν ἥναγκάθη νὰ ζητήσῃ τὴν σύμπραξιν τοῦ Κιουταχῆ.

Οι δύο στρατηλάται κατενόησαν, δτι δὲν θὰ κατορθώσουν τίποτε, ἀν δὲν προσβάλουν τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Μὲ ἀβαθῆ λοιπὸν πλοιάρια, τὰ δόποια ἔφεραν ἐκ Πατρῶν, κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν ὅλας τὰς νησίδας τῆς λιμνοθαλάσσης. Μόνον τὴν Κλείσιοβαν δὲν κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν. Αὐτὴν εἶχον ὀχυρώσει οἱ Ἑλληνες καλῶς. Οι ὑπερασπισταί της ἦσαν 500 ἀνδρες ὑπὸ τὸν Τζαβέλλαν. Καὶ ὁ Κιουταχῆς, ὁ δόποιος προσέβαλεν αὐτὴν πρῶτος καὶ οἱ Αἰγύπτιοι κατόπιν, ἀπεκρούσθησαν. Ἐπὶ τέλους ὁ Τζαβέλλας ἐκαμεν ἔξοδον, ἐκυρίευσε 12 πλοιάρια καὶ ἀνήγειρε τρόπαιον ἀπὸ 2 χιλ. λαφυραγγηθέντα ὅπλα.

Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἦτο ὁ τελευταῖος θρίαμβος τοῦ Μεσολογγίου. Ἡδη δὲ θέσις τῶν Ἑλλήνων ἥρχισε νὰ γίνεται ἀπελπιστική. Ο Ἑλληνικὸς στόλος μὲ ὅλας του τὰς προσπαθείας δὲν κατώρθωσε νὰ τροφοδοτήσῃ τὴν πόλιν. Τὰ τρόφιμα ἥρχισαν νὰ

λείπουν. Τὸ κρέας τῶν ποντικῶν ἡτο σπάνιον καὶ περιζήτητον. Ψάρια καὶ μικρὰ καβούρια μόνον μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των ἥδυναντο νὰ ἀλιεύουν. Ἐτρωγον φύκια, σκώληκας καὶ δέρματα, τὰ δόποια ἔφερον δυσεντερίαν καὶ θάνατον. Πολλοὶ κατελαμβάνοντο ἀπὸ σπασμοὺς καὶ ἔπιπτον εἰς τοὺς δρόμους. Ὄλοι δὲ εἶχον κοίλους τοὺς ὄφθαλμοὺς καὶ ἡσαν κίτρινοι ὡς φάσματα. Καὶ ὅμως, ἐν ᾧ εὐρίσκοντο εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, ἀπέρριψαν προτάσσεις τοῦ Ἰμβραΐμ περὶ παραδόσεως, καὶ εἰς τὴν κοινὴν συνέλευσιν ἀπεφάσισαν νὰ περάσουν μὲ τὰ δόπλα των διὰ μέσου τοῦ ἔχθροῦ.

Ἡ ἔξοδος. Ἰνα κατὰ τὴν ἔξοδον ἀποσπάσουν τὴν προσοχὴν τοῦ ἔχθροῦ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγιον, οἱ πολιορκούμενοι εἰδοποίησαν τὸν Καραϊσκάκην καὶ τοὺς ἄλλους δπλαρχηγούς, οἱ δόποιοι ἡσαν εἰς τὸν Πλάτανον, νὰ ἐπιτεθοῦν ἐκ τῶν ὅπισθεν κατὰ τῶν Τούρκων. Δυστυχῶς ὁ Καραϊσκάκης ἡτο ἀσθενής, οἱ δὲ ἄλλοι χωρὶς αὐτὸν δὲν ἐτόλμων νὰ ἐνεργήσουν. Μόνον ὁ Κώστας Βότσαρης μὲ 800 ἄνδρας κατέβη τὴν 10ην Ἀπριλίου, ὅλιγον πρὶν δύση δ ἥλιος, εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἔκαμε τὸ συμφωνημένον σύνθημα, ἔρριψε δηλ. ἔνα δυνατὸν πυροβολισμόν.

Ἄλλὰ τὸ σύνθημα ἐνόησαν καὶ οἱ Τούρκοι. Κάποιος Βούλγαρος προδότης εἶχε κάμει εἰς αὐτοὺς γνωστὸν τὸ σχέδιον καὶ ἔλαβαν τὰ μέτρα των. Συνήθροισαν δσα ἡτο δυνατὸν στρατεύματα πρὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἔστησαν ἐνέδραν ἀπὸ 500 ἵππεις, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς πόλεως. Ἐστειλαν δὲ 2 χιλ. Ἀλβανοὺς ἐναντίον τοῦ Κώστα Βότσαρη, οἱ δόποιοι τὸν ἡγκασαν νὰ ὑποχωρήσῃ.

Οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἐνόησαν, δτι ὁ ἀντιπερισπασμὸς ἐναντίγησε. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ σχέδιόν των τὸ μεσονύκτιον ὕδρμησαν ἀπὸ τὰ δχνδρώματα τῆς πόλεως. Ἡσαν ὅλοι 9 χιλ. ἀνθρώποι. Προηγοῦντο 3 χιλ. περίπου πολεμισταί, ἡκολούθουν οἱ γέροντες καὶ αἱ γυναικεῖς, καὶ κατόπιν πάλιν ἡσαν οἱ ὑπόλοιποι πολεμισταί.

Μὲ ἀκατάσχετον ὅρμὴν διέρρηξαν τὰς ἔχθρικὰς γρυμὰς τὰ παλληκάρια, ἀκολουθούμενα ἀπὸ πολλοὺς ἀπολέμους. Ἀλλὰ κατόπιν συνήντησαν τὴν ἐνέδραν τῶν ἵππεων, οἱ δόποιοι κατέσφα-

ξαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἀπολέμους. Εἰς τὸν Ζυγὸν τέλος ἐπετέθησαν καὶ ἀντῶν οἱ Ἀλβανοί, οἱ δποῖοι ἐδεκάτισαν τοὺς ἡρωας. 1800 μόνον ἄνθρωποι, ἐν τῶν δποίων 200 γυναικες, ἐφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὅρους καὶ ἀπὸ ἑκαὶ εἰς τὸν Πλάτανον. Ἐπὸ τὸν Πλάτανον κατόπιν ἐπορεύθησαν εἰς τὰ Σάλωνα, ἀφ' οὐ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πολλοὶ ἀπέθαναν ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ τὸν κόπον.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸ Μεσολόγγιον ἔγινοντο φοβεραὶ σκηναί. Ὄταν τὰ παλληκάρια διέρρηξαν τὰς πρώτας γραμμὰς τῶν ἔχθρων, μεταξὺ τῶν ὅπισθεν ἀπολέμων ἡκουούσθη, ἀγνωστον πᾶς, ἡ κραυγὴ «πίσω, πίσω στὰ ὁχυρώματα». Οἱ περισσότεροι τότε ἀπόλεμοι μὲ τοὺς ὅπισθεν πολεμιστὰς ἐστράφησαν πρὸς τὰ δπίσω καὶ εἰσῆλθαν πάλιν εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλὰ μαζὶ μὲ αὐτοὺς εἰσῆλθαν καὶ οἱ Τούρκοι.

Εἰς δὲ τὴν ἔρειπωμένην πόλιν τώρα γίνονται φοβεραὶ συμπλοκαὶ καὶ σφαγαί. Ὅλοι οἱ Μεσολογγῖται ηὗραν ἡρωικὸν θάνατον. Ἀλλὰ καὶ τῶν Τούρκων αἱ ἀπώλειαι ἦσαν μεγάλαι. Εἰς δὲ τὰ μέρη τῆς πόλεως οἱ Ἑλλήνες ἥναπτον τὰς πυριτιδαποθήκας καὶ ἀνετινάσσοντο εἰς τὸν ἀέρα μαζὶ μὲ πολλοὺς ἔχθρούς. Συγκινητικὸς εἶναι δὲ ἡ ἡρωισμὸς τοῦ γηραιοῦ προκρίτου Χρίστου Καψάλη. Οὗτος συνήθροισε πολλοὺς ἀπολέμους εἰς τὴν κεντρικὴν πυριτιδαποθήκην. Ὄταν δὲ πολλοὶ ἔχθροι εἰσώρμησαν εἰς αὐτὴν ἀναζητοῦντες λάφυρα, δὲ Καψάλης ἔθεσε πῦρ ψάλων τὸ «μνήσθητί μου, Κύριε», καὶ ἀνετινάχθησαν δλοι εἰς τὸν ἀέρα.

Μεσολόγγιον δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἀλλὰ η ἡρωικὴ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου εἶχε θαυμάσια ἀποτελέσματα διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁλη η πολιτισμένη Εὐρώπη ἐστρεψε τὰ βλέμματά της ἡδη μὲ συμπάθειαν καὶ θαυμασμὸν εἰς τὰ ἔρείπια τοῦ Μεσολογγίου. Ἀκράτητος ἔξεροδάγη ἐνθουσιασμὸς εἰς αὐτὴν ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ αὐτὸς παρέσυρε τὰς κυβερνήσεις εἰς τὸ νὰ ἐπεμβοῦν ὑπὲρ τῆς Ἐλλάδος.

8. Ο Κιουταχῆς εἰς τὴν Στερεάν Ελλάδα.

Ο Ιμβροαῖμος εἰς τὴν Ηελοπόννησον.

Ἡ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου ἐπροξένησε μεγάλην κατάπληξιν εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου, ἐπειδὴ

κατηγορεῖτο ὅτι ἀφῆκεν ἀβοήθητον τὴν οἰρὰν πόλιν, ἔπεισε, τὴν διεδέχθη δὲ ἄλλη ὑπὸ τὸν Ζαΐμην. Ἀλλὰ ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἦτο πολὺ σοβαρά.

Ο Κιουταχῆς ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἥλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐποιεῖσκε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν.

Ο Ἰμβραῖμ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἤρχισε νὰ καταστρέψῃ αὐτήν. Ἐσφαῖς καὶ ἥχμαλώτιζε τοὺς κατοίκους καὶ κατέστρεψε τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ χωρία.

Εἰς τὴν δεινὴν ἔκεινην περιστασιν τὴν ἐπανάστασιν ἔσωσαν δύο ἄνδρες, ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὁ Καραϊσκάκης εἰς τὴν Στερεάν.

Ο Κολοκοτρώνης ἐπανέλαβεν ἐναντίον τοῦ Ἰμβραῖμ τὸν κλεφτοπόλεμον. Παρηκολούθει καὶ προσέβαλλε τοὺς Αἰγυπτίους, ὁσάκις εὑρισκεν εὑκαιρίαν. Ο Ἰμβραῖμ δύο φοράς ἐπεχείρησε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μάνην, ἀλλὰ ἐνικήθη ἀπὸ τοὺς Μανιάτας. Ἐπὶ τέλους ἡ ναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου.

9. Ο Καραϊσκάκης ἀρχιστράτηγος. Πολεμικὰ κατορθώματα αὐτοῦ.

Ο Καραϊσκάκης ἦτο ἀσθενικός, κοντὸς καὶ ἰσχνός. Ἄλλ' εἰς τὸ ἀσθενὲς καὶ μόνον αὐτοῦ σῶμα ὑπῆρχε καρδία λέοντος. Προσέτι δὲ ἦτο δραστήριος, εὐφυέστατος καὶ εἶχε στρατηγικὴν ἴκανότητα μεγάλην. Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως δὲν διεκρίθη. Τώρα δῆμος ἀπέβη σωτῆρος αὐτῆς. Εἰς τὴν ἀπελπισίαν, ἡ δύοις κατέλαβε τότε ὅλους, μόνος ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἀπηλπίσθη. Ή κυβέρνησις τὸν διώρισεν ἀρχιστράτηγον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ο Καραϊσκάκης ἀμέσως σπεύδει (Ιούλιος 1826) εἰς Ἐλευσίνα. Ἐδῶ συγκεντρώνονται 3500, μεταξὺ τῶν δύοιών ὁ Κριεζώτης, ὁ Βάσσος, ὁ Πανουργιᾶς καὶ τὸ σῶμα τῶν τακτικῶν, τοὺς δύοις εἶχε διοργανώσει ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Φαβιέρος. Κατ' ἀρχὰς ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἵππικον εἰς τὸ Χαϊδάρι. Κατόπιν, ἐπειδὴ ὁ Γκούρας εἰς τὴν ἀκρόπολιν εἶχε φονευθῆ, ὁ Κριεζώτης μὲ 300 ἄνδρας κατορθώνει νὰ εἰσέλθῃ

εις τὴν ἀκρόπολιν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φρουρὰν αὐτῆς ('Οκτώβριος 1826).

'Ο Καραϊσκάκης τότε συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀναζωγονήσῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Στερεάν 'Ελλάδα διὰ νὰ ἀποκλείσῃ τὸν Κιουταχῆν εἰς τὴν Ἀττικήν. Πρὸς τοῦτο ὁ Ἰδιος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Δρμβραιναν, στέλλει δὲ τὸν Κωλέττην διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ἀταλάντην, ὅπου ὁ Κιουταχῆς εἶχεν ἀποθήκας τριφίμων. 'Αλλὰ ὁ Κιουταχῆς ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀταλάντην τὸ Μουσταφάμπεην μὲ 2 χιλ. ἐκλεκτοὺς Ἀλβανούς, καὶ ὁ Κωλέττης ἀναγκάζεται νὰ ἐπιβιβαῖ σθῆ πάλιν εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ φύγῃ.

'Ο Καραϊσκάκης τότε πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Μουσταφάμπεης διηνθύνετο εἰς τὰ Σάλωνα, προαποστέλλει τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν καὶ καταλαμβάνει τὴν Ἀράχοβαν. "Οταν ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Μουσταφάμπεης ἀπὸ τὴν Λεβάδειαν, προσπαθεῖ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἑλληνας. 'Αλλ' αὐτὸι ἀνθίστανται γενναίως εἰς ὅλας τὰς προσβολὰς τῶν Ἀλβανῶν.

Τοῦτο ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Καραϊσκάκην νὰ ἔκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του. Κατέλαβε καταλλήλους θέσεις καὶ ἀπέκοψε τοὺς Ἀλβανούς ἀπὸ τὰς πρὸς τὰ Σάλωνα καὶ τὴν Λεβάδειαν ὁδούς. Κατόπιν δὲ προσέβαλεν αὐτοὺς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη καὶ τοὺς ἀπέκλεισεν εἰς ἓνα λόφον πλησίον τῆς Ἀράχοβης, χωρὶς ἀποσκευὰς καὶ τροφάς. 'Ο Μουσταφάμπεης πληγώνεται. Τὸ ψῦχος καὶ ἡ χιῶν ἦτο ἀνυπόφορος. Οἱ Ἀλβανοί λοιπὸν ἀποφασίζουν νὰ ζητήσουν νὰ φύγουν διὰ τῶν φαράγγων τοῦ Παρνασσοῦ. Οἱ Ἑλληνες ὅμως ἐπετέθησαν ἐναντίον των μὲ τὰ ξίφη. 'Εκτὸς 300, ὅλοι οἱ Ἀλβανοί ἔχαθησαν εἰς τὰς ἀποκρήμνους ἀτραποὺς καὶ ἀπὸ τὰ ξίφη τῶν Ἑλλήνων (Νοέμβριος 1826).

Μετὰ τὴν λαμπρὰν αὐτὴν νίκην ὁ Καραϊσκάκης διέτρεξεν ὅλην τὴν Στερεάν 'Ελλάδα καὶ ἀνεζωγόνησε τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν 6 δὲ Φεβρουαρίου 1827 ἦνάγκασε κατόπιν πολλῶν μαχῶν καὶ τὸν εἰς τὸ Δίστομον συγκεντρωθέντα ἴσχυρὸν τουρκικὸν στρατὸν νὰ τραπῇ εἰς φυγήν. "Ολη τότε ἡ Στερεά 'Ελλάς, ἐκτὸς τῆς Βονίτσης, τοῦ Αἰτωλικοῦ, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς Ναυπάκτου περιῆλθε πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

'Ἐν τούτοις ὁ Κιουταχῆς ἐπέμενε νὰ πολιορκῇ τὴν ἀκρόπο-

λιν. Ταύτην εἶχε κατορθώσει μετά τὴν μάχην τῆς Ἀραχόβης νὰ ἐφοδιάσῃ μὲ πυρίτιδα δι Φαβιέρος. Τὴν νύκτα δηλ., τῆς 13 Δεκεμβρίου ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Φάληρον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ 500 ἄνδρας, ἔκαστος ἐκ τῶν δοποίων εἶχεν εἰς τὸν ὠμόν του σάκκον πυρίτιδος, διεπέφρασε διὰ μέσου τῶν Τούρκων καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ θεάτρου Ἡρώδου τοῦ ἀττικοῦ ἀνέβη εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἡ κυβέρνησις λοιπὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸν Καραϊσκάκην.

Ο Καραϊσκάκης, ἀφ' οὗ ἥλθεν εἰς τὴν Ἀττικήν, κατέλαβε τὸ Κερατσίνιον καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται διὰ τὸν στενότερον ἀποκλεισμὸν τοῦ Κιουταχῆ. Τὸ ἔργον του ὅμως ἐματαίωσεν ἡ παρέμβασις τῶν ξένων.

**ΙΟ. Τζώρτζ καὶ Κόχραν. Θάνατος τοῦ
Καραϊσκάκη. Πανωλεθρέα τῶν Ἑλλήνων εἰς
Φάληρον. Πτώσεις ἀκροπόλεως.**

Ἡ ἐν Τροιζῆνι συνελθοῦσα ἔθνικὴ συνέλευσις εἶχεν ἐκλέξει τοὺς Ἀγγλους Τζώρτζ καὶ Κόχραν, τὸν μὲν πρῶτον ὡς ἀρχιστράτηγον, τὸν δὲ δεύτερον ὡς ἀρχιναύαρχον. Καὶ οἱ δύο εἶχον διακριθῆ μέχρι τοῦδε εἰς πολλοὺς πολέμους. Κατὰ προτροπὴν αὐτῶν ἡ τοιμάσθη νέος στρατὸς διὰ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Κιουταχῆ.

Ο Κόχραν καὶ δι Τζώρτζ μὲ τὸν νέον στρατὸν ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸ Φάληρον. Ἀλλὰ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας δὲν συνεφώνουν μὲ τὸν Καραϊσκάκην. Ο Καραϊσκάκης ἥθελε νὰ μὴ κάμουν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Κιουταχῆ, ἀλλὰ νὰ τὸν περικυλώσουν, νὰ τοῦ κόψουν κάθε συγκοινωνίαν καὶ μὲ τὴν πεῖναν νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ παραδοθῇ. Οἱ Ἀγγλοι ὅμως ἀπέμενον νὰ κάμουν ἀμέσως ἐπίθεσιν κατ' αὐτοῦ. Ο Καραϊσκάκης ἦναγκάσθη νὰ υποχωρήσῃ.

Αφ' οὗ λοιπὸν ἐξεδίωξαν τοὺς Τούρκους, ἀπὸ ὅλας τὰς δχνράς θέσεις, τὰς δοποίας κατεῖχον μεταξὺ τοῦ Κερατσίνιου καὶ Φαλήρου, ὧδισθη νὰ γίνῃ ἡ ἐπίθεσις τὴν 23 Ἀπριλίου.

Αλλὰ πρὸς μεγάλην συμφορὰν τῶν Ἑλλήνων, δι Ἑλλην ἥρως ἐξέλιπε τὴν παραμονὴν τῆς ἐπιθέσεως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχεν ἀπαγορευθῆ αὐστηρῶς εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ κάμουν καμπιάν

συμπλοκήν μὲ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ μερικοὶ μεθυσμένοι Κρῆτες καὶ Ὅδοιοι συνεπλάκησαν μὲ ἔνα ἀπόσπασμα τουρκικοῦ ἵππου καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ὁ Καραϊσκάκης ἔτυχε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ εἶναι κλινήρης μὲ δυνατὸν πυρετόν. Ἡκουσε τοὺς πυροβολισμούς, ὥρμησεν ἔξω τῆς σκηνῆς του καὶ βλέπει τοὺς Ἐλληνας νὰ φεύγουν. Ἀμέσως πηδᾶ ἐπὶ τοῦ ἵππου του μὲ τὸ γιαταγάνι εἰς τὴν χεῖρα, ὅρμῃ μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὰ ὁχυρώματά των. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἔξαψιν τοῦ πυρετοῦ τοῦ ἔλειψεν ἡ συνηθισμένη φρόνησίς του καὶ προχωρεῖ περισσότερον ἀπὸ ὅσον ἔπρεπε. Τότε Τούρκος ἵππεὺς τὸν πυροβολεῖ εἰς τὴν κοιλίαν.

Οἱ περὶ αὐτὸν μόλις ἀναπνέοντα τὸν μεταφέρουν εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Τζώρτζ. Ὁ χειροῦργος προσπαθεῖ νὰ τοῦ ἀποκρύψῃ τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης ἔννοεῖ ὅτι δλίγαι ὁραι ζωῆς τοῦ ὑπολείπονται καὶ ἀφήνει τὰς τελευταίας του παραγγελίας. Παρήγγειλεν εἰς τοὺς παλαιούς του συναγωνιστὰς νὰ τὸν θάψουν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, καὶ πρὸ παντὸς νὰ μὴ ὑποχωρήσουν. Τὴν 4 δὲ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀπέθανεν ὁ ἥρως καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ἔγινεν ἡ κηδεία του εἰς τὴν Σαλαμῖνα.

Ἡ λύπη καὶ ἡ ἀπελπισία τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἦσαν ἀπερίγραπτοι. Εἰς μάτην ὁ Τζώρτζ προσεπάθη νὰ παρηγορήσῃ τοὺς Ἐλληνας λέγων, ὅτι αὐτὸς θὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν μάχην ἀντὶ τοῦ Καραϊσκάκη. Εἰς κανένα δὲν ἥδυναντο νὰ ἔχουν τὴν πεποίθησιν, τὴν ὅποιαν εἶχον εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Καὶ τὰ κατόπιν γεγονότα ἀπέδειξαν ὅτι εἶχον δίκαιον.

Ἡ ἐπίθεσις, ἡ ὅποια ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη ἀνεβλήθη μίαν ἡμέραν, ἥρχισε τὴν νύκτα τῆς 23ης πρὸς τὴν 24ην Ἀπριλίου. Ἀλλὰ οἱ Ἀγγλοι στρατηγοὶ τόσον κακὰ ἐτακτοποίησαν αὐτήν, ὡστε δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐπέλθῃ ἡ καταστροφή.

Χωρὶς σχέδιον καὶ χωρὶς καμμίαν τάξιν οἱ Ἐλληνες διετάχθησαν νὰ προελάσουν ἀπὸ τὸ Φάληρον καὶ ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Κόρχραν καὶ ὁ Τζώρτζ ἔμειναν εἰς τὰ πλοῖά των. Οἱ Τούρκοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἐλλήνων καὶ ἐπέφεραν εἰς αὐτοὺς τελείαν καταστροφήν.

Τὸ σφάλμα τοῦ Κόρχραν καὶ τοῦ Τζώρτζ εἰς μὲν τὸν Κιουτα-

χῆν ἔγινεν αἰτία εὐκόλου θριάμβου, εἰς δὲ τοὺς Ὀλυμπίας ἀδιορθώτου καταστροφῆς. Μετὰ τὴν πανωλευθρίαν τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον διελύθη καὶ ἡ ἀκρόπολις παρεδόθη ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ὑπάγουν οἱ πολιορκούμενοι ἐλεύθεροι, δύον ἥθελον, μὲ τὰ ὅπλα τῶν καὶ τὰς ἀποσκευάς των. Μὲ τὴν πτῶσιν δὲ τῆς ἀκροπόλεως ἔσβησε καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς ὅλην τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ὁλον τὸ ἔργον τοῦ Καραϊσκάκη ἔχαθη ἐξ ἐνὸς σφάλματος.

Ἡ ἐπανάστασις πλέον περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τῆς Πελοποννήσου. Καὶ τὸ χειρότερον ἥχισαν πάλιν αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες. Εἰς τὴν δεινὴν ἔκείνην περίστασιν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Η ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ (1827-1832)

1. Η πολιτική τῶν Δυνάμεων μέχρι τοῦ 1827.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως ὅλαι αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερ-
νήσεως ἡσαν δυσμενεῖς πρὸς αὐτήν. Ἡ Αὐστρία πάντοτε διέ-
κειτο ἔχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἔλληνας. Εἶχε καὶ αὐτὴ λαοὺς ὑπό-
δουλούς καὶ δὲν ἥθελεν οἱ ὑπόδουλοι νὰ ἐπαναστατοῦν ἐναπέριον
τοῦ κυρίου των. Ἡ Γαλλία μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν εἶχε
γίνει μοναρχικὴ καὶ ἰκολούθει τὴν Αὐστρίαν. Ἡ Ἀγγλία ἐνό-
μισεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις γίνεται καθ' ὑποκίνησιν καὶ δι' ὠφέ-
λειαν τῆς Ῥωσίας καὶ διὰ τοῦτο ἦτο φιλότουρχος. Ἡ Ῥωσία
τέλος συνεπάθει μὲν πάντοτε τοὺς Ἔλληνας ὡς ὅμοδόξους, ἀλλὰ
διὰ νὰ μὴ τὴν ὑποπτευθοῦν αἱ ἀλλαὶ Δυνάμεις, ὅτι αὐτῇ ὑπεκί-
νησε τὴν ἐπανάστασιν, ἀπεδοκίμασε τὸ κίνημα τοῦ Υψηλάντου.
Ο φόνος τοῦ πατριάρχου κατόπιν καὶ αἱ σφαγαὶ τῶν χριστια-
νῶν ἔκαμαν τὴν Ῥωσίαν νὰ ἀλλάξῃ στάσιν καὶ νὰ διακόψῃ τὰς
σχέσεις τῆς μὲ τὴν Τουρκίαν. 'Ἄλλ' ἐκ τοῦ φόβου τῶν ἀλλων
Δυνάμεων δὲν ἐτόλμα ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος νὰ κηρύξῃ τὸν
πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Τὰ κατορθώματα ὅμως τῶν Ἐλλήνων, ἡ ἀντοχὴ τῆς ἐπανα-
στάσεως εἰς ὅλας τὰς ἐπιθέσεις τῆς Τουρκίας καὶ ὁ φιλελληνι-
σμός, ὁ ὄποιος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, μετέβαλαν τὰς διά-
θέσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Συγχρόνως τότε ἔγινε πρω-
θυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας ὁ φιλέλλην Γεώργιος Κάνιγγ, καὶ μετὰ
τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔγινε τσάρος ὁ ἀδελφός του Νι-
κόλαος, ὁ ὄποιος ἦτο τολμηρότερος ἔκεινον.

"Ἐγινε λοιπὸν τότε (Μάρτιος 1826) μυστικὴ συμφωνία με-

ταξὶν Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας νὰ μεσολαβήσουν διὰ νὰ ἴδρυθῃ κράτος ἐλληνικόν. Εἰς τὴν συμφωνίαν αὐτὴν κατόπιν προσεχώρησε καὶ ἡ Γαλλία, διότι παρεσύρθη ἀπὸ τὸν φιλελληνισμόν, καὶ συνήφθη ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου (1827). Εἰς αὐτὴν ὠρίζετο, ὅτι ἔπρεπε νὰ μεσολαβήσουν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων διὰ τὴν ἴδρυσιν κράτους ἐλληνικοῦ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας, πρὸ τούτου ὅμως νὰ ζητήσουν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἀνακωχήν. Συγχρόνως αἱ τρεῖς Δυνάμεις παρηγγειλαν εἰς τὸν ναυάρχους τῶν στόλων των, οἱ δόποιοι ἥσαν εἰς τὴν Μεσόγειον, νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἀνακωχήν.

2. Ἡ ἐν Ναζαρένῳ γαυμαχία.

Τὴν ἀνακωχὴν οἱ Ἑλληνες ἔδέχθησαν ἀμέσως, ὅχι ὅμως καὶ οἱ Τούρκοι. Οἱ ναύαρχοι λοιπὸν Ἀγγλίας Κόδριγκτων καὶ Γαλλίας Δεριγνύ, ἔπλευσαν μὲ τοὺς στόλους των εἰς τὴν Πύλον καὶ ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν Ἰμβραΐμ νὰ παύσῃ κάθε ἔχθροπραξίαν. Ὁ Ἰμβραΐμ ὑπεσχέθη τοῦτο, μέχρις οὐ λάβῃ ὁδηγίας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἵτο καιρὸς νὰ γίνη τοῦτο, διότι ὁ Ἰμβραΐμ εἶχε λάβει ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον νέας μεγάλας ἐπικουρίας καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ὅρδας. Οἱ δύο ναύαρχοι, ἀφ' οὗ ἔλαβαν τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Ἰμβραΐμ, ἀπέπλευσαν, καὶ ὁ μὲν Δεριγνύ ἔπλευσεν εἰς τὰς Ἐλαφονήσους, ὁ δὲ Κόδριγκτων εἰς τὴν Ζάκυνθον.

Ἄλλ' ἐκ τούτου οἱ Ἑλληνες ἔλαβαν θάρρος. Ἐπειδὴ εἶχον δεκχῆ τὴν ἀνακωχήν, ἡ δὲ Πύλη δὲν εἶχε δεκχῆ αὐτήν, ἥσαν ἔλευθεροι εἰς τὰς ἐνεργείας των. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἐπανάστασιν. Ο Τζώρτζ μὲ στρατὸν διηυθύνθη εἰς τὴν δυτικὴν Ἐλλάδα, δὲ Ἀγγλος πλοίαρχος Ἀστιγκὲ μὲ τὸ ἀτμόπλοιον «Καρτέρια»⁽¹⁾ καὶ 5 ἄλλα πλοῖα κατέστρεψαν εἰς τὸν

(1) Μὲ χρήματα τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου εἶχον κατασκευασθῆ ἐν ἀτμόπλοιον, τὸ πρῶτον κατασκευασθὲν ἀτμόπλοιον, τὸ δόποιον ὀνόμασθη «Καρτέρια», καὶ μία φρεγάτα, ἡ «Ἐλλάς», μὲ 64 καννώνια. Τὰ πλοῖα ταῦτα κατέπλευσαν εἰς τὴν Ἐλλάδα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827. Κυβερνῆται δὲ διωρίσθησαν τῆς μὲν «Καρτέριας» ὁ φιλέλλην «Ἀγγλος πλοίαρχος» Ἀστιγκὲ, τῆς δὲ «Ἐλλάδος» ὁ ναύαρχος Μιαούλης.

λιμένα τῆς Ἀμφίσσης τουρκικὸν στόλον ἔξει 7 μεγάλων πλοίων.

Τοῦτο ἔκαμε τὸν Ἰμβραΐμ ἔξω φρενῶν. Ἐπεχείρησεν νὰ πλεύσῃ μὲ μερικὰ πλοῖα διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὸν Ἀστιγγα, ἀλλ’ ἡ απόδισθη ὑπὸ τοῦ Κόδριγκτων. Ἀρχίζει λοιπὸν νὰ ἐρημώνῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν Μεσσηνίαν, τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὴν Λακωνίαν. Ἀλλ’ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Ζάκυνθον κατέπλευσε καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος, ἥλθε δὲ καὶ ὁ ὁρσικὸς ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἐυδεν. Οἱ τρεῖς ναύαρχοι εἰς συμβούλιον συνεφώνησαν, δτὶ δὲν πρέπει νὰ ἀνεχθοῦν περισσότερον τὴν κακοπιστίαν τοῦ Ἰμβραΐμ.

Ἐπλευσαν λοιπὸν τὴν 8ην Ὁκτωβρίου 1827 εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου μὲ ὅλους τῶν τοὺς στόλους (27 πολεμικὰ πλοῖα) διὰ νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Ἰμβραΐμ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Πελοπόννησον. Δὲν εἶχον δῆμος προφθάσει ἀκόμη οἱ στόλοι τῶν συμμάχων νὰ τακτοποιηθοῦν ἐντὸς τοῦ λιμένος, δτὲ οἱ Τούρκοι ὑπερήφανοι διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ στόλου των (82 πολεμικὰ) ἐπυροβόλησαν ἐναντίον μιᾶς ἀγγλικῆς λέμβου. Οἱ Κόδριγκτων τότε ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς μάχης. Ἐντὸς 4 ὥρῶν ἔκ τῶν 120 πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου δὲν ὑπολείποντο παρὰ 20 μόνον μικρὰ πλοῖα.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου ὑπῆρξαν μεγάλα. Οἱ πρόσβεις τῶν Δυνάμεων ἔνεκα τῆς θρασύτητος τῶν Τούρκων ἦναγκάσθησαν νὰ ἐγκαλείψουν τὴν Κων(πολιν). Ἡ Ῥωσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ οἱ ὁρσικοὶ στρατοὶ εἰσέβαλαν εἰς αὐτήν. Οἱ στόλοι τῶν τριῶν Δυνάμεων ἀπέκλεισαν τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ κόψουν κάθε συγκοινωνίαν τοῦ Ἰμβραΐμ μὲ τὴν Αἴγυπτον. Ἡ δὲ Γαλλία ἀπέστειλε 14 χιλ. στρατοῦ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαιζῶνα, διὸποιος ἦνάγκασε τὸν Ἰμβραΐμ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Αἴγυπτον.

3. Ἰωάννης Καποδίστριας κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐν Τροιζῆνι ἔθνικὴ συνέλευσις, διὰ νὰ παύσουν αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες, ἐψήφισαν ὡς κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν.

Οἱ Ἰωάννης Καποδίστριας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως

είχε προσπαθήσει νὰ πείση τὸν τσάρον νὰ λάβῃ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ δὲν τὸ εἶχε κατορθώσει. Διὰ τοῦτο τὸ 1822 είχε παραιτηθῆ ἀπὸ τοῦ ὅξιώματος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ῥωσίας καὶ διέμενεν εἰς τὴν Ἐλβετίαν. Ἐδῶ δὲν ἔπαινε νὰ ἐνεργῇ καὶ διὸ ἴδιωτης διὰ τὸν ἡληνικὸν ἀγῶνα. Ὅταν ἔμαθε δὲ τὴν ἐκλογήν του ὡς κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἤλθεν ἀμέσως εἰς τὴν Ἐλλάδα. Ἐπεικέφθη πρῶτον τὰς πρωτευόντας τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὰς διαθέσεις των ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατόπιν (6 Ιαν. 1828) κατέπλευσεν εἰς τὴν Ἐλλάδα.

Ἡ Ἑλλὰς τότε εὑρίσκετο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἡ Στερεά Ἑλλὰς ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἐρημωμένη. Ἡ Πελοπόννησος ἐπίσης κατεστραμμένη, ἦτο κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$ εἰς χεῖρας τῶν Αιγυπτίων. Αἱ γῆσι εὑρίσκοντο εἰς φοβεράν πενίαν. Ὁ λαὸς καὶ Ἰδίως οἱ γεωργοὶ εὑρίσκοντο εἰς ἀπελπισίαν, 30—40 χιλ. παλληκάρια καὶ ναῦται ἐστεροῦντο ἄρτου. Ἐπομένως τὰ μὲν παλληκάρια διὰ νὰ ζήσουν ἐτρέποντο εἰς τὴν ληστείαν, οἱ δὲ ναῦται εἰς τὴν πειρατείαν. Παντοῦ δὲ ἐβασιλεύεν αὐθαιρεσία καὶ ἀναρχία. Τὸ δημόσιον ταμεῖον τέλος ἦτο κενόν.

Ἀπέναντι τῆς καταστάσεως αὐτῆς ὁ κυβερνήτης δὲν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του παρὰ μόνον 600 χιλ. φράγκων, τὰ δποῖα προήρχοντο ἐξ εἰσφορῶν δύμογενῶν ἐκ Ῥωσίας. Καὶ δμως ὁ γενναῖος ἔκεινος ἀνήρ δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Εἶχε μεγάλην φιλοπατρίαν καὶ πολιτικὴν ἴκανότητα, καὶ προσέτι πολλὰς προσωπικὰς ἀρετὰς. Ἡτο γλυκὺς εἰς τοὺς τρόπους. Συνεμορφοῦτο μὲ τὴν ὑλικὴν ἀθλιότητα τοῦ λαοῦ καὶ ἔζη βίον ἀπλούστατον καὶ ἐγκρατέστατον. Ἡτο φειδωλός, ἀλλὰ καὶ ἐλεήμων καὶ ἀφιλοκερδής, ἐργατικὸς παρὰ πολὺ καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν. Ἔνεκεν ὅλων τούτων τῶν ἀρετῶν του ἐπεβλήθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς καὶ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ προσείλκυσε τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ.

Τὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους ἥρχισεν ἀπὸ τὰ οἰκονομικά. Ἱδρυσε Τράπεζαν, ἡ δποῖα ἔξεδωκε χαρτονομίσματα. Ἐκοψεν ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἐτακτοποίησε τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους καὶ κατώρθωσε νὰ λάβῃ δάνειον ἀπὸ τὰς Δυνάμεις.

Συγχρόνως διωργάνωσε καὶ τὰ στρατιωτικά. Διήρεσε τὸν στρα-

τὸν εἰς χλιαρχίας καὶ ὥρισε νὰ πληρώνεται δι μισθὸς τῶν στρατιωτικῶν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν καὶ ὅχι, ὅπως τῷρα, ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ σὶ καταχρήσεις τῶν ἀρχηγῶν θὰ ἔλειπον καὶ οἱ στρατιῶται δὲν θὰ ἔθεωδουν ὅτι ἀνήκουν εἰς τοὺς ἀρχηγούς των, ἀλλ' εἰς τὸ ἔθνος.

'Επίσης δὲ Καποδίστριας ἐφρόντισε διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ. "Ιδρυσε πολλὰ δημοτικά σχολεῖα, εἰς τὴν Αἴγιναν δραφαντροφεῖον καὶ διδασκαλεῖον, εἰς τὸ Ναύπλιον στρατιωτικὴν σχολὴν, εἰς τὸν Πόρον ιερατικὴν καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα γεωργικὴν.

Κυρίως δὲμος δὲ Καποδίστριας ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος.

4. Ἀπαλλαγὴ τῆς Στερεάς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν τευρωτικῶν στρατευμάτων.

Η μάχη τῆς Πέτρας.

Ο Καποδίστριας ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος, διότι τοῦτο θὰ εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Εὐρώπης. Καὶ τὴν Πελοπόννησον μὲν ἀπῆλλαξεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅπως εἴδαμεν, δι γαλλικὸς στρατός. "Ἐπρεπεν δὲμος νὰ ἀπαλλαχθῇ ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἡ Στερεά Ἑλλάς. Εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἦδη πρὸ τῆς ναυμαχίας τοῦ Νοβεμβρίου εἶχε σταλῆ δι Τζώρτζ καὶ ἐνήργει διὰ νὰ πάρῃ ὅπιστο τὸ Μεσολόγγιον. Τῷρα δὲ Καποδίστριας ἔστειλε καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν τὸν Δημήτριον 'Υψηλάντην μὲ 8 χιλ. ἄνδρας.

Ο Τζώρτζ εἰς τὴν δυτικὴν καὶ δι 'Υψηλάντης εἰς τὴν ἀνατολικὴν κατώρθωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ ὅλην τὴν Στερεάδα, πλὴν τῆς ἀκροπόλεως. Τὴν 12 Σεπτεμβρίου δὲ τοῦ 1829 δι Δημήτριος 'Υψηλάντης ἔκαμε τὴν τελευταίαν μάχην τῆς ἐπαναστάσεως μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Πέτραν τῆς Βοιωτίας, εἰς τὴν δύσιαν κατενίησεν αὐτούς. Η τύχη πλέον τῆς Ἑλλάδος ἔξηρτάτο ἀπὸ τὴν διπλωματίαν.

5. Ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.

Η Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ δωσοτουρκικοῦ πολέμου δὲν ἔπαυσαν τὰς διαπραγματεύσεις διὰ

τὸ ζήτημα τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ πολλὰς συνεννοήσεις ἀπεφάσισαν νὰ κάμουν τὴν Ἑλλάδα ἡγεμονίαν ὑποτελῇ μὲ κληρονομικὸν χριστιανὸν ἡγεμόνα, μὴ ἀνήκοντα εἰς τοὺς βασιλεύοντας οἵκους τῶν τριῶν Δυνάμεων. Βόρεια σύνορα τοῦ κράτους ὠρίζοντο ἀπὸ τὸν Παγασιτικὸν μέχρι τοῦ Ἀμπρακικοῦ κόλπου, περιλαμβάνοντο δὲ εἰς αὐτὸν ἡ Εὗβοια καὶ αἱ Κυκλαδές.

‘Η Τουρκία κατ’ ἀρχὰς δὲν ἐδέχετο. Ἄφ’ οὖν ὅμως ἐνικήθη ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, ἥναγκασθη νὰ παραδεχθῇ. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας ἡ Ἑλλὰς ἐγίνετο κράτος ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ τὰ βόρεια σύνορά της περιωρίσθησαν εἰς τὴν γραμμὴν τὴν μεταξὺ τῶν ἔκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Ἀχελώου. ‘Ως ἡγεμόνα δὲ τοῦ νέου κράτους ἐξέλεξαν αἱ Δυνάμεις τὸν πρόγυπτα τοῦ Κοβούργου Λεοπόλδον, τὸν κατόπιν βασιλέα τοῦ Βελγίου.

‘Ο Λεοπόλδος κατ’ ἀρχὰς ἐδέχθη. ‘Οταν ὅμως κατόπιν ἔλαβεν ἐπιστολὰς τοῦ Καποδιστρίου, εἰς τὰς ὁποίας οὗτος τοῦ παρόστανε τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Ἑλήνων, διότι δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸ νέον κράτος ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Σάμος καὶ ἡ Κρήτη, παρηγήθη τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος.

6. Διοικοφόρεα τοῦ Καποδιστρίου.

‘Ο Καποδίστριας μὲ δλην τὴν φιλοπατρίαν, μὲ δλην τὴν διάμεσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε νὰ ἐργασθῇ διὰ τὴν Ἑλλάδα, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συνήντησεν ἴσχυρὸν ἀντιπολίτευμα. ‘Ο Καποδίστριας ἔνεκα τῆς μακρᾶς του ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ῥωσίαν εἶχε φρόνηματα μονορχικά. Ἐνόμιζεν δτι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα δὲν ἦτο κατάλληλον ἀκόμη διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς λοιπὸν ἥναγκασε τὴν Βουλὴν νὰ παραιτηθῇ καὶ ἐκυβέρνηται αὐτὸς ὡς ἀπόλυτος κύριος. ‘Ἐπίσης ἐπεριφρόνησε τὸ κοινωτικὸν σύστημα καὶ διήρεσε τὸ κράτος εἰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι διοικούντο ὑπὸ διοικητῶν διοικούμενων ὑπὸ αὐτοῦ.

‘Αλλὰ οἱ πρόκριτοι, οἱ ὁποῖοι 9 ἔτη ἡγωνίσθησαν καὶ προσέφεραν τὰ πάντα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, δυσηρεστήθησαν, διότι ὅχι μόνον δὲν μετεῖχον τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ ἐστε-

ροῦντο καὶ αὐτῶν τῶν προνομίων, τὰ ὅποια εἶχον ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἐλάμβανον καὶ καμμίαν χρηματικὴν ἀνακούφισιν διὰ τὰς θυσίας, τὰς ὅποιας ὑπέστησαν. Ἡ δυσαρέσκεια μάλιστα ἐναντίον τοῦ Καποδιστρίου ἔγινε μεγαλυτέρα, ὅταν ἔμαθαν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ Καποδιστρίου ὁ Λεοπόλδος παρηγήθη τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος. Ἐνόμισαν, ὅτι τοῦτο ἔκαμε διὰ νὰ μείνῃ αὐτὸς ἴσοβιος κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκ τῆς δυσαρέσκειας αὐτῆς, ἡ ὅποια ὑπῆρχεν ἐναντίον τοῦ Καποδιστρίου, ἐδημιουργήθη μεγάλη ἀντιπολίτευσις, ἡ ὅποια ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὸ νὰ ἐπαναστατήσουν ἡ Υδρα καὶ ἡ Μάνη. Τότε ὁ Καποδίστριας συνέλαβε καὶ ἐψυλάκισε τὸν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην, ὁ ὅποιος ἔμενεν εἰς τὸ Ναύπλιον, ὃς αἴτιον τῆς ἀποστασίας τῆς Μάνης.

Τοῦτο ἡ οἰκογένεια τῶν Μαυρομιχαλαίων ἐθεώρησεν ὡς προσωπικὴν προσβολὴν. Ἐπομένως ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη Κωνσταντίνος καὶ ὁ υἱός του Γεώργιος ἔκαιροφυλάκτησαν τὴν ὥραν τῆς λειτουργίας ἔξω τοῦ ναοῦ τοῦ ἄγιου Σπυρίδωνος καί, ὅταν ἐπλησίασεν ὁ κυβερνήτης, ἐδολοφόνησαν αὐτόν (27 Σεπτεμβρίου 1831).

Σ. "Ιδρουσις τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου.

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦρχισε πάλιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ἀπὸ αὐτὸν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐκλογὴ βασιλέως.

Ἡ δαναοχία, ἡ ὅποια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡνάγκασε τὰς τρεῖς Δυνάμεις νὰ φροντίσουν μὲ περισσοτέραν δραστηριότητα διὰ τὸ ζήτημά της. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου ἦτο δύσκολον νὰ εὔρουν ἄλλον ἡγεμόνα, ἀπεφάσισαν νὰ μεταβάλουν τὰς ἀποφάσεις των. Ἐκαμαν τὴν Ἑλλάδα βασίλειον ἀνεξάρτητον καὶ ἐπεξέτειναν τὰ πρὸς βιορρᾶν σύνορα αὐτῆς μέχρι τοῦ Παγασιτικοῦ καὶ τοῦ Ἀμπρακικοῦ κόλπου, προσέφραν δὲ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαναρίας Λουδοβίκου, τὸν 17ετή Ὀδωνα. Συνθήκη μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Βαναρίας καὶ Ἀντ. Χωραφᾶ.— Ἰστορία Γ' ἐλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'

τῶν τριῶν Δυνάμεων ὥρισε τοὺς δρους τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ "Οθωνος. 'Ο "Οθων θὰ ἡτο ἀνεξάρτητος κληρονομικὸς μονάρχης, μέχρι δὲ τῆς ἐνηλικώσεως του θὰ ἔκυβερνα τὴν χώραν ἀντιβασιεία ἐκ τριῶν ἀνδρῶν, διοριζομένων ὑπὸ τοῦ πατρός του. Αἱ δυνάμεις δὲ ἀνέλαβον νὰ ἐγγυηθοῦν δάνειον 2400000 λιρῶν.

'Η Σάμος καὶ ἡ Κρήτη ἔμειναν ἔξω τῶν δρῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ἡ μὲν Σάμος ἔγινεν ὑποτελής χριστιανικὴ ἡγεμονία. 'Η δὲ Κρήτη ἐδόθη εἰς τὸν Μεχμέτ 'Αλῆν πασᾶν τῆς Αἰγαίου μὲ μερικὰ προνόμια.

'Η κάθοδος τοῦ "Οθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 25 Ιανουαρίου τοῦ 1833 ἔθεσε πέρας εἰς τὴν ἀναρχίαν τῆς Ἑλλάδος. 'Ο ἑλληνικὸς λαὸς ὑπεδέχθη αὐτὸν μὲ ἐνθουσιασμὸν ὡς σωτῆρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η Ε Λ Λ Α Σ ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ

Ι. Η ἀντιβασιλεία.

"Οταν ὁ Ὁθων ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον, γενικὴ χαρὰ κατεῖχεν ὅλους τοὺς Ἐλλήνας. "Ολοι ἡλπιζον, δτι ᾧ χώρα, ἔπειτα ἀπὸ τὸν φοβερὸν μακροχόροντον ἀπελευθερωτικὸν πόλεμον, ἔπειτα ἀπὸ τὰς δλεθρίας ἐμφύλιους ταραχάς, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ εῦρῃ τὴν ἀπαραίτητον ἡσυχίαν.

Δυστυχῶς οἱ ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν τὴν ἀντιβασιλείαν, δὲν ἦσαν οἱ κατάλληλοι, διότι δὲν ἔγνωριζον καλῶς τὴν χώραν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ πρῷην Βαυαρὸς ὑπουργὸς "Ἀρμαν-σπεργ, ὁ καθηγητὴς τῆς νομικῆς Μάσονδρεο καὶ ὁ στρατηγὸς "Ευδεκ. Οὗτοι δυστυχῶς ἔκαμαν πολλὰ σφάλματα.

Πρῶτον σφάλμα ἔκαμαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πολιτεύματος. Χωρὶς νὰ ἀποβιβέψουν εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἔδωκαν εἰς τὴν χώραν πολίτευμα μοναρχικόν. "Ο βασιλεὺς κατ'" αὐτὸ δίλεγεν εἰς χειράς του ὅλας τὰς ἔξουσίας. Αὐτὸς ἔκαμνε τὸν νόμους καὶ αὐτὸς τοὺς ἐκτελοῦσε.

Δεύτερον σφάλμα ἔκαμαν οἱ ἀντιβασιλεῖς εἰς τὸ ζήτημα τῶν πολεμιστῶν. Οἱ ἄνδρες αὗτοι δέκα ἔτη ἥγωνισθησαν διὰ τὴν ἔλευθερίαν τῆς πατρίδος. Εἶχον χάσει τὴν συνήθειαν νὰ ἐργάζωνται, πολλοὶ δὲ ἀπ' αὐτούς, οἱ Σουλιῶται, οἱ Κρήτες, οἱ Μακεδόνες, οἱ Θεσσαλοί, δὲν εἶχαν καὶ ποῦ νὰ ἐργασθοῦν, διότι αἱ πατρίδες των δὲν ἀπηλευθερώθησαν. Τὸ φυσικὸν ἦτο νὰ μισθοδοτηθοῦν καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὸν στρατὸν τοῦ νέου κράτους. 'Αντι τούτου ἡ ἀντιβασιλεία κατήρτισε τάγματα καὶ συν-

τάγματα ἀπὸ Βαναρούς, τοὺς δὲ ὙΕλληνας ἀγωνιστὰς διέλυσεν.
Οἱ περισσότεροι λοιπὸν ἀπ' αὐτὸς ἤγαγκάσθησαν νὰ γίνουν
λησταὶ εἰς τὰ βουνά.

Ἄλλο σφάλμα ἔκαμεν ἡ ἀντιβασιλεία, ὅτι καὶ αὐτή, ὅπως
καὶ ὁ Καποδίστριας, δὲν ἐσεβάσθη τὰς ἐλευθερίας τῶν κοινοτή-
των. Διέρρεσε τὸ βασιλεῖον εἰς νομούς, ἐιαρχίας καὶ δήμους μὲ
διοικητὰς διορίζομένους ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Άλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ δικαστήρια καὶ τὰ σχολεῖα ἔκαμε
πολλὰ σφάλματα. Δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἑλληνικοῦ
λαοῦ, ἀλλὰ εἰσήγαγεν ὅσα ἵσχυνον εἰς τὴν Βαναρίαν, τὰ διοι-
φυσικὰ δὲν ἥδυναντο νὰ ἐφορμοσθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Δι' ὅλα αὐτὰ ὁ λαὸς δυστρεπτεῖτο, ἀλλά, ἐπειδὴ ἔβαρύνθη
πλέον τὰς ἀδιακόπους ταραχάς καὶ ἥθελεν ἴσυχίαν, ὑπετάσσετο
χωρὶς νὰ γογγύζῃ.

Τὸ χειρότερον ὅμως σφάλμα τῆς ἀντιβασιλείας ἦτο, ὅτι οἱ
τρεῖς ἀντιβασιλεῖς δὲν συνεφώνουν ἀναμεταξύ των, καὶ ἀντὶ νὰ
φροντίσουν νὰ συμφιλιώσουν τὰ διάφορα κόμματα τῆς Ἑλλά-
δος, ἔζήτει ὁ καθεις τὴν ὑποστήριξιν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν. Μὲ αὐτὸν
τὸν τρόπον ἡ Ἑλλὰς ὑπέφερε καὶ πάλιν ἀπὸ ἐμφυλίους ταρα-
χάς, ἐν φ συγχρόνως ἡ ληστεία ἐμάστιζεν αὐτήν.

Ἐπὶ τέλους τὴν 20 Μαΐου 1835 ὁ Ὅθων ἐκηρύχθη ἐνή-
λικος εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου πρὸ δλίγου εἶχε μεταφερθῆ ἡ πρω-
τεύουσα τοῦ βασιλείου. Ὁ λαὸς ἥλπιζεν, ὅτι τώρα πλέον θὰ
ἔπαιναν ὅλα του τὰ δεινά.

2. Η αὐταρχία τοῦ Ὅθωνος.

Ο Ὅθων ἦτο ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ ἡγάπησε τὴν Ἑλλάδα εἰλι-
κρινῶς. Ἐφρόντισε νὰ θεραπεύσῃ πολλὰς πληγὰς αὐτῆς καὶ
ἐπροστάτευσε τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Αὐτὸς δὲν ἰδρυσε καὶ
τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ ἦτο χαρακτῆρος ἀστα-
θοῦς καὶ λεπτολόγου. Η σύζυγός του Ἀμαλία, Γερμανίς, τὴν
ὅποιαν ἐνυμφεύθη τὸ 1836, ἦτο μὲν τολμηρὰ καὶ ἐνεργητική,
ἀλλὰ χαρακτῆρος δεσποτικοῦ καὶ ἐπεβάλλετο εἰς τὸν Ὅθωνα.

Οὐδεν δ Ὅθων καὶ μ· τὰ τὴν ἐνηλικώσιν του εἶχε μὲν
ὑπουργοὺς ὙΕλληνας, ἀλλὰ δὲν παρεκώρησε σύνταγμα εἰς τὴν

χώραν, ὅπως ἐπεθύμει αὗτη. Ἐξηκολούθησαν δὲ νὰ κατέχουν δόλα τὰ ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα Βαυαροί.

Ἡ δυσαρέσκεια λοιπὸν τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ξένων ἔξηκολούθησε καὶ τώρα, καὶ μάλιστα ἐστράφη καὶ ἐναντίον τοῦ βασιλέως. Εἰς μάτην ἡ Ἀγγλία ἐσυμβιώλευε τὸν Ὁθωνα νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν λαὸν σύνταγμα. Οὗτος ἦτο ἀνένδοτος. Τὴν ἀντιδημοτικότητα τοῦ βασιλέως ηὔξησε προσέτι ἡ ἀποτυχία τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1841, τὴν ὅποιαν δὲ λαὸς ἀπέδιδεν εἰς τὸν βασιλέα. Ἡ ἀντιδημοτικότης δὲ αὕτη τοῦ Ὁθωνος ἐπροκάλεσε, κατὰ προτροπὴν τῆς Ἀγγλίας, τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Οἱ συνταγματάρχαι Δημήτριος Καλλέργης καὶ Ἰωάννης Μακρυγιάννης προσείλυνσαν εἰς τὸν σκοπόν των τὸν στρατόν. Τὴν νύκτα δὲ τῆς 2 πρὸς τὴν 3 Σεπτεμβρίου ὁδήγησαν αὐτὸν πρὸς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων. Ἐκεῖ συνεκεντρώθη καὶ πλῆθος λαοῦ. Ὅλοι ἔζήτησαν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως, διὰ γὰρ ψηφίση σύνταγμα, καὶ τὴν ἐκδίωξιν ὅλων τῶν ξένων, πλὴν τῶν ἀρχαίων φιλελλήνων. Ὁ βασιλεὺς ἦναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ὑπέγραψε τὰ κατάλληλα διατάγματα.

Ἡ βαυαρικὴ αὐταρχία ἔληξε. Τὴν 8 Νοεμβρίου συνῆλθεν ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἡ δόπια ἐψήφισε τὸ σύνταγμα τοῦ 1843.

3. Ἡ συνταγματικὴ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848. Ὁ κρυπταρχός καὶ ὁ ἵταλικός πόλεμος.

Ο Ὁθων καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος ἐνός νὰ κυβερνῷ αὐταρχικῶς. Εἶχε κυβέρνησιν, δόπιαν ἥθελεν αὐτός, παρεβίαζε τὰς ἐκλογάς διὰ νὰ ἔχῃ πλειονοψηφίαν εἰς τὴν Βουλήν. Ἐνεκά τούτου δὲ λαὸς δὲν ἐπανύσε νὰ εἶναι δυσαρεστημένος κατὰ τοῦ βασιλέως.

Εἰς δόλην τὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχεν ἐπικρατήσει πλέον ἡ Ἱδέα, διὰ δὲ βασιλεὺς δὲν ἔχει ἐκ Θεοῦ τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾷ διπος θέλει, ἀλλ' διὰ κυριαρχος εἰς κάθε ἐθνος εἶναι δὲ λαός, δὲ δὲ βασιλεὺς εἶναι καὶ αὐτὸς ὑπηρέτης τοῦ ἐθνους. Εἰς τὴν Γαλλίαν μάλιστα ἔνεκα τῶν ἴδεων αὐτῶν εἶχον γίνει δύο

έπαναστάσεις, τὸ 1830 καὶ τὸ 1848. Καὶ τὸ μὲν 1830 ὁ λαὸς κατώρθωσε νὰ αὖξησῃ τὰ δικαιώματά του. Τὸ δὲ 1848 κατήργησε τὴν βασιλείαν καὶ ἔκαμε δημοκρατίαν. Ἀλλὰ ὁ ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς δημοκρατίας, ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, Λουδοβίκος Ναπολέων Βοναπάρτης, τὸ 1852 κατώρθωσε νὰ ἀνακηρυχθῇ αἰληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων.

Ἐν τούτοις ὁ "Οθων, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὅψιν του τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λαοῦ, ἐνέει νὰ κυβερνᾷ αὐταρχικῶς καὶ παρεβίᾳζε τὸ σύνταγμα. Τοῦτο ἔκαμνε συγχρόνως αὐτὸν δυσάρεστον καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὥποια ἔνεκα τούτου διαρκῶς παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἐνοχλήσεις.

Τὴν Ἑλλάδα ὥσαντως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνετάραξεν ὁ κριμαϊκὸς πόλεμος. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν φιλονικιῶν αἱ ὥποιαι ἀνέκαθεν ὑπῆρχον μεταξὺ δρμοδόξων καὶ καθολικῶν διὰ τὴν κατοχὴν τῶν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα προσκυνημάτων, ἐξερράγη τὸ 1854 πόλεμος μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας. Οἱ ρωσικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὰς παραδουναβίους ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία συνεμάχησαν μὲ τὴν Τουρκίαν καὶ ἔστειλαν στόλους καὶ στρατοὺς ἐναντίον τῆς Ρωσίας εἰς τὴν Κριμαίαν. Ὁ πόλεμος οὗτος ὠνομάσθη κριμαϊκὸς καὶ ἐτελείωσε μὲ τὴν νίκην τῶν Ἀγγλογάλλων.

Οἱ "Ελληνες καὶ" αὐτὸν ἐτάχθησαν μὲ τὴν ὄμόδοιξον Ρωσίαν. Ἐνόμισαν ὅτι ἡ περίστασις ἡτο κατάλληλος διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὰ ὅρια τοῦ κράτους. Ἡρχισαν λοιπὸν νὰ στέλλουν ἐπαναστατικὰς συμμορίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ὁ "Οθων διέταξε νὰ ἐτοιμασθῇ ὁ στρατὸς διὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ σύνορα.

Ἄλλὰ τότε ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, ἐπενέβησαν. Ἐπροσπάθησαν νὰ πείσουν τὸν βασιλέα νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὰ φιλοπόλεμα σχέδιά του, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν. Κατέλοιψαν λοιπὸν διὰ κοινοῦ στρατοῦ τὸν Πειραιᾶ καὶ ἡνάγκασαν τὸν "Οθωνα νὰ δηλώσῃ ὅτι θὰ τηρήσῃ αὐστηρὰν οὐδετερότητα.

Ἡ ἀγγλογαλλικὴ κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1857 καὶ ἔκαμε τὸν "Οθωνα ὅπως δήποτε δημοφιλῆ ἔνεκα τῶν ταπεινώσεων, εἰς τὰς ὥποιας ὑπέβαλλον αὐτὸν οἱ ἔνοι. Ἀπὸ τὴν κατοχὴν αὐτὴν ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας τότε καὶ ἡ χολέρα, ἡ ὥποια ἡρήμωσε τὴν πόλιν 5 μῆνας.

Όλίγον πατόπιν (1859) ἔξερράγη πόλεμος μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Ἡ Ἰταλία ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη ἀνεξάρτητα, ἐκτὸς τῆς Λομβαρδίας καὶ τῆς Ἐνετίας, τὰς ὅποιας κατεῖχεν ἡ Αὐστρία. Ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Πεδεμοντίου Καβιούρο συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἴνωσῃ ὅλην τὴν Ἰταλίαν εἰς ἐν κράτος. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ οἱ φιλελεύθεροι τῶν μικρῶν κρατῶν ἔξεδίωσαν τοὺς ἡγεμόνας των καὶ ἡνώθησαν μὲ τὸ Πεδεμόντιον. Συγχρόνως εὶ Γάλλοι ἥλθαν εἰς βοήθειαν τοῦ Πεδεμοντίου, ἐνίκησαν τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς ἡνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Λομβαρδίαν. Ὁλη ἡ Ἰταλία τότε ἀνεγνώρισεν ὡς βασιλέα τῆς Ἰταλίας τὸν βασιλέα τοῦ Πεδεμοντίου Βίκτωρα Ἐμπανουήλ. Μόνον ἡ Ἐνετία εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Αὐστριακῶν, καὶ ἡ Ῥώμη ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ πάπα. Καὶ ἡ μὲν Ἐνετία προσετέθη εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ 1866, δτε οἱ Αὐστριακοὶ εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον μὲ τοὺς Πρώσσους. Ἡ δὲ Ῥώμη κατετελήφθη τὸ 1870.

Κατὰ τὸν Ἱταλικὸν πόλεμον ὁ μὲν λαὸς ἦτο ἐνθουσιασμένος ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὅποιοι ἡγωνίζοντο διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Ὁ Ὀθων ὄμως, ὡς Γερμανός, συνεπάθει ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας. Τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ χάσῃ ὁ Ὀθων τὴν δημοτικότητά του καὶ νὰ λάβῃ μεγάλον θάρρος ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις.

3. "Εξωσις τοῦ "Οθωνος.

Ἡ κατὰ τοῦ Ὀθωνος ἀντιπολίτευσις ὀλονὲν ηὔξανεν. Εἰς αὐτὴν τῷρα προσετέθη ἡ νεολαία, ἡ ὅποια ἐνεπνέετο, ἀπὸ τὰς ἀντιδυναστικὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848. Τότε ἔξελέχθη εἰς τὸ Μεσολόγγιον βουλευτὴς ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης καὶ ἄλλοι νέοι εἰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Οὗτοι ἔκαμαν ἀρχηγόν των τὸν ἐντιμότατον καὶ πρακτικώτατον γηραιὸν ναύαρχον Κανάρην.

Ὁ Ὀθων διὰ νὰ περιορίζῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν μετεχειρίζετο βίαια μέτρα, τὰ ὅποια ἀκόμη περισσότερον ἔξηρέθιζεν αὐτήν. Τότε ἔξερράγησαν στάσεις εἰς τὸ Ναύπλιον, τὴν Τρίπολιν καὶ τὴν Σύρον. Ὁ λαὸς ἀπήτει τὴν τήρησιν τοῦ συντάγματος ὑπὸ

τοῦ βασιλέως, ἐλευθερίαν ἐκλογῶν καὶ τὴν ἐκλογὴν ὁρθοδόξου διαδόχου, διότι δὲ Ὁθων δὲν ἀκέτησε τέκνα.

Αἱ στάσεις κατεσβέσθησαν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ περιοδείαν εἰς τὰς ἑπαρχίας. Ἀπέπλευσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ μὲ τὴν βασιλίσσαν τὴν 1ην Ὁκτωβρίου 1862. Ἄλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας δὲ Θεόδωρος Γούβας ὑψώσεν εἰς τὴν Βόνιτσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας. Τὸ Μεσολόγγιον, αἱ Πάτραι καὶ ἄλλαι πόλεις ἥκολονθήσαν τὸ παράδειγμά του. Ὁ Ὁθων ἔμαθε ταῦτα, ἐν φεύγοντε καὶ εἰς τὰς Καλάμας, καὶ ἀμέσως ἐσπευσεν εἰς τὰς Αθήνας. Ἄλλ' ἥδη καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐπαναστατήσει.

Τὴν νύκτα τῆς 10ης Ὁκτωβρίου ἐπανεστόησεν ἡ φρουρά. Τὴν πρωίαν δὲ οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ παραπήγματα, ἐξέδωκαν προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας κατελύετο ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος, καὶ ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν δραστήριον πολιτικὸν Βούλγαρην, τὸν Κανάρην καὶ τὸν Ρούφον, διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐκλογῆς νέου βασιλέως ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἐπὶ δύο ἡμέρας κατόπιν μεγάλη ἀταξία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν πόλιν. Ωπλισμένοι ἄνδρες ἐπυροβόλουν εἰς τοὺς δρόμους διὰ νὰ δείξουν τὴν χαράν των, ἀρκετοὶ ἀθῆναι ἐφονεύθησαν, καταστήματα ἐλεηλατήθησαν καὶ αἱ φυλακαὶ ἦνοιχθησαν.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 11 Ὁκτωβρίου κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἡ βασιλικὴ θαλαμηγός. Στίφη ἐπαναστατῶν συνεκεντρώθησαν τότε εἰς τὴν παραλίαν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀποβίβασιν τοῦ βασιλέως. Ὁ Ὁθων κατὰ συμβουλὴν τῶν πρέσβεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἐγραψε προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπέχαιρετα τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐδήλωνεν διὰ ἐγκατέλειπεν αὐτὴν πρὸς ἀποφυγὴν αἰματοχυσίας. Μετὰ τοῦτο δὲ ἀπέπλευσεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Ἐνετίαν καὶ ἀπὸ ἐπῆγεν εἰς τὴν Βαναρίαν.

Ο Ὁθων δὲν ὑπῆρξε μέγας ἡγεμών. Ἡτο δῆμος ἀγάθδες ἀνήρ καὶ ἡγάπησε τὴν Ἑλλάδα θερμῶς. Τόση ἦτο ἡ πρὸς αὐτὴν ἀγάπη τού, ὥστε, δταν ἀπέθηγκε, παρήγγειλε νὰ τὸν θάψουν μὲ τὴν ἔλληνικὴν φουστανέλλαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Η ΕΛΛΑΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α'
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1909

I. ΤΗ Β' ἐν Ἀθήναις ἔθνεικὴ συνέλευσις.

"Αναδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως Γεωργίου.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ὁθωνος ἔγιναν ἐκλογαὶ ἔθνοσυνελεύσεως, ἡ ὅποια συνῆλθε τὴν 10 Δεκεμβρίου. Ἐν τῷ μεταξὺ διὰ δημοψηφίσματος ἔξελέχθη σκεδὸν παμψηφεὶ βασιλεὺς ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος, δευτερότοκος υἱὸς τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας.

Ἡ Ἀγγλία δὲν ἐδέχθη τὴν ἐκλογήν, διότι σύμφωνα μὲ προηγουμένην συμφωνίαν μεταξὺ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπειτε νὰ ἀνήκῃ εἰς τοὺς βασιλεύοντας οἴκους αὐτῶν. Ἐκ τῆς ἐκλογῆς ὅμως τοῦ Ἀλφρέδου ἡ Ἀγγλία ηὐχαριστήθη καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἔξεύρεσιν ἡγεμόνος. Ως τοιοῦτον δὲ ὑπέδειξε τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ διαδόχου καὶ κατόπιν βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ, τὸν 17ετῆ πρίγκιπα Γεώργιον. Τοῦτον ἡ συνέλευσις ἐξέλεξεν διμοφώνως βασιλέα ὑπὸ τὸν δρόν, ἵνα οἱ διάδοχοι του ἀνήκουν εἰς τὴν δρθόδοξον ἐκκλησίαν. Συγχρόνως τότε ἡ Ἀγγλία παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς Ἰονίους νήσους, τὰς ὅποιας μέχοι τοῦδε κατεῖχεν.

Ο νεαρὸς βασιλεὺς ἐφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 18 Ὁκτωβρίου 1863. Μετὰ τοῦτο δὲ ἡ ἔθνοσυνέλευσις ἐψήφισε τὸ νέον σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ βασιλεὺς ὠρκίσθη ἐνώπιον τῆς ἔθνοσυνελεύσεως τὴν τήρησιν αὐτοῦ.

2. Η κοινωνική ἐπανάστασις του 1866.

Μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν οἱ Κρῆτες ἐπανεστάτησαν καὶ τὸ 1841 καὶ τὸ 1858. Καὶ αἱ δύο ὅμως ἔκειναι ἐπαναστάσεις κατεστάλησαν ἀμέσως. Σπουδαιοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1866.

Τὴν 21 Αὐγούστου ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν Κρητῶν εἰς τὰ Σφακιὰ ἐψήφισε τὴν κατάλυσιν τῆς ὁδωμανικῆς κυριαρχίας καὶ ἔκήρυξε τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, ὡς ἡτο ἐπόμενον, συνεκινήθη ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ ἡτο πολὺ ἔξησθενημένη. Μόλις εἶχε συνέλθει ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1862. Αἱ ἔκτοτε δὲ συχναὶ ἀλλαγαὶ τῶν ὑπουργείων δὲν εἴχον ἀφήσει εἰς αὐτὴν καιρὸν νὰ διορθώσῃ τὰ ἐσωτερικά της, καὶ ἰδίως τὰ οἰκονομικά. Διὰ τοῦτο περιωρίσθη εἰς παθητικὴν στάσιν ὑπέναντι τῆς κορητικῆς ἐπαναστάσεως. Ἄφηνε δηλ. μόνον ἐλευθέρους τοὺς ἔθελοντας ἔξι Ἑλλάδος, νὰ συρρέουν εἰς τὴν Κρήτην. Ἀρχηγοὶ τῆς κορητικῆς ἐπαναστάσεως ἔγιναν Ἐλληνες ἀξιωματικοί, ὁ Κορωναῖος καὶ ὁ Ζυμβρακάκης. Τὸ μικρὸν δὲ ἀτμόπλοιον Πανελλήνιον διέσχιζεν ἀφόβως τὸν τουρκικὸν ἀποκλεισμὸν τῆς νήσου καὶ ἔφερεν εἰς αὐτὴν ἔθελοντας, τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια.

Ἡ ἐπανάστασις ἤναψεν εἰς δλην τὴν νήσον. Οἱ Κρῆτες ξακάραχας ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὸ Βαφέ. Ἀλλ' ἦν θυσία τοῦ Ἀρκαδίου κατόπιν ἀνεῳγόνησε τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀρκαδίου, δηλ. πλησίον τῆς Ρεθύμνης, ἔιχον καταφύγει πολλαὶ γυναῖκες καὶ παιδία. Οἱ Τούρκοι ἐπετέθησαν μὲ λύσσαν ἐναντίον αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ δλίγοι στρατιῶται, οἱ ὄποιοι ἦσαν ἐντὸς αὐτῆς, καὶ οἱ μοναχοὶ τὴν ὑπερήσπισαν γενναίως ἐπὶ 2 ἡμέρας. Ὅταν δὲ τέλος οἱ Τούρκοι ἔθραυσαν τὴν σιδηρᾶν πύλην καὶ εἰσῆλθαν εἰς τὴν αὐλήν, ὁ ἡγούμενος Γαβριὴλ ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὴν φρουρὰν καὶ τοὺς εἰσοδημήσαντας Τούρκους. Ὅσοις χριστιανοὶ ἔμειναν ζωντανοί, ἐσφάγησαν κατόπιν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἡ θυσία τοῦ Ἀρκαδίου συνεκίνησε τὴν κοινὴν γνώμην καὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Συνεισφοραὶ ἔγιναν εἰς τὸ Λονδῆνον ὑπὲρ τῶν Κρητῶν. Ἀπειροὶ δὲ ἔθελον-

ταὶ ἔξ Έλλάδος ἔσπευσαν εἰς τὴν νῆσον. Εἰς μάτην ὁ σουλτᾶνος ἀπέστειλε νέον σιρατὸν διὰ νὰ κατασβήσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς μάτην οἱ Τουρκοὶ ἐπανέλαβαν τὰς συνηθισμένας σφαγὰς καὶ καταστροφάς. Οἱ ἐπαναστάται ἀντεῖχον γενναίως. Τὸ Ἀρκάδιον καὶ κατόπιν ἡ Ἐνωσις, ἀτμόπλοια ἀγορασθέντα ὑπὸ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ Ἐλλήνων, ἔκαμνον διαρκῶς ταξίδια μεταξὺ Κρήτης καὶ Ἐλλάδος καὶ ἔφερον πολεμεφόδια καὶ ἔθελοντάς.

Ο σουλτᾶνος κατενόησεν ὅτι δὲν ἥδυνατο νὰ καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀπήτησε λοιπὸν ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα νὰ παύσῃ νὰ ὑποστηρίζῃ αὐτήν. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ πείλησεν, ὅτι θὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Τουρκίας τοὺς Ἐλληνας ὑπηκόους. Ἡ Ἐλλὰς ἀπέρριψε τὰς ἀξιώσεις τῆς Τουρκίας, αὕτη δὲ ἤρχισε νὰ ἐκδιώκῃ τοὺς Ἐλληνας ἐκ τῆς χώρας της καὶ διέκοψε τὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἐλλάδος. Ο πόλεμος μεταξὺ Ἐλλάδος καὶ Τουρκίας ἦτο ἔτοιμος νὰ ἔκραγῃ.

Τότε συνῆλθεν εἰς τὸ Βερολίνον συνέδριον τῶν Δυνάμεων, τὸ ὄποιον εἰς μὲν τὴν Ἐλλάδα ἐπέβαλε νὰ παύσῃ νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν εἰς δὲ τὴν Τουρκίαν νὰ μὴ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἐλληνας ἐκ τῆς χώρας της. Ως ἐκ τούτου ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις ἐσβήσεται.

Διαρκούσης τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐνυμφεύθη (15 Ὁκτωβρίου 1867) τὴν μεγάλην δούκισσαν τῆς Ρωσίας Ὀλγαν. Τὴν 21 δὲ Ιουλίου 1868 ἐγεννήθη ὁ ἀνυπομόνως ἀναμενόμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ διάδοχος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὄποιον ἐδόθη τὸ λαοφιλές ὄνομα Κωνσταντίνος.

Μετὰ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ 10 ὀλόκληρα ἔτη ἡ Ἐλλὰς κατετέριθετο μὲν ἐσωτερικὰς πολιτικὰς διαμάχας. Διὰ τὴν ἀρχὴν ἐφιλογίκουν ἀναμεταξὺ των οἱ πολιτικοὶ Ἀ. Κουμουνδούρος, Θ. Ζαΐμης, Δ. Βούλγαρης, Ἐπ. Δεληγεώργης καὶ Χαρέλαος Τρικούπης. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡ μὲν Εὐρωπή συνεκλονίσθη ἐκ τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870, ἡ δὲ ἐλληνικὴ χερσόνησος ἐκ τοῦ ὁσποτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1877.

3. Ο γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870.

Απὸ τῆς ἐποχῆς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἡ Γερμανία ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ ἀνεξάρτητα κράτη συνδεόμενα μὲ κά-

ποιαν χαλαρὰν ὅμοσπενδίαν. Ἐκ τούτων ισχυρότερα ἡσαν δύο, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία, καὶ αὐτὰ ἐφιλονίκουν ἀναμεταξύ των, ποῖον θὰ διευθύνῃ ὅλην τὴν Γερμανίαν.

“Ολα τὰ γερμανικὰ κράτη τότε ἥθελον νὰ ἔνωθοῦν εἰς ἐν ὑπὸ τὴν Πρωσσίαν. Τοῦτο διὰ τὴν Γαλλίαν θὰ ἦτο μέγας κίνδυνος. Ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ' λοιπὸν ἐκήρυξε (1870) τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Πρωσσίας. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ κράτη συνηνώθησαν ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, εἰσέβαλαν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐντησαν τοὺς γαλλικοὺς στρατοὺς καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς Παρισίους.

Οἱ Γάλλοι τότε κατίργησαν τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐπανέφεραν τὴν δημοκρατίαν. Κατόπιν συνῆψαν εἰρήνην μὲ τοὺς Γερμανούς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν εἰς τὴν Γερμανίαν τὰς γαλλικὰς ἐπαρχίας Ἀλσατίαν καὶ Λορραΐνην. Τότε δὲ καὶ ὅλα τὰ γερμανικὰ κράτη συνηνώθησαν εἰς μίαν αὐτοκρατορίαν καὶ ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας.

Α. Τὰ βαλκανικὰ κράτη καὶ ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877.

Ἐκ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν ἡ *Σερβία* εἶχεν ἀποκτήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἀπὸ τοῦ 1830 μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπὸ ἡγεμόνας ἐκ δύο ἐγχωρίων οἰκογενειῶν Καραγεώργη καὶ Ὁβρένοβιτς. Αἱ δύο ὅμως αὗται οἰκογένειαι διαρκῶς ἐφιλονίκουν περὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἐπεκράτει ἄλλοτε ἡ μία καὶ ἄλλοτε ἡ ἄλλη.

Ο λαὸς τοῦ *Μαυροβουνίου* ἔζη ἀνέκαθεν βίον ἀνεξάρτητον εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὅρη του. Ἡγεμὼν αὐτοῦ ἦτο ὁ ἀρχηγὸς μιᾶς ἰερατικῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ἐπίσκοπος τῆς χώρας. Τὸ 1859 ὁ ἡγεμὼν Δανῆλος ἀφῆκε τὸ ἀξιώμα τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἔγινε κληρονομικὸς ἡγεμών.

Ἡ *Ρουμανία* μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπάναστάσεως ἦτο διηγεμένη εἰς δύο ἡγεμονίας αὐτονόμους διοικουμένας ὑπὸ Ἑλλήνων Φαναριωτῶν. Ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ ἡγεμόνες ἔξελέγοντο ἐκ τῶν ἐγχωρίων. Τὸ 1859 ὅμως ἡνώθησαν ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα, τὸν Ἀλέξανδρον Κούζαν. Ὁ Κούζας τὸ 1866,

κατόπιν συνωμοσίας, παρηγήθη, ἔγινε δὲ ἡγεμὸν ὁ Κάρολος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Χοεντζόλερν, ὁ ὅποῖς καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν χώραν σύνταγμα.

Οἱ Βούλγαροι μέχρι τῶν χρόνων τούτων δὲν εἶχον ἔθνικὴν συνείδησιν. Τὸ 1870 ὅμως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ῥωσίας ἀπέκτησαν ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομίαν. Ἐπαυσαν δηλ. νὰ ὑπάγωνται εἰς τὸν Ἑλληνα πατριάρχην καὶ ἀνεκήρυξαν θρησκευτικὸν ἀρχηγόν των Βούλγαρον ἀρχεπίσκοπον ὀνομαζόμενον ἔξαρχον. Ἐπέτιχαν δὲ προσέτι νὰ μὴ ὑπάγωνται εἰς τὸν ἔξαρχον μόνον ἡ κυρίως Βουλγαρία, δηλ. ἡ μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώρα, ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας, ὅσων τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ πληθυσμοῦ ἦθελον ζητήσει τοῦτο. Ἀπὸ τότε ἐκηρύχθη ἀμείλικτος πόλεμος μεταξὺ πατριαρχικῶν καὶ ἔξαρχικῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Οἱ Βούλγαροι ἥγωνται μὲν ἀπειλὰς καὶ μὲ φόνους νὰ παρασύρουν τοὺς χωρικοὺς μὲ τὸ μέρος τῆς ἔξαρχίας.

Τὸ 1876 τέλος, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς Ῥωσίας οἱ Βούλγαροι, ἐπαναστατοῦν κατὰ τὴς Τουρκίας. Οἱ Τούρκοι ἔκαμαν σφαγὰς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καὶ ἐκ τούτου τὸ 1877 ἡ Ῥωσία ἐκήρυξε τὸν πελεμὸν κατὰ τὴς Τουρκίας. Ὁ ωσικὸς στρατὸς ἐπέρασε τὸν Δούναβιν, κατέλαβε τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Αἴμον. Ἐκεῖ εὗρεν ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας εἰς τὸ φρούριον τῆς Πλεύνας. Ἀλλὰ ἐβοήθησεν αὐτὸν καὶ ὁ ρουμανικὸς στρατὸς καὶ ἐνίκησεν. Ἐπέρασε κατόπιν τὸν Αἴμον καὶ ἐβάδιζε πρὸς τὴν Κων)πολιν.

Οἱ Τούρκοι ἔσπευσαν νὰ ζητήσουν εἰδήνην, καὶ ὑπεγράφῃ ἡ συνθήκη τοῦ ἀγίου Στεφάνου (Φεβρουάριος 1878). Δι' αὐτῆς ἡ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Ῥουμανία ἔγιναν ἀνεξάρτητοι, ἐσχηματίσθη δὲ μία μεγάλη βουλγαρικὴ ἥγεμονία ὑποτελής εἰς τὴν Τουρκίαν, ἡ ὅποια περιελάμβανεν, ἐκτὸς τῆς κυρίως Βουλγαρίας, τὸ ἥμισυ τῆς Θράκης καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μακεδονίας.

Ἡ συνθήκη τοῦ ἀγίου Στεφάνου, ἐὰν ἐφηρμόζετο, θὰ ἦτο καταστροφὴ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὅποια κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ἀγγλίας δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν πόλεμον. Εὗτοι ἡ συνθήκη αὕτη δὲν ἥρεσε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δι' αὐτὴν ἡ Βουλγαρία τοῦ ἀγίου Στεφάνου θὰ ἥτο ἀπλῇ ωσικὴ ἐπαρχία. Ἐπομένως

η Κων)πολις θὰ ἔκινδύνευε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσων.
'Αλλὰ καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν ἐπίσης δὲν
ἥθεται τοῦτο. Αἱ τρεῖς Δυνάμεις λοιπὸν ἀπήγησαν νὰ κανονι-
σθοῦν τὰ βαλκανικὰ ζητήματα εἰς συνέδριον εὐρωπαϊκόν.

Τὸ συνέδριον συνῆλθεν εἰς τὸ Βερολίνον. Τοῦτο ἀντὶ τῆς
Βουλγαρίας τοῦ ἄγίου Στεφάνου ἵδρυσε μίαν μικρὰν ὑποτελῆ
βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου. Τὴν βο-
ρείαν Θράκην ἔκαμεν αὐτόνομον ἐπαρχίαν μὲ τὸ ὄνομα ἀνατο-
λικὴ **Ρωμυλία**. 'Ανεγνώρισε δὲ δικαίαν τὴν ἀξίωσιν τῆς Ἑλλά-
δος νὰ λάβῃ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. 'Αλλὰ μόλις μετὰ
τοία ἔτη, ἔνεκα τῆς ἀδυναμίας τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐπιβληθῇ, ἡ
Τουρκία ἐδέχθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν δῆλην τὴν Θεσσαλίαν,
πλὴν τῆς Ἐλασσόνος, καὶ ἐκ τῆς Ἡπείρου μόνον τὸ διαμέρισμα
τῆς Ἀρτης.

**Σ. Τὸ βουλγαρικὸν πραξικόπεμψα
καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστράτευσις τοῦ 1885.**

Ἡ γεμών τῆς Βουλγαρίας εἰχε γίνει δὲ Ἀλέξανδρος Βάττεμβεργ,
ἀνεψιὸς τοῦ τσάρου καὶ ἀξιωματικὸς τοῦ πρωστικοῦ στρατοῦ.
Εἰς τὴν χώραν εἰχε δοθῆ σύνταγμα, ἀλλ’ ἔξηκολούθουν νὰ κυ-
βερνοῦν τὴν χώραν Τῶσοι ἀξιωματικοί. 'Ο λαὸς δημως κατόπιν
καὶ δὲ ἡγεμών συνεννοίθησαν καὶ ἔξεδίωξαν τὸν Ῥώσον.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχεν δργανωθῆ καὶ ἡ ἀνατολικὴ
Ρωμυλία. Εἶχε κυβερνήτην χριστιανόν, συνέλευσιν ἀντιπροσώ-
πων τῶν κατοίκων καὶ στρατὸν ἔξι ἐντοπίων χριστιανῶν ὑπὸ τὴν
ἀρχιγγίαν ἀνωτέρων Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν. Κατὰ Σεπτέμβριον
δημώς τοῦ 1885 οἱ Βουλγαροὶ κατέλαβαν τὴν ἀνατολικὴν **Ρω-
μυλίαν**, ἔξεδίωξαν τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν
αὐτῆς μὲ τὴν Βουλγαρίαν.

'Η ἀγγελία αὐτὴ ἐτάραξε καὶ τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα.
Ο βασιλεὺς τῆς Σερβίας Μιλάνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν.
'Αλλ’ δὲ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐνίκησε τὸν Σέρβους καὶ ἔξε-
δίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας των.

'Ο πρωθυπουργὸς τότε τῆς Ἑλλάδος Θ. Δηλιγιάννης ἐκή-
ρυξεν ἐπιστράτευσιν καὶ ἐζήτησε νὰ παραχωρηθοῦν εἰς τὴν Ἐλ-

λάδα, τὰ σύνορα, τὰ ὅποια εἶχον παραχωρηθῆ εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου. 'Αλλ' αἱ Δυνάμεις δλαι, ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, ἀπέκλεισαν τὰ ἑλλήνικὰ παράλια. 'Η κυβέρνησις Δηλιγιάννη παρητήθη, καὶ ἡ κυβέρνησις Τρικούπη, ἡ ὅποια τὴν διεδέχθη, διέλυσε τὴν ἐπιστράτευσιν.

'Αλλ' ἡ 'Ρωσία δὲν ἐλήσμόνησε τὴν θρασύτητα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας Ἀλεξάνδρου. Διὰ τῶν ὁριουργιῶν της ἔγινε συνωμοσία κατ' αὐτοῦ, ἡ ὅποια τὸν ἔξεδίωξεν ἐκ τοῦ θρόνου (1886). 'Άντ' αὐτοῦ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας ἔγινεν ὁ πρῖγκιψ τοῦ Κοβούργου Φερδινάνδος.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ 'Ελλάς, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ μεγάλου πρωθυπουργοῦ τῆς Χαροκόπειας Τρικούπη, ἐνίσχυσε τὸ πολεμικὸν ναυτικόν της, ἐπεξέτεινε τοὺς σιδηροδρόμους τῆς καὶ ἔδαπάνησεν ἀφθόνως διὰ δημόσια ἔργα.

6. Νέα κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.

Εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ δοθῇ αὐτονομία εἰς τὴν Κρήτην. 'Αλλὰ καὶ οἱ Τούρκοι δὲν ἔπανον νὰ παραβιάζουν τὰ προνόμια τῶν Κρητῶν, καὶ οἱ Κρήτες δὲν ἀφήνονταν καμίαν εὐκαιρίαν νὰ μὴ ἐκδηλώσουν τὸν πόθον τῆς ἐνώσεώς των μὲ τὴν 'Ελλάδα.

Τὸ 1895 ἡ Τουρκία διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς χριστιανοὺς διώρισε χριστιανὸν διοικητὴν τῆς νήσου. 'Αλλ' ἐκ τούτου δυσηρεστήθησαν οἱ Τουρκοκρῆτες καὶ ἔκαμαν σφαγὰς τῶν χριστιανῶν. Τότε ἔξερράγη ἡ ἐπανάστασις, καὶ οἱ χριστιανοὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς 'Ελλάδος (1897).

Εἰς τὰς 'Αθήνας ἡ εἰδησις τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης ἐπροκάλεσε μέγαν ἔρεθισμόν. Δυστυχῶς ὁ Τρικούπης, ὁ ὅποιος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συγκρατήσῃ τοὺς 'Ελληνας, εἶχεν ἀποθάνειν εἰς τὰς Κάννας τῆς Γαλλίας τῷ 1895. Τὴν ἀρχὴν κατεῖχεν ὁ φιλοπόλεμος πρωθυπουργὸς τοῦ 1885 Δηλιγιάννης. Οὗτος παρεσύρθη ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἐπεμβῇ ἡ 'Ελλάς. 'Ο συνταγματάρχης Τιμολέων Βάσσος ἐστάλη μὲ στρατὸν νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωρ-

γίουν. Άλλα συγχρόνως και οι στόλοι τῶν Δυνάμεων κατέλαβαν τὰ Χανιὰ και ἀπέκλεισαν τὴν νῆσον.

Ο ἔλληνοτουρκικὸς πόλεμος πλέον ἦτο ἀναπόθευκτος. Ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος (δ 'Απριλίου). Ἡ πάλη ἦτο ἀνισος. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο τελείως ἀπαράσκευος στρατιωτικῶς. Τούναντίον δ τουρκικὸς στρατὸς ἦτο θαυμάσια ὁργανωμένος ὑπὸ Γερμανῶν ἀξιωματικῶν. Ἐπομένως ἡ Ἑλλὰς ἐνικήθη, ἀπέσυρε τὸν στρατὸν τῆς ἀπὸ τὴν Κρήτην και ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν ἀποζημίωσιν 100 ἑκατομ. φράγκα.

Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐλύθη βραδύτερον κατόπιν διαπραγματεύσεων, αἱ δποῖαι διήρκεσαν $1\frac{1}{2}$ ἔτος. Ἡ Κρήτη ἐκηρύχθη αὐτόνομος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και Ἰταλίας, αἱ δποῖαι τὴν 14 Νοεμβρίου 1898 διώρισαν ὑπατον ἀρμοστὴν τὸν βασιλόπαιδα τῆς Ἑλλάδος Γεώργιον. Ὁτε δὲ οὗτος τὸ 1906 παρηγήθη, αἱ Δυνάμεις ἀνέθεσαν εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀρμοστοῦ, και οὗτος ἐξελεξε τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμην. Ἡ Κρήτη λοιπὸν ἡσύχασεν. Ἄλλ' ἡ ἡσυχία αὐτὴ διήρκεσε μόνον μέχρι τοῦ 1908, ὅτε ἐξερράγη ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις.

Σ. Ο ἀνταγωνισμὸς τῶν βαλκανικῶν κρατῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἡ ἐπανάστασις τῶν Νεοτούρκων τοῦ 1908. Τὸ κρητικὸν ζήτημα.

Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦτο χώρα τελείως ἔλληνική. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτὴν και διάφοροι σλαυῖκαι φυλαί, ἵδιως εἰς τὴν βορείαν και δυτικὴν Μακεδονίαν. Αἱ φυλαὶ αὗται μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν διετήρησαν μὲν τὴν γλῶσσάν των και μετέδωκαν αὐτὴν και εἰς μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ δὲν ἐξεχώριζον τοὺς σλαυοφώνους κατοίκους τῆς Μακεδονίας ὅτι εἶναι Βούλγαροι και νὰ

Ἄφ' ὅτου ὅμως ἴδρυθη ἡ βουλγαρικὴ ἐξαρχία, οἱ Βούλγαροι προσεπάθουν μὲ ἀπειλὰς και μὲ φόνους νὰ πείσουν τοὺς σλαυοφώνους κατοίκους τῆς Μακεδονίας ὅτι εἶναι Βούλγαροι και νὰ

τοὺς παρασύρουν μὲτὸ μέρος τῆς ἔξαρχίας. Τότε τὸ ἵδιον ἥρχισαν νὰ κάμνουν καὶ οἱ Σέρβοι. Ἐπίσης κοὶ οἱ Ῥουμᾶνοι, οἱ ὅποιοι ἐβάπτισαν τοὺς Κουτσοβλάχους εἰς Μακεδονορρούμανους. Χάριν δὲ τοῦ σκοποῦ των οἱ Βουλγαροί, Σέρβοι καὶ Ῥουμᾶνοι ἔκτιζον ἐκκλησίας καὶ σχολεῖα εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Ἄλλὰ μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897 ἡ θρασύτης τῶν Βουλγάρων ὑπερέβη κάθε ὅριον. Ἰδρύθη εἰς τὴν Σόφιαν μακεδονικὸν κομιτάτον, τὸ ὅποιον ὠπλιζεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν σώματα (κομιτατζῆδες) καὶ τὰ ἔστελλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐδῶ αὐτὰ ἐπροξένουν διαφόρους καταστροφάς, καὶ ἡνάγκαζον διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ τρόμου τοὺς σλαυοφώνους Ἑλληνας νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἔξαρχίαν. Τότε καὶ οἱ Ἑλληνες, διὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας, διωργάνωσαν καὶ αὐτοὶ ἀνταρτικὰ σώματα μὲρογονὸς ἀξιωματικοὺς Ἑλληνας. Εἰς ἐκ τούτων εἶναι καὶ ὁ ἐθνικὸς ἥρως Παῦλος Μελᾶς, ὁ ὅποιος ἐπεσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων.

Τὰ ἔλλ. σώματα ἀγωνίσθησαν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Ἐνεκα τούτου πρὸς ἐκδίκησιν, οἱ μὲν Βούλγαροι κατέστρεψαν τὰς ἔλλην. κοινότητας Ἀγχιάλου καὶ Φιλιππούπολεως, οἱ δὲ Ῥουμᾶνοι ἐκακοποίησαν τοὺς εἰς τὴν Ῥουμανίαν Ἑλληνας.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ τῆς Μακεδονίας ἔκαμε τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις νὰ ἐπεμβοῦν διὰ νὰ φέρουν διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις εἰς αὐτήν. Τότε ἔξεργάγη ἡ ἐπανάστασις τῶν Νεοτούρκων.

Οἱ νεωτερίζοντες Τούρκοι (Νεότουρκοι) ἔβλεπον τὸ τουρκικὸν κράτος νὰ καταρρέῃ καὶ ἔκαμαν κομιτάτον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κάμουν τὴν Τουρκίαν κράτος ὅπως τὰ εὐρωπαϊκά. Τὸ κομιτάτον κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ μὲ τὰς ἰδέας του τὸν στρατὸν καὶ τὴν 10 Ἰουλίου 1908 ὁ ταγματάρχης Ἐμβέρο βέης ἐκήρυξεν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας τὸ σύνταγμα. Ὁ σουλτᾶνος Χαμίτ ὑπεχώρησε καὶ ἔδωκε σύνταγμα. Ἐκαμεν ὑποψηγεῖον, εἰς τὸ ὅποιον περιελαμβάνετο εἰς Ἑλλην καὶ εἰς Ἀρμένιος, καὶ συνεκάλεσε Βουλήν. Ἄλλα τὴν 31 Μαρτίου 1909 ἀντεπανάστασις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῶν παλαιοτούρκων ἐπανέφερε τὴν ἀπο-
Ἀντ. — Χωραφᾶ Ἰστορία Γ' Ἑλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'

λυταρχίαν. Τότε τὰ στρατεύματα τοῦ κομιτάτου ἐβάδισαν εἰς τὴν Κώνια πολιν, ἔξεθρόνισαν τὸν Χαμίτ καὶ ἔκαμαν σουλτᾶνον τὸν ἀδελφόν του Μωάμεθ Ε'. Οἱ Νεότουρκοι ἔλαβαν εἰς τὰς χειράς των ὅλην τὴν ἔξουσίαν.

Ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἐπωφηλήθησαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βουλγαρία. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία προσήρτησε τὴν Βοσνίαν καὶ εΕρζεγοβίνην. Ἡ δὲ Βουλγαρία ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Τουρκίας, καὶ ὁ Φερδινάνδος ἐστέφθη τσάρος τῶν Βουλγάρων.

Ολίγον κατόπιν (1911) καὶ ἡ Ἰταλία ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Ο πόλεμος αὐτὸς κατέληξεν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Τριπολίτιδος καὶ Κύρηναϊκῆς ὑπὸ τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν προσωρινὴν κατοχὴν τῶν Δωδεκανήσων.

Ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Νεοτούρκων ἥθέλησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν καὶ οἱ Κρῆτες καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσίν των μετὰ τῆς Ελλάδος, μετ' ὀλίγον δὲ ὑψωσαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Φιρκᾶ, ἵς τὴν εἰσοδον τοῦ λιμένος τῶν Χανίων, τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ἀντὶ τῆς κρητικῆς. Ἐκ τούτου ἐπωφελήθησαν οἱ Τούρκοι καὶ ἥρχισαν νὰ κάμνουν φιλοπολέμους διαδηλώσεις καὶ ἐμπορικὸν ἀποκλεισμὸν ἔναντίον τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς τουρκικοὺς λιμένας. Ο τουρκικὸς στόλος ἥρχισε νὰ ἐτοιμάζεται. Ο δὲ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἀπήγησε παρὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως γραπτὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ κρητικοῦ τολμήματος.

Ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο τότε εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἔνωσίν. Ἐνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν κομμάτων μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 δὲν εἶχε γίνει καμμία σοβαρὰ στρατιωτικὴ διοργάνωσις τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο ἡ Ἑλλὰς ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πολέμου καὶ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἀναμειγνύεται εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα. Αἱ Δυνάμεις ἐπενέβησαν εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτὴν ἡσυχίαν ὑπεχθρόησαν ὅμως εἰς τὴν ἀξίωσίν της περὶ τῆς σημαίας. Ἐπειδὴ δὲ Κρής χριστιανὸς δὲν ἥδυνατο νὰ εὑρεθῇ διὰ νὰ καταβιβάσῃ τὴν σημαίαν, ἀπεβιβάσθησαν ἀγήματα τῶν Δυνάμεων καὶ ἀπέκοψαν τὸν ἴστον αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΔΙΖΟΥΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΠΛΗΡΩΣΙΝ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΙΔΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ

1. Η ἐπανάστασις τοῦ 1909.

Οἱ ἔξεντελισμοὶ, τοὺς ὅποίους ὑπέφερεν ἡ Ἐλλὰς ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας, ἐπροκάλεσαν τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ λαοῦ ἐναντίον τῶν πολιτικῶν τῆς χώρας. Κατηγόρει αὐτοὺς ὅτι ἔχαριν τῶν κομματικῶν των συμφερόντων παρέλυσαν ὅλας τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ παρημέλησαν τὴν στρατιωτικὴν προπαρασκευὴν τῆς χώρας.

Τὴν ταπείγωσιν τοῦ ἔθνους περισσότερον ἥσθάνοντο οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἔλλ. στρατοῦ καὶ μάλιστα οἱ νεώτεροι. 500 λοιπὸν ἔξ αὐτῶν συνεκρότησαν στρατιωτικὸν σύνδεσμον καὶ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 Αὐγούστου τοῦ 1909 ἔξηλθον τῶν Ἀθηνῶν μὲ δῆλην τὴν φρουρὰν καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν θέσιν Γουδὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Νικολάου Ζορμπᾶ. Διεκήρυξαν δέ, ὅτι ζητοῦν τὴν ἀνόρθωσιν τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν καὶ ίδιως τὴν συγκρότησιν ἀξιομάχου στρατοῦ καὶ στόλου καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ στρατοῦ τῶν βασιλοπιμόδων.

“Ολαι αἱ προσπάθειαι πρὸς διάλυσιν τοῦ συνδέσμου ἀπέτυχαν. Ἡ τότε κυβέρνησις Ῥάλλη ἡναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ἀνέλαβε δὲ τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ συνδέσμου. Τότε οἱ ἐπαναστάται ἐπανῆλθαν εἰς τὴν πόλιν. Μεγάλη δὲ κατόπιν λαϊκὴ διαδήλωσις εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὅμοιαι εἰς τὰς ἐπαρχίας ὑπεστήριξαν τὸν σύνδεσμον. Ἡ Βουλὴ ἐψήφισε κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ συνδέσμου πολλοὺς νόμους. Συγχρόνως δὲ ἔγιναν καὶ ἄλλαι σπουδαῖαι πα-

ραγγελίαι υλικοῦ πολέμου, καὶ ἡ σπουδαιοτέρα τοῦ θωρηκτοῦ «Ἀβέρωφ», διὰ τοῦ ὁποίου κατωρθώσαμεν νὰ εἰμεθα ἀνώτερον κατὰ θάλασσαν τῆς Τουρκίας.

‘Ἄλλ’ ἡ κατάστασις οὐτὴ κυβερνήσεως καὶ Βουλῆς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ συνδέσμου δὲν ηδύνατο νὰ διαρκέσῃ πολύ. Ἐπρεπε νὰ διαλυθῇ ὁ σύνδεσμος διὰ νὰ ἐπανέλθῃ τὸ σύνταγμα εἰς τὸν κανονικόν του δρόμον καὶ ήσυχάσῃ ἡ χώρα. ‘Ἄλλ’ ὁ σύνδεσμος ὑπώπτευε μὴ τυχόν, ἀν διελύνετο οἱ πολιτεύσομενοι ἀνατρέψουν τὸ ἔργον του. ‘Ο ἐκ Κρήτης κληθείς, ὡς σύμβουλος τοῦ συνδέσμου, πολιτευτὴς Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπρότεινε τότε ὡς μόνην λύσιν πρὸς τερματισμὸν τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως τὴν σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως χάριν ἀναθεωρήσεως τοῦ συντάγματος. Βασιλεὺς, πολιτευόμενοι καὶ σύνδεσμος ἀπεδέχθησαν αὐτήν. ‘Ο γηραιός συνεργάτης τοῦ Τρικούπη Στέφανος Δραγούμην ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργίαν καὶ ἐκάλεσε τὴν προταθεῖσαν συνέλευσιν. ‘Ο στρατιωτικὸς σύνδεσμος διελύθη. ‘Ο δὲ Ζερμπᾶς ἔγινεν ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν.

‘Άλλ’ ἡ συνέλευσις, ἀφ’ οὗ συνῆλθεν, ἥθελε νὰ γίνη συντακτική, δηλ. νὰ κάμη νέον σύνταγμα. ‘Ο βασιλεὺς τότε ἐκάλεσεν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν ἐκ Κρήτης πολιτευτὴν Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῆ βουλευτὴς εἰς τὰς Ἀσήνας, καὶ διέλυσε τὴν συνέλευσιν. Καὶ εἰς τὰς τότε γενομένας ἐκλογὰς καὶ εἰς τὰς κατόπιν τῆς τακτικῆς Βουλῆς ὁ λαὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Βενιζέλον μεγάλην πλειονόψηφίαν. Τὸ σύνταγμα ἀνεθεωρήθη, ὁ στρατὸς ἀναδιωργανώθη καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἐτακτοποιήθη. Οὕτω τὸ ἔθνος εὑρέθη ἔτοιμον κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους.

2. Ο βαλκανικούρων πόλεμος.

‘Η κήρυξις τοῦ πολέμου. Οἱ νεότουρκοι, ἀφ’ οὗ κατέλαβαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀπεδείχθησαν ὅτι ἡσαν χειρότεροι ἀπὸ τοὺς παλαιοτούρκους. Αὐτοὶ ἔξήτουν νὰ ἔξαφανίσουν τὸν ἐθνισμὸν ὅλων τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν. Διὰ τοῦτο τὰ 4 βαλκανικὰ ιράτη, Ἐλλασ, Σερβία, Μαυροβούνιον καὶ Βουλγαρία, ἦναγκάσθησαν νὰ ευγεννοηθοῦν ἀναμεταξύ των.

Αἱ διαπραγματεύσεις ἔγιναν μὲ τόσην μυστικότητα, ὡστε οὔτε

η Τουρκία, ούτε αἱ Δυνάμεις ἐνόησάν τι. Αἴφνης οἱ σύμμαχοι ἔζήτησαν παρὰ τῆς Τουρκίας νὰ ἔφαρμόσῃ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν μεταρρυθμίσεις. Ἐπειδὴ δὲ ἔκεινη ἡρνήθη, οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατ' αὐτῆς (Σ/βριος 1912). Ἡ προέλασις τῶν βαλκανίων στρατῶν ὑπῆρξε σειρὰ ἀλληλοδιοδόχων νικῶν

Προέλασις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον. Νίκαια αὐτοῦ. Κατάληψις Θεσσαλονίκης. Πολιορκία Ἰωαννίνων. Δρᾶσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρόλου. Ο ἐν Θεσσαλίᾳ Ἑλληνικὸς στρατός, μὲ δροιστράτηγον τὸν τότε Διάδοχον Κωνσταντίνον καὶ ἐπιτελάρχην τὸν Π. Δαγκλῆν, προελαύνει εἰς τὸ ἔχθρικὸν ἔδαφος, συντρίβει τὸν εἰς τὴν Ἐλασσόνα τουρκικὸν στρατὸν καὶ καταλαμβάνει αὐτήν (6 Ὁκτωβρίου). Κατόπιν προχωρεῖ πρὸς τὸν Σαραντάπορον. Εἰς τὰ στενὰ τοῦ Σαραντάπορου ἥσαν ὧχωρωμένοι 30 χιλ. Τούρκοι μὲ ἴσχυρὸν πυροβολικόν. Μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Ἑλληνες τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους καὶ ἐπειτα καταλαμβάνουν τὰ Σέρβια, τὴν Κοζάνην καὶ τὰ Γρεβενά.

Κατόπιν τὸ μὲν κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ διευθύνεται πρὸς τὴν Βέροιαν καὶ καταλαμβάνει αὐτήν. Ἡ 5η μεραρχία βαδίζει πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Μοναστηρίου, συναντᾷ εἰς τὰ Καϊλάρια ἴσχυρὸν τουρκικὸν στρατὸν καὶ τὸν τρέπει εἰς φυγὴν. Συγχρόνως δὲ ἡ 7η μεραρχία νικᾷ εἰς τὰ στενὰ τῆς Πέτρας ἄλλον τουρκικὸν στρατὸν καὶ καταλαμβάνει τὴν Αίκατερίνην.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν Θεσσαλονίκην, εἶχον συγκεντρώσει εἰς τὰ Γενιτσά ὅλον τὸν στρατὸν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Διατολικῆς Μακεδονίας, δηλ. περισσότερον τῶν 40 χιλ. ἀνδρῶν. Ὄταν ἔμαθε τοῦτο τὸ κύριον σῶμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, σπεύδει ἀπὸ τὴν Βέροιαν εἰς τὰ Γενιτσά. Ἐκεῖ συγάπτεται διήμερος μάχη (19 καὶ 20 Ὁκτωβρίου), κατὰ τὴν δύοιαν οἱ Ἑλληνες νικοῦν καὶ τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους. Ἡ νίκη τῶν Γενιτσῶν ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Θεσσαλονίκης.

Ο Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐκ Γενιτσῶν ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ο ἔκει ὑποχωρήσας τουρκικὸς στρατὸς ἦτο ἄνω τῶν 30 χιλ. ἀνδρῶν, ἀλλ᾽ ἦτο ἀνίκανος νὰ δινισταθῇ πλέον εἰς τὸν Ἑλληνικόν. Η πόλις λοιπὸν παρεδόθη τὴν 26 Ὁκτωβρίου, ὃ δὲ

τουρκικὸς στρατὸς μετεφέρθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἐλλάδα. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, παρακολουθῶν τὸν στρατόν, ἐσπευσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μακεδονίας καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ὡς φρουρὸς τῆς περιποθήτου πόλεως.

Μόλις ὅμως εἶχε παραδοθῆ ἡ Θεσσαλονίκη εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἐμφανίζεται ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης βουλγαρικὸς στρατός. Ὁ Βουλγαρος στρατηγὸς Θεοδωρῶφ ἐπιφελήθη ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν στρατοῦ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, καὶ μὲ μίαν μεραρχίαν προχωρεῖ χωρὶς ἐμπόδιον καὶ φθάνει πρὸ τῆς πόλεως. Τὸ ἐλληνικὸν στρατηγεῖον ἐμήνυσεν εἰς αὐτόν, διὰ καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχον παραδοθῆ εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ἐν τούτοις αὐτὸς ἐπέμενε νὰ εἰσέλθῃ διὰ βουναρχίας στρατὸς εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸ κατώρθωσε διὰ δόλου. Παρεκάλεσε νὰ ἐπιτραπῇ τοῦτο εἰς δύο τάγματα κονρασμένα δῆθεν, καὶ ἀντὶ τῶν δύο ταγμάτων εἰσῆλθεν διάκληρος ἡ μεραρχία ἐκ 35 χιλ. ἀνδρῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπροκάλεσε προστριβὰς μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων καὶ προπαρασκεύασε τὸν ἐλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ διὰ μεραρχίας, ἡ διποία ἐπροχώρει πρὸς τὸ Μοναστήριον, συνήντησεν εἰς τὴν Μπάνισταν διπλάσιον τουρκικὸν στρατόν, διὰ τοῦτος κατέβη ἀπὸ τὸ Μοναστήριον. Ἡναγκάσθη λοιπὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Κοζάνην (21—25 Ὀκτωβρίου). Τότε διαδόχος Κωνσταντῖνος ἐσπευσε μὲ τὸν περισσότερον στρατὸν ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐφθασε μέχρι Φλωρίνης, τὴν διποίαν κατέλαβεν. Ἀπὸ ἐδῶ δὲν ἐπροχώρησεν εἰς τὸ Μοναστήριον, διότι ἥδη εἶχον καταλάβει αὐτὸν οἱ Σέρβοι. Κατεδίωξεν ὅμως τοὺς ἐκ Μοναστηρίου φεύγοντας Τούρκους. Ἐκ τῶν 30 χιλ. ἀνδρῶν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ 20 χιλ. μόνον ἐσώθησαν εἰς Ἰωαννίνα, 3 χιλ. συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, οἵ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν. Ἡ Κορυτσά περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν φόρῳ ἐκ Θεσσαλίας ὁρμήσας στρατὸς προήλαυνε νικηφόρος εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ ἐκ τῆς Ἀριτης ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σαπουντζάκην προήλαυνεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Κατέλαβε κατόπιν αἰματηροτάτων μαχῶν τὴν Πρέβεζαν, τὰ Πέντε πηγάδια καὶ τὸ Μέτσοβον. Κατόπιν δὲ ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὰ ἐπολιόρκησε. Συγχρόνως ἐθελοντικὰ σώματα κατελάμβανον τὴν Χιμάραν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τέλος χρόνον ὁ ἔλλ. στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ναυάρχου Παύλο, Κουντουριώτη κατέλοιβε τὰς νήσους Λῆμνον, Θάσον, Ἰμβρον, Τένεδον, Σαμοθράκην, Ψαρά, Χίον, Λέσβον, Σάμον κ. ἄ. καὶ ὑψωσε τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς Ιερᾶς χερσονήσου τοῦ Ἀθω. Συγχρόνως δὲ ἡμπόδιζε τὸν τουρκικὸν στόλον νὰ ἔξελθῃ τῶν Δαρδανελλίων καὶ παρεκάλυσε τὴν διὰ τοῦ Αἰγαίου μεταφορὰν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Τότε δὲ ὑποπλοίαρχος Βότσης μὲ ἐν τορπιλλοβόλον εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐτορπίλλισε καὶ κατέστρεψε τὸ ἐκεῖ τουρκικὸν πολεμικὸν «Φετίχ Μπουλέντ».

Προέλασις τῶν συμμάχων καὶ νῆκαι αὐτῶν. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἕλληνες προϊήλαυνον νικηφόροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέτωπα τοῦ πολέμου, οἱ σύμμαχοι δὲν ἔμενον ὅπισω.

Οἱ Μαυροβούνιοι προήλασαν, ἔξεπόρθησαν τὸ Ἰπέκι καὶ ἐποιιόρκησαν τὴν Σκόδραν.

Οἱ Σέρβοι ἐπροχώρησαν εἰς τὴν παλαιὰν Σερβίαν καὶ ἐνίκησαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν εἰς τριήμερον μάχην εἰς τὸ Κουμάνοβον. Τὴν 13 δὲ Δεκεμβρίου εἰσῆλθαν εἰς τὰ Σκόπια. Μετὰ τοῦτο κατέλαβαν τὴν Πριστίναν καὶ Πρισρένην καὶ προήλασαν εἰς τὸ Μοναστήριον. Κατέλαβαν αὐτὸν κατόπιν σφροδρᾶς μάχης, καὶ ἐπειτα ἐτράπησαν πρὸς τὸ Δυνρράχιον καὶ ἐκνρίευσαν αὐτὸν.

Οἱ Βούλγαροι τέλος προήλασαν εἰς τὴν Θράκην, ἐκνρίευσαν τὸ Μουσταφᾶ πασᾶ, μετὰ τοῦτο δὲ ἔξεπόρθησαν τὰς Σαράντα ἐκκλησίας. Κατόπιν εἰς Λουλέ-Μπουργάδας ἐνίκησαν τελείως ἀλλην τουρκικὴν στρατιάν, ἥ δποια ὑπεκώρησεν εἰς Τσατάλτζαν, καὶ ἐποιιόρκησαν τὴν Ἀδριανούπολιν.

Ἀνακωχὴ μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν συμμάχων, πλὴν τῆς Ἑλλάδος. Μάταιαι διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. Ἐντὸς ὀλίγων ἔβδομάδων ὅλη ἡ εὐρωπαϊκὴ Τουρκία εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς χειρας αὐτῶν ἔμενον ἀκόμη ἥ Ἀδριανούπολις, τὰ Ἰωάννινα καὶ ἥ Σκόδρα, αἳ δποῖαι ἐποιιορκοῦντο ὑπὸ τῶν συμμάχων, προσέτι δὲ ἥ χερσόνησος τῆς Καλλιπόλεως καὶ ἥ ἀπὸ Τσατάλτζας μέχρι Βοσπόρου ἄκρα.

'Αλλὰ οἱ Βούλγαροι ἦδραν εἰς τὴν Τσατάλτζαν ἴσχυρὰν ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων καὶ δὲν ἥδυνήθησαν νὰ προχωρή-

σουν. Μετὰ νέαν λοιπὸν νίκην εἰς τὸ Διδυμότειχον ἔγινεν ἀνακωχὴ μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν σλαυϊκῶν κρατῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἐξηκολούθησε τὰς ἔχθροπραξίας.

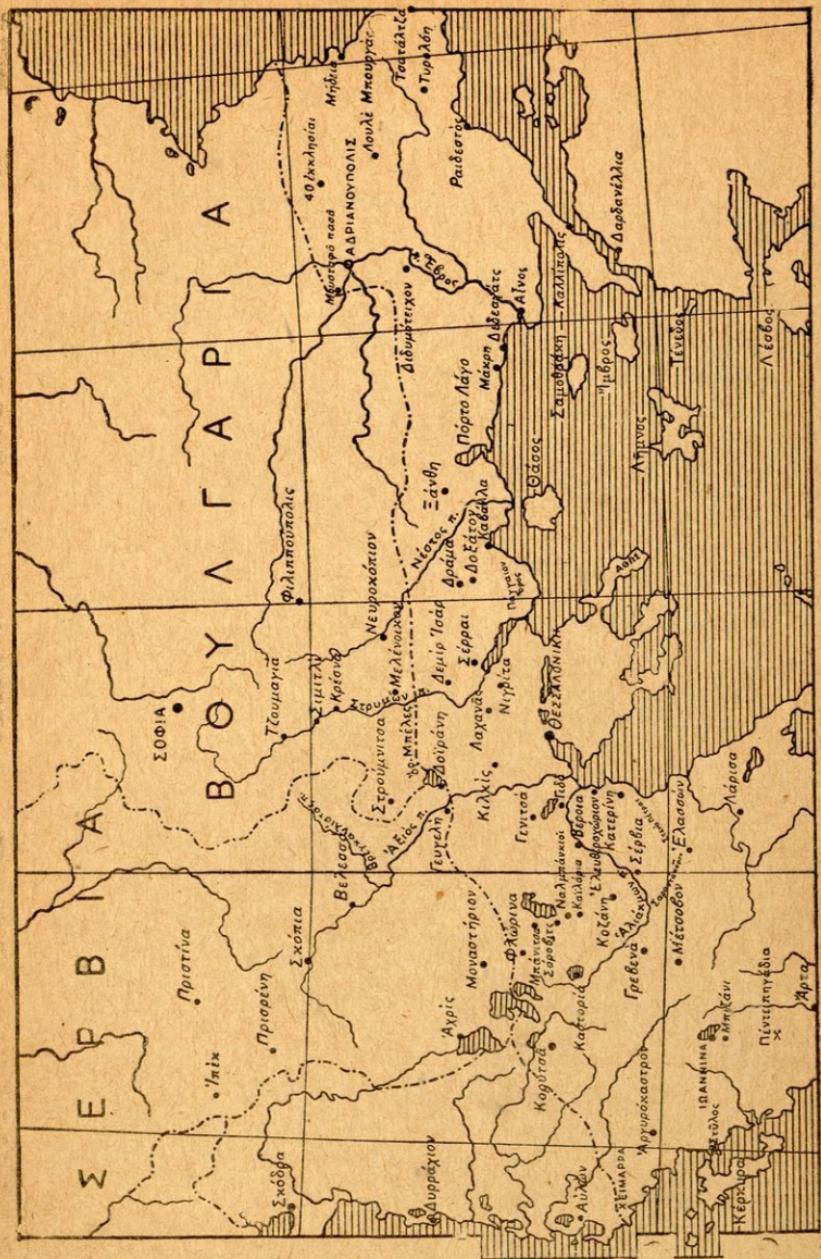
Τὴν 3 Δεκεμβρίου συνήλθεν εἰς Λονδίνον συνδιάσκεψις τῶν 5 ἐμπολέμων κρατῶν πρὸς συνομοιόγησιν εἰρήνης. Ἡ συνδιάσκεψις αὐτὴ δὲν κατέληξεν εἰς κανὲν ἀποτέλεσμα. Οἱ Τούρκοι ἥθελον διαρκῶς νὰ παρελκύουν τὰ ζητήματα. Ἐπῆλθε τὴν 10ην Ἰανουαρίου 1913 κατόπιν ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἐπομένως οἱ ἀνιπρόσωποι τῶν συμμάχων ἐκήρυξαν τὴν λῆξιν τῶν διαπραγματεύσεων.

Ἐπανάληψις τῶν ἔχθροπραξιῶν. Ἀλωσις τῶν Ἰωαννίνων. Διολοφονία τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Πτῶσις Ἀδριανουπόλεως καὶ Σκόδρας. Ἐν ὅ ἀκόμη ἐξηκολούθουν αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν συμμάχων, οἱ Ἕλληνες εἰχον νικήσει δύο φοράς τὸν τουρκικὸν στόλον ἔξωθεν τῶν Δαρδανελλίων τὴν 3 Δεκεμβρίου καὶ τὴν 5 Ἰανουαρίου, εἰς δὲ τὴν Ἡπειρον ἐκυρίευσαν τὴν Πάργαν. Ἀλλ' ἡ πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων παρετέίνετο. Τὸ πρὸς N. αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Μπιζανίου φρούριον ἦτο τόσον καλὰ ὡχυρωμένον, ὃστε ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητον. Οἱ δὲ ἐκτάκτως βαρὺς χειμὼν καὶ τὸ ψῦχος ἐκαμνε τὴν πολιορκίαν ἀκόμη δυσκολωτέραν. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες ἐπέμενον.

Ἐπὶ τέλους ἥλθεν εἰς τὴν Ἡπειρον ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Διάδοχος Κωνσταντίνος μὲν δύο μεραρχίας, ἀνεξωγόνησε τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν 20 Φεβρουαρίου τὸ Μπιζάνι ἐκυριεύθη. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων παρεδόθη μὲν ὅλον τὸν τουρκικὸν στρατόν, 33 χιλ. ἄνδρας. Μετὰ 10 δὲ ἡμέρας κατελήφη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον (5 Μαρτίου) ἐδολοφονήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπό τινος Σχινᾶ δι' ἀγνώστους αἰτίας ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Διάδοχος Κωνσταντίνος.

Ἄλλὰ καὶ οἱ σύμμαχοι μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν διαπραγματεύσεων εἰχον ἐξακολουθήσει τὸν πόλεμον. Τὴν 23ην Μαρτίου, ἀφ' οὗ ἴσχυρὰ σερβικὴ δύναμις προσῆλθεν εἰς βοήθειάν των, οἱ Βούλγαροι οἱ ἐκυρίευσαν τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ ἔπειτα ἡρχισαν ἐπικειρήσεις εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως. Ἐκεῖ οἱ Τούρκοι ἐξηντλημένοι πλέον ὑπέγραψαν ἀνακωχὴν. Εἰς αὐτὴν δὲν ἔλαβε μέρος

Εἰκ. 22. Χάρτης βαλκανικών πολέμων.

τὸ Μαυροβούνιον. Ὁ ἡρωικὸς βασιλεὺς αὐτοῦ Νικόλαος ἥθελε, πρὶν παύσῃ τὰς ἔχθροπραξίας, νὰ κυριεύσῃ τὴν Σκόδραν. Πραγματικῶς δὲ αὕτη παρεδόθη εἰς αὐτὸν τὴν 9 Ἀπριλίου.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου. Ἀφ' οὗ ὑπεγράφη εἰς τὴν Καλλίπολιν ἡ ἀνακωχὴ, συνῆλθε καὶ πάλιν[¶] συνδιάσκεψις τῶν ἐμπολέμων εἰς τὸ Λονδίνον. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως δὲ τῶν Δυνάμεων ὑπεγράφη τὴν 17ην Μαΐου ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου, διὰ τῆς ὁποίας ἐτελείωσεν ὁ βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος.

Σύμφωνα μὲ αὐτὴν ὁ σουλτᾶνος παρεχώρει εἰς τοὺς συμμάχους τὴν Κρήτην καὶ ὅλην τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν μέχρι τῆς γραμμῆς Αἴνου-Μηδείας, ἐκτὸς τῆς Ἀλβανίας, ἡ ὁποία κατ' ἀπαίτησιν τῆς Αὐστροίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἔγινετο ἀνεξάρτητος. Ἡ Σερβία ὑπεχρεοῦτο νὰ ἀφήσῃ τὸ Δυρράχιον, τὸ δὲ Μαυροβούνιον, τὴν Σκόδραν. Ὁ ὁρισμὸς τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας καὶ ἡ τύχη τῶν νήσων τοῦ Αίγαίου ἀφήνετο εἰς τὰς μεγάλας Δυνάμεις.

Ἐμενε νὰ γίνη ἡ διανομὴ μεταξὺ τῶν συμμάχων τῶν κερδῶν τοῦ πολέμου. Αὕτη ἐπροκάλεσε τὸν μεταξὺ αὐτῶν πόλεμον ἔνεκα τῆς ἀπληστίας τῶν Βουλγάρων.

3. Ο συμμαχικὸς πόλεμος.

Ἐν ᾧ ἀκόμη ἔξηκολούθει ὁ βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος, οἱ Βούλγαροι εἶχον δεῖξει τὰς διαθέσεις των. Εἴδαμεν, πῶς διὰ δόλου εἰσῆλθαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ὁποίαν ἥθελον νὰ πάρουν αὐτοί. Ἐκτὸς δὲ τούτου συχνὰ ἔγινοντο συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν:

Ολαι αἱ προσπάθειαι τῆς Ἑλλάδος καὶ Σερβίας διὰ τὴν εἰρηνικὴν τακτοποίησιν τῶν ζητημάτων αὐτῶν ἐνανάγησαν. Οἱ Βούλγαροι εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι ἥδύναντο νὰ κτυπήσουν τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Ἑλληνας ὅμοι καὶ νὰ πάρουν αὐτοὶ τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἅπο τὰ κέρδη τοῦ κοινοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἦτο ἀναπόφευκτος. Μόλις δὲ ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐπρόφθασαν νὰ συνεννοηθοῦν.

Οἱ Βούλγαροι αἴφνης τὴν 17ην Ιουνίου ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Σέρβων εἰς τὴν Γευγελήν καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς

τὴν Νιγρίταν. Ὁ σκοπός των ἦτο νὰ χωρίσουν τοὺς δύο συμμάχους καὶ ἐπέτυχαν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχήν.

Οταν ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἡ ἐπίθεσις τῶν Βουλγάρων, ἀμέσως οἱ Ἑλληνες ἐποιούρκησαν τοὺς εἰς αὐτὴν Βουλγάρους καὶ τοὺς ἡνάγκασαν νὰ παραδοθοῦν. Τὴν ἄλλην δὲ ἡμέραν ἥρχισεν ἡ προέλασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ μὲ ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τὸν Β. Δούσμανην.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκστρατείας ὑπῆρξαν ἐκπληκτικά. Τριήμερος μάχη εἰς τὸ Κιλκίς ἐτελείωσε τὴν 21 Ἰουνίου μὲ πλήρη νίκην τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μάχη ἦτο πεισματώδης. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μὲ ὑπεράνθρωπον ἡρωισμὸν ἔξεπτοισε διὰ τῆς λόγγης τὸν ἔχθρον καὶ ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Ομοίως ἡγωνίσθησαν οἱ Ἑλληνες καὶ εἰς τὸν Λαχανᾶν, τὸν ὅποιον κατέλαβαν μετὰ διήμερον μάχην. Ἔπισης ἀνέκτησαν τὴν Γευγελὴν καὶ τὴν Νιγρίταν.

Ωσαύτως οἱ Σέρβοι ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους εἰς τριήμερον μάχην. Ο βασιλεὺς τοῦ Μαυροβουνίου ἔστειλε τοὺς ὑπηκόους του εἰς βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν Σέρβων.

Αλλὰ συγχρόνως διουμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Εἰς τὴν προέλασιν τῶν Ῥουμάνων οἱ Βούλγαροι δὲν ἀντέταξαν ἀντίστασιν. Ἐπομένως τὰ διουμανικὰ στρατεύματα ἐπροχώρησαν μέχρις ἔξω τῆς Σόφιας, χωρὶς νὰ φίψουν βολὴν τυφεκίουν.

Τέλος καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐζήτησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ὠρμησαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Θράκης.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἑλληνες ἐξηκολούθησαν τὴν προέλασιν των. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ τῶν ἐκυρίευσε τὴν Δοϊράνην καὶ τὴν Στρώμνιτσαν, ὅπου καὶ ἦνώθη μὲ τοὺς Σέρβους. Κατόπιν μετὰ διήμερον μάχην κατέλαβε τὸ Δεμίρ Ιστάρ. Συγχρόνως δὲ τὸ δεξιόν αὐτοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὰς Σέρρας.

Αλλὰ καὶ ὁ ἔλλ. στόλος δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ναύαρχος Κουντουριώτης κατέλαβε τὴν Καβάλλαν καὶ ἔστειλε ναυτικὸν ἄγημα εἰς τὴν Δράμαν. Οἱ Βούλγαροι ἀπεχώρησαν τελείως ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ἀλλ' ἀφησαν ὅπισθέν των τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν καταστροφήν. Διήρπασαν τὰ πάντα, ἡτίμασαν γυναικας, ἐφό-

νευσαν ἀόπλους, ἔκανσαν πόλεις καὶ χωρία. Ἰδίως δ' ἐδοκίμασαν τὴν βουλγαρικὴν θηριωδίαν ἡ Νιγρίτα, αἱ Σέρραι, τὸ Δοξάτον, ἡ Δράμα.

Οὐ ἐλληνικὸς στρατὸς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Δεμίρ Ισσάρ ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὸ Μελένικον καὶ ἔπειτα τὸ Νευροκόπιον. Κατόπιν ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων εἰς τὰ στενά τῆς Κρέσνας. Ἡ μάχη διήρκεσεν δύριετάς ήμέρας. 'Αλλ' οἱ Ἐλληνες ἐνίκησαν καὶ ἔγιναν κύριοι αὐτῶν. Τελευταίαν ἀντίστασιν ἀντέταξαν οἱ Βουλγαροί εἰς τὴν ἄνω Τζουμαγιάν πλησίον τῶν παλαιῶν συνόφρων. 'Αλλ' οἱ Ἐλληνες κατέλαβαν καὶ τὴν θέσιν αὐτήν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐλληνικὸς στόλος εἶχε καταλάβει τὸ Δεδεαγάτης καὶ τὸ Πόρτο Λάγο καὶ τὴν Μάκρην. Οἱ Σέρβοι ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν καὶ εἰσῆλθαν εἰς τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν. Οἱ δὲ Τούρκοι ἀνέκτησαν εὐκόλως τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς Σαράντα ἑκατόντας.

Οὐθενὶς Ἐλληνες, Σέρβοι, Ρουμάνοι, Τούρκοι εὑρίσκοντο εἰς τὸ βουλγαρικὸν ἔδαφος. Οἱ Βούλγαροι ἀπηλπίσθησαν. Ἐξήτησαν λοιπὸν εἰρήνην. Τὴν 17 Ιουλίου συνῆλθαν εἰς τὸ Βουκουρέστιον οἱ πρωθυπουργοί Ἐλλάδος, Σερβίας, Μαυροβουνίου καὶ Ρουμανίας μὲν ἀντιπροσώπους τῆς Βουλγαρίας καὶ συνῆψαν τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου. Κατὰ ταύτην οἱ Ρουμάνοι ἔλαβαν τὴν Δοβρούτσαν. Οἱ Σέρβοι ἐπεξέτειναν τὰ βόρεια σύνορά των πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Τὰ δὲ ἐλληνικὰ σύνορα ἔξετάθησαν ἀνατολικῶς μέχρι τοῦ Νέστου καὶ βορείως μέχρι τοῦ ὄρους Μπέλες (Κερκίνης). Κατόπιν ἡ Βουλγαρία ἔκαμεν ἴδιαιτέραν συνθήκην μὲν τὴν Τουρκίαν καὶ ἔγκαττέλειψεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς Σαράντα ἑκατόντας.

Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Βουλγαρία ἐτιμωρήθη διὰ τὴν ἀπλησίαν καὶ τὸ θράσος της. Ἐχασε σχεδὸν ὅλα τὰ κέρδη της τοῦ βαλκανοτουρκικοῦ πολέμου. Ἡ Ἐλλὰς ὑπερεδιπλασίσθη καὶ ἀνέκτησε τὴν θέσιν της ὡς ὁ κυριώτερος παράγων εἰς τὴν ἐλληνικὴν χερσόνησον.

4. Τὰ ζητήματα τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶχεν ἀφῆσει εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων.

Ἐκ τούτων τὸ ζήτημα τῶν νήσων, τὰς δποίας ἡ Ἑλλὰς κατέλαβε κατὰ τὸν πόλεμον, ἐλύθη ὑπὲρ αὐτῆς. Ὑπεχρεώθη ὅμως νὰ κενώσῃ τὴν βορείαν Ἡπειρον, ἡ δποία κατ' ἀπαίτησιν τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας ἀπεφασίσθη νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Οἱ Βορειοηπειρῶται τότε μὲ ἀδηγγόν τὸν Γεώργιον Ζωγράφον ἐπινεστάτησαν καὶ κατώρθωσαν τοῦλάχιστον νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς τὴν Β. Ἡπειρον κάποια αὐτονομία. Τὰς δωδεκανήσους ὅμως ἐκράτησαν οἱ Ἰταλοί προφασιζόμενοι, διτὶ ἡ Τουρκία δὲν ἔξεπλήρωσε τοὺς δρους τῆς μετ' αὐτῶν εἰρήνης.

Σ. Ο πανευρωπαϊκὸς πόλεμος.

Ἡ Αὐστρία ἐκ τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου ἔζημιώθη πολύ, Ἀφ' ἐνὸς ἔχασε κάθε ἐλπίδα νὰ καταλάβῃ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀφ' ἑτέρου ἐμεγάλωσε πολὺ ἡ γείτων τῆς Σερβίας. Ἔνεκα τούτου ἔζητει ἀφορμὴν διὰ νὰ τὴν ταπεινώσῃ.

Τὴν ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ δολοφονία τοῦ διαδοχικοῦ ζεύγους τῆς Αὐστρίας ὑπὸ τυνος Σέρβου φοιτητοῦ τὴν 15 Ἰουνίου 1914. Ἐκήρυξε λοιπὸν ὑπευθύνους διὰ τὴν δολοφονίαν τὰς σιρβικὰς ἀρχας καὶ ἥθελησε νὰ ἔξευτελίσῃ τὴν Σερβίαν μὲ ταπεινωτικοὺς δρους. Ἡ Σερβία ἥρνήθη νὰ ὑποκύψῃ κατὰ παρακίνησιν τοῦ τσάρου.

Ἡ Γερμανία, ἡ δποία πρὸ πολλοῦ ἦτο ἐτοιμασμένη διὰ πόλεμον καὶ ἥθελε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου, παρεκίνησε τὴν Αὐστρίαν νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Σερβίας. Ἐκ τούτου προεκλήθη ὁ πρὸ πολλοῦ μετὰ φόβου ἀναμενόμενος πανευρωπαϊκὸς πόλεμος.

Ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος ἐτάχθησαν Γερμανία, Αὐστρία, Βουλγαρία καὶ Τουρκία. Ἀπὸ τὸ ἄλλο Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Ρωσία διάγον ἔπειτα ἡ Ἰταλία, ἀφήσασα τοὺς ἔως τώρα συμμάχους τῆς Γερμανίαν καὶ Αὐστρίαν. Μετ' διάγον εἰς τὴν Ρωσίαν ἀνετράπη ὁ τσάρος καὶ ἐπεκράτησαν οἱ Μπολσεβῖκοι, οἱ δποῖοι ἔκαμαν εἰρήνην μὲ τὴν Γερμανίαν. Ἀλλὰ προσετέθησαν μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους αἱ Ἡνωμέναι πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ Ρουμανία.

Ἡ Ἑλλάς, παρὰ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Βενιζέλου, κατ' ἀρχὰς ἐτή-

ρησεν αὐδετερότητα σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου. Κατόπιν δὲ οὐδεὶς διάβολος θεοφάνειαν ἐπαναστατικὸν κίνημα εἰς Θεσσαλονίκην, δὲ Κωνσταντίνος ἡναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῇ τοῦ θρόνου. Τότε πλέον ἡ Ἑλλὰς ἐτάχθη μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατὰ τῶν προαιωνίων ἔχθρῶν της Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας.

‘Ο πόλεμος διήρκεσε μέχρι τοῦ 1918 καὶ ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ τῶν συμμάχων των. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ὑπῆρξαν τὰ ἔξτης.

‘Η γερμανικὴ αὐτοκρατορία μετεβλήθη εἰς δημοκρατίαν, ἔχασε δὲ α’) δλας τὰς ἀποικίας της, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἡ Ἀγγλία, β’) τὴν Ἀλσατίαν καὶ Λορραΐνην, τὰς ὁποίας ἔλαβε πάλιν ἡ Γαλλία, γ’) τὰς πολονικὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι μὲ τὰς ὁμοίας τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσίας ἀπετέλεσαν νέον κράτος, τὴν πολονικὴν δημοκρατίαν. ‘Η αὐστροουγγρικὴ μοναρχία διελύθη. ‘Εξ αὐτῆς δὲ ἐσχηματίσθησαν τρεῖς δημοκρατίαι, ἡ τῆς Αὐστρίας, ἡ τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ ἡ τῆς Ούγγαριας, αἱ δὲ λοιπαὶ χῶραι αὐτῆς διεμοιράσθησαν μεταξὺ Σερβίας, Ρουμανίας, Πολονίας καὶ Ἰταλίας.

‘Η Ἑλλὰς μὲ τὸ αἷμα τῶν τέκνων της ἔγραψε νέους θριάμβους εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ηγύπτησε διὰ μὲν τῆς συνθήκης τοῦ Νεϊγύ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Βουλγαρίας τὴν δυτικὴν Θράκην, διὰ δὲ τῆς συνθήκης τῶν Σερβῶν νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἀνατολικὴν Θράκην μέχρι τῆς Τσατάλτζας καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ τὴν Σμύρνην μετὰ μεγάλης περιοχῆς. ‘Η Ἑλλὰς οὐτως ἔβλεπε συμπληρωμένην τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ Ἑλλησμοῦ. ‘Η πόλις τῶν ὀνείρων ἐν βῆμα πλέον ἀπεῖχεν ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλλάδος.

Αἴφνης ἀποθνήσκει μὲν ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κωνσταντίνον δετερότοκος υἱός του Ἀλέξανδρος, ἀποτυγχάνει δὲ εἰς τὰς ἐκλογὰς δὲ Βενιζέλος. ‘Ο ἐλλην. λαός, κονρασμένος ἀπὸ τοὺς δεκαετεῖς πολέμους, κατεψήφισε τὸν Βενιζέλον ὡς αἴτιον τούτων καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κωνσταντίνον. Τοῦτο ὑπῆρξεν ὀλέθριον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν καὶ ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα. ‘Η Ἑλλὰς χωρὶς συμμάχους δὲν ἦμπορεσε μὲ δλας τὰς θυσίας της νὰ κρατηθῇ ἀπέναντι

τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν δποῖον εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ Τούρκος στρατηγὸς Κεμάλ πασᾶς. Ἡ κατάρρευσις τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλλ. στρατοῦ παρ' ὀλίγον νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κατάρρευσιν ὅλου τοῦ ἑλλην. κράτους. Ἀλλὰ στρατιωτικὴ ἐπανάστασις ἥναγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ παραιτηθῇ καὶ ἀναδιωργάνωσε τὸν στρατόν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον κατωρθώμῃ διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης αἱ ζημίαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀσίαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς δύμως τῶν χωρῶν αὐτῶν ἔξερριζώθη.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Κωνσταντίνου, εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη ὁ πρωτότοκος υἱός του Γεώργιος. Ἀλλὰ ἡ κατόπιν ἐκλογῶν συνελθοῦσα ἔθνικὴ συνέλευσις ἐκήρυξεν ἐκπτωτὸν τὴν διναστείαν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν (24 Μαρτίου 1924). Τὴν ἀπόφασιν δὲ τῆς συνελεύσεως ἐπεκύρωσε κατόπιν ὁ λαὸς διὰ δημοψηφίσματος μὲ καταπληκτικὴν πλειονοψηφίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ον ΑΙΩΝΑ

I. Η πολιτική κατάστασις.

Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης τὸ 1814 ἐπροσπάθησαν νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὰ κράτη των ἀπόλυτων μοναρχίαν. δπως ἡτο καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. "Ἐκτοτε εἰς ὅλα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης ἐσχηματίσθησαν δύο κόρματα, τὸ ἀπολυταρχικὸν καὶ τὸ συνταγματικὸν ἢ φιλελεύθερον.

Οἱ ἀπολυταρχικοὶ ἐφρόνουν, δτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ἐκ Θεοῦ τὸ δικαίωμα νὰ διατάσσῃ, οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους του εἶναι υπῆκοοι του καὶ ὁφείλουν νὰ ὑπακούουν. Οἱ φιλελεύθεροι ἐφρόνουν δτι κυρίαρχος εἶναι τὸ ἔθνος καὶ ὅχι ὁ βασιλεὺς. Ἐπομένως οἱ κάτοικοι εἶναι πολῖται, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κανονίζουν τὰς υποθέσεις των. Ο ἡγεμὼν εἶναι καὶ αὐτὸς υπηρέτης τοῦ ἔθνους. Ἐζήτουν νὰ δοισθοῦν διὰ συντάγματος γραπτοῦ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν.

'Εξ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης μόνη ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἔχει σύνταγμα. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχει καμμίαν ἔξουσίαν. Κυβερνᾷ τὸ Ἰδιον τὸ ἔθνος μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους του, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὴν Βουλήν. Τὴν κυβέρνησιν λαμβάνει ἔκεινο τὸ κόρμα, τὸ δποῖον ἔχει τὴν πλεινοψιφίαν εἰς τὴν Βουλήν.

Εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ὅμως χώρας τῆς Εὐρώπης ἐπικρατοῦν κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπολυταρχικοί. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἔγιναν δύο ἐπαναστάσεις, τὸ 1830 καὶ τὸ 1848. Καὶ τὸ μὲν 1830 ὁ λαὸς κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὰ δικαιώματά του. Τὸ δὲ 1848 κατήργησε τὴν βασιλείαν καὶ ἔκαμε δημοκρατίαν μὲ πρόεδρον τῆς δημοκρατίας τὸν ἀνεψιὸν τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος Λουδοβίκου Ναπολέοντα

Βοναπάρτην. Οὗτος τὸ 1852 κατώρθωσε νὰ ἀνακηρυχθῇ αληθονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, χωρὶς δῆμος καὶ νὰ περιορίσῃ τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἔπειτα ἀπὸ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον τοῦ 1870 κατελύθη καὶ ἐγκατεστάθη πάλιν ἡ δημοκρατία. Ἡ γαλλικὴ δημοκρατία εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Μόνην διαφορὰν ἔχει, διτὶ εἰς αὐτήν, ἀντὶ βασιλέως, ὑπάρχει πρόεδρος τῆς δημοκρατίας ἐκλεγόμενος κάθε 7 ἔτη.

Αἱ τρεῖς μεγάλαι μοναρχίαι, Ρωσία, Αὐστρία καὶ Πρωσσία, μέχρι τοῦ 1848 ἔμειναν ἀπόλυτοι μοναρχίαι. Αὐταὶ ὅχι μόνον εἰς τοὺς πολίτας δὲν ἔδιδον γραπτὸν σύνταγμα, ἀλλὰ καὶ ἡμπόδιζον καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν μικρῶν κρατῶν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν νὰ παραχωρήσουν σύνταγμα εἰς τοὺς ἰδικούς των. Τὸ 1848 ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἡναγκάσθη ἔπειτα καὶ φαινομενικῶς νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν λαὸν σύνταγμα, τὸ δὲ 1860 καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν οἱ ἀξιωματικοὶ ἐπανεστάτησαν καὶ ἐζήτησαν σύνταγμα τὸ 1820. Ἀλλὰ γαλλικὸς στρατὸς κατέπνιξε τὸ κίνημα. Τὸ 1833 δῆμος οἱ φιλελεύθεροι κατώρθωσαν νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ καθιερωθῇ καὶ εἰς τὰς χώρας αὐτὰς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Τὸ αὐτὸν ἔγινεν ἀπὸ τοῦ 1848 καὶ εἰς τὴν Ὁλλανδίαν.

Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων. Ἡ ἀρχὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἔθνους ἐδημιούργησεν, ἐκτὸς τῆς θεωρίας τοῦ συντάγματος, καὶ τὴν θεωρίαν τῶν ἐθνικοτήτων. Ἀφ' οὗ τὸ ἔθνος μόνον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾶται, δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ νὰ μὴ κυβερνᾶται ὑπὸ ἔνων ἢ νὰ μὴ εἶναι ἐνωμένον μὲ ἔθνος ἔνον, ἢ νὰ μὴ εἶναι διομελισμένον εἰς πολλὰ κράτη. Κάθε ἔθνος πρέπει νὰ ἀποτελῇ κράτος ἀνεξάρτητον, καὶ δλα τὰ μέρη ἔνος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους πρέπει νὰ εἶναι συνενωμένα εἰς ἓν κράτος. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων.

Ὑπῆρχον εἰς τὴν Εὐρώπην κράτη, τὰ ὅποια ἀπετελοῦντο ἀπὸ πολλὰ ἔθνη ἔνα καὶ ἔχθρικὰ ἀναμεταξύ των (ὅπως ἡ Τουρκία καὶ ἡ Αὐστρία) καὶ ἔθνη χωρισμένα εἰς πολλὰ κράτη (ὅπως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία). Εἰς αὐτὰ τὰ κράτη ὀλίγον μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἥρχισε κίνησις ζωηρά.

Πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐκινετ. Χωραφᾶ.—*Ιστορία Γ'* ἐλληνικοῦ, ἔκδοσις δ'

νήθησαν οἱ Ἑλληνες, οἱ Σέρβοι, οἱ Ρουμάνοι, οἱ Βούλγαροι, καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀπελευθερωθοῦν. Ὁμοίως κατώρθωσε καὶ τὸ Βέλγιον νὰ ἀποσπουθῇ ἀπὸ τῆς Ὀλλανδίας. Πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς Αὐστρίας ἐκινήθησαν ἡ Οὐγγαρία, ἡ Βοημία, ἡ Κροατία καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν κάποιαν ἀνεξαρτησίαν. Ὡσαύτως κάποιαν ἀνεξαρτησίαν ἀπέκτησε καὶ ἡ Ἰρλανδία, ἡ δποία ἡτο ὑποδουλωμένη εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ Πολονία ὅμως, ἀν καὶ δύο φοράς ἔξηγέρθη κατὰ τῆς Ρωσίας, δὲν κατώρθωσε μέχι τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου νὰ ἐλευθερωθῇ.

Πρὸς ἀπόκτησιν τέλος τῆς ἑνότητος των ἐκινήθησαν ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν αὐτήν. Καὶ ἡ μὲν Ἰταλία ὠργανώθη εἰς καθαρὰν συνταγματικὴν μοναρχίαν. Ἡ δὲ γερμανικὴ αὐτοκρατορία μὲν τὸ συνταγματικὸν σύστημα, ἀλλ’ ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο κυρίαρχος, ἀνώτερος τοῦ κοινοβουλίου. Μόνον δὲ μετὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν πόλεμον ἔπεσεν ἡ αὐτοκρατορία καὶ ἀνεκρηγύχθη ἡ δημοκρατία, τὸ δὲ κοινοβούλιον ἀνέλαβε τὴν κυριαρχίαν.

Οὕτω μία μόνη χώρα ἔμεινε μέχρι τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου μὲ τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἡ Ρωσία. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τοῦ πολέμου τούτου ἔπεσε καὶ ἐδῶ ὁ τσαρισμός. Καὶ κατ’ ἀρχὰς μὲν ἐγκατεστάθη δημοκρατία. Κατόπιν ὅμως ἔπειρος της σοσιαλιστικῆς (ἴδε κατωτέρω) καὶ ἐγκατέστησαν κυβέρνησιν ἐργατικήν.

2. Η κοινωνικὴ κατάστασις.

Αἱ δημοκρατικαὶ ιδέαι. Ολαι αἱ κοινωνίαι τῆς Εὐρωπῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα ἥσαν διηρημέναι εἰς τάξεις ἀνίσους. Σύμφωνα μὲ τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν δποίαν καθεὶς ἐγεννᾶτο, ἡτο ἡ εὐγενὴς ἢ ἀστὸς ἢ ἀγρότης. Ολην τὴν ἔξουσίαν, δλας τὰς τιμὰς καὶ δλον τὸν πλοῦτον εἶχον, δσοι ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην τάξιν.

Ἀπὸ τὸν 18ον ὅμως αἰῶνα οἱ σοφοὶ ἔπειρεν ησαν ἐναντίον τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ τῆς κοινωνίας. Ἐλεγον, ὅτι ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς ἡτο ἄδικος, διότι κάμνει τοὺς ἀνθρώπους ἀνίσους, ἐν ᾧ ἡ φύσις τοὺς ἔκαμψεν ἵσους, ἡτο ἀπάνθρωπος, διότι κρατεῖ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ἡτο παράλογος, διότι ἀφήνει εἰς τὴν τύχην τῆς γεννήσεως νὰ ἀποφασίσῃ

ποῖοι ἄνθρωποι θὰ διευθύνουν τὴν κοινωνίαν. Τότε ἐμορφώθη εἰς ὅλας τὰς χώρας τὸ αἴσθημα τὸ ὀνομαζόμενον δημοκρατικόν. Σύμφωνα μὲν αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι ἔξήτουν νὰ μὴ κάμνουν οἱ νόμοι καμμίαν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων μήτε ὡς πρὸς τοὺς φόρους, μήτε ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην. "Ηθελον, ίνα ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅποιαδήποτε καὶ ἀν εἶναι ἡ καταγωγὴ των, ἐπιτρέπεται νὰ ἔξασκοῦν ὅλα τὰ ἔργα, νὰ λαμβάνουν ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ νὰ δίδουν εἰς τὰ τέκνα των τὴν ἴδιαν ἀνατροφήν, ποὺ ἔδιδον οἱ εὐγενεῖς.

'Ολίγον κατ' ὀλίγον αἱ δημοκρατικαὶ αὐταὶ ἴδεαι ἐπειράτησαν εἰς ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς καὶ μάλιστα μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. "Εκτοτε ἡ δουλεία τῶν χωρικῶν ἔξηφανίσθη. 'Η ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἔγινεν ὑποχρεωτικὴ καὶ παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ τοῦ κράτους. Καὶ ἐπὶ τέλους σήμερον εἰς ὅλα τὰ γράτη ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θεωροῦνται ἵσοι ἐνώπιον τῶν νόμων, καὶ ὅλοι δύνανται ἀναλόγως τῆς ἴκανότητός των νὰ λάβουν τὰ μεγαλύτερα ἀξιώματα. Παντοῦ ἔξησφαλίσθη ἡ προσωπικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία.

'Η χειραφεσία τῶν γυναικῶν. Τὸ δημοκρατικὸν αἴσθημα ἔφερεν ἐπίσης καὶ μίαν κίνησιν χάριν τῶν γυναικῶν, αἱ δοποῖαι εὐρίσκονται εἰς θέσιν κατωτέραν ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Ζητοῦν δῆλον διὰ τὰς γυναικας 1) τὸ δικαίωμα νὰ φοιτοῦν εἰς τὰ αὐτὰ σχολεῖα καὶ νὰ ἔξασκοῦν τὰ ἴδια ἐπαγγέλματα, 2) τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτουν τὴν περιουσίαν των καὶ τὴν ἐλευθερίαν των ὅπως θέλουν καὶ τέλος 3) τὰ ἴδια πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς ἄνδρας. Τὸ α' ἔχουν ἐπιτύχει παντοῦ, τὸ β' καὶ τὸ γ' εἰς μερικὰς μόνον χώρας. 'Ολίγον κατ' ὀλίγον ὅμως θὰ ἀποκτήσουν καὶ αὐτά.

'Ο σοσιαλισμός. Μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ὑπῆρχε μεγάλη βιομηχανία, ἐπομένως οὔτε μεγάλα ἔργοστάσια. Κάθε ἔργαστήριον εἶχε μόνον τρεῖς ἢ τέσσαρας ἔργατας, οἱ δοποῖοι εἰργάζοντο μαζὶ μὲ τὸν πάτρωνά (μάστορην) των, καὶ ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγα ἔτη ἥνοιγον καὶ αὐτοὶ ἔργαστήριον.

"Οταν ὅμως τὸν 19ον αἰῶνα ἡ βιομηχανία, ὅπως θὰ ἰδωμεν, ἀνεπτύχθη, ἴδρυθησαν μεγάλα ἔργοστάσια, καὶ καθέν άπ' αὐτὰ εἶχε παρὰ πολλοὺς ἔργατας. Οἱ ἔργαται αὐτοὶ πλέον δὲν εἶχον

ποτε τὴν ἐλπίδα νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ βιομήχανοι. 'Αλλ' οὐδ' ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰ μεγάλα κέρδη, τὰ δποῖα οἱ βιομήχανοι μὲ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἔκερδιζον. 'Απλῶς ἐλάμβανον ἔνα ἡμερομίσθιον. 'Αλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦ κατάστασις τοῦ ἐργάτου ἥτο ἐλεεινή, διότι, ἐὰν δὲν εἶχεν ἐργασίαν ἥ ἡσθένει, δὲν ἥδυνατο πλέον νὰ θρέψῃ τὴν οἰκογένειάν του. Οἱ ἐργάται λοιπὸν μὲ τὰς νέας δημοκρατικὰς ἰδέας περὶ ισότητος ἥρχισαν νὰ ζητοῦν μεταβολάς. Ζητοῦν τὴν μεταβολὴν τοῦ συστήματος τῆς ἴδιοκτησίας. 'Αλλοι θέλουν νὰ εἶναι τὸ κράτος μόνος ἴδιοκτήτης καὶ τοῦτο νὰ δίδῃ εἰς καθένα εἰσόδημα ἀνάλογον μὲ τὴν ἐργασίαν του. 'Αλλοι θέλουν τὰ ἐργοστάσια, τὰ μεταλλεῖα, οἱ σιδηρόδρομοι κλπ. νὰ δοθοῦν εἰς συλλόγους ἐργατῶν, οἱ δποῖοι νὰ τὰ ἔκμεταλλεύωνται καὶ νὰ μοιράζονται τὰ κέρδη. 'Ολοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν σοσιαλισταί, καὶ ὑπάρχουν εἰς ὅλα τὰ κράτη. Παντοῦ δὲ ἐσχημάτισαν κόμματα καὶ προπαθοῦν νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχὴν διὰ νὰ ἔφαρμόσουν τὰς ἰδέας των.

3. Ἐπιστήμαι, βιομηχανέα, γεωργέα, ἐμπόρου.

Κατὰ τὸν 19ον αἰώνα καὶ τὰ γράμματα καὶ αἱ καλαὶ τέχναι προώδευσαν πολὺ. 'Η πρόοδος ὅμως τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῶν φυσικῶν καὶ τῆς χημείας, εἶναι καταπληκτική.

Αἱ πρόοδοι αὗται τῶν ἐπ.στημῶν ἔφηρμόσθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἔκαμαν αὐτὰ νὰ προοδεύσουν ἀλματικῶς. Εἰς κάθε χώραν, καθόσον οἱ σοφοὶ ἀνεκάλυπτον νέα πράγματα καὶ ἐμόρφων νέους νόμους, οἱ βιομήχανοι, οἱ μηχανικοί, οἱ χημικοί ἔφηρμοζον αὐτά.

'Η ἀνακάλυψις, ἡ δποία εἶχε μέχρι τοῦδε τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα, εἶναι ἥ τῆς κινητηρίου δυνάμεως διὰ τοῦ ἀτμοῦ. Αὕτη ἔφηρμόσθη εἰς τὰς ἀτμομηχανάς, εἰς τὰ ἀτμόπλοια καὶ εἰς τοὺς σιδηροδρόμους. 'Η ἀτμομηχανὴ ἔφευρεθη ἀπὸ τὸν 18ον αἰώνα, κατόπιν ἐπελειοποιήθη καὶ σήμερον θέτει εἰς κίνησιν ὅλας τὰς μεγάλας μηχανὰς τῆς βιομηχανίας. Τὸ πρῶτον ἀτμόπλοιον κατεσκευάσθη τὸ 1808. 'Ως πολεμικὸν δὲ ἔχορησιμοποιήθη πρώτην φοράν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Τὰ ἀτμόπλοια, ἐπειδὴ ἔπλεον ταχύτερα καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἀιέμους, ἀφή-

ρεσαν ἀπὸ τὰ ἴστιοφόρα τὴν μεταφράδαν τῶν ταξιδιωτῶν καὶ σχ̄ δὸν ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων. Οἱ σιδηρόδρομοι ἐφευρέθησαν βραδύτερον. Κατὰ πρῶτον (1821) ἐχρησίμευσαν εἰς τὰ μεταλλεῖα, μετὰ δὲ τὸ 1830 καὶ διὰ ταξίδια.

Ἄλλη σπουδαία ἀνακάλυψις εἶναι τοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Αὐτὸς ἔφηρομόσθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ ἐξ αὐτοῦ παρήχθη ὁ τη' ἔγραφος, τὸ τηλέφωνον, τὸ ἡλεκτρικὸν φῶς, ἡ γαλβανοπλαστική, ὁ φωνογράφος, ὁ δισύρματος τηλέγραφος καὶ τέλος χοησιμοποιεῖται ὡς κινητήριος δύναμις, τείνων νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἀτμόν.

Ἡ γεωργία ἐτελειοποιήθη διὰ τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς χημείας. Ἡ μηχανικὴ κατεσκεύασε τὰς ὀγροτικὰς μηχανάς (θεριστικάς, ἀλωνιστικάς κλπ.). Ἡ χημεία ἐποριμήθευσε τὰ χημικὰ λιπάσματα, ἐνεργητικάτερα καὶ εὐθηγότερα τῆς κόπρου. Ἄλλα ἐκ τῆς ζωολογίας καὶ βιοτανικῆς ὠφελήθη πολὺ ἡ γεωργία, διότι αὔται συνετέλεσαν εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων. Περισσότερον ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην ὥρελησε τὴν γεωργίαν ἡ πρόσδοτος τοῦ ἐμπορίου, διότι τὰ προϊόντα αὐτῆς δὲν περιορίζονται πλέον εἰς τὴν χώραν, ἡ δποσία τὰ παράγει, ἀλλὰ μεταφέρονται παντοῦ.

Καὶ ἡ βιομηχανία ἵδιως ὠφελήθη ἐκ τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς χημείας. Αἱ παλαιαὶ βιομηχανίαι ἀνενεώθησαν καὶ νέαι ἵδρυθησαν.

Παλαιαὶ τελειοποιηθεῖσαι βιομηχανίαι εἶναι ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ γαιάνθρακος, ἡ βιομηχανία τοῦ σιδήρου, ἡ βιομηχανία τῶν δπλων, τὸ βυρσοδεψεῖον, τὸ ὑφαντήριον τοῦ βάμβακος, τοῦ μαλλίου, τοῦ λίνου καὶ τῆς μετάξης, ἡ τυπογραφία, ἡ βιομηχανία τοῦ χάρτου καὶ ἀλλα.

Μεταξὺ τῶν νέων ἐφευρέσεων αἱ κυριώτεραι εἶναι, ἐκτὸς τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ, ἡ ζάχαρις τὸ ἀεριόφως, τὸ πετρέλαιον, τὸ καυτσούν, ἡ φωτογραφία καὶ ἀλλα.

Τὸ ἐμπόριον ἔκαμε τεραστίας προόδους διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν μέσων τῆς μεταφράσης καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Κατὰ θάλασσαν τὸ ἴστιοφόρον ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου καὶ τὰ ταξίδια ἐσυντομεύθησαν καταπληκτικά. Κατὰ ξηρὸν αἱ ἀποστάσεις ἐξεμηδενίσθησαν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου. Διὰ τῆς δραγανώσεως δὲ

τῶν ταχυδρομείων καὶ τοῦ τηλεγράφου ἡ ἐπικοινωνία εἶναι τελειοτάτη. Έξάπαντος δὲ τὸ ἐμπόριον θὰ αὐξηθῇ ἀκόμη περισσότερον εἰς τὸ μέλλον, διαν δι' αὐτὸν χρησιμοποιηθοῦν αἱ ἐφευρέσεις τοῦ δεροπλάνου καὶ τοῦ ὑπιβρυχίου, αἱ διοῖαι μέχρι τοῦτο ἔχονται μόνον διὰ τὸν πόλεμον. Ἀποτέλεσμα τῆς αὐξήσεως αὐτῆς τοῦ ἐμπορίου εἶναι, διτι κάθε χώρα δύναται νὰ ἔχει τὰ προϊόντα της καὶ νὰ τὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀγοραστῶν ὅλων τῶν ἀλλων χωρῶν, ἐπομένως νὰ ἀκριβαίνουν τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὰς χώρας, αἱ διοῖαι τὰ παραγούν, καὶ νὰ εὐθηναίνουν εἰς τὰς χώρας, αἱ διοῖαι τὰ ἀγοράζουν. Οὕτω δὲ οἱ δροὶ τοῦ βίου ἔγιναν σχεδὸν οἱ λίδιοι εἰς ὅλας τὰς πολιτισμένας χώρας.

Τέλος τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία προώδευσαν διὰ τῆς ίδρυσεως τῶν τραπεζῶν καὶ τῶν χρηματιστηρίων.

4. Η ἐπέκτασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἔξι τῆς Εὐρώπης.

Αἱ ἀποικιακαὶ κατακτήσεις μέχρι τέλους τοῦ 18ου αἰώνος. Μέχρι τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ Πορτογάλλοι καὶ οἱ Ισπανοὶ είχον κατορθώσει νὰ ἔχουν μόνοι ἀποικίας καὶ μόνοι νὰ διατηροῦν εἰς τὰς χειράς των τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου οἱ Ἀγγλοί καὶ οἱ Γάλλοι ήθέλησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παραδειγμα τῶν Πορτογάλλων καὶ τῶν Ισπανῶν. Ἐπεχειρησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὰς Ινδίας, δπως οἱ Πορτογάλλοι, καὶ ἐπεδίωξαν κατακτήσεις εἰς τὴν Ἀμερικήν, δπως οἱ Ισπανοί. Αἱ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις εἰς τὰς Ινδίας ἔγιναν ἀπὸ λίδιωτας, οἱ διοῖοι συνηγόνθησαν εἰς ἑταρείας. Η κατάκτησις ἐδαφῶν εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἔγινεν ἀπὸ τὰς χυβερνήσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος δύο ἐταιρεῖαι, μία ἀγγλικὴ καὶ μία γαλλική, ίδρυσαν εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα. Καὶ αἱ δύο ἐταιρεῖαι προώδευσαν. Ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὰς διαιρέσεις τῶν Ἰνδῶν ἡγεμόνων ἀναμεταξύ των, κατήρισαν στρατοὺς ἀπὸ ἐγχωρίους ἀνεμείχθησαν εἰς τὰς ἔριδάς των καὶ κατώρ-

θωσαν νὰ καταλάβουν ἀρχετὰ ἐδάφη. Καὶ αἱ πρῶται ἀποικια-
καὶ ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ἀμερικὴν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας
ἔγιναν συγχρόνως. Οἱ Ἀγγλοὶ ἔκαμαν ἀποικίας εἰς τὸ σημερι-
νὸν κράτος τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν τῆς βορείας Ἀμερικῆς.
Οἱ Γάλλοι εἰς τὸν Καναδᾶν.

Ἐνεκα τῆς γειτονίας καὶ τῶν ἀποικιῶν των εἰς τὴν Ἀμερι-
κὴν καὶ τῶν ἑταῖρειῶν των εἰς τὴν Ἰνδικήν, οἱ Γάλλοι ἤλθαν
εἰς πόλεμον μὲ τοὺς Ἀγγλους. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς συγκρούσεως
αὐτῆς ἦτο νὰ χάσουν σχεδὸν ὅλας τὰς ἀποικίας των οἱ Γάλλοι.

*Ανεξαρτησία τῶν ἀμερικανικῶν ἀποικιῶν. Ἐκ τοῦ πολέ-
μου Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας δὲν ἐζημιώθη μόνον ἡ Γαλλία, ἀλλὰ
κοὶ ἡ Ἀγγλία. Ἡ Ἀγγλία μετὰ τὸν πόλεμον ἥθέλησε νὰ ἐπι-
βάλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας τῆς τῆς Ἀμερικῆς, διὰ νὰ καλύψῃ
τὰ ἔξοδα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τότε αἱ ἀποικίαι ἐπανεστάτησαν. Ἐπειτα
δὲ ἀπὸ μακρὸν ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐβοηθήθησαν καὶ ἀπὸ
τὴν Γαλλίαν, κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των
(1783). Ἐσχηματίσθη ἔνα κράτος διμοσπονδιακόν, τὸ ὁποῖον
ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς ἀνεξαρτήτους πολιτείας καὶ ὄνομάζεται
»Ἡνωμέναι πολιτεῖαι τῆς βορείας Ἀμερικῆς». Κάθε μία πολι-
τεία κυβερνᾶται μόνη τῆς ἀπὸ ἔνα πρόεδρον καὶ βουλὴν ἐκλεγο-
μένην ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὁλαι δὲ μαζὶ πάλιν ἔχουν ἔνα πρόεδρον
καὶ βουλὴν ἐκλεγομένην ἀπὸ ὅλας τὰς πολιτείας.

Τὸ παράδειγμα τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν ἡκολούθησαν καὶ
αἱ ἰσπανικαὶ ἀποικίαι τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου
αἰῶνος. Ὁλαι, ἡ μία μετὰ τὴν ἀλλην, μετὰ τὸ 1820 ἐπανεστά-
τησαν καὶ ἡγάγκασαν τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας νὰ ἀναγγωρίσῃ
τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἀπετελέσθησαν καὶ ἀντὸν τὸν τρόπον
αἱ δημοκρατίαι τῆς μέσης καὶ νοτίας Ἀμερικῆς, ἡ δούσια δὲν
ἦτο ἰσπανική, ἀλλὰ πορτογαλλική, τὴν Βραζιλίαν. Ἐπανεστά-
τησε καὶ αὐτὴ καὶ ἀπέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς. Καὶ κατ'
ἀρχὰς μὲν ἔγινεν αὐτοκρατορία μὲ βουλὴν καὶ μὲ γερουσίαν,
τὸ 1889 ὅμως ἔγινε δημοκρατία.

Ωστε εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὅλαι αἱ χῶραι ἔγιναν ἀνεξόρτητοι.
Μόνον δὲ Καναδᾶς ὑπάγεται εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ αὐτὸς ὅμως
ἐσωτερικῶς ἔχει αὐτονομίαν.

· Η εὐρωπαϊκή ἐξάπλωσις κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα οἱ Εὐρωπαῖοι ἐξηκολούθησαν τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου. Πρωταγωνιστοῦν δὲ εἰς αὐτὴν οἱ Ἀγγλοί καὶ οἱ Γάλλοι.

Οἱ Ἀγγλοί, πλὴν τοῦ Καναδᾶ, ἐγκατέστησαν τὴν κυριαρχίαν των εἰς τῆς Ἀσίαν ἐπὶ δικῆς τῆς Ἰνδικῆς (εἰς αὐτὴν κατήργησαν τὴν ἑταιρείαν, καὶ ἀνέλαβε τὸ κράτος τὴν διοίκησίν της), εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἐπὶ τοῦ νοτίου μέρους αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς Αλγύπτου, εἰς τὴν Ὡρεανίαν ἀπώλησαν τὴν Αὐστραλίαν καὶ τὴν νέαν Ζηλανδίαν. Τὸ ἄγγλικὸν κράτος σήμερον εἶναι τὸ μεγαλύτερον κράτος ἀπὸ ὅσα ἀναφέρει ἡ ἴστορία.

· Η Γαλλία, ἡ ὁποία εἶχε χάσει κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα σχεδὸν ὅλας τὰς ἀποικίας, της, ἀνεπλήρωσεν αὖτάς κατὰ τὸν 19ον. Κατέκτησεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸ Ἀλγέριον, τὴν Τύνιδα, τὸ δυτικὸν Σουδάν καὶ μέρος τοῦ κεντρικοῦ Σουδάν καὶ τοῦ Κόγκου, εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανὸν τὴν Μαδαγασκάρην καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ ἥμισυ τῆς Ἰνδοκίνας. Τὸ γαλλικὸν ἀποικιακὸν κράτος εἶναι τὸ δεύτερον τοῦ κόσμου.

Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἦλθαν τελευταῖοι. Οἱ Γερμανοὶ κατέλαβαν μετρίας ἀποικίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὴν Ὡρεανίαν, τὰς ὁποίας καὶ ἔχασαν κατὰ τὸν τελευταῖον πανευρωπαϊκὸν πόλεμον. Οἱ Ἰταλοὶ κατέλαβαν τὴν Ἐρυθραίαν καὶ τὴν Τριπολίτιδα. · Η Ρωσία δεσπόζει τῆς βορείας καὶ τῆς μέσης Ἀσίας, κατέχουσα τὸ Τουρκεστάν καὶ τὴν Σιβηρίαν.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ὑπάρχονταν δύο πανάρχαια κράτη, ἡ Κίνα καὶ ἡ Ἰαπωνία. Αὐτὰ ἐπὶ αἰῶνας ἔμενον κλεισμένα εἰς τοὺς ἔνοντες. Ἄλλα κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπὶ τέλους ἦνοιχθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιρροήν τῆς Εὐρώπης. Πρώτη ἡ Ἰαπωνία ἦναγκάσθη νὰ ἀνοίξῃ τὸν λιμένας της εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Κατόπιν δύμως τούτου προσέλαβε τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ μετεμορφώθη. · Εγινε τελείως κράτος εὐρωπαϊκόν. Τὸ 1904 μάλιστα περιεπλάκη εἰς πόλεμον μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ κατενίκησεν αὐτὴν. · Εκτοτε κατετάχθη εἰς τὰς τάξιν τῶν μεγάλων Δυνάμεων. · Η Κίνα ἦνοιχθη μὲν καὶ αὐτὴ κατόπιν μακρῶν πολέμων, ἀλλ' οὐχὶ καθ' δλοκληρίαν. · Εξακολουθεῖ νὰ ἀνθίσταται εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιρροήν, καὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν δέχεται μεταρρυθμίσεις.

Σ. Αἱ πρόοδοι τῆς νέας Ἑλλάδος.

Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὸν μέγαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ὅχι μόνον περιῳδίσθη εἰς πολὺ μικρὸν ἔκτασιν (50000 περίπου τετραγωνικὰ χιλιόμετρα), ἀλλὰ καὶ ἵτο ἐρημωμένη ἀπὸ κατοίκους. Ὁ πληθυσμός τῆς μόλις ἀνήρχετο εἰς 750 χιλ. κατοίκους. Ἐν τούτοις τὸ ἔθνος δὲν ἔπαινεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸν μέγαν αὐτοῦ προορισμόν, τὴν ἀπελευθέρωσιν δηλ. δλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Καί, δπως εἴδαμεν, κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ κατώρθωσε.

Κατὰ πρῶτον τὸ κράτος ἔξετάθη διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν Ιονίων νήσων καὶ κατόπιν τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἔκτασίς του οὕτως ὑπερέβη τὰς 65 χιλ. τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ὁ δὲ πληθυσμός του ἀνῆλθε περίπου εἰς τὰ 2 ἔκατομμύρια κατοίκων. Κατόπιν κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ἀπηλευθερώθησαν ἡ Μακεδονία, ἡ Ἡπειρος ἡ Κρήτη καὶ αἱ νῆσοι Λῆμνος, Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος καὶ οὕτω τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη. Ἡ ἔκτασίς του ἔφθασε τὰς 12) χιλ. τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ὁ δὲ πληθυσμός του ὑπερέβη τὰ 5 ἔκατομμύρια. Κατὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν τέλος πόλεμον ἀπέκτησε καὶ τὴν δυτικὴν Θράκην.

Ἄλλὰ καὶ αἱ κοινωνικαὶ πρόοδοι, τὰς δποίας ἔκαμε τὸ ἔθνος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεώς του μέχρι τῆς σήμερον, εἶναι καταπληκτικαί. Ὁταν ἀπηλευθερώθη ἡ Ἑλλάς, αἱ γαῖαι τῆς δλαι ἥσαν κατεστραμέναι, τὰ δάση τῆς κατακομμέναι, αἱ δὲ πόλεις τῆς καὶ τὰ χωρία σωρόδες ἐρειπίων. Ἐν τούτοις διὰ τῆς φιλοπονίας τῶν κατοίκων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἡ χώρα ἀμέσως ἤλλαξε μορφήν. Ἡ γῆ ἐκαλλιεργήθη, δένδρα ἐφυτεύθησαν, χωρία ἐκτίσθησαν, πόλεις ἐμπορικαὶ δπως δήποτε μεγάλαι ἀνηγέρθησαν, ἡ δὲ πρωτεύουσά της Ἀθῆναι ἀπέβη μία τῶν ὕραιοτέρων καὶ πλουσιωτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς.

Τέλος ἡ Ἑλλάς ὅχι μόνον ἐνεκολπώθη τὰς προόδους, τὰς δποίας μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς της ὁ πολιτισμὸς εἶχε κάμει εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ καὶ παρηκολούθησε τὴν καταπληκτικὴν ἔξελιξιν αὐτοῦ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.

Πρώτη ἡ Ἑλλάς, δπως εἴδαμεν, ἔκαμε χρῆσιν τοῦ κατὰ τὴν

Εικ. 23. Χάρτης των διαδοχικών επαυξήσεων της Ελλάδος

ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μέχρι τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν.

διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐφευρεθέντος ἀτμοπλοίου προμηθευθεῖσα ἐν τοιοῦτον διὰ τὸν πολεμικόν της στόλον. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της δὲ τόσον ἐπεδόθη εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὴν ναυτιλίαν, ὥστε σήμερον ἔχει ἐμπορικὸν στόλον ἀξιοθαύμαστον, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῆς χώρας. Πλὴν τούτων, ὅδοι καθ' ὅλην τὴν χώραν ἐστρώθησαν, σιδηρόδρομοι δὲ κινούμενοι ἄλλοι μὲν δι' ἀτμοῦ, ἄλλοι δὲ δι' ἡλεκτρισμοῦ, διασχίζουν αὐτὴν καὶ διευκολύνουν τὴν συγκοινωνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Τηλέγραφοι δέ, τηλέφωνα καὶ ταχυδρομεῖα διευκολύνουν τὴν συνεννόησιν. Μόνον μεγάλη βιομηχανία δὲν κατωρθώθη νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τὴν χώραν ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ ἰδίως καυσίμου ὥστης (γαιανθράκων). Ἐν τούτοις καὶ ἡ βιομηχανία δὲν γίνεται κατ' ὅλην προοδεύει.

Ωσαύτως μεγάλας προοδίους ἔκαμε τὸ ἔθνος καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας, ἀρχιτεκτονικήν, γλυπτικὴν καὶ ζωγραφικήν, καὶ ἰδίως εἰς τὰ γράμματα. Τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν παρέχουν εἰς τὸν λαὸν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, τὰ ὅποια εἶναι ἴδρυμένα εἰς κάθε γωνίαν τῆς ἐλληνικῆς γῆς. Εἰς δὲ τὰ ὅπως δίποτε μεγάλα κέντρα ὑπάρχουν δινάτερα σχολεῖα (ἐλληνικὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια), τὰ ὅποια παρέχουν ἀνωτέραν μόρφωσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι τέλος δὲν θεραπεύονται ἀρκετὰ εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Πολλαὶ δὲ εἰδικαὶ σχολαὶ (Πολυτεχνεῖον, στρατιωτικὴ σχολὴ τῶν εὐελπίδων, ναυτικὴ σχολὴ τῶν δοκίμων, διδασκαλεῖα, ιερατικαί, ἐμπορικαί, γεωργικαί, δασονομικαὶ κλπ. σχολαὶ) παρέχουν εἰδικὴν μόρφωσιν εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσουν εἰδικὰς σπουδάς. Καὶ ἡ λογοτεχνία δέ, ἰδίως ἡ λυρικὴ ποίησις καὶ τὸ διήγημα, ἐθεραπεύθη ἀρκετὰ ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως της μέχρι σήμερον. Οἱ Σολωμός, ὁ Κάλβιος, ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Βαλαριώτης, ὁ Λασκαρᾶτος, ὁ Μαβίλης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Προβελέγγιος, ὁ Γρυπάρης, ὁ Δροσίνης, ὁ Βιζυηνός, ὁ Ρούδης, ὁ Παπαδιαμάντης καὶ πλεῖστοι ἄλλοι εἶναι λογοτέχναι, οἵ ὅποιοι δεικνύουν, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα δὲν ἔπαυσε νὰ καλλιεργῇ μὲ πάθος τὸς Μούτας.

ΠΙΝΑΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 1204 "Αλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
 1261 'Ανάκτησις τῆς Κ)πόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.
 1453 "Αλωσις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1492 'Ανακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς.
 1517 Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἐν τῇ Δύσει.
 1789 Γαλλικὴ ἐπανάστασις.
 1814 "Ιδρυσις τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας.
- Φεβρουάριος** 1821 "Εναρξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ.
 25 Μαρτίου 1821 Κατάληψις τῶν Καλαμῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.
 10 'Απριλίου 1821 'Απαγχονισμὸς τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε'.
 12 Μαΐου 1821 Μάχη Βαλτετσίου.
 23 Σ)βρίου 1821 "Αλωσις τῆς Τριπόλεως.
 6 'Ιουνίου 1822 'Ανατίναξις τουρκικῆς ναυαρχίδος ἐν Χίῳ.
 'Ιούνιος 1824 Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.
 Αὔγουστος 1824 Ναυμαχία περὶ τὴν Σάμον καὶ Κῶν.
 20 Μαΐου 1825 'Η παρὰ τὸ Μανιάκι μάχη.
 10 'Απριλίου 1826 "Εξοδος τοῦ Μεσολογγίου.
 23 'Απριλίου 1827 Θάνατος τοῦ Γ. Καραϊσκάκη.
 8 'Ο)βρίου 1827 'Η ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία.
 'Ιανουάριος 1828 "Αφιξις Καποδιστρίου.
 12 Σ)βρίου 1829 Τελευταία μάχη Ἑλλήνων ἐν Πέτρᾳ Βοιωτίας.
 27 Σ)βρίου 1831 Θάνατος Καποδιστρίου.
 'Ιανουάριος 1833 "Αφιξις τοῦ "Οθωνος.
 3 Σ)βρίου 1843 'Ανακήρυξις τοῦ συντάγματος.
 1854 Κριμαϊκὸς πόλεμος.
 'Ο)βριος 1862 "Ενωσις τῶν Ιονίων νήσων.
 1870 Γαλλογερμανικὸς πόλεμος.
 1878 Συνθήκη τοῦ Βερολίνου.
 1881 'Απελευθέρωσις τῆς Θεσσαλίας.
 26 'Ο)βρίου 1912 Κατάληψις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Ἑλλήνων.
 'Ιανουάριος 1913 Ναυμαχία παρὰ τὴν Λήμνον.
 21 Φ.βρουάρ. 1913 "Αλωσις τῶν Ιωαννίνων.
 21 'Ιουνίου 1913 Μάχη τοῦ Κιλκίς.
 26 'Ιουλίου 1913 Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου.
 1914 "Εκρηξις πανευρωπαϊκοῦ πολέμου.
 1920 Συνθήκη τῶν Σεβρῶν.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφ. Α'.—*Η Φραγκοκρατία ἐν Ἑλλάδι.* 1) Ἡ διανομὴ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. 2) Κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων κρατῶν. 3) Τὰ ἑλληνικά κράτη μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κων.) πόλεως. 1) Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων.) πόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.....σελ. 3—10

Κεφ. Β'.—*Οἱ Παλαιολόγοι καὶ ἡ ἀλωσις τῆς Κων.) πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.* 1) Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. 2) Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι. 3) Πρῶτοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλλ. χερσόνησον. 4) Ὁ Ταμερλῆνος. 5) Νέοι: ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλλ. χερσόνησον. 6) Ἡ ἀλωσις τῆς Κων.) πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. 7) Κατάλυσις τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἔθνικὸν φρόνημα τοῦ Ἑλλ. λαοῦ. 8) Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι κατὰ τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.....σελ. 11—32

Κεφ. Γ'.—*Ἡ ιδρώση μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.* 1) Ἡ ἀναγέννησις. 2) Ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις. 3) Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.....σελ. 33—43

Κεφ. Δ'.—*Οργάνωσις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.* 1) Σχέσεις τοῦ κατακτηθέντος Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν κατακτητῶν Τούρκων.—) Ἡ ἑκκλησιαστικὴ δργάνωσις τοῦ Ἑλλην. ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. 3) Οἱ Φαναριώται. 4) Αἱ κοινότητες. 5) Αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. 6) Ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἄδαμάντιος Κοραῆς.....σελ. 44—55

Κεφ. Ε'.—*Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.* 1) Τὰ εὑρωπαϊκὰ κράτη καὶ οἱ Ἑλληνες μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰώνος. 2) Οἱ Ρώσοι καὶ αἱ πρῶται ἐνέργειαι αὐτῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν. 3) Ἐπανάστασις 1770. 1) Ἀγῶνες Λάμπρου· Κατσώνη. 5) Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ οἱ Ἑλληνες. 6) Ρήγας ὁ Φεραίος. 7) Ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.....σελ. 56—70

Κεφ. ΣΤ'.—*Τὰ προοίμια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.* 1) Φιλικὴ ἑταίρεια. 2) Ἡ ἐπανάστασις ἐν Μολδανίᾳ καὶ Βλαχίᾳ. 3) Αἱ σφαγαὶ καὶ δ φόνος τοῦ πατριάρχου.....σελ. 71—77

Κεφ. Ζ'.—*Ἡ κυρίως Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις.* *"Ἐκρηκτὶς καὶ ἔξαπλωσις τῆς ἐπαναστάσεως.* 1) Ἡ ἐπανάστασις ἐν Πελοποννήσῳ. 2) Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεάν Ἑλλάδα. 3) Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν καὶ Κρήτην. 4) Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς νήσους Σπάτας, Γύραν καὶ Ψαρά. 5) Πρώτη ἔθνικὴ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου.....σελ. 78—92

Κεφ. Η'.—*Ἀμυντικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων.* 1) Καταστροφὴ τοῦ Πέτα. Πτώσις τοῦ Σουλίου. 2) Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. 3) Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη. 4) Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου. 5) Πυρπόλησις τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοῦ Κανάρη.

6) Ἐκστρατείαι τῶν Τούρκων τὸ 1823. Μάρκος Βότσαρης. 7) Ἐμφύλιοι πόλεμοι. 8) Ὁ φιλελλήνισμός.....σελ. 93—105

Κεφ. Θ'. — Ἀμυντικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ Τούρκων καὶ Αἰγαίου. 1) Παρέμβασις τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ, πασᾶ τῆς Αἰγαίου, εἰς τὸν ἔλληνικὸν ἀγώνα. 2) Καταστροφὴ τῆς Κρήτης καὶ Κάσου. 3) Καταστροφὴ τῶν Φαρῶν. 4) Αἱ ναυμαχίαι περὶ τὴν Σάμου καὶ Κῶν. 5) Ὁ Ἰμβρατὺ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατάληψις Μοθύνης, Κοράνης, Ναυαρίνου. 6) Μάχη Μανιακίου. Ἀπελευθέρωσις Κολοκοτρώνη. Καθυπόταξις Πελοποννήσου. 7) Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. 8) Ὁ Κιουταχῆς εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ διὰ Ἰμβρατύ εἰς τὴν Πελοπόννησον. 9) Ὁ Καραϊσκάκης ἀρχιστράτηγος. Πολεμικὰ κατορθώματα, αὗτοῖ. 10) Τζωρτζ καὶ Κόχραν. Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη. Πανωλεθρία τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Φάληρον. Πτῶσις ἀκροπόλεως.....σελ. 106—122

Κεφ. Γ'. — Ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων καὶ ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. 1) Ἡ πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων μέχρι τοῦ 1827. 2) Ἡ ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία. 3) Ἰωάννης Καποδίστριας κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. 4) Ἀπαλλαγὴ Στερεάς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. 5) Ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. 6) Δολοφονία τοῦ Καποδίστριού. 7) Ἰδρυσις τοῦ ἔλληνικοῦ βασιλείου.....σελ. 123—130

Κεφ. ΙΑ'. — Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος. 1) Ἡ ἀντιβασιλεία. 2) Ἡ αὐταρχία τοῦ Ὀθωνος. 3) Ἡ συνταγματικὴ βασιλεία τοῦ Ὀθωνος. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848. Ὁ κρυμαῖκός καὶ διτακτός πόλεμος. 4) Ἡ ἔξωσις τοῦ Ὀθωνος.....σελ. 131—136

Κεφ. ΙΒ' — Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α' μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909. 1) Ἡ Β' ἐν Ἀθήναις ἔθνικὴ συνέλευσις. Ἀνοδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως Γεωργίου. 2) Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866. 3) Ὁ γαλλογερμανικός πόλεμος τοῦ 1870. 4) Τὰ βαλκανικὰ κράτη καὶ διὰ τουρκικός πόλεμος τοῦ 1877. 5) Τὸ βουλγαρικὸν πραξικόπημα καὶ ἡ ἔλληνικὴ ἐπιστράτευσις τοῦ 1885. 6) Νέα κρητικὴ ἐπανάστασις, διὰ ἔλληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897. 7) Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν βαλκανικῶν κρατῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἡ ἐπανάστασις τῶν Νεοτούρκων τοῦ 1908. Τὸ κρητικὸν ζήτημα.....σελ. 137—146

Κεφ. ΙΓ' — Ἡ Ἑλλὰς βαδίζουσα εἰς τὴν ἐπιπλήρωσιν των μεγάλων ἰδιαίτερων τῆς φυλῆς. 1) Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1909. 2) Ὁ βαλκανοτουρκικός πόλεμος. 3) Ὁ συμμαχικός πόλεμος. 4) Τὰ ζητήματα τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων. 5) Ὁ πανευρωπαϊκός πόλεμος.....σελ. 147—159

Κεφ. ΙΔ'. — Ἡ εὑρώπη κατὰ τὸν 19ον αἰώνα. 1) Ἡ πολιτικὴ κατάστασις. 2) Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις. 3) Ἐπιστήμαι βιομηχανία, γεωργία, ἐμπόριον. 5) Ἐπέκτασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἔξω τῆς Εὐρώπης. 6) Αἱ πρόσδοσις τῆς γένους Ἑλλάδος.....σελ. 160—172

Πίνακες χρονολογικοὶ τῶν κυριωτάτων γεγονότων.....σελ. 173

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ

Γυμνασιάρχου τοῦ Θ' Γυμνασίου Ἀθηνῶν

ΠΛΗΡΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΝ

ΔΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Α' ΔΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

- Τιτορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.
Ἐλληνικὴ Ιστορία ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς
ἀλώσεως τῆς Κων.)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων διὰ τὴν β' τάξιν.
Ἐλληνικὴ Ιστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ.)πόλεως ὑπὲ
τῶν Φράγκων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διὰ τὴν γ' τάξιν.

Β' ΔΙΑ ΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ

- Τιτορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.
Τιτορία Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ διὰ τὴν β' τάξιν.
Τιτορία τῆς Ἑλλ. Αύτοκρατορίας διὰ τὴν γ' τάξιν.
Τιτορία τῆς Νέας Ἑλλάδος (1453—1924) καὶ ἡ σύγχρονος τῆς ὅλης Εὐρώπης διὰ τὴν δ' τάξιν.

Περιλήψεις τῆς Ιστορίας εἰς 7 τεύχη δι' ἐκάστην τάξιν
τοῦ Ἑλλ. Σχολείου καὶ Γυμνασίου.

43 46 τεύχη
πτχ

